ГЛАСНИК

СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА II.

СВЕСКА XIX. (СТАРОГА РЕДА).

С КАРТОМ КЊАЖЕВАЧКОГ ОКРУГА.

У БЕОГРАДУ.

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.

1866.

LIBRARY
JUN 12 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

САДРЖАЈ.

Погрешке штампе:

На страни		290	врсти	6	место	Дувијег	читај	Дивијег
»	»	292	»	6	»	женска	»	жлнска
»	»	299	»	14	»	килова	»	килава
»	»	304	»	25	»	лапти	»	липти
»	»	307	»	23	»	шкриљња	»	шкриља
»	»	309	»	22	»	додај ово: вода ова испит[illegible]		

М. Рашковићем садржи у једној цивилној ℔ 3 грана с[illegible] остатка, и то највише хлорнатриума, много мање су[illegible] рокиселог натрона и само траг од угљокиселе [illegible] калције.

»	»	310	врсти	1	место	Nocanus	читај	Noea[illegible]
»	»	»	»	3	»	glycyphyllodes	»	glycyph[illegible]des
»	»	»	»	4	»	Columna	»	Columnae
»	»	315	»	7	»	Pleneri	»	Planeri
»	»	319	»	30	»	и у обште	»	по обштем мишлењу
»	»	325	»	6	»	коме	»	томе
»	»	329	»	23	»	изветрена	»	изветрела.

БОЈ ПОД БЕОГРАДОМ

у години 1456.

НАПИСАО

Др. НИКОЛА КРСТИЋ,
РЕДОВНИ ЧЛАН СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

БОЈ ПОД БЕОГРАДОМ

у год. 1456.

I.

Предходни догађаји.

Турци освојише Цариград 1453. Маја 29. Цар Константин погибе храбро се борећи против пога-ника. Султан Мехмед помоли се по мухамеданским обредима у цркви св. Софије, и од ове начини џамију; а икону мајке божије — ходегетрију — даде расећи на четворо, да тиме што већма понизи хришћанство. Турци пленьаху Цариград, и бесньаху по њему. Главу несрећног цара Константина метнуше свету на углед, а после је одераше и испуњену ношаху је по свим областима турским у Азији. Разуздани варвари неколико дана узастопце убијаху људе, и по улицама цариградским крв је потоком текла. Дивни споменици беху срушени; богате књижнице растурене; с Цариградом пропаде образованост истока [1].

[1] Жибон држи, да је тад најмање две хиљаде научних дела поништено, којима се данас трага незна. Турци су рукописе тако слабо ценили, да се за неколико новчића могло сијасет старих рукописа купити; као што приповеда Дукас.

Последња сенка негдашње славе и силе грчке беше нестала у сред големих развалина у Цариграду [2].

После србске погибије на Марици под Вукашином, и особито после пропасти србског царства на Косову под кнезом Лазаром могло се предвидети, да се Цариград без јаке помоћи са стране неће моћи држати. Грчка држава већ онда беше до крајности изцрпљена и ослабљена, кад се Турци настанише у Европи. А кад умре силни Душан, једини владалац оног времена, који беше кадар стати на пут дивљацима, који претијаху поплавити југоисточну Европу, и пошто би сломијена снага србска унутрашњим раздорима, и најпосле у одсудном боју на Косову, не беше више никакве силе, која би им била могла стати на пут, да у својим победама не напредују, управ да не обарају хришћанске државе, и на њиховим развалинама да не подижу своју снагу.

Кад паде Цариград, дође ред на Угарску, која све до сад беше поштеђена од турске силе за то, што беше далеко од ње. У бојевима код Никопоља (1396. год.) и Варне (1444.) угарски владаоци Жигмунд и Владислав тражише Турке у њиховим становиштима; па и Сибињанин Јанко борио се с њима ван Угарске. И ма да су се Турци по некад приближивали Дунаву угарском, и реци Сави [3]; опет за

[2] Турци се од плена у Цариграду толико обогатише, да се код њих дуго после тога у пословици говорило за богатог човека „пленио је у Цариграду.“

[3] Турци су већ после боја код Никопоља прешли у Срем и Славонију, и пленили те земље, које стајаху под угарском круном.

то сви ти походи беху само покушаји, и као нека спремања за даља, велика предузећа. Сад се већ приближаваше време, да се они ближе прикуче границама Угарске, и да отворе себи сталан пут у срце Европи.

Ни мало се за то није чудити, што се упрепастила Европа на глас, да су Турци освојили Цариград. Млечићи и римски папа; немачки цар и Угарска сви се ужурбаше. Опасност беше пред вратима; требало је озбиљно старати се, да се одбије. Сад, кад Цариград паде, почеше западни владаоци оплакивати његову судбину[1]. Римски папа *Никола* V. разболео се, кад је чуо, шта би с Цариградом, и од тад га нико не виде, да се смеје. На позив немачког цара Фридрика, ког је млетачки дужд својим писмом од 27. Јулија 1453. известио поуздано о томе, да је Цариград пао; папа најживље настане, да се европски владаоци сједине, па заједнички да се дигну на Турке. Он пошље угарском краљу, мла-

[1] Цариградски владаоци у више прилика тражише помоћи од запада против Турака; ал је не могоше добити. Римске папе желише, да невоља приволе цариградске императоре, да се са својим народом подчине власти црквеној римске столице. Неки грчки владаоци одлазише сами собом у Рим, да придобију папу на своју страну; ал се увек враћаху празни. Довољно је да се овде напомене, да је грчки цар Манојло Палеолог 1392. ишао у Италију, да тражи помоћи против Турака. Папа му је и обећао био помоћ; ал не одржа своју реч под изговором, да се Манојло неком приликом не хте поклонити икони распетог Христа Спаситеља; што

доме Владиславу свог посланика[5] у Праг, да га усаветује, да се у друштву с осталим хришћанским владаоцима дигне на Турке; обећавши, да ће на ту цел дати сав свој годишњи приход; и десети део прихода, што га имађаше римско свештенство. Уз то папа у Октобру 1453. свечано обзнани у једном разпису, да ће дати опроштај грехова свима, који пођу у рат на Турке.

Што се папа и немачки цар овако ужурбали на глас, да су освоили Турци Цариград не беше узрок то, што им жао беше Грка, и Цариграда: или што хтеше подићи хришћанство, које сад лежаше под ногама турским: но што се сами уплашише за своје земље. Турска сила све до овог времена кршила се већином о снагу православних; грдне борбе, које православни бише с Турцима, не потресаху запад; а римској је столици говело, што је тавнио православни крст на југоистоку Европе, јер то папама беше уздање, да ће им се испунити давнашње жеље, да се православна црква подчини њиховој власти. Знајући, да је невоља у више прилика доводила

је папу тако раздражило, да је писао свим талијанским владаоцима, да не даду помоћи Манојлу, јер ће их проклети. Corpus scriptorum Historiae Byzantinae. Historia Politica Constantinopoleos pag. 3. 4. А у истој књизи на другоме месту говори се, да је папа Евгеније 1439. наследнику Манојловом цару Јовану послао у помоћ нешто трошка и лађа за то, што је овај изјавио готовост пристати, да се сједини грчка и римска црква.

[5] Тај посланик папин беше Јован Кастиљно (Castiglio) владика од Павије у Италији.

православне владаоце, да траже у римских папа помоћи, и да грчки императори из Цариграда путоваше у Рим, да се договоре о уједињењу цркве источне са западном на основу том, да се и у православној цркви призна папина власт; римска је столица држала, да ће тешка невоља, патње и страх од Турака најпосле сломити у православнима одвратност и противност, коју показиваше против свију поменутих тежња својих владалаца, и против сваког уједињавања с Римом на основима, који су противни науци православне цркве. Та противност православних беше узрок, што Рим и запад напустише југоисток Европе; што оставише, да се у Европи населе и осиле Турци, и што не притекоше јаче у помоћ Србима и Грцима, кад се ови борише на живот и смрт за своју слободу, и за своју самосталност. Сад се поче приближавати време, да се казне греси, учињени из саможиве политике. Турци отеше Цариград, па се спремаху, да пређу Дунаво, да продру у срце Европи, у средину римског католичанства.

Земље угарске беху на првом месту, на које могаху напасти победне чете султана Мехмеда; па с тога се опажа у Угарској највеће кретање, да се све спреми за рат против Турака. По готову у исто време беху сазвани државни сабори у Угарској и Чешкој [6], које земље имаше заједничког краља Владислава. У Угарској већ око половине месеца

[6] У Угарској за месец Јанвар 1454. г.; а у Чешкој за 15. Марта те године.

Јанвара искупише се властела, и Сибињанин Јанко, коме краљ повери, да отвори угарски сабор, и да управља државним пословима Угарске, живим бојама опише, како се Турци јако спремају, да ударе на њихово отачаство, па да треба и они да буду спремни, да достојно дочекају Турке; и да напрегну све своје силе за рат, који им предстојаше. Није требало да буде човек вешт беседник, па да опише опасност, у којој се тад налажаше Угарска од Турака; ту опасност врло јако понимаху угарска властела; па зато за кратко време од једанајест дана[7] сагласише се у свему, што је требало учинити, да се земља спреми за рат против Турака. Тада је закључено: да се од краљевих прихода састави што већа војска, да светски и црквени великодостојници искупе под своје заставе своје оружане људе; мали властели да лично пођу на војску, а и ниже свештенсто од своје стране да опреми у војску одређени број коњаника, па најпосле да се састави и резервна војска. Уједно би одређено, како ће се казнити они, који не учине по овом закључењу; тако за оног, који из воске побегне, ако је властел, наређено би, да изгуби своја добра, а који није властел, да изгуби главу; ко се обећао доћи на војску, па не дође, такође да изгуби главу; уз то би још наређено, како ће се казнити: насилници, разбојници, крадљивци, и т. д.

---

[7]. Угарски сабор отворен је 14. Јанвара; а 25. Јанвара већ су донета знаменита решења саборска, шта да се уради за одбрану земље.

На скоро после тога сазва краљ Владислав државни сабор чешки у Златни Праг. И ту се саветоваше о рату против Турака, и чешка властела обећају дати у помоћ краљу за тај рат 6000 пешака и 1500 тешких коњаника[8]. Опасност беше општа, с тога је и требало, да сви притеку у помоћ, да се та опасност одклони.

Србија под деспотом Ђурђем Смедеревцем имађаше тада још нешто од државне самосталноти. После сегединског мира, утврђеног 1444. г. измеђ угарског краља Владисава, деспота Ђурђа и Турака, поврати султан деспоту Србију и све градове у њој; те с тога и не могаше Ђурађ ићи на Турке у друштву с Угрима, кад су ови по наговору римског папе и без знања његова погазили заклетвом утврђени мир, и тај изостанак деспотов може се узети, да је не незнатни узрок, што су Угри код Варне (1444. г.) и доцније (1448.) на Косову били потучену. Деспот Ђурађ, не имајући сам доста снаге, да се одупре Турцима, а налазећи се у среди измеђ Турака и Угарске, морао је напрезати сву своју снагу, да одржи и сачува оно мало своје самосталности и према Турцима, које мишљаше моћи ублажити плаћањем данка; и према Угарској, пред-

[8] У Чешкој у ово доба беше незадовољство рад угњетавања религиозног; па је неки властелин Бенеш (по Палацком: Mokrovauski z Hostiran Beneš) и на овом државном сабору тражио, да се пре свега нареди, да престану гонења религиозна, и да се поставе свештеници, кои ће причешће давати у обадве форме.

стављајући угарском краљу, и угарској властели, да је њихов интерес, да му помажу против Турака; јер док је србске државе, донде Турци неће моћи упадати у Угарску; а да их лакше приволе на то, да му даду помоћ, он им даваше силне новце, потребне, да се скупи, издржава, и плаћа војска, што се против Турака борила. Таквим угађањем на обе стране стараше се деспот задржати под својом влашћу остатке србске државе, и тако сачувати основ, на ком би се у повољнијим приликама даље могла раслити снага србског народа.

Но напрезања деспотова ако и не беху баш сасвим без успеха, опет за то нити сачуваше србске земље од честих турских пустошења, нити осигураше Србији државни живот.

Султан Мехмед бавећи се у Једренету оне зиме, која дође после тога, што је он овладао Цариградом, спремаше се јавно за велики рат. Чим се указа пролеће, он почне кретати своју војску. Нико незнађаше на коју ће страну, јер му нико не даде повода, да на њега завојшти. Кад му сва војска беше спремна, и на окупу, он изненада пошље своје посланике деспоту Ђурђу поручујући му, да Србија припада по праву њему, јер по смрти деспота, високог Стефана, сина кнеза Лазара, почем је он умрьо без деце, србске земље требало је, да су припале Милеви, његовој маћији, кћери кнеза Лазара, а од Милеве треба престол србски, и земље србске да пређу на султана. Мехмед одреди деспоту у име рока 25 дана, да за то време каже, да ли пристаје, да му деспот на миру уступи срб-

ске земље, јер ће у противном случају на њега завојштити. Мехмеду беше изговор само ова порука деспоту; њему је требала Србија, да преко ње проводи своју војску Дунавом и Савом у Угарску; њему су требали подунавски градови, а особито Смедерево и Београд, јер су то биле точке, с којих је могао упадати у Угарску; и Београд му беше кључ не само од Срема, Баната и Бачке, него и од Будима и Беча. А док је Србијом владао хришћанин владалац, и док је овај био у свези и пријатељству с Угарском; знао је Мехмед, да се њоме неће моћи тако лако послужити, да постигне своје жеље, и да изврши своје велике планове[9].

У овој невољи деспот Ђурађ потражи у Угарској помоћи; сам се почне из потаје спремати; а међу тим је заваравао турског посланика с дана на дан одлажући свој одговор на султанову поруку. Кад прође рок, до ког је турски посланик по добивеној од султана заповести имао да чека на одговор Ђурђев, он јави султану, да се деспот на рат спрема; на тридесети дан остави Смедерево, и оде султану.

Мехмеду није млого требало, да започне рат. Са спремном војском уђе он у сред лета у србске земље; и упути се Смедереву и Београду. Али за овај мах не продре дубље у земљу, јер Сибињанин Јанко, имајући на Дунаву нешто искупљене војске,

[9] Као што је овде изложено, тако приповеда тај поход Мехмедов. Дукас, у 42. гл. свог дела; а по њему тај догађај подобно описаше и други историци, као Хамер, Енгел и други.

да би одвратио султана од Србије, пређе Дунав, удари у Бугарску, и као муња пленећи и рушећи све, на шта је наилазио, допре до Трнова, побивши у том путу неке омање турске чете, с којима се сукобио[10]. Султан, разумевши све ово, повуче се к Софији. Али Србија тиме не беше спашена; јер Сибињанин Јанко мораде брзо са својом војском да се врне натраг, што су Улрик и Фридрик, грофови цињски ударили на Хрватску, и ову пустошили[11]. Султан је то морао дознати, па за то се опет с 20.000 пешака упути на Србију у намери, да освоји поједине градове, који су му стајали на путу. Деспот Ђурађ заповедио беше својим војводама, да се не пуштају у бој с Турцима на отвореном пољу, но само да се бране иза градских зи-

[10] Сибињанин Јанко писао је старешинама седам саксонских столица у Сибињу под 10. Авг. 1454. год. из Ковина, како је турски султан већ био под Смедеревом, желећи да освоји овај град, а после и Београд, па отуд да удари на Угарску; али да је он — Јанко — сам дошао с војском под Београд, те је султан на тај глас повукао своју војску до Софије. По овоме писму дакле у првој половини Августа већ свршен беше овај Мехмедов поход на Србију. Teleki Hunyadiak kora. X. 430.

[11] Измеђ цињских грофова и Сибињанин Јанка беше одавна трвења и непријатељства; која су много штете нанела обштој ствари. С тог непријатељства измећ грофа цињских и Хуњадије и деспот Ђурађ, чија кћи беше за грофом Цињским, беше много пута у непријатељству с Хуњадијом, те га овај у сред опасности не помагаше онако снажно, као што је могао.

дина, ако их Турци нападну. Мехмед оседне том приликом Смедерево, ал га не могаше освојити[12]; али опет за то почини по Србији млого зла; јер, као што веле србски љетописци по други пут освоји Топлицу[13], у Јулију заузме Островицу[14], и плени до Смедерева „избег омољски." Турци су тад одвели собом из Србије млого робље, и силно благо[15]. Султан Мехмед задржавши се до јесени у

---

[12] Тако вели Дукас. Писма Сибињанин Јанка, споменуто у приметби 9. јамачно се односи на овај други поход Мехмедов.

[13] Први пут је Мехмед узео Топлицу 1452. г. (Гласник X. 272.) по ју је, полазећи на Цариград, јамачно морао напустити. Топлица је предео, којим тече мала река Топлица, која утиче у Бугар-Мораву ниже Љесковца.

[14] У старој србској држави беше више места тог имена (види: Рјечник из књижевних старина србских, написао Ђ. Даничић, дио други стр. 242.) Да ли се на овом месту разуме Островица, што беше близу Неродимље; или онај град Островица, ког се зидине виде и данас не далеко од Рудника, то је тешко одредити. По томе, што је Султан тад освоио Топлицу, рекао бих да се овде она прва Островица има разумети.

[15] Неки веле, (види: Teleky, A Hunyadiak kora Magyar országon. II. 338., по Халкокондилу) да је Мехмед тад и на Ново Брдо нападао; али наши летописци то у 1454. години ни не спомињу. Турци су, као што приповеда Енгел (Geschichte von Servien. 406) одвели у робство до 50.000 душа, од којих је султан 4000, што њему на део падоше, послао у Цариград, да населе тамошњу опустелу околину. Енгел на истом месту приповеда даље,

Србији оде на зимиште у Једренет[16]; а у Србији код Крушевца остави свог војводу Феризбега, да с 32.000 људи чува Крушевац, и друга освојена места.

Међу тим Сибињанин Јанко одбивши непријатељска нападања грофова Циљских[17] на Хрватску, доби опет маха, да обрати своје старање на то, како ће да од Угарске одклони опасност, којом јој

да су Турци добили Острвицу, пошто обећаше, да неће становницима ништа чинити, ако им се предаду; па да погазише то своје обећање, и да одведоше становнике у робство.

[16] Телекија, а и други, рекао бих збркавају овај поход Мехмедов с његовим походом на Србију од идуће 1455. године; и за то приповедају, да су тад Турци освојили Ново Брдо, и обећали становницима и посади тамошњој слободу; а после не одржали ту своју реч. Феслер и Хамер добро веле, да је Мехмед тад освојио Острвицу, као што и наши летописци говоре, а Феслер још наводи, да лежи Острвица с оне стране Мораве, и на север од брегова, које он означава именом „Карадаг“ што Телекија у наведеној књизи на стр. 342. под прим. 1. вели, да је Островица припадала Далмацији, греши у томе, што држи, да није било више, но само једно место тог имена. Види прим. 13. Планина Црна Гора, (Карадаг), што се овде спомиње, лежи управ у средини измеђ Новог Брда и Скопља измеђ извора реке Бугар. Мораве, и реке Вардара, као што се види у карти придатој књизи: Reise von Belgrad nach Salonik von Hahn. Беч 1861.

[17] Хуњадијев војвода Тома Сикељ (Székely Tamás) разбио је 1454. г. Јул. 13. Витовца, војводу грофова Циљских; и тај дан издану у Сонеку Фридрих, гроф

претише Турци. Сазнавши, да је султан код Крушевца оставио свог војводу Феризбеговића скупи своју војску, и прешавши Дунав за четири дана допре до Крушевца, а пети дан се већ сукоби с Турцима. Већ је јесен била наступила. Густа магла, што је пала била на земљу, и помогла је Сибињанину, да прикрије од Турака своја кретања. Кад 2. Окт. сунце разгони маглу, Турци се упрепасте, видећи да су пред непријатељем. Одма се започне бој, и на брзо се сврши с поразом Турака. Феризбег се упињаше, да одржи ред у својој војсци, ал преплашени Турци не умеше се борити. После сече, која трајаше три сата, уништена би турска војска; Јанко ухвати самог војводу Феризбега[18], зароби млоге Турке, и заплени сав турски стан. Мрак поможе некој малој чети Турака, те се спасе. Сибињанин упадне у Бугарску, — оплени сав предео до Пирота и Видина, и те две вароши; исто тако Мелковац и Дреновац сажеже; а србска војска деспота Ђурђа заузме нека места, која Турци пређе освојили беху.

После победе одржане над Феризбегом, Сибињанин Јанко врати се у Београд, и ту се неко време задржи. Ма колику важност да је он сам давао својој победи, знао је опет за то добро, да је том по-

---

Цилски; за ког Енеј Силвије вели, да је био човек тврда срца, мргодан, свиреп, грамзив, тврдица, и толико разкалашан, да је отимао туђе жене, и да је у свом двору имао читав харем од отетих девојака.

[18] Србски летописци код Шафарика у делу Památky стр. 78.; Гласник X. 272. и XI. 152.

бедом само јаче раздражио султана, ал му силу није утаманио; па се за то и старао, да прикупи што више војске, и да се што боље спреми за рат, ком се на пролеће надаше. Упитан од цара Фридрика о победи својој над Турцима употреби ту прилику, да га позове, да се спрема на рат против Турака. Он му представи да би могао истерати Турке из Бугарске и Романије у малу Азију с нешто већом војском, коју му цар лако може опремити. Он му представи, да би на тај начин могао спасти Угарску, и хришћанство од турске поплаве; а ако Турци виде, да Хришћани не уму ништа друго, но саветовати се на празно, они ће навалити на Угарску, и удариће на све хришћанство. Сибињанин рече у писму, да се султан спрема да у Марту то учини; а отуд је наравно излазило, да је нужно, да се прикупи војска за тај рат[19].

Јанко се надаше, да ће његово писмо имати каквих повољних последица; и то тим више, што знађаше, да је Фридрик још за 24. Априла сазвао био државни сабор немачки у Регенсбург, па је позвао и француског краља, да на тај сабор пошље своје посланике, да се заједнички посаветују, шта треба да се чини, да се предузме рат на Турке. Но на

[19] Ово је писмо без датума, а писано је у Београду: „Datum in castro Nandoralbensi, 1454“; а издао га на свет Прајн; и по њему више њих. Као што се бој између Турака и Сибињанин Јанка збио 2. Октобра, то је и горње писмо писано млого пре Фебруара 1455; и по свој прилици још у Октобру 1454; јер је Јанко у Новембру већ у Варадину био; као што ће се мало час навести.

том се сабору ништа не сврши; јер ма да је папин посланик Јован, владика од Павије најживље настао, да се Хришћани дижу на Турке; ма да је Филип, владалац од Бургунда обећао знатну помоћ, ако дође до рата с Турцима; и ма да је Јован Витез посланик краља Владислава живим бојама цртао опасност, која прети хришћанству од Турака, опет за то не учини се ништа, што је требало, да се може завојштити на Турке; јер цар Фридрик, не дошавши сам собом на сабор, показа мало воље да се овај рат одпочне; па с тога од свег саветовања једно се то сврши, да се на дан св. аранђела Михајла скупи у Франкфурту конгрес, и ту из нова да се почне саветовање о овој ствари.

Међу тим још пре, но што се побио Јанко с Феризбегом, и пре, но што ће се отворити конгрес у Франкфурту, изда папа 1454. 30. Септембра писмено, којим заповеди, да се у Немачкој позове народ на рат против Турчина, и тај посао повери калуђеру Јовану Капистранском, који се од неколико година већ бављаше у Аустрији. Док се ово збивало, дође и одређен дан за држање конгреса у Франкфурту; на који Фридрих позвао беше владаоце талијанске, и краљеве: францускoг, енглеског, чешког, угарског, пољског, данског и шведског. Угарски посланици ту изјаве, да ће се помирити с Турцима, ако им други владаоци не даду помоћи; а папин посланик, и Јован Капистрански најживље настану, да се та помоћ одреди. Но ни од овог саветовања не би ништа. Фридрих не дође у Франкфурт; а они, који беху дошли, ма да одредише, да се даде

угарском краљу знаменита војска у помоћ[20], не могоше да се сложе, како да се та војска састави; те се тако разиђу с тим, да се на Сретеније 1455. опет састану у Најштату.

С дана у дан све је већма растла, и већа постајала опасност од Турака; а западни Хришћани никако да се сложе, да ту опасност од себе одклоне, и да сломију Турску силу. Енглеска и Француска још се не беху са свим измириле, те зазираху једна од друге; у Навари беху унутрашњи раздори; Кастилија имађаше владаоца (Хенрика IV.) човека туњава и млитава; Немци се не могоше да погоде, како да притеку у помоћ Угарској против Турчина; а од Италије није се било надати помоћи, јер је султан Мехмед Августа 30. 1454. утврдио мир и уговор с Фрањом Сфорцом, миланским господаром, обећавши узајамну помоћ један другом против свију својих непријатеља; те с тога не смеде ни један талијански владалац да се спрема за рат на Турке. Угарска беше једна, која се мораде старати, да оклони од себе опасност; јер јадна Србија налазаше се у невољном стању, плаћаше султану тежак данак, па ни тиме не беше поштеђена од турске свирепости. Дванајест тисућа дуката[21], што је

[20] Одређено је да се даде у помоћ угарском краљу 42.000 људи; и то, као што вели Јован Капистрански у своме писму, што га је папи послао: 12.000 коњаника, и 30.000 пешака.

[21] Дукас спомиње ову суму, наводећи, да је Ђурађ толико Турцима и пређе плаћао у име данка, па и у ово време да је толиким данком мислео одкупити моћи мир у турског султана.

деспот Ђурађ плаћао султану у име данка, беху само мамац, за Турке да овладају Србијом, и њеним богатством. Но и у Угарској беше доста невоље. Између угарске властеле и краља не беше праве искрености и љубави; а лични интереси, и личне мржње цепаху земаљску снагу, коју је требало напрегнути, и скупити, на да се сузбију Турци.

После франкфуртског конгреса млади угарски краљ Владислав, који се бављаше у златном Прагу[22], поручи Сибињанин Јанку, да сазове земаљски сабор Угарске у Будим на дан Богојављења 1455, на ту да се саветују властела о рату против Турака, а и посланици да се пошљу у Најштат на конгрес, који је заказао био цар Фридрик. Сибињанин Јанко добије краљеву поруку у Варадину, и ту у договору с краљевим саветницима реши, да се угарски сабор сазове на 14 дана после Богојављења, јер до Богојавлења не би се били могли сви властели на сабор искупити због кратког времена.

У оваквим спремањима, и преговорима прође 1454; а започе се 1455 година; која Србији донесе млоге и големе жалости.

На конгрес у Најштат дођоше осим других и угарски посланици; али се ни на овом конгресу ништа не уради. Најпре се забаве посланици неким расправама о првенству, које се показаше између триерског митрополита и папиног посланика; и између по-

[22] Из златног Прага писао је он 14. Новембра 1454. ердељским сасима, да пошљу своје посланике на земаљски сабор у Будим, који је за Богојавлење сазвао.

сланика паповьскога краља, и немачких владалаца бирача (курфирштова); па тек после приступише озбиљном саветовању, кад се те распре стишаше. Но и тад се просуше само лепе речи, а у ствари не учини се ништа. И кад дође глас, да је римски папа Никола V. умръо[23], разиђе се конгрес, решивши, да се те године не може већ више ништа чинити, него да се о Брашанчеву идуће године опет састану.

Међу тим се и у Угарској поче развијати унутрашњи раздор. Улрик, гроф циљски, задобивши из нова милост краља Владислава, коме тад беше 15 година, поче настојавати, да опадне Сибињанин Јанка. Он се удружи с угарским палатином Владиславом Гаром, и ердељским војводом, и мачванским баном

[23] Папа Никола V. умръо је, као што највише писаца веле, 24. Марта 1455. На његово место поста папа 8. Апр. владика од Валенције *Борџија*, и заузе папски престол под именом *Каликст* III. Папа Никола V. оставио је својим тестаментом две стотине хиљада златних форината, да се употребе на одузеће Цариграда од Турака; и Каликст, седнувши на папску столицу, мораде се заверити, да ће све своје старање обратити на гонење Турака. Но он не одржа своју реч. Јер ма да је у први мах писао хришћанским владаоцима, да се постарају скупити војску против Турака, опет за то на скоро се спазило, да њему више лежи на срцу, како ће обогатити своје рођаке; него како ће сломити турску силу. Пример који показа папа, подејствова и на друге владаоце, те за то и не би ништа од помоћи, која се обећа на франкфуртском сабору и на конгресу за рат против Турака.

Николом Илочким (Ујлакијем) и утврди с њима пријатељство и савез, да ће један другог у свему помагати са свом својом снагом, и против сваког осим краља Владислава, и ако се не би тицало права, и слободе краљевине угарске [24]. Овај савез би утврђен против Сибињанин Јанка, ма да се то у самом писмену, које је о том савезу гроф Улрик подписао, не каже изреком; па с тога се и опажа, да од то доба почеше Јанка опадати код младог краља Владислава, подмећајући му различне не чисте намере; и обтужујући га, да није пријатељ краљу, и да жели да сам дође на престо. Они га намисле и убити, да се тако опросте овог свог непријатеља; и учине рад тога различне покушаје, ал им ови не испадну за руком [25].

---

[24] У делу грофа Јосифа Телекије „A Hunyadiak kora Magyarországon" у књизи X. стр. 437. наштампано је писмено, које је Улрик „dei gratia Cilie, Ortemburge Zagorieque comes nec non Regnorum Dalmacie Croacie ac Sclavonie Banus" издао под 7. Априла 1455. у Бечу, и у ком стоји, да се он обвезује помагати Гари, и Николи Илочком против њихових непријатеља, као што се и они њему обвезаше на то.

[25] Гроф Улрик Цињски, не усуђујући се јавно устати на Јанка намисли преваром добавити га у своју власт; па га тога ради позове у Беч, где се и краљ Владислав бављаше, да се као бајаги с њим договори о неким важним стварма. Јанко извештен од пријатеља, да му Улрик замке плете, одноручи: да је готов послушати краљеву заповест у земљи, ал ван земље није дужан ићи. Краљ је за тим, ил управо у његово име Улрик, још два пута позивао Јанка на састанак; и најпосле обећа му дати

Ови унутрашњи раздори у Угарској врло су неповољно дејствовали на саветовања о рату и припремама за рат на Турке. Угарска беше раздељена на двоје: једни пристану уз Сибињанин Јанка, а други уз краља, ил управ уз присталице Улрикове: Гару, и Николу Илочког. Отуд је изишло, да је свуди овладало узајамно неповерење међу људма: а то беше узрок, што се нико не поузда у другог, да искрено мисли, и да је рад, да се диже рат на Турке, који Дунавом и Савом беху растављени од угарских граница.

Међу тим се султан Мехмед без престанка спремаше на големи рат. Нико не знађаше, на коју ће страну, ал је било предвидети, да ће преко Србије и Београда да иде на Угарску.[26]

Деспот Ђурађ, дознавши за Мехмедова спремања, предвиђаше, да ће он бити, на ког ће најпре насрнути поганици. Он утврди, и војском напуни своје градове; прикупи своје благо, и пренесе га у Угарску; па желећи наћи свом отачаству помоћи, а знајући, да се устмено више даде урадити, но писмено, не пазећи на своју дубоку старост, крене се у Беч, где се тад бављаше млади краљ Влади-

писмено, да му неће ништа бити; ал се Јанко није дао преварити, него се сачувао од својих непријатеља.

[26] Гдекоји писци веле, да је Мехмед у својој надутости напред одредио био дане, кад ће преко развалина београдских доспети у Будим, Беч, и Рим, и ту примити подворења свију народа. „Један је Бог, и један је пророк," говораше он; „треба и један господар — владалац — на земљи да буде."

слав, надајући се, да ће код истог моћи израдити какву јачу и већу помоћ против Турака.

Међу тим се Мехмед с војском прикучи србској граници. Кад се то дозна у Бечу и у Угарској, уплаше се; и јаче осете опасност, која им је свима претила. На брзо се сазове државни сабор у Ђур; и на тај сабор пошље краљ Владислав Јована Капистранског; па јамачно и самог деспота упути, да се постара наговорити угарску властелу, да се живље побрину, како ће се сломити турска сила. Јован Капистрански[27] најживље настане, да измири завађене стране у Угарској, и да побуди угарску властелу на рат против Турака. Прво му изађе за руком; и Јанко се бар привидно изравна с Улриком и Гаром тако, да се могло узети, да је и измеђ краља и Јанка повраћено узајамно поверење[28].

[27] Овај Јован звао се презименом Chioli, а од вароши Капистрано прозват је Капистрански; рођен је 24. Јунија 1386. Учио беше науке правне, и био је главни судија у Напољској; па кад не хте против свог уверења по заповести више власти да изрече пресуду неку, покалуђери се, и са свом живошћу ода се проповедању слова божијег.

[28] Измеђ краља Владислава и Хуњадије утврђено је споразумлење под овим главнијим условима: а) Хуњадија повраћа краљу Будим, и друге градове, којима је управљао, и одриче се државне управе; б) млађег свог сина Матију шиље у двор краљу; в) задржава под својом управом јужну Угарску; и стара се о припремама за рат на Турке. г) Измириће се с Улриком, грофом Цељским тако, да буду у будуће пријатељи један другом, и да се узајамно помажу против свију непријатеља својих.

Али, што се тиче рата на Турке, и ово саветовање оста без успеха, као и сва дојакошња.

Деспот Ђурађ напрегну сву своју снагу, да приводе угарску властелу на рат против Турака. Он описа живим бојама велика спремања Мехмедова, и његово нагло напредовање, на снажно доказиваше, да треба, да сви хришћански владаоци устану на Турке, ако неће, да Турци поплаве њихове земље. Он се обећа о свом трошку саставити добро оружану војску од десет хиљада људи, и придружити је осталој војсци, која би пошла на Турке, и која би ишла и Србију да ослободи од њих. Деспотовом говору одазва се Јанко (Хуњадија), обећавајући, да ће и он о свом трошку саставити онолику војску, као деспот, ако се учини, да крал Владислав даде војску од двадесет хиљада људи; бургундски владалац по свом обећању десет хиљада пешака, и толико коњаника, а и папа да даде војску од двадесет хиљада. С оволиком војском обећа Јанко не само започети рат на Турке, и њих из Европе ис-

Хуњадија је о овоме издао и писмено 1. Августа 1455; а у другом писму оставио је на вољу Улрику, шта ће у име мираза дати уз своју кћер Савету, изпрошену још пређе за Матију Хуњадијевог. Та Савета беше унука деспота Ђурђа од кћери Катарине, коју наши летописци зову Кантакузина; и по овом сродству даје се разумети, зашто је и сам деспот тако често долазио у сукоб с Хуњадијем, и за што се налазио на страни Улриковој. О наведеним условима мира види Teleki a Hunyadiak kora Magyarországon. књ. II. стр. 380—383. О удаји Савете Улрикове за Матију види приметбу 36. овде на стр. 29.

терати; већ се надаше, да ће моћи и сам свети Јерусалим од њих отети, и ослободити.

Но од свег овог разговора, и саветовања не би ништа. Ма да не беше тешко саставити онолику војску, као што искаше Јанко, властела се не могоше да погоде, како да се та војска састави. Љубав к отачаству и хришћанству не беше у њих доста велика, да тој љубави жртвују што од својих добара; и од својих угодности.

Уз то се на овом сабору у Ђуру још нешто зби, што је штетно дејствовало на спремања против Турака. Калуђер Јован Капистрански, видећи деспота Ђурђа у невољи, и да тражи помоћи против Турака у западних Хришћана, намисли покушати навести деспота, да остави православну веру, и да се подчини папи, велећи, да ће само тако бити достојан, да му у невољи помогну западни Хришћани. Деспот Ђурађ беше тад у дубокој старости; па је лако разумети, како га је потресло неумесно тражење Капистраново. „Ево је, одговори он римском калуђеру, деведесет лета, што проживих као моји стари у вери, коју су ми они у детинству мом у душу усадили. Ма да сам у овај мах у несрећи, у вери ћу својој остати постојан. Ти желиш, да ја својим делом уверим друге, да сам у својој старости полудео и подетно се. Радије ћу изгубити не само државу, но и сам живот, него што ћу оставити веру својих старих, и постати неверник[29].“ Деспот се после тога диже из Угарске, и уверивши се о

[29] Овај одговор деспота Ђурђа, дат Капистрану, налази се у историји Бранковићевој, од куд га

томе, да му нема никакве помоћи, похита у Србију, у своје утврђено Смедерево, да ту чека своју судбину, и даљи развитак догађаја.

Међу тим, док су ова саветовања текла, Султан Мехмед прикупи голему војску и упадне с њоме у Србију. На покладе, вели наш летописац, 1. Јунија прими цар Мехмед Ново Брдо; Јунија 9. освоји Призренац; 21. Јунија стари Призрен, а за тим Бихор у Загорју, и градове ситничке[30]. Ново Брдо[31]

наводи Раић у својој „Историји Сербовъ“ и т. д. Будим 1823. III. 228—229.

[30] Památky Шафарика, стр. 78. 79. Глас. X. стр. 273.

[31] Ново Брдо беше врло знаменито место у старој србској држави, како због својих рудокопа, тако и због јаког града, а и због велике трговине, која се у том месту водила; и у којој су особито Дубровчани млого радили; као што се види из писма, које су Дубровчани писали деспоту високом Стефану 15. Јунија 1417, где се за Ново Брдо каже: **„гдѣ но сѹ славни и велики трьгове како но ѹ Новомь Брьдѹ“** (Почић „Споменици српски“ стр. 138). У Новом Брду морало је бити млого настањених Дубровчана, за које се каже у некој повељи кнеза Лазара, датој Дубровчанима Јанвара 9. 1387 **„кои се ѥ Дѹбровчанинь ꙁабащиниль ѹ Новомь Брьдѹ, тьꙁи да ꙁиге** (зида) **градь и да чѹва; кои ли сѹ гостиѥ. и весѹ се ꙁабащинили, да имь ѥ на вольи. що имь гωде.“** Ово о Дубровчанима доцније потврди деспот високи Стефан својом повељом издатом **„вь славнѣмь градѣ Корчи“** 2. Дек. 1405; деспот Ђурађ својом повељом издатом **„ѹ Нексѹдимѹ“** 13. Дек. 1428, и другом из Смедерева од 17. Септ. 1445 год. (Miklošić Monumenta Serbica 206. 268. 354, 435.) И данас се још виде развалине од града и рудника новобрског.

беше варош и град; варош Турци олако освоје, ал се под градом проли млога крв, јер га Срби јуначки бранише. Уз Ново Брдо беху знаменити рудокопи сребра, и деспот Ђурађ имађаше отуд до сто двадесет хиљада дуката годишњег прихода; а то беше у оно време врло велики новац.

Угарска властела препадну се, кад чуше, да је пало Ново Брдо с другим градовима; и шта за кратко време почини султан Мехмед. Државни сабор пресели се из Ђура у Будим, и одовуд пошље под 21. Јулија папи писмо, у коме му се жали, што се ништа не ради, да се стане на пут Турцима у њиховим победама. Угарска властела јаве тим писмом папи, да су Турци освојили Ново Брдо, па моле папу да им пошње што пре обећану помоћ [32].

Деспот Ђурађ остављен сам себи није могао ни помишљати, да силом одбије од своје државе Турке; него врло тешким жртвама одкупи мир од Султана [33]. Србска држава, харана и пањена толико пута после косовске битке; сужавана у својим границама с дана у дан, мучена притиском свирепих Турака, и саможивих запађана, налазаше се, тако да кажем.

[32] На овом писму налазимо ове подписе: архиепископе острогонског, и калочког; владике јегарског и велико-варадског; Сибињанин Јанка; Гару, Палатина; Николу Илочког и Розгоњију ердељске војводе, и још других седам великих властела. Teleki. II. 381. Прим. 2.

[33] Да је деспот Ђурађ измолио у Султана мир после тога, како су Турци овладали Новим Брдом; сведочи писмо, које је из Чанада. 23. Септ. 1445 писао папи Јован Капистрански.

при издисању. Деспот Ђурађ беше јој достојни представник. Као што се он годинама старости ослабљен, а млогим бедама које преживе, измучен налажаше на прагу гроба; тако му је и држава била не истина дугим животом, већ премлогим невољама, које поднесе ослабљена, и после толиких бојева тако клонула, да својом снагом више немогаше одржати и сачувати свој живот у борбама, које се све већом снагом понављаху, и које су је чекале. Само храброст српског народа, скученог сад већ на узане границе своје државе, не беше сломијена; нити би угашена у србским срцима ватра, којом се хватаху оружја свагда, кад је год требало бранити своју веру и слободу против онаких, и страховитих неиријатеља.

Глас, који доби папа о томе, шта су Турци учинили у Србији, потресе га и застраши; те почне нешто радити око тога, да се на пролеће 1456 дигне на Турке велика војска од свију западних хришћана. Он пошље једног свог посланика у Француску и Енглеску; а другог у Немачку и Угарску. Првом заповеди, да се постара измирити међу собом краљеве француског и енглеског, како би су могли садејствовати у рату на Турке; а другом препоручи да заједнички с Јованом Капистранским проповеда рат на Турке. У својој ревности оде он и даље. Ђорђу Скендербегу (Кастриоти) пошље новаца, да се боље спреми за рат на Турке; босанског краља ободри да и он са свом силом устане на Султана[34]; а уз

[34] Папа је још у пролеће 1455 писао босанском краљу, и обећао му потврдити га у притежању свију земаља, које од Турака отме.

то је у грчко море (у Архипелаг) опремио ратне лађе[35], да на мору узнемирују Турке; и да их задрже од њиховог напредовања према Угарској.

Папино старање имађаше неког успеха. Јер Султан разумевши за папину флоту, не пође даље у својим освајањима; но се задржи при Новом Брду. Но баш то беше зло. Јер угарска властела, сазнавши да Султан не напредује даље, и да се не приближава угарским границама, престану озбиљски старати се о ратним припремама; него се одаду безпосличењу, и унутрашњим сплеткама, које сметаху свему, што је требало чинити, да се дигне јака војска против Турака. Уз то у јесен 1455. појави се у Угарској куга, те и то учини, да не би ништа од саветовања, како да се одклони опасност, која је претила Угарској и Хришћанству од Турака. И ова несрећа дође на хришћанске државе од Турака, а највећма снађе јадну србску државу, која је граничила са земљама, што су их Турци већ освојили били[36]. Деспот Ђурађ доживе жалост да му од чуме умре унука Савета, кћи Улрика грофа Циљског, што испрошена беше за Матију, млађег сина Сибињанин Јанка[37]; и то пре но што дође време да се венчаду.

[35] Под управом патријарха од Аквилеје.

[36] Наши летописци под год. 6964. од створења света заиста и спомињу, да је те године била *чума* по свој земљи.

[37] Кад је Јанко 1448. разбијен на Косову од Султана Мурата допао ропства код деспота Ђурђа, утврђен је између њега и деспота уговор, по ком је између осталог деспот одпустио од себе Јанка; а овај се обвезао да ће свог млађег сина Матију оженити

Тако се сврши и 1455. година, која у бедама и невољама не беше сиромашнија за србски народ од прошле 1454. године; и која се може узети, да је била предходница другим годинама, које насташе, и које беху горе и грђе за србски народ од оних, што већ прохујаше.

унуком деспотовом. Бонфин греши, што вели, да је тад уговорено било, да се Матија, тад још дете, ожени ћерком деспотовом, унуком грофа Улрика Цињског, јер деспотова кћи беше удата за Урликом, а не овога кћи за деспотом. Што други веле, да је тад (1448). уговорено било, да Јанко даде своју ћерку за сина деспотова, не стоји за то, јер се Лазар, деспотов син, што беше за женидбу, оженио још 1446. Јеленом, коју су, као што наши летописци веле, у Декембру довели „ѡдь Моурѥ“ *(из Мореје)* и венчали је с Лазаром. — Ова Савета Улрикова, пошто нешто одрасте — јер 1448 беше дете — би предата Јанку, те се његова жена старала о њој. Не зна се јамачно, који дан је умрла; ал то се зна, да је 1455. 8. Септембра била истина још у животу, ал се болест на њој већ појавила била, јер је тај дан Јанко писао Јовану Капистранском измеђ осталог и то, да му је кћи, — управ сна' — унука деспотова оболела. Умрла је по свој прилици на измаку 1455. На овом месту вредно је навести, под којим условима је утврђен уговор о удаји Савете с Матијом. О утврђеноме, измеђ деспота и Сибињанин Јанка миру, издали су деспот Ђурађ, и Владислав Гара угарски палатин, свечана писмена; у којима се и о удаји Саветиној пространо говори. По писмену, које је од себе издао Гара, Савети је било десет година, кад се поновно уговор измеђ деспота и Јанка о њеној удаји за Матију,

II.

Б о ј.

Није било тешко предвидети, да султан Мехмед неће дуго мировати после победа, задобивених у лето 1455., и после тога, што је освојио Ново-Брдо, и градове ситничке. Он је дознавао за договоре, које међу собом имају хришћански владаоци о томе, да завојште на њега; ал у својим војничким походима не налазећи на жешћи одпор, а знајући и за унутрашње раздоре у Угарској, и измеђ владаоца, мислео је, да нема узрока бојати се тих договора. Намера му беше да овлада Дунавом, и тако да себи прокрчи пут у срце Европи; Дунаву пак, и може се рећи свој Угарској кључ беше град Београд,

рођена је дакле 1441. Она се по саизволењу Улриковом и Катаринином налажаше под влашћу деспотовом, те је и могао он у њено име правити брачни уговор. Венчање требало је да буде о св. Николи 1453. Утврђено беше, да Савета пошто се одведе у дом Јанков, остане у православној вери, и да у свом двору има свог свештеника; и око себе дворјане и дворкиње од своје вере. Савети је међу тим остављено на вољу, да може одустати од удаје за Матију, јер као што се у писмену каже, деспот није ишао уговором на то, да ограничи њиме вољу девојкину. За случај, да се не збуде ова удаја, деспот је обећао уступити Јанку нека своја добра у Угарској. Писмено, што га Гара издаде у Смедереву 7. Авг. 1451. штампано је код Телекије књ. X. CXLVII. а писмено деспота Ђурђа штампано је на више места, па и у Летопису за 1851. II. стр. 121. у врло незгодном преводу србском.

који тад беше у рукама угарским; јер га краљу Жигмонду још у почетку своје владе даде деспот Ђурађ [38] за неке градове и места, што му овај у замену даде у Угарској [39]. Мехмеду је ваљало дакле овладати Београдом, јер је само освојењем Београда могао коначно и за векове себи подчинити Србију; и из Београда је само могао успешно полазити Дунавом на Будим и Беч. За тај велики рат, коме цељ имађаше бити, да се освоји Београд, спремаше се Мехмед са свом снагом.

Угарски краљ Владислав, увидивши најпосле, да му се ваља спремати, да одбије Турке, који му

[38] Да је Београд уступљен Угарској, то је извесно; и о том уступању осим Халкокондила и Дукаса говори Туроција, Бонфин, Иштванфија и други: али се не зна управ година, кад се то збило. По неким сведочбама могло би се мислити, да се то збило још 1411. и 1412. год.; други пак веле, да се то 1425. г. догодило; и у оба ова случаја догађај овај пао би у време владања деспота високог Стефана. Неки мисле, да се то догодило 1431., 1437. или 1438. год. Почем се у 1433. г. спомиње неки Матија (Thaloczi) ковински жупан (гроф) и капетан Београда, може се узети, да се уступање Београда догодило пре 1433. год.

[39] Међу местима, што их доби деспот Ђурађ у замену за Београд, спомињу се: Сланкамен, Токај, Мункач, Сатмар, Дебрецин, Фелше-бања, Асонатака и т. д., а и Купиново, (Kelpen, Kolpon), Митровица (Szava Szent Demeter), Земун (Zemlen), Бечеј, Бечкерек, Ердшомљо и Вилагошвар, која се места спомињу као имање деспота Ђурђа у Угарској, такође је јамачно тад добио деспот Ђурађ од Угарске.

претише, да ће га напасти, још на измаку 1455. разашље по Угарској и Ердељу писма, да се састане државни сабор у Пешти на 8 дана после Богојављења 1456. г.; али доцније одложи исти сабор за месец Фебруар поменуте године; и намеран сам лично подејствовати, да се што уради на том сабору, дође у Будим 6. Фебруара, ту проведе последње дане месојеђа; и отвори сабор, ком је главни предмет саветовања био рат на Турке, што је предстојао.

На овом сабору међу осталим би решено, да се због рата на Турке удари на људе нов порез; да се рат због слабе прошло-годишње жетве у Угарској и особито у Србији одложи до Августа; и издате су наредбе, како да се дочека војска, коју сустрани владаоци обећали повести у рат на Турке. И као што се у Будиму већ у Априлу знало, да се Турци спремају, да ударе на Београд, наређено је, да се краљева војска пошље на Дунав; а и Сибињанин Јанко узе на се, да ће што пре саставити војску од 7000 људи.

О ономе, шта је на угарском сабору закључено, по наредби сабора извештен би папин посланик, и умољен, да то и папи јави, и да настане, да папа пошље своје ратне лађе на Турке, и да нападне на Цариград. Посланик то учини, а у исти мах упути нека свештена лица, да позову људе у рат против поганика. Посланик јако настане, да се састави војска за рат, који предстојаше, па је писао 10. Априла из Будима аустријском херцегу Сигмунду, да спреми и што пре пошље у Угарску вој-

ску, која ће поћи на Турке[10]. У исто време је и краљ Владислав под 7. Априла 1456. г. писао немачким владаоцима, и римском папи; прве је позвао, да пошљу по својој обвезаности, коју на себе примише, своје војске у Угарску због рата на Турке; папи пак, јављајући му, шта је закључено на угарском сабору, пише, да је готов завојштити на Турке, борити се на и умрети за веру. Турци су, писао је он тад папи, у Бугарској с јаком војском; и отуд нагло се приближавају Угарској. Он је рад, да их преухитри, и да им изађе на сусрет, па за то моли папу, да пошље своје ратне лађе против Турака, а и друге хришћанске владаоце да побуди, да му притеку у помоћ; јер ће само тако моћи сломити турску силу.

Као што је без престанка расла опасност од Турака, краљ Владислав повери Сибињанин Јанку, да преузме управу свим пословима, који ће се ти-

[10] У том писму посланик вели, како се краљ Владислав обвезао, да ће 1. Августа послати своју војску на границу, да чува земљу против Турака; али да је разумео, да се Турци приближавају угарској граници, а особито Београду, па да је и нечекајући одређени рок, послао војску за одбрану границе. „Nach sölhen ist seiner kunigkleicher maiestat zu erkennen gegeben, wie der Turckh nu mit seinem her und macht zunehent ist, Auch die gegend genannt Weissenburg, die des Reichs ein Schlüssel ist angreiffen und über die Tanaw ziehen, auch das Reich ze stören well“ и т. д. Као што Телекија спомиње, ово је писмо извађено из царске тајне архиве, а преведено је на немачки те године, кад је писано. Teleki, Hunyadiak kora. X. CCXLI. стр. 499—501.

цати рата с Турцима. Јанко се прими тога, па као што је те године поновно с Улриком Циљским уговор о пријатељству [41], заиште од краља, да му врати сина Матију, који беше у краљевском двору као неки талац; и краљ, рад показати, колико је одан Јанку, учини му различне милости; и измеђ осталог под 12. Маја 1456. г. изда писмено, којим потврди Јанка у притежању места Рудишта [42] које је место још од пређе Јанко држао као своју собственост.

[41] Писмено о тој понови уговора издао је Јанко 31. Марта. У том писмену спомиње Јанко, да се заклео на часни крст и на свете мошти, да ће државе веру, дату Улрику; а као сведоци наводе се осим краља Владислава Јован, владика варадски; Гара палатин; Никола Илочки; Владислав Палоција и Фридрик Ламбергер, саветник Улриков.

[42] Ово је место лежало близу Београда; припадало је пређе неким београдским калуђерима, дакле неком манастиру; и од калуђера га је одкупио, ил управ у промену добио Јанко, ког је капитол арадске дијецезе на основу писма краља Владислава од 15. Августа 1453. год. издатог у Пертелсдорфу увео у притежање, и о томе издао исти капитол сведочанство под 10. Јанвара 1454. г. Међу онима, који су били суседи Рудишту, спомиње се у писмену и неки Никола, србски војвода. Рудиште, као што му само име казује, беше рудник, у ком се копало злато и сребро. Краљ је Владислав 12. Маја 1456. год. издао у Будиму и друго писмено, којим по ново потврди Јанка у пратежању поменутог места; које се у наведеним писменима пише: „Rudystha и Rwdischa; и за које се у споменутом другом писму каже, да је било opidum, и да су му између осталог припадале fodinæ auri et ardenti.

Међу тим се Турци приближаваху србским границама, и већ се знало, да иду на Београд. С тога и Јанко остави Будим, и дође најпре у Сегедин, отуд у Темишвар, и најпосле у Ковин, да тако што ближе буде Београду, и да с војском може поћи онамо, где буде потребно[43]. Турци су међу тим и сами без престанка напредовали; и у почетку Јулија њихова војска допре до Дунава и Саве. Кад се ово прочује у Будиму, краљ Владислав изађе у лов, па одвојивши се од осталог друштва, с нешто

и других метала. Где је лежало то место, незна се; јер му се име до данас сачувало није. Близу Раковца до крагујевачког друма има доста шљаке, што је знак, да су тамо били рудници. Да ли тамо беше поменуто место Рудиште? Напред споменута два писмена налазе се у делу Hunyadiak kora. X. под бр. CCI. и CCLI.

[43] И она писма, која је Јанко из поменутих места писао, налазе се у наведеном делу под бројевима CCLIV., CCLV. и CCLVI. У првом писму, писаном у Сегедину 12. Јунија, заповеда Сасима, да устану сви листом на оружје, јер се Турци приближавају, и да са свим својим коњаницима и пешацима похитају у Карансебеш, где ће и њега наћи. У другом писму, писаном у Темишвару, 22. Јунија вели Јанко, да је султан са својом големом војском само 4 дана далеко од границе; па за то позива Сасе, да своју војску пошљу у Ковин, где ће у други петак (25. Јун.) и сам приспети. На ова писма послаше Саси своје људе у Ковин, да виде ваљда, у чему је ствар, и зато Јанко у свом писму од 3. Јулија вели Сасима, да он већ стоји пред Турцима, као што се њихови посланици уверише; па за то да похитају дању ноћу и својом војском њему у помоћ.

пратилаца остави Угарску, и побеже у Беч[14]. По примеру краљевом учине и млога властела, па у место да са својим оружаним људма пођу на непријатеља, повуку се у своје замке, очекивајући, шта ће се збити. У Будиму беше овладао толики страх, да је капетан са свим војницима изашао из града, који пуне две недеље стајаше празан и без војске. Сва Угарска беше у забуни; и народ сам себи остављен ништа не учини, да се спасе од опасности, која му претијаше.

У сред ове велике опасности беху у Угарској два човека, који узеше на себе да се ухвате у коштац с опасношћу, која је претила свој земљи. Та су двојица Сибињанин Јанко, и калуђер Јован Капистрански. Овај је на све стране проповедао рат на Турке, опраштао је грехе сваком, који узе на себе крст, и који пође за њим на војску, или који посла место себе замену. Он у народу нађе присталица, који без оружја и ратничке вештине пођоше у бој одушевљени живим говором калуђеровим; и жељни борити се с душманином хришћанства, па или победити га, или погинути за крст часни, и веру Христову. Јанко пак узе на себе бригу, како ће се сачувати Београд, да га не освоје Турци. Он постави Михајила Силаћију, свог зета, да управља градом, а њему у помоћ прида Михајла Орсага; и шпањолца Јована Бастиду; и позове све своје пријатеље и присталице, да му похитају у помоћ; како би могао

---

[14] На измаку Јунија; јер је 21. Јунија био у Пожуну. Hunyadiak kora. II. 409. прим. 2.

водом и сувим ударити на Турке, кад ови обседну Београд.

Ма колико да се стараху Јанко и калуђер Јован, да се спреме за рат с Турцима; султан Мехмед опет за то претече их. Заклевши се пророковом брадом, и својим спасењем, да ће за две недеље освојити Београд, који му отац пуних шест месеци обсађиваше[45], и да ће за два месеца допрети до Будима, и ту ручати, он се страховито спреми, да учини, што се заверио. Војска му се скупљаше код Једренета; лађе код Видина; а код Крушевца је дао лити топове од звона, што их је поскидао са светих цркава у Цариграду. С големом силом и великом војничком опремом крену се султан на Београд. Он имађаше преко *сто педесет хиљада* одабране војске[46] осим оних, који пођоше рад пљачке, и да се уз војску лебом ране; имађаше *две стотине* лађа, направљених онако, као што су морске лађе; имађаше *три стотине* топова, међ којима *двадесет* беше врло великих, 27. стопа дугачких, а при устима две стопе дебелих. Уз то је понео он собом *седам* големих ратних машина, којима је стење убацивао у варош и град. Шесдесет и четири лађе требале су, да понесу топове, а топџије беху Немци и Талијанци. Голема

---

[45] У лето 1440.

[46] Највише писаца веле, да је султан имао оволико војске; но гдекоји писци веле, да их је било млого више, по некима две, по другима три, а опет по другима четири стотине хиљада. Неки пак веле, да је при овој обсади Београда било само сто, а други веле, да их је било сто двадесет хиљада.

ова сила требала је да освоји Београд, да продре у Угарску; и да овлада Будимом [47].

У почетку Јулија 1456. допреше Турци до Београда. Султанове лађе обухватише град од Саве и Дунава, који допреше до Сланкамена, да стану на пут свакој помоћи, која би водом из Угарске могла у град доћи; и особито, да не даду, да се у град унесе рана. Око Београда ударе Турци своје шаторе; Султан се намести на неком брежуљку, од куд се могао прегледати цео предео; око султанова шатора беху намештени јаничари; а у долини беше смештена остала војска [48]. Султан се постара, те на више места подигне магазине за рану, и сместишта за ратне потребе; и особито лепу цркву св. Магдалене, удаљену од стана турског на једну миљу, напуни барутом, и другим стварма за војевање. Дунавом су без престанка долазиле из Турске и Бугарске нове оружане чете; а и сувим долазише војници оружани стрелама, и копљима; кола, коњи и камиле натоварене раном, и другим стварма; млоги волови, и биволи. Султан намести и подигне воденице да

---

[47] О овим големим ратним припремама Мехмедовим говоре млоги историци, и писци: Аренпек, Халкокондилас, Туроција, Енеја Силвије, Ранзан, Длугош, и млоги други. О истим припремама има и различних писама и извештаја, писаних од људи који су у том боју били. Јанко у свому писму послатом кардиналу Дионисију, вели, да је турска сила била тако велика, да веће силе ондашње време неје видло.

[48] О свему овом приповедају Бонфин; Туроција; Ранзан; и други.

међу жито; пећи за леб; па да лакше придобије на своју страну браниоце града, поведе собом и млого лепих робињица, које су имале примамљивати војнике, да оставе град, или да га предаду Турцима. Најпосле Турци поведоше собом и млоге псе, да ждеру мртва телеса људи и коња што ће пасти у овом рату.

Чим приспе султан Мехмед под Београд, опусти цео предео. Своје батерије постави на три места; и почне пуцати на варош из највећих топова. Пуцало се дању ноћу без престанка; а пуцњава беше тако жестока, да се чула на 24. миље далеко чак у Сегедину[49].

У граду беше малена, али храбра посада од војника, готови погинути, а не предати се. Ови војници бранише се из града, ал не могоше учинити, да Турци са својим грдним топовима не руше градске зидине; а млого их мање беше на броју, него да се могоше усудити изаћи непријатељу на сусрет, и отерати га од града. Једни топови рушише градске зидине и градска утврђења; други бацаше у варош и град велико камење, и усијане кугле. Сву околину покри дим, који на далеко казиваше страховиту борбу, која тецијаше око Београда[50]. Турци за кратко време поруше градске зидине тако, да су поравнале биле са земљом; и храбра посада, измучена и изморена борбом, немиром и пословима,

[49] То изреком спомиње Бонфин и Туроција.

[50] Како је текла борба ова о томе говоре Туроција, Бонфин, Аренпек.

спремна беше више да изгине, него ли да се и даље узалуд брани[51].

При овим приликама град се налазаше у великој тескоби, и у врло хрђавоме стању. Сибињанин Јанко стајаше са храбром, ал маленом војском код Ковина и ту чекаше, да се искупи остала војска, па да почне ударати на Турке. Јанко увиђаше, да је по Угарску врло важно, да Турци не отму Београд; јер ако га освоје, отворен ће им бити пут у Угарску, нити ће бити силе, која ће их моћи задржати, да не овладају свом земљом. Он науми ма како да одбије Турке од града. Али како да учини то? војска му беше малена, и нејака, да се упусти у борбу с Турцима. У граду невоља растијаше сваки дан; поче нестајати рана; и војници се поболеше од умора, и зле хране. Он мораде чекати, да се искупи и остала војска, па да почне бој с Турцима. Најпосле дође му у помоћ Јован Короћија, мачвански бан; Владислав Канижаја; млоги стари војници, који војеваше још пређе под њим, и калуђер Јован Капистрански с оним људма, који

[51] Тако вели Туроција и Бонфин. Јанко у своме писму, што га је послао кардиналу Дионисију, вели за султана „in tantum ipsum castrum per ictus bombardarum destruxit, quod ipsum castrum non est castrum, sed campus, quia usque ad terram murus est destructus“ а ниже доле у истом писму вели: „ignoramus, quid sumus facturi castro predicto, quia non possumus dicere id castrum esse, sed campum propter fractionem, et nimiam ejus destructionem.“ Халкокондил, и Дука такође причају, да су зидови градски били порушени.

се подигоше, више да погину као мученици за веру хришћанску, него ли да побију непријатеља; јер ти људи беху већином сиромаси, неоружани, невешти ратовању, наоружани буџама и вилама, редко који копљем или пушком. Међ овима беше и доста ђака. Сви ови војници беху одушевљени пламеним речма калуђера Јована; сви се уздаше у помоћ божију, и у Јанкову вештину војевања; сви готови беху погинути, да тако постану достојни вечног блаженства.[52]

Прва је брига морала бити војводи Јанку, да у Београд пошље одморну војску, и довољно хране, и ратних потреба. Он увиде да сувим не може продрети до града, који су Турци добро опасали. Он за то науми да разпрши ланац турских лађа, које намештене беху на Дунаву; па за то нареди, да се код Сланкамена[53] искупе све лађе, што се мо-

---

[52] Колико велика беше војска, која се скупи око Јанка у Ковину, о том се не слажу писци. Неки веле, да не беше више од 3000 људи, а да је Турака било педесет пута више; други пак веле, да се око Јанка искупило било до 30.000 људи. Ово је вероватније; почем је сам Јако морао имати неколико хиљада својих војника, јер се обвезао био свечано, да ће о свом трошку скупити војску на Турке.

[53] Што Феслер вели, да су се лађе код Варадина најпре искупиле, може се веровати, јер је напред казано, да су до Сланкамена допрале турске лађе. Но код Сланкамена је морало бити главно место скупљања свију лађа, од којих су неке јамачно и Тисом у Дунав спуштене биле.

гаху наћи на Дунаву; а поручи и Михајлу Силађији, који управљаше Београдом, да држи спремне све лађе, што их узможе прикупити; па кад спази, да он удара на Турке, и сам да их нападне с леђа. Јанко на брзо скупи до две стотине мањих и већих лађа; опреми их да могу послужити као убојне лађе; напуни их храном, и другим стварма; и метну у њих одабране војнике[54]. У највећу лађу смести Јанко, што беше најпотребније за град; и њу напуни својим људма; да брани друге лађе, а и да предњачи осталим. Тако се спреми све за ужасну борбу, коју хтеше одпочети Хришћани с Турцима.

14. Јулија почну се кретати хришћанске лађе. Јанко дуж обе обале постави своју војску, да буде у помоћи лађама, а у једно да неда, да Турци дођу у помоћ својим лађама. На једној обали беше сам Јанко, а на другој калуђер Јован, који без престанка пламеним говором оживљаваше ратнике. Турци из својих лађа, које стајаху на лენгерима, а које утврђене беху међу собом ланцима, смејаху се, кад видоше, да Хришћани са својим лађицама иду на њих; и с презирањем чекаху Хришћане. По брзо се увере, да им те мале и незнатне лађе могу доћи главе, те се стану бранити. Хришћанима пође за руком, те на неколико места покидају ланце од турских лађа; и измешају се с Турцима. У исто време

[54] По некима само оне, који пођоше за калуђером Јованом у бој; а по другима војнике, што их доведе Коровија. Као што овај беше мачвански бан; а жупан пожешки, може се узети, да су му војници били из Мачве и Славоније.

ударе Хришћани из Београда са четрдесет на брзу руку за бој опремљених лађа с леђа на Турке; и почну их живо бити. Овим лађама управљаху већином сами Београђани. Пуцњава из топова и пушака, и јаук рањеника испуни ваздух страховитом хуком; а племенити Дунав обојадисан људском крвљу понесе собом погинуле војнике. Пуних пет сахата трајаше борба; хришћанске лађе ухватише се најпосле у коштац с турскима; и после жестоког боја, и великог напрезања сломију Хришћани Турке, и натерају их, да бегају. Победу одржаше Хришћани. Турске лађе беху неке потопљене; а млоге врло јако искварене тако, да се не могоше више употребити, па их је, као што неки веле, сам султан дао запалити, да не падну у руке Хришћанима, који освојише четири ратне лађе са свом ратном опремом. Хришћани изгубише само једну, и то своју највећу лађу, на којој се запалио беше барут, те распрскао лађу, и тиме баш Турцима учинио много зла. Мртвих Турака беше само до пет стотина; ал од оних, што се борише, редак је био, који не доби ране у овој борби[55].

Велика намера рад које се започе овај бој, би постигнута. Хришћани овладавши Дунавом, имаше отворен пут у Угарску, и слободан саобраштај с хришћанским светом; те тако могоше шиљати граду

[55] О борби овој хришћанских лађа с Турцима говоре: Халкокондил; Ранзан; Аренпек; Бонфин; Туроција; Тагљнокоца и Никола Фара код Вадинга; и други.

у помоћ војске и свега, што је требало, да се борба с Турцима настави. Јанко метну у град нову, одморну војску, увезе довољно ране, и ратних потреба; па тиме охрабри војнике, и житељство, да се и даље витешки брани против Османлија.

Задобивеном над Турцима на Дунаву победом беше за часак одклоњена истина опасност, која је претила Београду од Турака; ал око града стајаше још једнако неповређена голема турска сила са својим топовима, кадра савладати тешкоће, на које нађе у даљој борби за град. Нужно је било дакле постарати се, да се и ова турска сила сломије, јер се само тако могао ослободити град од опасности, у којој се налазаше.

Јанко имађаше под собом нешто више од 15.000 обучених војника[56], и до 60.000 људи[57], који се скупише под барјаке, да војују против Турака за

[56] Палма у делу: Notit. rer. hung. II. 309. вели, да је толико војске било у стану код Сегедина; и по томе би се могло рећи, да је Јанко морао имати нешто више од 15.000 војника; јер је и у граду на посади било нешто одабране војске.

[57] Од како се почеше спремати на рат против Турака, крстоносци се без престанка скупљаху из разних крајева; и држава. Може се веровати да је међ крстоносцима било највише њих из Угарске; ал што мађарски писци веле, да су ти крстоносци били већином Мађари, неда се доказати, почем латинском речи Hungari не означавају се само људи племена мађарског, него и друге народности; а за Унгаре стоји, да их је највише било међ Крстоносцима. Неки веле, да је под Београдом било само до 40.000 крстоносаца.

часни крст; који готови беху погинути за свету веру хришћанску, али који невешти беху оружју, а уз то ни оружја не имађаху. Да би Јанко с успехом могао започети бој с Турцима, настани се око Земуна; неуређене гомиле људи, што их искупи калуђер Јован Капистрански, подели у мања оделења; и постави вештe подвојводе, да их обучавају оружју, и војничким покретањима. Њему је требало од неуређене гомиле побожних Хришћана саставити добро уређену, и оружју обвикнуту војску, јер се само тако могаше упустити у борбу с далеко снажнијим непријатељем. Ова војничка обучавања збиваху се на очи глед непријатељу, који их најпре исмеваше, после им се чуђаше, а најпосле од њих и зазирати поче.

Султан Мехмед беше млого љут, што му пропадоше лађе; и ма да је гледао, како се Хришћани спремају за борбу, није одустајао од своје намере, да освоји Београд. У своме гњеву заверисе, да ће за петнаест дана или овладати градом, или погинути. Он почне из нова пуцати на варош и град, да тако срушивши зидове, олакша својој војсци јуриш. Но и војска и житељство у вароши и граду храбро се брањаху, порушене зидове оправљаху, или подизаху нова утврђења, и својим топовима причињаваху Турцима велику штету.

У оваквој борби без престанка прође и неко време. Султан разуме, да нашине лађе дођоше на Хелеспонт, па да узнемиравају тамошње приморје; те науми, да час пре сврши бој под Београдом. Раздражен смрћу свог везира Караџе, који погибе од топа, нареди да

се 21. Јулија са свом снагом и жестином удари на Београд [58].

Не обична живост у турском стану предсказала је обсаћенима намеру султанову, те учинише све, што је требало, да се могу бранити. Пред вече поменутог дана, упуте се Турци на варош. Зидови око вароши беху порушени и шанчеви претрпани, те је варош стајала отворена пред непријатељем. На скоро се одпочне крвава борба. Јанко и калуђер Јован поведу у бој пред непријатеље своју још са свим не уређену и оружју не обвикнуту војску; и с узвиком имена Исусова ударе на Турке, који помињаху име пророка Мухамеда. Дуго је трајала борба с променљивом срећом. Турци два пута уљегоше у варош, и оба пута беху с губитком из вароши истерани.

Султан је на четворо разделио био своју војску, да тако у боју уморне војнике могу заменити одморне чете. Хришћана не беше толико на броју, да би се могли једни одмарати док се други боре. Јанко и калуђер Јован даваху свима пример, како

[58] Нису сагласни сви писци у томе, ког су дана били побијени Турци под Београдом. Неки веле, да се то збило Јул. 12., по другима се збило то Августа 6., а највише њих узимају, да је то било на дан свете Марије Магдалене, дакле 22. Јулија: побијени су пак били Турци други дан битке, која се дакле морала почети 21. Јулија. Јован Капистрански, пишући извештај папи о овој битци, датира писмо своје: „Ex Nandor-Alba in festo sanctæ Magdalenæ ipso die gloriosissimæ victoriæ“, и отуд се најбоље види, да се битка почела 21. Јулија.

им се ваља владати. Где беше највећа опасност, тамо се налажаше Јанко храбрећи војнике, — уређујући војничке чете и управљајући одбраном. Јован Капистрански попео се био на високу кулу, где су га могли видети хришћански војници и отуд је благосиљао ратнике, и храбрио их, да се јуначки држе.

Већ је пуна четири часа трајала борба, а још се не учини ништа одсудно. Најпосле уморни Хришћани мораше уступити големој и одморној турској сили, и повући се у варош. Турци јурну за њима, освоје спољна утврђења; и продру у варош. На пијациварошкој отвори се нова борба; и ново клање. Али слаб и недовољан беше одпор, што га Хришћани даваху Турцима; који освоје варош, и нагнају Хришћане, да се повуку у град. Нашло се одважних Турака, који се хватише и самих зидина градских; и један од њих поче се пужати, и успужао се већ на градски бедем с намером, да ту задене турски барјак, и да тиме охрабри остале, да жешће нападну на град, и да у њега продру.

У овом тренутку учини неки војник Хришћанин племенито, и велико дело. Он виде како се Турчин пужа на градски зид, и како ће да побије на бедем турски барјак. Добро зна, да ће то бити знак победе Турака над Хришћанима. Не могући друкчије савладати Турчина, обгрли га, те се с њиме заједно сурва у дубоки шанац, где обојица нађу смрт. Турски барјак не би побијен на градски зид; знак турске победе још се не показа Османлијама; како ће се свршити жестока борба, оста не решено за онај мах. Врли јунак, који учини оно храбро и витешко дело,

беше Тит Дуговић [59]. Турци нагну сад на капију, што води у град. То им беше пут, да овладају градом, то беше и обсађенима једино спасење; јер знађаху, да су пропали, ако ћуприја градска падне у руке непријатељу.

У оваком положају затече зора обсаднике, и обсађене. Ови се упрепасте, кад виде, у коликој су опасности. Варош беше пуна османлија, који освојише и неке шанчеве градске, па покушаваху узпужати се у сам град по полу порушеним зидовима. Хришћани се препадну, па и саме војводе почеше

[59] Има два мишљења о томе, какве је народности био овај витез ком имена не забележише кронисте тадашњег времена. Бонфин вели, да је био мађар, а други млоги писци (Дубрав, Борег, Пешина, и од новијих Руми) на основу различних бележака веле, да је тај витез био родом Чех, а иначе крстоносац. Гавра Дебрентеија вели, да је био мађар, и да му име беше Тит Дугонић; а своје казивање изводи из неке повеље краља Матије од 1459. дате сину Титовом Вартоломији, у којој се повељи спомиње ово витешко Титово дело. Додаје Дебрентеија, да је исти Тит Дугонић био родом из Гвозденградске жупаније (Vas vàrmegye), где је од Титовог племена још 1824. било потомака. Усвајајући по Дебрентеију, да се поменути витез зваше Тит Дугонић, и да је био родом из Угарске, не можемо пристати, да је био мађар: јер му име казује словенско порекло. Зна се, да у гвозденградској жупанији има Словена, којима припадаше јамачно и поменути Дугонић. То је тим вероватније, што истог Тита не угарски писци означише као Чеха јамачно с тога, што су га по језику држали, да је Чех био.

мислети, како ће се избавити, и намерни беху оставити град; и на лађама спасти се. Неке су војводе већ и отишле из града, у страху, да не допадну робства. Сами крстоносци, готови погинути у побожном свом одушевљењу, и уз ове Сибињанин Јанко и Јован Капистрански осташе ладнокрвни, и не изгубише надања, да ће надвладати Турке. По њиховој наредби војници из града почну бацати на обсаднике Турке запаљене крпе, умотане у смолу и сумпор; и друге запаљиве ствари. Као што је Турака око града врло млого и у густим гомилама било, запали им се њихово широко одело, и за кратко време огрезну турска војска у пламеном мору. Сви Турци потекоше, да изађу у поље из вароши, не би ли се спасли; међ њима овлада ужас, и највећи неред. У то време излети Јанко с Хришћанима из града, и почне таманити збуњеног непријатеља. За кратко време не беше у вароши ни једног Турчина. Од оних, што у варош уљегоше, млоги изгинуше, и тек се гдекоји спасоше. Хришћана је том приликом врло мало погинуло, ал су млоги били рањени[60].

Ма колика да беше штета, што је претрпеше Турци, они још једнако беху врло јаки, и опасни за град. Јанко заповеди за то, да ни један Хришћанин не излази из вароши, и града; а на развале

[60] Овако описују ову знамениту борбу: Тагљокоцо, и Фара код Вадинга; Бонфин; Аренпек код Пеца; Туроција; и Халкокондил. Први од ових беше очевидац, и сам се борио уз Јована Капистранског, ком друг беше; и он сву славу одржане ове победе приписује Јовану и крстоносцима.

зидова постави одабране војнике на стражу, да буду спремни бранити се, ако би их Турци напали. Но Хришћани крстоносци, опијени победом, коју мало час добише, а уз то невични војничком реду, излетаху иза варошких обкопа, те нападаху појединe Турке, што се налажаху у пољу између вароши и турског стана. Из те борбе мало по мало разви се права битка. Јован Капистрански налажаше се у тај мах на левој обали Дунава, па кад виде, да не може да заустави своје крстоносце, да не дирају у Турке, пређе на чамцу у град, па узевши свој штап у руке, а Петар његов барјактар, узевши у руке освештани барјак, с две хиљаде крстоносаца излети из града на Турке. Хришћани, видећи пред собом Јована, ког су поштовали као божијег угодника, заборављајући на овај живот, у светом одушевлењу ударе на Турке с толиком жестином, да не беше силе, која би их кадра била задржати у њиховом напредовању[61]. Они разбивши турске чете допру до њиховог стана.

---

[61] Тагљнокоцо, Јованов пратилац приповеда, да је Јован, наслањајући се на штап, гологлав, старошћу, постом, и послом уморан полагано ишао пред војском, заповедивши, да се пред њим носи освештани барјак, и да се гласно призивље име Исусово. Турци, спремајући се у први мах на одпор, не могоше да поднесу погледа и гласа Јованова, већ испред њега као бесомучни бегаху. Други писци веле, да је то била крвава битка, и да је Јанко својим мудрим наредбама много допринео, те је добро по Хришћане испа а. О тој битци говоре: Прај, Бонфин, Енеј Силвије, Халкокондил, Дукас, Аренпек.

Кад виде султан Мехмед, како напредују Хришћани, побоји се, да му не освоје стан, и да му не пресеку пут, те прикупи по шанчевима, које је око Београда подигао, што могаше војске, и упути се за Хришћанима, који одоше далеко напред, гонећи Турке. Јанко, видећи да је султан изашао из шанчева, оставивши их без довољне одбране, излети из вароши и заузме шанчеве, поубијавши оно мало стражара, што у шанчевима осташе, па учини наредбу, како ће ударити на султана, кад се овај буде повраћао натраг, јер је знао, да ће султан о лако савладати оно мало Хришћана, што гонише Турке. И заиста, султан разагнавши крстоносце и коњанике, који су допрли били до турског стана, овај порушили, шаторе оборили и сам стан већ запалили, поврати се к шанчевима. Но ту га снађе чудо, коме се не надаше; шанчеви беху у рукама хришћанске војске, која поче из његових топова сипати живу ватру на његову војску. Султан се нађе у невољи, па не могући се бранити, повуче се до самог стана, и заповеди, да јаничари ударе јуришем на шанчеве. Но све беше доцне. Јаничари беху за време борбе разтурени на више страна, па се не могоше искупити; а који ударише на шанчеве бише узбијени. Хришћани изађу из шанчева и наставе борбу у самоме стану турском; и то с толиким успехом, да су и у сам стан већ упали били. У тај мах дође Турцима помоћ; те они са шест хиљада спахија понове одбрану, и принуде Хришћане, да им устуне. Већ је и ноћ настала била; те Хришћани не наставе борбу, већ се повуку у шанчеве од Ту-

рака освојене; да ту дочекају зору, и да се спреме за нову борбу [62].

Сад је требало, да се закључи, шта да се ради. Јанко је добро знао, да му је војска још једнако бројем млого мања од војске турске, па да му се је бојати, да га Турци не савладају. Он не знађаше, какав страх обузе Турке, и њиховог султана; те с тога и не могаше се решити, да остане у шанчевима турским, те да с онако раштрканом својом војском дочека зору; већ намисли повући се опет у варош, прикупити сву своју војску, и иза варошких обкопа чекати Турке, ако покушају поновити борбу. Он заповеди дакле, те се на брзу руку затрпају шанчеви; топове из шанчева даде одвући у варош; а које не могаше собом узети, те зачепи, и учини, да се не могу употребити; па се обноћ са свим тихо повуче у варош.

Но Турцима не беше на памети, да се и даље забаве под Београдом, и да понове своја нападања на Хришћане. Они у борби за прошла два дана претрпеше грдне штете; те их обузе големи страх. Млого одличних Турака погибе у тој борби [63]; и сам султан

---

[62] Како је текла ова битка под Београдом, описују Бонфин, и Халкокондил. Овај у гдечем различно казује, како је текла битка. Тако он вели, да је Јанко и Јован Капистрански ударањем на шанчеве турске одпочео управ битку тог дана, а Бонфин опет вели, да су Хришћани, гонећи Турке, и допревши у њихов стан први пут, одма га и запалили; што други писци неспомињу.

[63] По именце спомиње се Хасан, јаничарски ага; и неки Туракхан, беглербег. За Хасана вели Феслер, да је погинуо у првој борби, која је била у

би рањен у леву страну[64], те га полу мртва донесоше у стан. Све то учини, да Турци још те ноћи нагну бегати без икаква реда, носећи са собом рањена султана, и запаливши све оно у стану, што не могоше са собом узети. Султан се тек неки дан за тим разабрао, и дознавши, како му пропе војска под Београдом, тако се озлојеђио био, да се хтео отровати. Турци се тако бехy препали, да се једва код Софије зауставише од бегања. Султан се љутио на своје војводе, и своју војску, неке је Турке сам својом руком убио, што су бегали; а после и самог њега спопадне страх, да је пред свима први бегао. Он проклињаше дан, кад беше поражен; и нигда му нико није смео споменути овај бој под Београдом[65]. Србски летописци знаменити овај догађај забележише овим речма:

граду; но други казују, да је погинуо у борби под шанчевима турским, које су освојили били Хришћани. Туракхана спомиње Францес међу погинулима.

[64] Туроција, Енеј Силвије, Аренпек и други веле, да је био рањен у прси; Бонфил вели под сисом; Халкокондил вели: у бутину; други веле да је био рањен у око; а неки наводе, да је у десно око; и у леви кук био рањен. Ни у томе нису сагласни писци, од чега је био рањен. Неки веле копљем, које беше отровано; а други опет веле куглом из пушке.

[65] Осим наведених писаца говоре пространије о погибији Турака под Београдом Туроција; Длугош; Платина; Леунклавије; и други. Турски писци по којима је Хамер написао историју Турака, само толико спомињу, да султан Мехмед није могао да освоји Београд; а неки међ њима и то веле, да је султан Мехмед прекинуо обсађивати Београд збогзиме; а овамо сви писци веле, да се то збило у сред лета.

„Вь лѣто ҂ѕцѯд їюлѣ к҃в разбыѥнь бысть царь Мехмедь под Бельградомь ѡдь ѩньковла, и стоѩше к ѕвѣздѣ ѡпаꙗшате єдина ѡть ѕапада, а дроуга ѡть вьстока[66].“

III.

Догађаји после боја.

На овај начин сврши се обсада Београда, која трајаше пуних четрдесет и шест дана; и која при почетку праведно зададе толики страх свима Хришћанима. У борби, која по готову без престанка трајаше пуних двадесет и четири сахата[67], стече себи неувелу славу Сибињанин Јанко, и калуђер Јован Капистрански; а сви хришћански војници, што се у овој битци борише, заслужише име јунаци. Сва се војска храбро борила; а међ храбрима одликоваше се *ђачка чета,* састављена од 600 бечких ђака, који пођоше у бој, да се боре за веру и слободу хришћанску, и који доказаше, да образованост даје јунаштву већу снагу. Много хиљада Турака погибе у боју[68], много хиљада

[66] Шафарик Pamatky; Гласник X. 273; XI. 153.

[67] Од четвртка у вече до петка у вече, као што вели Јанко у своме писму, које је о овој битци писао кардиналу Дионисију.

[68] Не слажу се сви писци у томе, колико је погинуло Турака. По некима број погинулих Турака беше две, четири, или пет хиљада; Бонфин вели, да је пало 20.000; Јован Капистрански наводи 24.000 и оволико спомиње и Длугош; папа Каликст у своме писму од 1457; Дрехслер у делу свом Chron. Turc. ad hos ann. и други веле да је 40.000 Турака било мртвих; по некима 60.000, по другима 80.000, а по некима опет 100.000 Турака пало је у овом боју. На сваки начин број погинулих Турака беше врло знаменит.

побише Срби у бегању[69], а до четири хиљаде допадоше робства. Хришћани задобише до три стотине убојних топова[70]; лађе, што претекоше после боја, о ком је напред говорено; силне пушке[71], и друге ратне потребе. Уз то Турци изгубише сав свој стан; пешачка војска беше им поништена; а и остала војска потрвена, и умаљена. Према оволиким турским губитцима Хришћани не претрпеше велике штете. Град и варош бише истина млого порушени; доста је војске изгинуло, млоги војници бише рањени; али Турска сила би сломљена, а то беше велики добитак за Хришћанство.

Не може, да се човек не зачуди, кад чита опис ове борбе Хришћана с Турцима на србској земљи, а не налази, да се спомињу међу борцима Срби. Свак мора да запита: а где је деспот Ђурађ? зар он није више рад, да се сломије турска сила? Где су Срби, зар они неће да се ослободе тешкога турског притиска?

---

[69] По наводу Прања деспот Ђурађ је ценио број побијених у бегању Турака на двадесет и четири хиљаде. И папа Каликст у једном свом писму наводи исто толико.

[70] Бакшанја, и Реванја веле, да су Хришћани добили само 100 топова; Сибињанин Јанко у своме поменутом писму кардиналу Дионисију посланом вели, да су освојени сви турски топови; а Јован Капистрански у своме извештају, који посла папи, наводи, да је било три стотине освојених топова.

[71] Да су освојене турске лађе, спомиње и Јанко и Јован Капистрански; који вели, да их беше на броју 23. За пушке спомиње Капистрански у своме, папи послатоме писму.

Деспот Ђурађ са својом војском не беше у реду Хришћана, који се под Београдом бориште с Турцима. Србски народ са страхом, ал мирно гледаше, шта се збива на његовој земљи, очекујући излазак крваве борбе. Па може ли се деспоту, може ли Србима пребацити, што не присташе у борбу с Турцима?

Сетимо се ђурског сабора, где калуђер Јован Капистрански искаше од деспота, и Срба, да оставе православну веру, и да се баце у наручја римском папи, па да ће само тако бити достојни, да им западни Хришћани дођу у помоћ. Религиозна себичност римског калуђера, и занетост угарске властеле, која се поведе за калуђером, беху узрок што Срби не дођоше наоружани под Београд, да га с осталим Хришћанима заједнички бране против Турака. Одговор, који даде деспот Јовану Капистранском, и који потреса у човеку душу, јасан је доказ; да između деспота и западних Хришћана није могло бити заједнице. Независност државе није могла бити стављена пред светост религије. Губитак Приштине, Призрена, и Новог Брда беше провала између Србије и Угарске. Милост, коју доби деспот од султана, да задржи своју државу, увећа само ону провалу. Угарска се не показа пријатељ деспоту; ни деспот не могаше стављати на коцку оно мало независности, што је још по милости султановој уживаше. Београд с околином не беше за деспота земља пријатељска; и деспот, налазећи се у процену међу два снажна суседа, оба непријатеља, мораде се повијати и тамо и амо, приклањати сад једној, сад другој страни, да избегне опасност, која му од оба суседа

долазила. Са султаном имаћаше деспот мир, а угарска властела беху на њега раздражена. Ето основа, да деспот не стоји са својом војском уз оне, од којих се мораде страшити, да ће му узети и државу, и веру. Он са својим Србима беше непријатељ Турцима, ал се не могаше у оним приликама здружити с онима, против којих иђаше султан. Али, кад се Турци нађоше у невољи, Срби не могоше одолети своме срцу; већ ударише на Турке, и побивши их млоге, довршише њихову поразу.

Од колике би важности, и обште користи било, да је у овај мах постојало тесно пријатељство измећ деспота и Угарске, види се отуд, што је Сибињанин Јанко желео, да му је још само десет хиљада одабране војске, па би чуда могао почините с Турцима[72]. Али Јанку не дође нико у помоћ, а војска, што је имаше, беше сувише малена и незнатна, те се не могаше усудити, да гони Турке. Тако би, да ова победа Јанкова само за време задржа Турке од њиховог напредовања; али им не сломи снагу. Што не учинише тад, учинише на шестдесет и неколико година доцније, кад се грозно и страховито осветише за поразу под Београдом; и кад уз Београд освојише Варадин, и Будим, и скоро половину Угарске. Тад се истом показа, како је Угарска страховито погрешила, кад пре сто година није пружила Србији пријатељску руку помоћи. —

Победа, коју одржаше Хришћани под Београдом, испуни радошћу западно Хришћанство. Јанко је известио о победи краља Владислава, и талијанске

[72] Engel: Geschich. Ung. R. III. 196.

владаоце[73], и на све стране запојаше Хришћани „Тебе Бога хвалимо“ рад одржане над Турцима победе[74]. И папа је објавио хришћанским владаоцима тај срећни догађај, и наредио, да се преображење Христово, које је до тад само источна црква славила као празник, и у западној цркви слави 6. Августа. Радост беше општа; ал опет за то нико се не спремаше за даље догађаје; Угарска не доби ни од куд никакве помоћи. И тако славна победа над Турцима под Београдом сачува за време Угарској Београд, ал не сачува Угарску од даљих турских нападања, и од пропасти.

Још се и не навеселише довољно Хришћани, а већ добију узрока јадати се, и злу се надати. Одма после битке под Београдом роди се чума[75] од испаривања, што излажаху од млогих мртвих телесина, што беху тек површно затрпане земљом. И на Сибињанин Јанка наиђе ова опака болест[76]. Утруђен млогим и тешким

---

[73] Јанко је писао краљу у Суботу, 24. Јулија, 1456. Pray Annal. III. 180.

[74] У Чешкој и Моравској то је изреком заповедио краљ Владислав, а у другим земљама папа Каликст. Кад су у Болоњи Авг. 9. чули за ову победу над Турцима, од радости почеше звонити по свим црквама; варош осветлише; и три дана узастопце беше литија у славу одржане победе.

[75] Ту чуму спомињу и наши летописци: „**И чоума бысть по въсеи земли**“ вели летописац под год. 6964 = 1456. Гласник X. 273. XI. 153.

[76] Неки веле да је Сибињанин Јанко умръо од врућице; а неки опет да је умръо од ране, добивене у битци под Београдом; но највише њих, и којима се највише и веровати мора, веле да је умръо од куге.

пословима, а и годинама нешто обтерећен на брзо подлегне болести. Из Београда пренесу га болесног у Земун[77]; где захте, да га однесу у цркву; ту се исповеди своме пријатељу калуђеру Јовану Капистранском, и осетивши, да ће издахнути, даде се однети у капелу, коју је он подигао; и ту после кратке борбе умре у својој 68. години, Августа 11. 1456[78]. Тело му одма други дан пренесу у Стојни Београд, и ту га погребу.

Глас, да је умрьо Сибињанин Јанко, баци у жалост све Хришћанство. Папа га је оплакао и свечано му је држао подушје у цркви светога Петра у Риму; па и сам султан Мехмед ожалио је свог

---

[77] Наши летописци (код Шафарика у Památky стр. 79.; Гласник XI. 153) веле, да је Јанко у Београду умрьо, а онај у Гласнику додаје још, да је умрьо у Стојном Београду; но према другим јачим доказима не може се ово казивање наших летописаца усвојити; јер се они лако могли преварити у томе, где је Јанко умрьо, што није дуго боловао, па је глас о смрти његовој свима изненадно дошао.

[78] Ма да нису сагласни сви писци у томе, ког је дана умрьо Јанко, опет за то зна се извесно, да се то збило 11. Августа; јер је калуђер Јован Капистрански био око Јанка све једнако, па је јамачно знао, кад је умрьо; а вели, да је умрьо 11. Августа. А осим тога и млоги други писци и писмени споменици дан смрти Јанкове стављају на 11. Август. Тако и наш летописац (Památky. 79) под годином 6964 = 1456 вели, „**Въ тождє лѣто по ютрєнии г нєдєлѣ въ срѣдѹ авгоуста аı сконча сє вєликыи воєвода Хонядь Ѩнюшь.**“ Види Гласник X. 273. XI. 153.

великог непријатеља [79]. Све Хришћанство осети губитак, који га снађе смрћу Јанковом; јер се знало, да је само он кадар био с доста снаге одупрети се бесним навалама дивљих Турака. Смрт Јанкова не беше за Хришћане мањи удар, но што беше за Турке њихова пораза под Београдом.

Јанка не преживе дуго његов побратим калуђер Јован Капистрански. Нешто од умора у боју под Београдом, нешто од поста и не спавања, а нешто од жалости за Јанком, својим побратимом поболе се [80], и болесног однесу у Илок, где већ тада беше манастир францишкански. Краљ Владислав, позвавши угарску властелу на државни сабор у Футог, два пута га је походио болестног, и кад други пут код њега беше, тако га је слабог нашао, да није могао устати из постеље. После кратког боловања умре и он у својој 71. години, 26. Октобра поменуте 1456. године. По његовој жељи сахранише му тело у илочком манастиру. На молбу млогих немачких и талијанских владика; различних вароши; и млогих владалаца папа Леон X. причислио га је 1515. међу оне, које римска црква поштује као блажене; а у ред светитеља римских стављен је истом 1690 [81].

---

[79] Султана је, као што неки мисле, деспот Ђурађ известно, да је Јанко умрьо.

[80] Смрт Јанкова толико је потресла калуђера Јована, да се он од смрти Јанкове, као што Бонфин вели, никад више није насмејао.

[81] Калуђера Јована народ је још за живота поштовао као свеца, и приписивао му млога чуда. На три године после смрти Јованове почеше молиту папу, да га уведе у ред светаца. Такву молбу поднеше

На овом месту треба да споменемо још једну личност, која за описане догађаје није ни мало мања од прве две, које споменусмо: од Сибињанин Јанка, и калуђера Јована. То је србски деспот Ђурађ Смедеревац, знаменит човек свог времена, који рођен при почетку падања србске државе доживе несрећу, да види голема страдања, која поднесе србски народ; и да предвиди пропаст србске државе и народне самосталности.

Ђурађ не беше у заједници с Угарском, кад ударише Турци на Београд. Зашто, речено је напред. Он међу тим није задржавао србски народ, да не искали своју јарост над својим крвним непријатељем Турчином у првој прилици, која му се показа. И само држању деспотовом и србског народа треба приписати, што су Турци, не гоњени од хришћанске војске, тако нагло изашли из Србије, и толико се застрашили, да се једва у Софији зауставише; јер за њих, пошто почеше од Београда узмицати, страшнији и опаснији посташе Срби, који их као разјарени лавови нападаху; него ли Хришћани, који се не усидише гонити их. Али деспот тиме не могаше учинити, да му угарска још од пређе противна, и према њему непријатељски разположена

папи најпре владике од Реџија и Асколе, а за овима радише о томе вароши талијанске: Болоња, Асколи, Падуа, Тревизо. Доцније су краљ Матија, цар Фридрих, и млоги други владаоци немачки и талијански настали, да се калуђер Јован уведе у ред светаца. Калуђери реда св. Фрање славе дан Јована Капистранског сваке године 23. Октобра.

властела постану пријатељи. Раздраженост, која после сабора Ђурског нуждно наста измеђ деспота с једне, и калуђера Јована Капистранског, и угарске властеле, која уз њега приста, с друге стране, не угуши се и не преста претрпљеним страхом од Турака; нит се изглади срећно свршеним бојем под Београдом, и одржаном сјајном победом над Турцима; него оста и на даље, да наноси вред и једној и другој страни. Па шта више, мржња, која постојаше још од пређе измеђ деспота и неке угарске властеле, та мржња не угаси се ни самом смрћу Сибињанин Јанка, него се настави и после њега, и може се рећи, да се наставила жешће, но што беше за његова живота[82].

[82] Политичке партаје, које се родише у Угарској после смрти краља Алберта, занимљив су предмет и за србског историка. Угарска се по смрти Албертовој нађе без краља. Међу онима, на које бацише око угарска властела, да им поднесу круну св. Стефана, беше и деспот Ђурађ. Сина његовог Лазара мишљаше други оженити Албертовом удовицом, и тако у једно саставити Србију и Угарску; њих ујединити, а баш тиме удвојити њихову снагу, а и на пут стати унутрашњим раздорима. И камо срећа, да се то збило! Да је деспот Ђурађ добио у руке врховну управу Угарском, може се узети, да би Угарска поштеђена била од многе срамоте, коју јој нанесоше Турци; Србија не би била погажена и на бедемима Новог Брда, Смедерева, Београда, Будима и других угарских градова не би се била вила застава с полумесецом. Сва средња и југоисточна Европа могла би била имати сад други, лепши изглед! Угарска и Србија у тврдој заједници

Јанко на самртној постељи повери своме старијем сину Владиславу управу Београдом до даље краљеве наредбе. Градски заповедник оста Михајло Силађија, који имађаше за жену сестру Јанкову. Деспоту Ђурђу беше зет Улрик, гроф Цељски, а с овим беху у омрази све присталице Јанкове; и та омраза трајаше при свем том, што се обе стране више пута мирише; и што једна другој обећаваше пријатељство и сваку помоћ против својих непријатеља. По смрти Јанковој понове међу собом пријатељство Улрик и Владислав, Јанков син. Обе стране заклеше се, да ће живети у пријатељсуву, и да ће бити једна другој у свеми од помоћи. Вла-

---

и пријатељским свезама могле би су биле развити снагу довољну, да се потре турска сила; и да се подигне једна од најснажнијих држава на свету; која и по своме простору, и по богатству и различности својих производа; и по важности свога положаја; и по племенитости народа, који у њој живе, била би колевка наукама, вештинама, и свему племенитом и узвишеном. — Но то се незби; Сибињанин Јанко поста губернатор државе угарске, и самим тим супарник деспоту. Гроф Цељски сам по себи снажан, као рођак краљу Владиславу, и зет деспотов беше свагда опасан за Јанка и његове присталице; ето и ту узрока узајамном непријатељству. Не пуштајући се дубље у претрес узрока, за што беше измеђ деспота и неке угарске властеле неспоразумлења, и непријатељства нек речено буде довољни миг за мисао, да та непријатељства своје оправдање у великој мери налазе у породичним и тако у приватним интересима завађених страна.

дислав се обећа, да ће Улрика поштовати место оца; и Улрик га прими место сина. Сви су изгледи били, да ће обе стране остати и живети у миру и пријатељству.

Но све ово измирење беше привидно. Присталице Јанкове зазирахy од Улрика, а овај опет код краља опадаше Јанкове синове [83]. Обе стране почну радити на том, да другу упропасти. Улрик смишљаше, да погуби Јанкове синове; а Јанкове присталице опет настану, да уклоне себи с пута Улрика, ког краљ Владислав постави на место умрлог Јанка за управитеља Угарске и главног војводу. За Улрика се каже, да је писао деспоту Ђурђу, да се спрема у Београд, и да ће му отуд послати две лопте, каквима се он до тад још не играше; па ће се моћи с њима по вољи забављати [84]. Писмо дође у руке Јанковим присталицама, које из писма изчиташе, да се под оним двема лоптама имају разумети главе од два Јанкова сина, од Владислава и Матије. Присталице међу собом утврде, да убију Улрика [85]. И заиста, кад

---

[83] Улрик је особито тиме пунио главу младом краљу, да Владислав Хуњадија тежи за тим, да постане краљ; као што напомиње Ирап.

[84] За такво писмо, да га је писао Улрик деспоту, спомиње Бонфин.

[85] Бонфин, Феслер и други изреком кажу, да су присталице Јанкове смислиле убити Улрика. Феслер додаје и то, да су га за то намислили убити, што је он починио млога зла дела, за која је заслужио смрт, ал се мислило, да се не би нашло судија,

краљ Владислав из Футока на позив Јанковог сина Владислава дође у Београд, нађе се прилика, те се Улрик завади с Јанковим сином Владиславом, и у тој расири од Јанковнх присталица и слугу би убијен 9. Нов. 1456 [86].

који би се усудили изрећи Улрику смртну казну, кад би се дао под суд; а да се и нађе таквих судија, бојали су се, да би га краљ помиловао. Улрик је био на сметњи присталицама Јанковим, па га за то на сваки начин хтедоше уклонити себи с пута. Што се спомиње у кроникама грофова Циљских код Хана, да је Владислав Хуњадски, за то намислио убити Улрика, што је овај тражио, да му као капетану земље преда све краљеве градове, што Владислав не рад беше учинити, изгледа тако, да се може веровати.

[86] Наш летописац један овим речма спомиње тај догађај: „**Тоже лѣто ꙁакла льсловь ѡрхїла кнеꙁа немьчкаго ꙋ Бѣльградоꙋ**“ (Гласник XI. 153) а други летописац (код Шафарика у Památky стр. 79) вели: „**вь лѣто ,ѕҷѯе**=1456 **ꙁагибѣ ѡрлихь оу Бѣльградоу ѡдь Силоигевика** (Силађије) **и ѡдь Ласлова Янкоуловика Носмврїа ѳ** (9) **вь средоу. Крала** (Владислава) **свѣꙁаше.**“ Сви писци нису сагласни у том, кад је убијен Улрик; и Телекија из млогих писаца изведе, да се то збило 11. Новембра. Но почем има млогих доказа, да се то збило 9. Нов., а и наш летописац наводи изреком тај дан, то се може с највише поуздања узети, да се то убство збило 9. Нов. И кроника грофова Циљских код Хана спомиње, да је Владислав Хуњадија краља у затвору држао, и да га је на силу одвео из Београда у Темишвар.

Краљ Владислав чињаше се, да је задовољан[87] изјавама, које му учини Јанков син о томе, што је Улрик убијен, који беше краљев рођак и љубимац. Он остави Владислава за старешину у Београду, и укаже му своју милост. Тако заповедник градски оста и даље Михајло Силађија. Али све ово беше привидно, као што пређе беху привидна измиривања између завађених и омражених страна.

Иза Улрика Цилског оста у животу његов таст деспот Ђурађ. Све, што се до сад збило, беше наговешћивање, да измеђ њега и Јанкових присталица, а особито Јанкових рођака не може бити тврда мира. Природно је, да су међ својацима тврђе свезе, него међу лицима, која су једно другом страна. Деспоту Ђурђу не могаше бити право, што му убише зета, на ког се могаше у невољи поуздати; а Јанкове присталице могаху стрепити од деспотове освете. Уз то после Улрика оста у животу његова удовица, деспотова кћи Катарина (Кантакузина), која се стараше, да се и по мужевљевој смрти одржи у снази[88], а то не могаше бити по вољи онима, који јој убише мужа. То беху природни узроци узајамном непријатељству; а

[87] Феслер IV. 855 изреком вели, да се краљ тад претварао; чему се у оним приликама, у којима је он био, није ни чудити.

[88] Катарина је придобила на своју страну Витовеца, Улриковог храброг војводу и друге заповеднике од градова, да не предају градове никоме, док не освете смрт свог господара. Chron. der Graf. v. Cilly. Hahn. II. 727.

последње сљедство тог непријатељства беше: смрт деспотова.

Приповеда се, да је једном деспот Ђурађ наредио људе, да из потаје ударе на Силађију, па да му га или жива доведу, ил од њега главу донесу. По овој наредби деспотовој његови људи нападну једном из заседе на Силађ Михаља, кад се овај на кочијама у друштву са својим млађим братом Владиславом проходао. Михаљ некако изкочи из кочија, уседне на коња, и побегне у Београд; али Владислава деспотови људи убију [89].

Лако је разумети, да се Силађија хтеде осветити деспоту за то, што му погибе брат. Он скупи

[89] Да су деспотови људи напали једном приликом на Силађију, то се не може довести у сумњу, јер сведоче млоги писци; али шта беше узрок томе, то се не зна. Прај вели за то, што му криво беше, што не могаше добити из Угарске помоћи против Турака, коју тражаше; тако вели и Енеј Силвије; Капринаи вели, да се хтео осветити за смрт Улрикову, држећи, да је поглавито Михаљ узрок, што је Улрик убијен; Енгел спомиње, да су га на то дело подболи Гара и Ујлакија, непријатељи породице Јанкове; а и то наводи, да је љутило деспота, што је Михаљ почео према Смедереву да подиже за одбрану Београда нека утврђења; и потвара на деспота, да је рад био, да освоји Београд. Јамачно беше више узрока, за што је деспот рад био добавити Силађију у своју власт; нити се може узети, да је хтео то учинити из пакости саме, или без узрока довољног из несмислености.

нешто војске, и стави је у заседу, куд мораде деспот проћи. И заиста увреба прилику, те код Купинова удари на не спремна за то деспота[90]. После жестоког одпора, деспот изгубивши на десној руци

[90] Кад се збило ово, као и оно нападање деспотово на Силађе, не може се одредити, јер писци у томе нису сагласни. Неки веле, да се то збило 1454.; други да се збило 1455.; а неки опет, да се збило 1456. 1457. или 1458. године. Краљ Владислав, издавши 1457. године Марта 21. писмено, у ком ређа зла дела, којима је обвињавао Јанка и његове синове, наводи измеђ осталог, да је још Јанко наредио Силађија, да удари на деспота, и да га зароби. (Hunyadiak kora X. CCLXVIII. стр. 548). Према овоме писму Прај је овај догађај, споменувши га једном под 1457. годином (Annal. III. 199) доцније ставио под годином 1454 (Hist. Reg. II. 363). Наш летописац (Троношки, у Гласнику V. стр. 107) приповедајући овај догађај вели, „да је султан с великом војском пошао био на Србију, да се освети деспоту, што је пустио слободна Јанка, кад га је (као што се зна 1448. г. после косовске битке измеђ Јанка и Турака) имао у рукама. Деспот бегајући од Турака из Смедерева паде у руке Јанковим војницима, који су били у заседи; и који га одведу у Будим, где је три године лежао у затвору. Ту су му после држали суд, и осудили га на то, да му се одсеку главна три прста на десној руци. Не могући зауставити му крв, одпусте га из Будима, и он на путу умре.“ Не узимајући из ове приповедке на ум ништа друго, но само хронологијски моменат, видимо, да се исти слаже с мишљењем Прајиним; али се за то не може веровати, да се овај догађај збио на три године пре смрти деспотове. На сваки начин греше они, који овај

два прста[91], падне у руке Михаљу, који му даде слободу узевши од њега за одкуп млоге новце, и приморавши га, да му уступи своје градове Бечкерек у торонталској, и Шомљо у крашовској жупанији[92]. Деспот, не могући никако да заустави

догађај стављају у годину 1457 или 1458. Наши летописци веле, да се ово збило у год. 6964, и то као што један наводи, 17. Декембра: (и оухвати Силоигескыь Михаль деспота в Коунишикоу Декемврїа ЗІ. (Památky стр. 79. Сравни Гласник X. 273, XI. 153) и по овоме казивању, коме се може веровати, то се збило још пре битке под Београдом; и тим би било оправдано, што деспот није био уз Хришћане, кад су Турци у лето идуће године на Београд напали; али уједно тим пада мишлење, да је смрт деспотова била узрок овим догађајима. Усвајући казивање наших летописаца као истинито, постаје разумљиво, за што не беше србска војска удружена с осталим Хришћанима под Београдом, — јер деспот и Јанко беху тад у непријатељству. Тим се казивањем потврђује и оно, што се вели, да је деспот дуже времена — читаву годину дана — боловао од добивене ране; а у једно се то казивање и иначе слаже с догађајима, који се за тим збише.

91 Енгел вели, да је у боју деспот изгубио два прста. Gesch. von Serv. 411.

92 Да је Силађија узео од деспота за одкуп млоге новце, вели Енеј Силвије, а Хаіек наводи, да је деспот 100.000 форинти морао дати Силађији у име одкупа. Краљ Владислав у наведеном више горе писму вели, да је Силађија дoff држао деспота у робству, док му није исчупао велику суму новаца. Са свим се мора одбацити, што каже Енгел, да је сам деспот нудио Силађију новцима, и градовима, а овај да је то одбио, него је само тражио

крв, умре најпосле од добивених рана[93] у дубокој старости; у петак, лицем на бадњи дан 1456[94]; и би погребен у месту Криварици.

од деспота, да буде у напред пријатељ њему и Матији, Јанковоме сину, за ког је радно, да постане краљ. Вредно је овде навести, што вели Хаіек, да је Силађија под изговором, да се има с деспотом нешто договарати, овом дао писмено уверење, да му на миру може доћи, па да га је на супрот томе напао. Силађија међу тим као да је од деспота за одкуп само новце узео, а градове не; јер се ти градови као имање деспотових синова спомињу у некој повељи краља Матије од 20. Августа 1458.

[93] Да је деспот од добивених у борби са Силађијевим људма рана умрьо осим нашег Троношца изреком каже и Енеј Силвије, у Europa V. 396.

[94] Ни у томе нису писци сагласни, које је године умрьо деспот Ђурађ. Халкокондил означава 1455. годину, као годину смрти деспотове, велећи, да је умрьо на годину дана пре битке под Београдом. Енгел и Дифрен веле, да је деспот умрьо 1457 г.; а гроф Телеки и још неки мисле, да је умрьо у почетку 1458., и то измеђ 20. Јанв. и 9. Марта. Напротив наши летописци веле: „**Вь лѣто ҂ѕцѯе = 1456 Декемврїа кд в Петьк ҁ часъ дьне скончѧ се благочьстивиі господинь деспоть гюрьгь.**“ (Památky. 79. Гласник X. 273., XI. 153). По нашим летописцима дакле читаву годину је деспот боловао од добивених рана (од 17. Дек. 1455 до 24. Дек. 1456 г.) Казивање наших летописаца потврђују Францес IV. гл. 15. и Хамер II. 31. Неке западне писце, који веле, да је деспот умрьо у почетку 1458, јамачно збуњује смрт деспота Лазара, Ђурђева сина, за ког наши летописци веле, да је умро 20. Јанв. 1458.

И тако се 1456. година сврши трећим смртним случајем, који је за даљи течај светских догађаја исто тако важан био као и прва два случаја, као смрт Јанкова и Капистранова. Овде није место, да се пространије говори о делању деспота Ђурђа, али треба, да се примети, да је управ деспот Ђурађ био човек, који, да је код западних Хришћана и особито, да је у Угарској нашао био више одзива на своје молбе; и јаче помоћи против Турака, који би с том помоћу најбоље и с највећим успехом могао био против њих дејствовати; особито, да је уза се свагда имао као свог пријатеља Сибињанин Јанка, тог великог војводу свога времена. Сибињанин Јанко, деспот Ђурађ и калуђер Јован Капистрански, три су човека, који у истој години преселивши се на други свет, беху позвани и упућени, да заједнички раде, па да постигну своје заједничке цели; али који не беху у заједници због вере, којом се разликоваше; а прва двојица не слагаху се често још и из других узрока.

Да је деспот Ђурађ специјално за србску историју знаменит човек, то не треба доказивати. Рођен у време, кад поче падати србска држава (некако последњих година владе цара Уроша) могао је чути жива приповедања о страховитим раздорима, који насташе у србском народу после смрти Урошеве; могаше запамтити почетак, и жалосни свршетак владе кнеза Лазара; беше јамачно очевидац катастрофе косовске; и знао је за све сплетке свог оца, да дође до престола. Живот му беше узколебано море, које га је као неки чунић љуљало, претећи му, да ће

га прогутати. Млого је претрпео и беда, и жалости и својих и народних, и ма како тешком муком, опет за то умео је сачувати колико толико од старе државне самосталности. Смрт његова беше предсказивање, да ће се и држави србској скорим угасити свећа живота, као што се заиста и зби, почем србска држава једва нешто више од једне године преживе свог старог деспота, па после је неста, да истом на три и по века ускрсне.

О НАШИМ ПЕЋСКИМ ПАТРИЈАРИМА.

НАПИСАО
ЈОВАН ГАВРИЛОВИЋ,
РЕДОВНИ ЧЛАН И ПРЕДСЕДАТЕЉ ДРУШТВА.

О НАШИМ ПЕЋСКИМ ПАТРИЈАРИМА.

Кад су Турци 1459. године Србију сасвим покорили, престане у земљи свака власт српска; и наступи турска; само остане духовна власт, коју је у рукама држао патријар, у Пећи боравећи. У то за Србију жалосно време, седио је на престолу патријарском Арсеније II.[1] Кад узмемо годину 1459. кад су Турци земљом нашом коначно завладали, и годину 1765, кад је патријаршија српска укинута и патријару цариградском под закуп дана;[2] онда је патријаршија наша у Пећи под турском владом непрекидно трајала 306 година. Два су патријара Арсеније III. и IV. из Турске, па још први с многобројним народом у Аустријску државу побегла; па су Турци ипак трпили, да се други, на место одбеглих, изберу и наместе патријари.

Какво је пространство наша патријаршија имала, говорено је у VIII. свески Гласника др. срб. сл. на страни 129—130; нити је патријаршија пећска још укинута са свим; него је само за увек са цариградском скопчана, као што то дознајемо из берата патријару Кирилу 1855. године изданог, који је у преводу српском штампан у IX. свески Гласника др. ср.

[1] Види Гл. Др. С. С. VI. стр. 44.

[2] Види Ранчь Исторія IV. стр. 203.

сл. од стране 227—242. И у берату изданом Арсенију IV Јовановићу, (Шакабенти) године 1731, наводе се места сва у Турском царству патријаршији пећској подложна; па што је најважније: у истом берату подчињавају се патријару српском и свештеници цркве латинске у Босни[1].

Па као год што су патријари наши за време државе српске над владикама и изван државе српске налазећима се: у Босни, у мљетачким и унгарским земљама власт имали и држали; тако су ту исту власт задржали и после пропасти државе наше, у Турском царству заоставши и боравивши. О чему имамо премногих података[2].

Велика је срећа за народ наш, што су Турци, разоривши из темеља нашу државну зграду, оставили нам власт духовну неповредну за више од 300 година. Јер тиме, не само што смо очувани у вери својој заосташој нам од наших предака; него је по

---

[1] Види: Гл. Др. С. С. XI. стр. 181—186.

[2] Види: Гл. Др. Ср. Сл. I. стр. 159—160. Описаніе древностій србски у Св. (Атонскои) гори, стр. 67—69. Св. Гора са стране вере, художества и повестнице, стр. 58—59, Србск. лѣтописъ 1848. ч. I. стр. 63—67. Прибавленіе къ изясненію исторіи славенскихъ народовъ (од Рађа) стр. 369—370. Србск. лѣтоп. 1848. ч. I. стр. 68, исти лѣтоп. 1830. ч. IV. стр. 62—77. Симе Милутиновића исторія Црне Горе стр. 78, 80, 81 и 82. Србско-далмат. магазинъ 1850. XV. год. стр. 146—147 и стр. 147—148, исти магаз. 1851. XVI. год. стр. 173—174, исти маг. 1849. XIV. год. страна 178, исти маг. 1851. год. XVI. стр. 174—175, 176, 177 и т. д.

сретством вере очувана и народност наша, којој будућност одрећи сада нико не може.

Знамо из историје, да су патријари и остале владике наше за време државе српске имали своја велика непокретна имања као и остала властела. Кад је власт српска у отачаству нашем престала и наступила турска, јесу л' та добра од владика одма одузета; или је то после учињено, кад је царство турско правом завојевања подигнуто и утемељено, све земље по поменутом праву себи присвојило, па после на веће и мање феуде: тимаре и зијамете, поделило, моћи ће се доцније определити, кад се по предмету овом прикупе податци српски и турски, који ће ствар разјаснити и осветлити.

Кад су Турци завладавши државом нашом, сваку власт државну већу и мању потаманили и духовну задржали; рађа се питање: зашто су они то чинили; та могли су и власт патријара оборити, па само нешто од духовне власти у земљи оставити? На питање ово не може се одговорити другачије: него да цареви турски завојевавши земље балканског полуострва, морали су мислити, како ће завојеване земље одржати. У завојеваним земљама: српским, бугарским и грчким, народи су били с малим изузетком, вере православне. Између вере источне и западне постојала је највећа мржња. Мржњу ову и у напредак одржавати и неговати, био је највећи задатак политике турске, Турци су морали једнако бити на опрезу од западњака. Султан Мохамед, завојеватељ Цариграда, признао је новоизбранога патријара, Генадију, као духовну главу побеђених и ласкајући

казао му је: Буди патријар — Бог да те закриљује. Уздај се увек на моје пријатељство и користи се свима привилегијама твојих предака. Таким начином, под том истом турском државом, у Европи одрже се три патријара: грчки, бугарски[1] и србски. Ал је стадо првога било врло малено и немоћно према другим двема. Реч: „привилегија грчки патријара“ стану ови доцније тумачити на своју руку[2].

У обште се узети може, да црква православна, кад су Турци балканским полуострвом завладали, није зло стајала; ал доцније кад јаничарство власт у царству преотме, буде и православна црква гажена и угњетавана; и патријари српски по дужности својој бринули су се са осталим владикама, како ће цркву одржати, како ће од ње и народа свако зло одбијати и прибавити му стање боље и слободније.

То се пак није дало другчије извршити, него: радити противу Турака споразумевајући се и ступајући у договоре са силом, која против њи, Турака, оружије подићи намераваше.

Тако видимо патријара Максима, како враћајући се из Јерусалима, 1663. године Септембра 22. венчава у цркви адрианополској Ђорђа Бранковића, за деспота српског, да народ, добивши у Ђорђу свог световног поглавара на оружије се дигне и покуша стрести са себе турски јарам.

---

[1] 1389. пала је држава бугарска. Власт је патријара задржана. Бугарски је онда патријарбио Евтимије у Трнову. Види: Руская Бесѣда 1858. часть вторая. Смѣсь стр. 5.

[2] Види: Руская Бесѣда 1858. часть вторая. Смѣсь стр. 6

Пре пак Максима патријара, године 1606, патријар Јован шиљао је калуђера Дамјана с фратром Домиником Андријашевићем к надвојводи Фердинанду, онда владавшем у Штајерској, а после бившем императору римском и краљу угарском, тражећи од овог владаоца а посретством овога и од императора римског и краља угарског Рудолфа, помоћи против Турака и ослобођење народа од тешког јарма турског[1].

Но патријари нису само помоћи тражили код најближег суседа, римског императора. Они су се трудили помоћ искати и даље, код руских царева. Године 1652. па после године 1660—1661. долазио је у Москву митрополит српски Михајло, где је од тадашњег руског цара Алексија Михајловића лепо примљен и с другим владикама и великом господом руском чашћен бивао[2].

Године 1655. видимо, да је патријар српски Гаврило, сам у Москви био, и да се ту задржавао више од једне године[3]. У исто време, кад је у Москви био патријар наш, био је и Макарије, ан-

[1] Види: Slawische Bibliothek, oder Beiträge zur slawischen Philologie und Geschichte. Herausgegeben von Franz Miklošić und J. Fiedler. II. B. стр. 289.

[2] Види: Дворцовые разряди. Томъ третіи. С. Петербургъ 1852. стубац 306—322. Дополненія къ тому III. С. Петерсбургъ 1854. полустрана 214, 215, 219, 220, 222, 224, 226, 241, 247.

[3] Дворцовые разряди. Томъ третіи, стубац 458. И Дополненіе къ тому трет. дворцовыхъ разрядовъ. С. Петерсбургъ 1854. стубац: 15, 16, 17, 23, 24. 25.

тиохијски патријар. Оба су врло лепо примљени и чашћени били; Гаврило бавио се у Москви до 5. Марта 1656, у који је дан излазио пред цара Алексија Михајловића, да се опрости. Спроводник је патријару Гаврилу од цара дат поглавар стрелаца, „Степанъ Семеновъ сынъ Коковинской." Представио је пак поменутог пећског патријара цару Алексију: „Думной Дьякъ Алмазъ Ивановъ[1]."

Знамо, да су овог патријара Турци погубили[2]. Да није зато животом платио, што је у Русију ишао, а не као што се у летопису наводи: да су га облагали код Турака, па с тога, да је главом платио.

У години 1662. и 1665. био је у Москви митрополит србски Теодосије[3] и чашћен вишепута од цара Алексија Михајловића.

И у доцнија времена, 15. Марта 1750, дакле кад су два србска патријара: Арсеније III. и IV. одбегли у аустријску државу, Танасије патријар са Митрополитима: београдским, ерцеговачким и рашким договоривши се у Пећи, послали су у Русију, тражећи помоћи за свој народ, Василија Петровића, митрополита Црне Горе, препоручивши посланику овом: да живо представи рускоме двору тегобе цркве и народа срисkог[4].

---

[1] Тамо. стубац 28.

[2] Гласн. Др. Срб. Сл. свезка VI. стр. 44.

[3] Дворцовые разряди. Томъ третіи. 1852. С. Петерсбургъ, стубац: 596, 604, 607 и 611. И Дополненія къ Тому трет. Дворцовихъ разрядовъ. С. Петерсбургъ 1854. полустрана: 363, 373 и 378.

[4] Види: Исторія Црне Горе, од Симе Милутиновића, стр. 81—82.

И сами патријари оставивши завичај свој и одбегши у државу аустријску, ишли су за то, да свом народу прибаве помоћ, не би ли се јарма турског опростио. А што им то није по жели изишло околности времена оног тако су собом донеле.

Овде смо у кратко нацртали заслуге наших пећских патријара за цркву и народ наш. Докле се прикупи грађа за нашу црквену и грађанску историју, вешто ће перо србско заслуге те описати у целој својој опширности.

Јован Гавриловић.

ОПИС
ВРАЧАРСКОГА СРЕЗА

НАПИСАО
А. В. БОГИЋ.

Године 1863., кад сам био писар у срезу врачарскоме, написао сам топографски рјечник овога среза.

Као што ће се виђети, овђе су пописана и по азбучноме реду сложена сва села и сва остала мјеста у срезу врачарском, која име имају. А то је ево овако писано:

За свако село казано је: на којој је страни среза, на каквом мјесту и колико је далеко од Биограда; по том је означено колико је оно мјесто ђе су куће, те да се види како овуда људи живе с кућама један до другога као и у вароши, а стављен је број кућа и душа, и напоменуто и остало којешта што у селу има; послије су назначене границе и простор цијелога атара, и ту су по реду побројана сва имена мјеста, да се одмах може виђети колико и какијех имена има; иза тога именовани су путови који од села почињу, и споменуто је даље, које свеце људи у којем селу највише славе, те да се и за то зна; а најпослије стављене су све приповијетке, које имају о селу и о људма што у њему живе, као што се све ово најбоље може виђети на мјесту, ђе је описано село *Рушањ*.

Исто тако уза свако име другога мјеста речено је: каво је и колико је које мјесто, шта сад у њему има, шта се важно на њему догодило, и од куда

је име добило, и шта се о томе прича, као што је описана: *Авала, Градиште, Ђакова Страна, Јемирова Ливада и Паригуз.*

А пописане су и све воде и за сваку је означено, ђе извире, кака је за пиће, куда тече и ђе утјече, и ђе имају каке приповијетке о којој, стављене су и оне, као што се види на ова имена: *Ајдучка Чесма, Анатемски Поток, Горња Дреновача, Лековита Вода и Троглав.*

Стављени су пак и сви други називи, као што је *Врачарски* срез, ђе је описано све о срезу и говорено о свачему што у њему има. А тако су и све општине, цркве, школе и чете народне војске, а и путови који име имају, сваки на своје име означени и казано све што је требало, као што се види код имена: *Рушањска општина, Раковица манастир, Мокролушка школа, Жарковачка чета народне војске* и *Цариградски друм.*

Тако из овога мојег рјечника, у којему има преко 800 разнијех имена, моћи ће се сазнати за много којешта, што има у срезу врачарскоме, а ваља знати да је то нова ствар, јер о томе није до сад ништа писано.

Од колике је пак користи ово свима за свашто, мислим да ће ласно погодити сваки, који зна шта вриједи у данашње вријеме кад човјек познаје оно, што је око њега. А ја за се кажем, да бих оваки опис цијеле Србије, или још којом срећом Босне и Старе Србије, вољео него Бог зна шта; с тога ћу се трудити, да и од сада радим на овоме послу кад ми прилика падне.

Ово сам писао јужнијем говором за то, што тако пишем, као што се говори ђе сам се родио — у сокоској нахији код Дрине према Осату; али сва имена и друге називе писао сам управо онако, како се изговарају онђе ђе су, као што сам и све остало писао просто и разговијетно онако, како народ казује, јер мислим, да је посао свакоме који што пише, да напише тако јасно, да може и учен чатити и прост разумјети, као што каже отац нове српске књижевности, многозаслужни Вук Стеф. Караџић. И тако у овом мојем послу не ће се наћи ни једна ријеч, које нема у Вукову рјечнику или у народу ђе је ово писано.

Пописујући овако ова мјеста, налазио сам још на многе ствари у народу, које би ваљало све пописати, као што су многе ријечи и приповијести, љековите траве, неки обичаји и други послови, који су махом различни по мјестима, али нешто од тога није ишло у овај посао, а послије нијесам имао ни времена довољно, да то све попишем и у ред доведем, па је тако за сад и остало. Него имам намјеру, да се и о томе трудим колико буде могуће, јер мислим да се народ и његов живот не може друкчије ни познати док се не би пописало и остало штошта, као што је покојни Вук покупио ријечи, пјесме, пословице и приповијетке. Али је у нас мало људи, који се око овога труде, а могло би се рећи да их нема много који за то толико и маре, јер, на покор и срамоту, још су ријетке куће, у којима има и Српски рјечник, доклe je и у онијех који само читати знају, и сувише што је какијех романа и

другијех беспослица, које су преведене и написане по мислима и калупу туђијех народа и језика! А како се оваковијем стварима човјек квари и од својега народа и обичаја отуђује, има и сувише свједочанства, и ваља да то види сваки, који има здрав љуцки разум.

Имам још да захвалим ученоме друштву српском у Биограду, што је овај мој посао примило и дало ми зањ награде 25 дуката ћесарскијех. А што је опет ово дошло до ученога друштва, ваља благодарити господину доктору Николи Крстићу, садашњему члану у касацјономе суду, који је ово од мене узео и друштву поднио.

У Биограду, на Лучин дан 1865. године.

А. В. Богић.

ТОПОГРАФСКИ РЈЕЧНИК.

А.

Авала, велико брдо више Биограда с јужне стране на $3\frac{1}{2}$ сахата; око њега су села: с ове стране од Биограда *Бели* Поток и Пиносава, а с оне одонуда Зуце и Рипањ, и по томе је овај крај одовуда у врачарскоме срезу, а онај је одонуда у грочанској капетанији. Брдо је ово округло и горе изашло као јајце; около (по дну) има га за 2 сахата хода, а док му се испење на врх треба по сахата. По Авали има свакојаке горе, и некад је она била сва под шумом, као што се и у пјесми пјева:

Бијела је виле покликнула
Са Авале зелене планине —

али је ова исјечена тако, да је остало голо брдо; него кнез Милош, кад се вратио у Србију, заповједио је, те је свуд наоколо ограђено и шума се опет подигла.

На врху Авале, ђе има прилично равнице, стоје још зидине од старога града, око кога је најприје шанац од камена озидан, па онда један зид опет као платно около, и то се зове доњи град, који је био у дужини за 30 а у ширину за 8 хвата, а унутра је био прави град са кулама и различнијем преградама на два

боја, и он је заузимао у дужину 5 а у ширину 8 хвата, али је све то развањено и сад су само зидине највеће у висину за 10 хвата, које су од камена и цигле с кречом. А у сред града имала је и чесма и било је до скора од камена корито, па су га сељаци однијели.

О граду овоме различно се приповиједа: једни кажу да га је зидао некаки цар Аван прије Христа, а други веле да га је правила проклета Јерина, и камен је доношен од Космаја, одакле су до Авале били поређани све човјек до човјека па с руке на руку додавали камење, као што се приповиједа да је Јерина поређивала тако људе те из Смедерева добављала вруħ хљеб на Авалу кад је на њој сједила. Причају да је град на Авали био висок и покривен бакром, а мајсторима који су га градили, нијесу дали да сиђу, него су морали правити као крила од древећа, које им се затекло горе, те су послије лећели и тако падајући на земљу поубијали се. А приповиједају, да је и Краљевић Марко био неко вријеме на Авали и одатле се бацио једнијем великим каменом на мјесто које се сад зове Трешња на путу Крагујевачком, а које је од Авале на 2 сахата, те и сад стоји онамо онај камен као биљега, по коме се и мјесто око њега звало *Белеге*.

Са западне стране града на једно 100 хвата има један гроб дугачак око 5 а широк за 2 хвата, и кажу да је то гроб Порче, који је

сједно и владао на Авали док га није погубио Змајогњени Вук, као што каже пјесма која овако почиње:

Вино пију до два побратима
У Авали више Биограда:
Једно бјеше Порча од Авале
А друго је Ђерзелез Алија; —
За њим[1] трчи Змајогњени Вуче —
Те му јунак одсијече главу —

А кад је Змајогњени Вук ћерао Порчу око града, овај је молио сестру да му отвори на граду врата, а она му одговорила да не смије пустити халу у Авалу, то јест Змајогњеног Вука. На истој (западној) страни града има једна пећина у камену за 20 хвата у дубину, и веле да се ту може ући па у град горе изаћи; за то кад се први пут отпочело да војује на дахије, сакриван је на Авали барут, који је Турчин Мемед-ага Коњалија у Њемачкој за то преправљао и амо претурио.

Казују да у Авали има силно благо и многе оставе; за то су по пророштву некаквог из Њемачке прије 28 година почели да копају с источне стране до града неки људи из села Белог Потока, Пиносаве и Раковице из врачарског и Зуца и Рипња из грочанскога среза, али им је власт то забранила.

Од *Белога* Потока може се на Авалу и с колима изаћи и познаје се да је некад био овуда пут калдрмисан, јер се и сад на више мјеста

[1] т. ј. Порчом

познаје калдрма, а види се да је с ове стране од Биограда било по Авали и још некијех зграда.

Са Авале се виде многа мјеста у Србији и у Њемачкој, и на њој је у сред љета хладно; а кад хоће да се промијени вријеме најприје се ухвати магла по Авали.

На Ђурђев дан купи се многи свијет те игра и пјева на Авали око града.

Агина Л̀ивада, равно мјесто за 50 коса траве у атару села Кнежевца на сјеверној страни. Кажу да је неки Турчин ага нећао ту коња, а вода ударила те му га удавила, па се одонда тако прозвало.

Ада, равно мало мјесто под ливадом у атару села Кнежевца у Купусишту, а близу ријеке Топчидера.

Ајду̑чка̑ Ч̀есма, извор у атару села Раковице на источној страни у Чарапићевом Потоку, јак и добар за пиће а иде у поток што пролази кроз село. Овај је извор био озидан каменом и имала су на плочама изрезана горе два јаблана од камена, али је то све покварено, јер је велику плочу којом је вода озго покривена била, прије 30 година разбио неки Стојан оданде из села, мислећи да има унутра пара, а јаблане и друго камење опет засула је земља. Ниже овога извора има још један извор, и кажу да око њега има пуно закопанијех пара.

Алуге, велико мјесто између атара села Жаркова и *Железника;* више га је на жарковачкој страни и има га нешто под њивама поједминијех људи из

Жаркова а остало је под шумом грмовом с обје стране.

Анатемски Поток, вода у атару села Пиносаве на источној страни, иде из атара села Рипња грочанске капетаније па утјече у Дубоки Поток. Приповиједају, да су прије 50 година покрадене кошнице једноме, па се нијесу могле наћи; за то се људи дигну те су у томе потоку правили клетав на оног који је украо, бацивши сваки по један камен у оскорушу, која је онђе. Послије тога снађу муке ђевојку која је покрала кошнице; она се лијечила, али се није могла извидати док се није проказала, а тада се окану муке ње, а ово се мјесто прозове тако. Али сад нити се анатеме овђе међу нити ко у њих вјерује.

Аниште, мјесто испод села Јајинаца под њивом за 20 дана. Кажу да су ту биле механе, и мјесто им се и сад познаје по циглама, које се онуда налазе.

Арап-чаир, мјесто под ливадом за 8 коса у атару села Ресника на источној страни.

Арватско Село, брдовито мјесто под средњим њивама и виноградима у атару села Жаркова на сјеверној страни. Знају људи кад су се ту били населили неки Хрвати, па су кренути, јер није могло ту да буде село. И одонда се тако прозвало.

Аћимов Извор, вода у атару села Раковице на јужној страни испод Живковог Извора.

\`Аџијнац (Аџијница), извор испод села Кумодража на овој страни пошав Биограду, кажу прозван по некоме Турчину хаџији, који га је оправљао; вода добра за пиће, а утјече у Мокролушку *Реку*.

\`Аџијини Бре́стови, мјесто између атара села Пиносаве, Раковице и Ресника, нешто под њивама а остало под разном шумом; има извор, који је добар за пиће а вода с њега иде на Саставке (оне што су између села Раковице и Ресника).

Ашикова мех\`ана на цариградском друму више села Малог Мокрог Луга, један сахат од Биограда, прозвана тако по њеноме господару Мијаилу који се зове Ашик.

\`Ашчиница, бара у атару села Жаркова у Макишу. Туда су највише државне ливаде, које су добре. Кажу да су некад Турци ту готовили јела, кад су излазили у Макиш да се проходају, па се од тада то мјесто тако прозвало.

Б.

Б̏аба-Ве́лићева Л̀ивада, бреговито мјесто за 50 дана орања у атару Великог Мокрог Луга на јужној страни, под шумом највише буковом. Има извор с којега вода утјече у поток, који иде кроз Јемирову Ливаду. Неки Стеван који се презивао Баба-Велић, косио јо ту траву па се по њему тако прозвало.

Б̏абин Гр̏об, мјесто под њивом за 10 дана у атару села Рушња на јужној страни. Кажу да је некада умрла и укопана ту нека баба, па се

и данас познаје гроб по камену, који су скоро пребиле рабаџије.

Бабин Луг, мјесто под ливадом у атару села Винче до ријеке Болеча.

Бабин Кованлук, мјесто под њивом испод *Белог* Потока, има извор с којега вода утјече у ону ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

Бајдина, мјесто за 200 дана орања између атара села Мирнјева и Малог Мокрог Луга на источној страни под њивама, ливадама и виноградима, а био је и добар вотњак и државне су ту кошнице, али сад мало има родног дрвећа. Има мало и шуме с оне стране од сунца. У Бајдини извире Троглав, који гледај. Кажу да је ово мјесто највише у околини, и види се откуд год иде човјек Биограду са источне стране, а из Њемачке кад се погледа у ову страну, кажу да је тако узвишено ово мјесто, да се боље види него Авала.

Балабановац (Балабановца), равно мјесто под њивама и ливадама око 100 дана у атару села Сланаца на сјеверној страни до атара села Вишњице. Казују да је некад ту убијен неки Турчин.

Бановац (Бановца), мјесто у атару села Жаркова. (Види Голо Брдо).

Баново Брдо, мјесто у атару села Жаркова. (Види Голо Брдо).

Бања, мјесто под ливадом за 60 коса ниже села Бањице. Приповиједају да су ту биле некад бање, купатила.

Ба̀њица, село у Посављу испод крагујевачког пута у једном потоку више Топчидера на један сахат од Биограда.

Мјесто ђе су куће, изнијеће на 30 дана орања.

Уовоме селу има: 30 кућа које су од слабе грађе, порескијех глава 28 а душа: мушкијех 63 и женскијех 73, свега 136; оно потпада под Јајиначку општину; спада у нурију манастира Раковице а у народњој војсци у *Белопоточку* чету; школи пак ни једној не припада, нити има каквог писменог човјека, а механу има у својем атару на Бањичком Брду.

Границе су цијелом атару: од истока Каљави Поток до атара села Јајинаца, од запада топчидерски атар, од југа забран манастира Раковице и од сјевера врачарски виногради у биоградском атару.

Сав атар могао би се наоколо обићи за један сахат; а у њему има мјеста и вода са именима 14, која се зову: Бања, Везирско Брдо, Гоњи Извор, Гоњино Брдо, Деонице. Јакшића Ливада, Каљави Поток, Лисичји Поток, Мајур, Паун-чесма, Саставци, Страна, Црвена Шума и Чесмица. Сва пак ова мјеста стављена су и описана ђе им је мјесто по азбучноме реду.

Путови су: један у Биоград преко врачарског брда, а други долином испод села у Топчидер.

Бањичани највише славе Никољ дан, пре-

слављају Павлов дан, а крста носе на Тројичин дан.

Б̀ањичка механа од слабе грађе у атару села Бањице на Бањичком Брду, један сахат од Биограда.

Б̀ањичко Б̏рдо, раван више села Бањице на један сахат од Биограда.

Б̏ара, општински риболов ниже села Винче до Дунава.

Б̏ара, мјесто под њивом и ливадом у атару села Лештана на сјеверној страни.

Б̀аре, мало мјесто у атару села Кумодража до крагујевачког пута. Овуда је била бара, а и сад кад киша удари слије се и застане помало воде.

Б̀аре, мјесто под ливадом у атару села Мирijева у Бајдини; мјесто равно па кад удари киша, слије се с брда вода и постане бара.

Б̏арица, равно мјесто под ливадом у атару села *Белога* Потока на сјеверној страни. Ту има воде која утјече у ону ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

Б̏арица, извор јак и добар за пиће у атару села Кнежевца више Агине Ливаде, вода иде кроз Кнјево па утјече у ријеку Топчидер.

Бар̀утљива В̀ода, извор у атару села Вишњице на сјеверној страни до самога Дунава, који га поплављава кад придође; вода је јака за један прст и удара на барут, а кажу да је љековита.

Бар̀утљива В̀ода, извор у атару села Калуђерице у мјесту Кленку; удара на барут и изгледа као да кроз барут пролази, а кажу да

је љековита. Цио пак извор патосан је циглама, и на неколико корачаји ниже има у земљи озидано као купатило које је сад затрпано земљом. Од ове воде пошав Биограду копане су и данас се познају рупе које су дубоке за један хват, и кажу да су некад ћели да ову воду доведу у Биоград.

Б̀ачкало, брдашце у атару села Раковице на јужној страни. Кажу да је било некад језеро ту, ђе су се свиње каљужале.

Башч̀ова̂нова Ч̀есма, извор у Малом Мокром Лугу у мјесту Селишту, вода слаба а добра за пиће и близу онђе у земљу усипе. Градио је неки Ђорђије башчован па се одонда тако прозвала.

Башч̀ова̂нске Ј̏аруге, брдовито мјесто под општинском шумом липовом у атару села Лештана на јужној страни; има добар извор који никад не пресушује а утјече у поток што иде кроз село.

Б̏ег-б́уна̂р, извор у сред села Кумодража озидан а јак за два прста и врло добар за пиће; вода с њега тече кроз село па утјече у поток Клисуру.

Б̀еглучка Ж̀ежница, мјесто под општинском шумом највише липовом у атару села Лештана на јужној страни.

Бе̂ла́ З̀емља, пјесковито мјесто за испуст у атару *Белога* Потока и села Раковице на старом крагујевачком путу. Ту је земља доста бијела а много је копана за лијепљење.

Бе́ла̂ Ре́ка, највеће мјесто у атару села Рушња, и у њему поточић, који постаје од мањијех

изворчића онуда па утјече ниже Рипња у ријеку Топчидер. Ово је пошљедње мјесто у атару села Рушња на западној страни, јер је ту граница са атаром села Рипња и Барајева из грочанскога среза.

Бе̏ла̑ Сте́на, мјесто у атару Великог Села под утрином за 30 плугова. Земља је ту као бијела.

Б́еле̑ В̏оде, извор и око њега мјесто по њивама и башчама испод села Жаркова; вода доста јака, хладна и добра за пиће, извире из једнога бијелог камена па веле да се с то̑га тако зове. Кад су Срби војевали на дахије, овђе је Беђир-паша неколико дана становао с војском, с којом је био дошао да умири земљу, па тек пошто су дахије побјегле из Биограда и отишле у Адакале, он је преко Врачара дошао с војском у Биоград. Сад је овђе приватна механа од слабе грађе.

Б̀елеге, мјесто под њивом у атару села Рушња на јужној страни до планине Липовице.

Бе̏ли̑ К̏аме̑н, мало мјесто и у њему изворчић у атару села Рушња у мјесту *Белој Реци*. Туда има бијела камења као снијег, али је тврдо као и свако друго камење. Кажу да су више овог мјеста на једном бријегу биле кречане у старо вријеме.

Бе̏ли̑ П̀оток, село у Посављу испод Авале 3 сахата од Биограда.

Мјеста ђе су куће биће у дужини 2000 а у ширину 1200 хвата.

У овоме селу има: 77 кућа које су више од слабе грађе, 87 пореских глава, а душа: мушкијех 259 и женскијех 250; оно само за себе чини општину и ту је примирителни суд у слабој општинској кући; има својег попа, који у цркву иде манастиру Раковици, и своју војничку чету; школи пак ни једној не припада, нити се одавде ђеца у школу дају, нити има писменијех људи.

Границе су цијелом атару: од истока мјесто Јасика до атара села Лештана, од запада Насип до атара села Раковице, од југа Авала а од сјевера Разбојиште у атару села Кумодража.

Око свега атара могло би се обићи за 4 сахата, а у њему има мјеста и вода са именима 61, која се зову: Авала, Бабин Кованлук, Барица, *Бела* Земља, Бунар, Врановац, Врба, Гејакова Колиба, Глеђевац, Глумци, Дебела Буква, Дела-аметове Њиве, Дивљач, Доње Честе, Дубоки Поток, Дуго Поље, Дурбакове Шљиве, Жежнице, Завојци, Запис, Звецара, Иванчева Жежница, Јаз, Јазбине, Јасика, Јоксимов Гроб, Калеми (на два мјеста), Каменац, Кара-бунар, Карлове Ливаде, Кованлучиште, Козјача, Конопљиште, Коларнице, Кошаре, Крушик, Куса Јаруга, Липовица, Лукин Гроб, Мандрине, Маријин Гроб, Мастина Ливада, Милијева Њива, Насип, Орловац, Пазариште, Пасуљак, Рупе, Сакина Чесма, Слатина, Стануждина, Учитељев Гроб, Чесма, Чесмица, Честе, Чочин Бунар, Чукета, Шиљоковац, Широке Ливаде и Шкр-

бина Ливада. Сва пак ова мјеста стављена су и описана ђе им је мјесто по азбучном реду.

Путови су: један у Биограду на Дуго Поље а други кроз Глеђевац на друм Крагујевачки.

Бјело-поточани славе понајвише Никољ дан и Јовањ дан; преслављају Мироноснице а крста носе у петак по Тројицама.

Кажу да је ово село у новије вријеме постало, јер зна се кад овуда није имало кућа, а веле да је овђе једном добро родило бијело жито, а има више поточића па се с тога овако прозвало.

Б̋елоп̀оточка општина, коју чини само село *Бели* Поток, а има свој оппштински суд у слабој општинској кући у сред села.

Б̋елоп̀оточка чета народне војске састои се из села: Бањице, *Белог* Потока, Јајинаца, Пиносаве, Раковице и Ресника, а има зборно мјесто и грудобран у Ивама у атару села Ресника.

Би́вол̑а Б̋ара, мјесто под шумом у атару села Рушња у планини Липовици.

Б̋ило, брдо у атару села Сланаца на источној страни до атара Великог Села. Има ораћијех земаља за 50 дана. Кажу да је неки имао ту земљу, па кад су му је одузели онда се тако прозвало.

Бо́дља (а неки кажу Боља), стрменито мјесто у атару села Рушња. Овуда је била трава бодља али је сад нема.

Б̏ожја Ст̀опа, мјесто у атару села Рушња. (Види Савина Стопица).

Б̀оја, мјесто у атару села Кумодража више Колипчића. Ту је црвена земља као боја.

Бо̀јкова В̀ода, извор на десном крају села Великог Мокрог Луга и око њега равно мјесто за 10 дана орања; вода утјече у поток испод села. Неки Бојко чувао је ту говеда па се по њему ова вода тако прозвала.

Б̀олеч, ријека која дијели атаре села: Винче из врачарскога и Болеча из грочанског среза; она прима више мањијех вода из села: Калуђерице, Лештина и Болеча па утјече у Дунаво ниже Винче.

Бо̀ља, мјесто у атару села Рушња. (Види Бодља).

Бра́на, мјесто под ливадом за 8 коса између двије воденице у атару села Ресника на западној страни.

Б̀рвина, мјесто у атару села Рушња у Маџарици до ријеке Топчидера, прозвано по брвини која је прије била намјештена те се прелазило преко ријеке.

Б̏рдо, средина села Рушња, ђе има око 20 кућа.

Бре́ст, мјесто под њивом за 6 дана орања на западној страни у атару села Мирнјева идући Биограду и на њему брестово дрво, у које је ударао гром два три пута.

Бр̀естова `Алуга, мјесто под њивом у атару села *Железника* на јужној страни.

Бре́стови, мјесто у атару села Кумодража на источној страни до атара Великог Мокрог Луга под њивом и ливадом за 20 дана. Били су некад брестови овуда, али сад нема никаквог дрвета.

Бре́стови, мјесто и извор у Прњавору испод манастира Раковице; вода иде у ријеку Топчидер.

Бре́стови, мјесто под орађом земљом за 10 дана у атару села Ресника на источној страни.

Бре̑шће, мјесто под орaћом земљом, ливадом и башчом за 100 дана у атару села Сланаца на јужној страни до атара села Вишњице. Некад су овуда били све сами брестови, а сад нема ни једног, јер је све исјечено и искрчено.

Бро̑нза, мјесто у атару села Рушња на источној страни. Ту је граница између Рушња и атара села Рипња из грочанског среза, па је ударена некаква гвожђуштина, да се зна међа.

Бу̑бањ (Бубња), мјесто у атару села Калуђерице на источној страни. Ово је мјесто у долини и дубоко, па има у једној рупи воде, која увијек стоји, а толика је да би се човјек утопити могао.

Бу̑бањ, мјесто у атару села Кумодража на источној страни под шумом буковом, кажу прозвато тако за то што су некад много ударили ту у бубњеве турски војници који су се онђе одмарали.

Б̏убања, извор на доњем крају села Сланаца, добар за пиће и јак за три прста, утјече у Сланачки Поток. Кажу да је вода силно избијала и бубњала, па за то тако прозвана.

Б̏угарски̑ ̀Извор, вода у атару села Рушња у Шиндраковцу, јака за један прст мали, добра за пиће и никад не пресушује. Неки Бугари направили су овај извор па се одонда тако прозвао.

Буз̀алук, мало стрменито мјесто у атару села Великог Мокрог Луга на јужној страни под слабом орaћом земљом за 20 дана. Туда има трава тог имена; она хвата за једну педо земље и

стоји положке, лишће јој је бијело и оштро, и има га као перо, а оно што проклија горе (којега може бити до 10 класа) изгледа као овас па у врху има и сјеме.

Б̏уква, два добра извора усред села Кумодража, озидани, кажу прозвани по дрвету букви, која је ту била, а и сад има онуда букава; вода с њих утјече у Мокролушку *Реку*.

Б̏уковица, мјесто у атару села Кумодража на западној страни близу Торлака. Имало је некада букава овђе, а и сад их има, али су мале, јер су старе исјечене, па сад нове расту. Ту има извор, који је добар за пиће, а утјече у Раковичку *Реку*.

Б̏уковица, мјесто под буковом шумом у атару села Раковице у Чарапићевом Потоку.

Б̀уљубашина В̀ода, извор на десном крају села Великог Мокрог Луга и око њега бреговито мјесто за 10 дана орања; вода утјече у Ристин Поток. Кажу да је у Карађорђијево вријеме био неки буљубаша (Србин) и имао ту овце, па се одонда тако прозвало ово мјесто.

Б̀уна̑р, извор у мјесту Глумцима испод села *Белог* Потока, добар за пиће, а утјече у ону ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

Б̀ун̑ар, врло добар извор у атару села Калуђерице у мјесту Кленку, јак за добру човјечију руку, а утјече у Бубањ ниже села.

Б̀уна̑р, мјесто испод села Кумодража пошав Биограду, прозвано по неком старом бунару, који овђе има озидан одавно, а добра је вода за пиће.

В.

В̀алога, дубоко мјесто за 10 дана под њивом и и башчованцинницом у атару села Вишњице на сјеверној страни.

В̀ези̑рско̑ Б̀рдо, мјесто више Лисичјег Потока у атару села Бањице.

В̏елика ̀Алуга, мјесто под њивом за 5 дана у атару села Ресника на источној страни. Кажу да је било ту некад великијех грешања и грмова, а и сад има наоколо грмова.

В̏елика Л̀ивада, мјесто испод села Кумодража пошав Биограду за 20 коса.

В̏елика М̏андра, брдо на источној страни у атару села Кнежевца под шумом церовом око 100 дана орања. У вријеме Карађорђијево имали су Срби збјег са стоком ту. Овђе има неко гробље, а приповиједају да су ту копани људи кад су прије 50 година мрли од куге.

В̏елика̑ Пољ̀ана, мјесто под њивом у атару села *Железника* на јужној страни.

В̏елика̑ Сте́на, један камен за 25 хвата висок у атару села Жаркова на западној страни. Више њега су њиве и виногради. А под том стијеном има добријех башча.

В̏елика̑ Ч̀есма, озидана вода у селу Жаркову, јака за два прста, добра за пиће, а утјече у Макиш.

В̏елике Гре́де, мјесто под ливадом у атару села *Железника* у Макишу до атара села Жаркова. (Види Греде).

В̏елике Л̀иваде, велико мјесто под добрим ливадама у атару села *Железника* на сјеверној страни у Макишу.

В̏елики̑ За́бран, мјесто за 100 дана орања под општинском шумом, родним грмовима, у атару села Кнежевца до Кулача.

В̏елики̑ Лу̑г, мјесто под њивама у атару села Кнежевца у Муминовцу.

В̏елики̑ М̏окри̑ Лу̑г, село у пристранку на један сахат више Биограда.

Мјеста ђе су куће биће у дужини 2000 а у ширину 1000 хвата, и дијели се на крајеве који се зову: Бојкова Вода и ту има 20 кућа, Буљубашина Вода исто тако са 20 кућа, под Голим Брегом 15 кућа, Мулин Поток са 20 кућа, Мусина Ливада исто тако са 20 кућа и Страже са 10 кућа.

У овоме селу има: 105 кућа, које су махом слабе и кровином покривене; 128 порескијех глава, а душа: мушкијех 346 и женскијех 366, свега 712; и једну приватну механу од слабе грађе, а потпада под Мокролушку општину.

Овоме селу попује свештеник из Миријева и припада Миријевској цркви, а у народној војсци потпада под Мокролушку чету и спада школи у Малом Мокром Лугу.

Границе су атару: од истока Црвени Брег до атара села Калуђерице и Лештана, од запада атар вароши Биограда, од југа Дренови Луг до атара села Кумодража и од сјевера Јовкина Вода до атара Малог Мокрог Луга.

Око цијелог атара могло би се обићи за 3 сахата, а у њему има мјеста и вода 35 и она се зову: Баба-Велићева Ливада, Бојкова Вода, Бузалук, Буљубашина Вода, Гај, Голи Брег, Господарски Пут, Грковићев Кладенац, Грковића Лисици, Дренови Луг, Дубоки Поток, Дугачко Било, Јовкина Вода, Јовино Ливатче, Камиљариште, *Лековита* Вода, Мокри Луг, Мокри Лугови, Мусина Ливада, Мулин Поток, Пашина Чесма, Појило, Ристин Поток, Рустемова Мандра, Стара Калуђерица, Стража, Старе Појате, Станојева Ливада, Селиште, Смрдљива Липа, Ћајина Појата, Црвени Брег, Чесмица, Чесмиче и Широка Падина. Сва ова пак мјеста стављена су и описана, ђе им је мјесто по азбучноме реду.

Путови су: један у Биоград, један (од југа) у село Лештане, а један (од истока) у Мали Мокри Луг.

Велико-Мокролужани славе највише Никољ дан и Аранђелов дан; преславе никако немају сад, а имали су је и преслављали су заједно са Кумодрашцима Цара Костантина и Царицу Јелену, па су то побацили од неколико година. (А за остало види на име Мокри Лугови).

В̏елики̑ Ш̀анац, мјесто на западној страни села Мирijева до шанца који је опасао око Биограда, под њивом за 10 дана орања.

В̏елико ̀Окно, највећа и најдубља бара у атару села Жаркова у Макишу. Туда расте трска, рогоз и зуква.

Велико Село, највеће село у срезу поред Дунава на равном мјесту, 2 сахата од Биограда.

Ђе су куће изнијеће мјесто у дужини на 1000 а у ширину на 500 хвата, и дијели се на четири краја, која се зову: од истока Димића махала и у њој 33 куће, а од запада Горња махала такође са 33 куће, од југа Биволарска махала са 42 и од сјевера Гобелићева махала и у њој 33 куће.

У овоме селу има свега: 140 кућа које су слабе и махом кровином покривене, 179 порескијех глава, а душа: мушкијех 662, и женскијех 443; ту је општински суд у доброј општинској кући у сред села, које само чини општину, и има своју војничку чету; у сред села су двије приватне механе од слабе грађе, а црква је и школа више села, и гледај их на име Велико-сеоска црква и школа.

Границе су атару: од истока Тоспаша до атара села Винче на ½ сахата, од запада Саставци до синора села Сланаца на ¼ сахата, од југа Локва до синора села Винче ½ сахата и од сјевера Сеиновац до атара села Вишњице на ¾ сахата.

Око цијелог атара могло би се обићи за 2½ сахата; а у њему има мјеста и вода са именима 28, која се зову: *Бела* Стена, Виће, Водица, Гај, Дунавац, Животина Бара, Каламак, Камарните, Камен, Кладенац, Ладна Вода (на два мјеста), Лап, Локва, Млачина Греда, Мутавџијина Бара, Никино Брдо, Пашино Брдо,

Провалија, Цурина Главица, Раките, Рит, Самар-брдо, Саставци, Сениовац, Тоспаша, Трашино Брдо и Чагљански Поток. Свако пак ово мјесто наћи ће се описано на свом мјесту по азбучноме реду.

Путови су; један у Биоград поред Дунава, један (к југу) у село Сланце, а један (од истока) у Винчу.

Велико-сељани највише славе Никољ дан, Петковицу, Аранђелов дан, Ђурђиц и Јовањ дан; преслављају Трипуњ дан а крста носе други дан Ускрса.

Приповиједају, да се ово село звало Ново Село, па кад се више њих доселило из Бугарске уњ, онда се прозвало Велико Село.

Велико-сеоска општина, коју чини само Велико Село а има свој суд у доброј општинској кући у сред села.

Велико-сеоска црква више Великог Села на једној равници, зидана од камена прије 28 година, слави св. Стевана (3 Августа); њој спада осим Великог Села и Сланци, а свештеник сједи у Великом Селу.

Велико-сеоска чета народне војске састављена из села: Великог Села, Винче и Лештана, а има зборно мјесто и грудобран у пољу Чекијама код Винчанске цркве.

Велико-сеоска школа више Великог Села код цркве, од слабе грађе, а установљена прије 20 година, има учитеља и 44 ђака (сад); њој спада осим Великог Села и Сланци.

Ве́љкови Буна́ри, извор у атару села Раковице на источној страни близу Дугог Поља, и око њега њиве и општински забран под липовом и грмовом шумом.

В̀игњиште, мјесто под шумом у забрану манастира Раковице.

Виногради, равно мјесто више села Жаркова, под средњијем њивама и виноградима.

Виногради, бреговито и каменито мјесто под општинском шумом липовом, у атару села Лештана на западној страни.

Виногради, мјесто за 10 дана орања у атару села Раковице на сјеверној страни, нешто њиве а нешто неурађена земља. Били су туда виногради, па су покварени.

Ви̂нча, најудаљеније село на источној страни среза поред Дунава, 3 сахата од Биограда.

Мјесто ђе су куће изнијеће на 1600 хвата у дужини, а у ширину 600 и дијели се на троје: први се крај зове Стара Винча, други Винча а трећи Равнице.

У овоме селу има: 96 кућа, које су махом од слабе грађе, 109 порескијех глава, а душа: мушкијех 279 и женскијех 294; ту је општински суд у приличној кући, и чини општину са селом Лештанима; има механа приватна у селу. Ово село има својег свештеника и учитела; а црква и школа је више села и гледај их на име Винчанска црква и школа; а у народној војсци спада у Велико-сеоску чету.

Границе су атару: од истока Дунаво, а од

запада атар села Миријева и Сланаца, од југа атар села Болеча и Ритопека из грочанског среза, а од сјевера атар Великог Села.

Цио атар могао би се наоколо обићи за 3 сахата; а у њему има мјеста и вода са именима 35 која се зову: Бабин Луг, Бара, Дрењак, Ђакова Страна, Ерино Брдо, Звонара, Ивкова Вода, Камените Ћуприја, Карлице, Кленовац, Клупе, Praнлук, Кусјак, Ладна Вода, Ланиште, Липовица, Локма, Маринкова Бара, Млаке, Острво, Ошљани, Ошљанска Чесма, Панађуриште, Прокоп, Рамино Бостаниште, Раскршће, Рит, Смрдан, Станкова Бара, Стари Praнлук, Топалова Крушка, Чекије, Чунци и Шугавац. Сва пак ова имена стављена су и описана ђе им је мјесто по азбучном реду.

Путови су: један на цариградски друм Биограду и даље, а други у Ритопек, село у грочанскоме срезу.

Винчани највише славе Никољ дан, преслављају Мученике а крста носе у суботу по Тројицама.

Винча је давнашње село, а људи су се доселили овђе из више мјеста [1].

Винчанска општина састоји се из села: Винче и Лештана, а има свој суд у селу Винчи у приличној општинској кући.

[1] У првој части Љетописа Српске Матице за 1844. годину, на страни 25. ђе је хронологија за 1739. годину, помиње се да се 20. Јула станила код Винче аустријска војска која је под графом Оливером Валисом пошла на Биоград против Турака.

В̀инчанска црква (зидана) на ¼ сахата од села Винче на лијепој равници, која се зове Чекије, слави св. Петра и Павла; спадају јој осим Винче и села: Калуђерица и Лештани, а долазе јој људи и из села Болеча грочанскога среза; свештеник пак сједи у селу Винчи.

В̀инчанска школа код цркве, има учитеља и 30 ђака; спадају јој осим Винче и села: Калуђерица и Лештани, а иду у њу ђаци и из села Болеча грочанског среза.

В̀итковица, береговито мјесто под ситном шумом у атару села Кнежевца у Муминовцу.

В̀иће, равно мјесто под њивама за 100 плугова земље у атару Великог Села на сјеверној страни поред Дунавца. Било је туда много ракитe и лозе дивље, али је све искрчено и сад чисто.

В̀ишинац (Вишница), извор испод села Кумодража на овој страни идући Биограду, добар за пиће и јак за 2—3 прста, утјече у Мокролушку *Реку*.

В̀ишњица, село поред Дунава на један сахат испод Биограда.

Мјесто ђе су куће изниједће у дужину 800 а у ширину 200 хвата.

У овоме селу има: 82 куће које су од слабе грађе, 105 порескијех глава а душа: мушкијех 295 и женскијех 279; оно само за се чини општину и ту је примирителни суд; има једну приватну механу; ту је ђумрук; има својег свештеника и учитеља, а црква је и школа иза села на источној страни у мјесту Селишту, и гледај их на име Вишњичка црква и школа; а

има и своју војничку чету, коју гледај на име Вишњичка чета.

Границе су атару: од истока Општинска Ливада до атара Великог Села, од запада Карабурма до атара вароши Београда, од југа Сланачко Брдо до атара села Сланаца и од сјевера Дунаво.

Око цијелог атара могло би се обићи за један сахат, а у њему има мјеста и вода са имењима 14 која се зову: Барутљива Вода, Валога, Гејачка Чесмица, Гложђе, Градине, Деспотовина, Дубоки До, Запис, Комарево, Мајдан, Маџарски Град, Милићево Брдо, Милкин Камен, Млечике, Општинска Ливада, Падина, Рамадан, Роси-ћуприја, Рупе, Саиновац, Селиште, Сланачко Брдо, Смољнице и Станкова Топола. Сва пак ова мјеста стављена су и описана на свом мјесту по азбучном реду.

Путови су: један у Биоград, други у Велико Село а трећи у Сланце.

Вишњичани славе највише: Никољ дан и Аранђелов дан, преслављају Младенце, а крста носе други дан Ускрса.

Вишњица је одавно и кажу да је овђе био неки маџарски град, који гледај на то име, а људи су се доселили овђе из више мјеста. (Вишњица се на више мјеста помиње у историчкијем књигама. Тако у четвртој чести Љетописа Српске Матице за 1843. годину, каже се на 55. страни да су Турци 1695. године, 14. Августа, начинили мост преко Дунава код Вишњице ниже

Панчева, а иза тога на 56. страни помиње се да је Султан Ахмед у оно вријеме прешао на **Вишњици** у Борчу. Даље на 14. страни књижице **војничка историја Београда** пише да се 1717. године 13. Јула под принцом Јевђенијем намјестило 100 хиљада војске у **Вишњици**, а 16. истога мјесеца настанила се та војска на косини једној код **Вишњице**, и послије ударала на Биоград који је бранио Нуман-Ћуприлић. А у првој чести Љетописа Српске Матице за 1844. годину, на страни 29. помиње се да је турска војска под великим везиром мјесеца Августа 1739. године попалила аустријску флоту (војничке лађе) код **Вишњице** и почела Биоград из великијех топова страшно рушити кад га је бранио аустријски ђенерао Најперг).

У атару села Вишњице има једна *минерална* вода, коју гледај у почетку и на крају овога рјечника на име Барутљива Вода.

В̀ишњичка црква иза села Вишњице у мјесту Селишту, зидана, слави 9. Маја, а свештеник јој сједи у селу Вишњици.

В̀ишњичка чета народне војске састављена из села: Вишњице, Миријева и Сланаца, а има зборно мјесто и грудобран у Пајстовици у атару села Сланаца.

В̀ишњичка школа иза села Вишњице у мјесту Селишту, има учитеља и до 20 ђака.

Ви̇̀шњички ђумрук у селу Вишњици поред Дунава у приличној државној кући.

В̀ишњичко Поље, мјесто под њивом и ливадом у атару села Миријева на сјеверној страни до атара села Вишњице.

Воденичи̑ште, мјесто у атару села Кумодража више Јемирове Ливаде. Ту се састају воде.

Во̀дица, извор код цркве Велико-сеоске, добар за три прста, и кључа из земље. Кажу да је љековит од грознице; за то многи свијет долази из више крајева те се ту купа; и неки трговци из Биограда озидали су га. Вода с њега утјече у поток, који кроз Велико Село пролази. Око овог је извора ра̏зна шума.

Во̀дица, извор у Муминовцу у атару села Кнежевца, јак за два прста и никад не пресушује, а усише близу онђе опет у земљу.

Во̀дица, добар извор у атару села Кумодража на западној страни, утјече у Мокролушку *Реку*; и око њега празно мјесто на којему се сад почињу градити куће.

Во̀дица, извор у атару села Мирјева у мјесту Бајдини, дубок за човјечји бој, па је намјештена једна шупља буква, да се не заспе вода земљом. Ова је вода добра за пиће, а кажу да је љековита од грознице; за то свијет долази ту те се купа и воду пије, а неки бацају̀ и паре у воду.

Воиновића Ливаде, мјесто под грмовом шумом у атару села *Железника* на источној страни.

Вра́новац (Врановца), поточић и мјесто у Авали више села *Белога* Потока. Вода иде кроз ђубре и камење, па поцрни и за то се, веле, тако зове, она утјече у ону ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

Вр̀ача̑р, брдо и велико поље изнад Биограда са источне, с јужне и са западне стране, допире до атара села: на истоку Вишњице, Мирјева и Малог Мокрог Луга, на југу до Великог Мокрог Луга и Кумодража, а на западу до Бањице и до Топчидера. По Врачару нема шуме; за то је овуда увијек јак вјетар и слабо киша долази, а с тога не може свашта на њему да роди осим винограда, којијех има доста и могу добри да буду.

Врачар се спустио од Авале (или боље рећи од Торлака, зашто је између овијех брда долина у којој су села *Бели* Поток и Раковица), па се узвисио према Биограду и као да је скројен за опкоп и стан војсци. За то је на њему свагда становала војска, која је ударала на варош и на град биоградски. А прије 76 година (1789. мјесеца Септембра) њемачки ђенерао Лаудан подигао је, кажу, за једну ноћ овај шанац, што сад стоји око Биограда почевши од Дунава па до Саве. (Види још и на имена: *Велики Шанац, Лауданов Шанац* и *Мали Шанац*. (На Биоград су многи војевали, као н. пр. прије Лаудана (1717. године) принц Јевђеније, за којега се зна, да је исто тако копао шанчеве око Биограда. Него ко жели да о томе више зна, ваља да чита **Споменъ Београда** у петоме **Гласнику друштва србске словесности** и **Војничку историју Београдъ**, која је 1864. године изашла у Видов дану. А има о томе и у првој и трећој части Љетописа Српске Матице за 1844. годину, ђе се изријеком каже, да се војска наста-

нила на пољу Врачару, као н. пр. 1694. године, кад су се Турци вратили од Варадина, а 1788. године (мјесеца Априла) пуцали су турски топови са брда Врачара на аустријску страну.) Па и послије кад су Срби војевали на Турке, као 1804. и 1806. године, биле су овуда српске чете и тукле се са Турцима. Оним Србима, који су изгинули кад је узет од Турака Биоград, подигао је бивши кнез Александар на Врачару иза вароши споменик, који и сад стоји. На томе споменику пише с четири стране: (с прве) **Подиже споменикъ овай** (с друге) **Александеръ Кара-Ђорђевићъ князъ Србскій 1848.** (с треће) **у славу и честь Србъ юнацима** (а с четврте) **за отечество храбро изгинувшимъ 1806. године** [1].

Врачар се на више мјеста спомиње у пјесмама. Прво се пјева, да је турски цар кад је полазио на Беч (ваља да 1529. или 1683. године, кад су Турци и долазили под Беч) ћео са Косова преко Шумадије

Да пријеђе земљу и прегази;
Кажу, брате, хоће к Биограду,

[1] Мјесто ђе је споменик опшанчено је и засађено около дрвећем, али је шанац био покварен, па је стока унутра улазила; него ја 1864. године, кад сам вршио дужност члана у врачарскоме кварту, претставим ово управитељу вароши Биограда господину М. Барловцу, а он учини даље што је требало, те је шанац утврђен и ђе се улази врата намјештена, па сад стоји чисто мјесто око споменика.

На Врачару табор да учини,
На Врачару војску да одмори —.

Послије казује се, како су на Врачар управљени топови с града биоградског, као што се приповиједа, да је Кара-Ђорђије Турцима, који су му пријетили, да ће отети од њега Биоград, који је он био узео на Андријев дан 1806. године, одговарао да се не боји никаке силе, помињући:

„Док ми гледа Крњо на Земуна
„И Зеленко на село Вишњицу
„А Маргета на Врачар на поље —.

Тако се, кажу, и Сулеман (Скопљак) паша хвалио, кад је Марашли-Али-паша 1816. године дошао с војском на Врачар да га ишћера из града, да се не боји ни раје ни његове војске, говорећи:

„Док је мени Крњо и Зеленко:
„Крњо брани Саву и Дунаво
„А Зеленко равно поље Врачар —

А Ћаја-паша кад је Србију умирио на се посилио, пјева се да је

И по земљи зулум поставио
Роби паша младе и ђевојке,
А избира по избору момке,
Те их кољу по Врачару Турци
Као стадо по планини вуци. —

Приповиједају још како су Турци за вријеме своје владе трчали на коњма по Врачару и сретали Србе, који су се враћали из вароши, да им отму паре, које су добијали за оно, што

су продавали у чаршији, али су Срби вјешти и досјетљиви били, те су паре сакривали у кола, на којима су оздо изврћивали нарочите рупе, које се нијесу могле опазити, па пустивши волове с колима напријед, изговарали су се и показивали Турцима, кад су их сретали, да немају пара.

На Врачару је 1842. године биран и проглашен за кнеза Александар Кара-Ђорђијевић, и бацани су политички преступници онђе у једну рупу, која је била близу ђе је сад среска кућа, и која се послије звала *Тржићева рупа*, док није затрпана кад су пограђене онуда куће.

Врачар је и потоме познато мјесто што је на њему Синан-паша спалио св. Саву прије 270 година. (У књизи покојнога господина П. J. Шафарика „Okázky občanského Písemnictví“, која је изашла у Прагу 1851. године, пише на 85. страни ово: **Къ лѣто ·ѕзрг· (7103=1595) съжегоше мощи светаго савы архїепископа србьскаго. синань паша изь монастира милешеке ѿнесе оу ковчегоу позлащеноу и съжеже на врачаревоу више белиграда. (кь лѣто ·ѕзрг· — 7103 =1595 — ѿнесоше тоурци светаго савоу изь милешеве месеца марта ·л· дьнь, ахметь бѣгь ѡбоузь, а сажегоше априлїа ·кз· на врачароу подь бѣлиградомь** (G). Тако се и у љетопису који је наш господин Шафарик преписао и штампао у петоме **Гласнику друштва србске словесности**, помиње на 49. страни. како су мошти св. Саве биле у намастиру Милошеви до 1595. године, на егда варваринъ синанъ паша и вожденачалникъ градїй на лешпоада цесара аустрїйскагѡ, повелѣ мощи светагѡ Савы принести ѿ милошеве на полѣ бели

градско Врачаръ, и тамо сожещи повелѣ и прахъ его развѣя на вѣтаръ (д. 29. Априла 1595). Али се у оба љетописа не каже ђе је мјестимице на Врачару спаљен св. Саво; него у Раићевој историји, која је штампана у Будиму 1823. године (у другој чести ђе је говор о св. Сави и о томе како је он спаљен на Врачару), додано је на 427. страни ово:

Между тѣмъ за память благоговѣйнства Сербскаго, еже они имѣли къ Святымъ своимъ, и сіе припомнити яко Бѣлградяне мѣсто оное, на немже святое Саввы тѣло сожженно есть, (было же оно на лѣвой странѣ брега, Чупина умка, на той бо умки Чупа Капитанъ за вину свою мечную казнь воспрія) которое Майданъ называлося, благоговѣйно ко оному Святому относящійся, даже до Варадинскія рати, и лѣта 1716. имѣли ограждено: но повнегда рать Нѣмцемъ съ Турками въ тая времена въ нашихъ странахъ случися, то и мѣсто оное опустошено бысть.

По овоме излази да је св. Саво спаљен на садашњему Таш-Мајдану код гробља више Палилулске цркве, али ми нико није знао доказати до сада ђе је Чупина Умка; него ако што дознам о томе, додаћу или на име Чупина Умка или на крају овога рјечника).

Врачарски баталион народне војске састављен из шест чета: *бело-поточке, београдске,* велико-сеоске, вишњичке, жарковачке и мокро-лушке, а има зборно мјесто у атару Мокрих Лугова.

Врачарски Срез, прозван по Врачару, постао 1856. године кад је по највишем рјешењу од 2. Јула В. № 922. подијељено друкчије на срезове биоградско окружје; установљен је за

олакшицу људма из села што су близу Биограда, и ради бољег надгледања и веће сигурности која треба овуда; а састављен је из села која су узета: 17 из пређашњега подунавског а садашњега грочанског среза, и то ова: *Бели* Поток, Велики Мокри Луг, Велико Село, Винча, Вишњица, Јајинци, Калуђерица, Кумодраж, Лештани, Мали Мокри Луг, Миријево, Пиносава, Раковица, Ресник, Рушањ и Сланци; и 4 из среза посавскога: Жарково, *Железник*, Кнежевац и Остружница, али је ово пошљедње одузето и опет додато посавскоме срезу 1861. године по највишем рјешењу од 14. Марта В № 567.

Канцеларија је овога среза у Биограду на Врачару на крају вароши у среској кући која је зидана и иначе прилична.

По мјесту дијели се овај срез на двоје: онај крај пошав Дунаву зове се *Подунавље*, а за овај крај више Саве каже се *Посавље*.

Границе су пак томе срезу: од истока атари села: Болеча и Ритопека из грочанскога среза на 3 сахата од Биограда; од запада Сава до атара села Остружнице у посавскоме срезу на 2 сахата; од југа Авала и атари села Зуца и Ришња из грочанскога среза на 3 сахата, и од сјевера Дунаво и атар вароши Биограда. Око свега атара могао би човјек обићи за 20 сахата, а идући из села у село крајем среза могао би стићи за 12 сахата.

У овоме срезу има:

села 20, која су мало час именована и она су сва пописана и стављена ће им је мјесто по азбучноме реду; и

општина 11, које се зову: *белопоточка, великосеоска, винчанска, вишњичка, жарковачка, железничка, јајиначка, кумодрашка, мокро-лушка, рушањска и сланачка;* и гледај сваку на своје име;

кућа појединијех људи 1404 које су махом од слабе грађе и скоро у свакој има соба, а у њекојим и више; општинскијех 14, које су такође слабе и државна једна у којој је *вишњички ђумрук;*

душа: мушкијех 4.844 а женскијех 4.549, свега 9.393, међу којима има порескијех глава 1.741;

народне војске један баталијон који се зове *врачарски*, а који гледај на то име;

цркве 4, које се зову: *велико-сеоска, винчанска, вишњичка* и *миријевска* и један манастир *(Раковица)*, а свештеника 7: 5 попова и 2 калуђера;

школа 6, од којијех су 4 уз поменуте цркве, и тако се исто зову, а друге су двије: једна *железничка* (споредна) а друга мокролушка, па и њих гледај сваку на своје име; а ђака свега 178;

механа 24 и скоро су све од слабе грађе и иначе неудесне, и од њих су само 3 општинске а друге су појединијех људи, и у некијем селима има по двије а у другијем по једна, само у селима: Калуђерици, Лештанима и Рушњу нема за сад механа;

ђумрук један у селу Вишњици; и

другијех разнијех мјеста и вода са именима готово 800 која су описана и стављена ђе треба по азбучноме реду.

Путови су: с источне стране цариградски, на западној шабачки и на јужној крагујевачки; и сва три почињу од Биограда.

Земља је више бреговита него равна, али нема ни великијех брда ни равница, него су час мали брежуљци као кућице а час између њих мале равнице као рупе. Највеће је брдо у Посављу Авала, а у Подунављу Бајдина; а равнице су највеће у Посављу Макиш поред Саве а у Подунављу Чекије код винчанске цркве и равница поред Дунава у атару Великог Села и Винче.

Шуме има највише по крајевима среза и махом је грмова, букова и липова, а роди највише грмова. Највећа је планина у Посављу Липовица, а у Подунављу забрани у атарима села Калуђерице и Лештана.

Утрине (чисте али неурађене земље) нема много. Земља се више оре и копа него коси. Најбоље су њиве између брда а ливаде око вода: Дунава и Саве. Али најпитомија је трава око ријеке Топчидера.

Воде има доста за пиће, али великијех ријека и потока нема; за то не могу да мељу воденице, него на више мјеста имају људи суваче те мељу. Највећа је ријека у Посављу *Топчидер* а у Подунављу *Болеч.*

Винограда има доста и најбољи буду у Подунављу у селима: Винчи, Великом Селу и Сланцима, а у Посављу у *Белом* Потоку и Рушњу.

Од жита се највише сије кукуруз и пшеница и то најбоље роди, а једе се подједнако и пшеничан и кукурузан хљеб.

Од стоке највише има оваца, а у Посављу има и свиња.

О свиленијем бубама раде још отприје у селима: *Белом* Потоку, Кумодражу, Миријеву (највише), Вишњици, Сланцима, Великом Селу и Винчи, а сад почињу и у другијем.

Из Посавља највише се догоне у Биоград на продају дрва, јер на овоме крају има више шуме; а у Подунављу опет раде и доносе у Биоград те продају поврће, као: лук, купус и другу зелен, јер имају добријех мјеста за то.

Људи у овоме срезу обично раде тежачке послове, а науци, занатима и умјештвима слабо су се одавали; за то их врло мало има писменијех и од заната, а то би све с мало муке и трошка могли добити кад им је овако близу (штоно ријек прет кућом) Биоград ђе се много којешта може научити. Него сад су с напретком времена почели и они у овоме да напредују не истина најбоље, али свакојако тако да их не треба много кудити.

Као што су људи сасељени из разнијех мјеста, тако су им и обичаји различни. По ношњи могу се раздијелити на троје, као што они сами

себе тако дијеле и распознају. Прво је обичај *подунавски* којега се држе: Велико Село, Винча, Калуђерица, Миријево, Лештани и Сланци, ђе жене носе округле и озго равне капе, које коњгама зову, а људи дугачке чарапе и везене кошуље; друго је *бугарски* и по њему се владају села: Бањица, Велики Мокри Луг, Вишњица, Јајинци, Мали Мокри Луг и Раковица, и туда људи не носе везене кошуље, а жене имају капе, рученице, које су остраг дугачке и низ леђа пуштене; и трећи је обичај *шумадински* под који долазе ова села: *Бели* Поток, Жарково, *Железник*, Кнежевац, Кумодраж, Пиносава, Ресник и Рушањ, а овуда жене опет носе конђе али само друкчије — дуже и на криво остраг. Тако различито и славе и свадбе чине. Подунавци и Шумадинци имају у свадбама просидбу, и тада се испитује момак и ђевојка, па послије долазе на прстен и уговарају свадбу; а они који се држе бугарскога обичаја, иду најприје на *јабуку* и тад уговарају о просидби, по том дођу на *погачу* и тада се учини испит у цркви и дају дарови, а послије испита иду ђевојачкој кући на *ракију* и на *помиреније,* и тада се опет дарују момак и ђевојка, па кад хоће да воде ђевојку, онда дођу увече на *прстен,* и пошто сјутрадан ђевер прстенује ђевојку (метне јој прстен на руку), онда је воде цркви на вјенчање, али ако би се десило, да се тога дана не би вјенчали, ђевојка не смије ући у момачку кућу, јер кажу

да је *мрцињава* без вјенчања, него ваља јој ноћити или у комшилуку или прет кућом на пољу. При ручку пак ломи се погача млади на глави, и ваља сваки сват од те погаче да окуси (зашто друкчије не би могао казати, да је сват), а то ломљење погаче бива управо на јагму тако, да више пута млада и на земљу падне (ако је ђевер са још којијем не придржи), кад јој узму на глави комадати погачу. А на славу Подунавцима и онима бугарскога обичаја не иде се док не позову — у Подунаваца јабуком, а у Бугара чутуром ракије, као што и Шумадинци зову чутуром вина, али њима може и незван доћи. На Подунавцима и Шумадинцима иде се уочи славе и то зову *навечери,* н. п. дошао му навечери или говоре домаћину: *Срећно ти навечери,* и пошто се вечера, сваки оде својој кући (зашто су им куће једна до друге) и сјутра дођу на *славу* на ручак, а трећега дана опет на *окриље;* а они што се владају по бугарскоме обичају, сједе непрестано код домаћина и славу зову *празник,* а за окриље кажу *патарица,* и они доносе свечару штошта за јело, а то ваља да донесе жена за својијем човјеком или друго женско чељаде. И с овијех разлика слабо ће која ђевојка да пође за момка у онај крај, ђе је други обичај.

Већина пак говори једнијем нарјечијем — источним: бело, лепо, време и т. д., али има досељених, који воле и овђе да бесједе по јужноме говору: лијепо, бијело, вријеме и т. д.,

јер кажу да је овако љепше, и подсмијевају се онима, што друкчије говоре. Него у изговарању има разлика, као што имају и некијех особенијех ријечи и значења, особито они бугарскога обичаја, који овако говоре: *Леиа си момичка* (ђевојка), арна си. *Ајде си у град* (варош), *да си продајемо воловци, овциси и козиси. Дошаја пандурин, издаја заповест, па саг оде, енугу. Мори! дошаја си като у нас.*

Најстарија су села: Винча, Вишњица, *Железник,* Кумодраж, Ресник и Рушањ, а друга постала су доцније, кад су се људи овђе доселили бјегајући од турскога зулума и тражећи, ђе је боље и сигурније за живот и имање.

Од старијех градова има само зидина на Авали, и гледај је на то име у почетку и на крају овога рјечника. А има и једно мјесто у атару села Вишњице, које се зове Маџарски Град.

Љековитијех вода има на два мјеста и гледај их у почетку и на крају овога рјечника на имена Барутљива Вода. А има још обичнијех вода, за које кажу да су љековите, а то су: Водица код Велико-сеоске цркве и Водица у атару села Миријева, Горња Дреновача у атару села *Железника* и *Лековита* Вода у атару Великога Мокрог Луга.

Остаци пак старијех манастира и цркава познају се на овијем мјестима: у Ђаковој Страни у атару села Винче и у Јемировој Ливади у атару села Кумодража, па онда Манасти-

рина у атару села *Железника,* Стари Манастир у атару села Сланаца и Црквина у атару села *Железника,* које гледај на та имена.

За друге какве старине слабо се овуда зна и приповиједа[1]. А важнијех бојева није ни било овуда, јер људи што су овуда живљели, налазећи се међу Турцима, који су у Биограду били, нијесу ни смјели побуне дизати нити што против Турака предузимати. Па с тога слабо ко што зна и да казује о турскијем зулумима и нечовјечнијем дјелима, јер веле да су их Турци слабо и чинили над овијем људма, него су још увијек говорили да је ово мирна раја, па су ћерали и на муке метали оне из поудаљенијех мјеста Србије, који су се на Турке и дизали, као што је, н. п. Сулејман (Скопљак) паша преко 150 одабранијех људи из Србије, који су се подигли на Турке, 1814. године на Савин дан пред Божића све исјекао у Биограду на четири капије, па њиховијем главама накитио зидове биоградске, а неке на коље понабијао[2]. Само кажу да су Швабе горији од Турака били кад су Биоград држали, јер су Србе много наћери-

---

[1] По томе и што се у старијем љетописима и другијем књигама (онима што су до сад у нас изашле на свијет) слабо налази што о овијем мјестима овуда, не може се за сада извјесно казати шта је и како је овуда било у старо вријеме.

[2] Гледај о томе у Вуковој књизи **Милош Обреновић или грађа за српску историју,** која је наштампана у Будиму 1828. године.

вали на што је какова неваљала посла и дирали им у вјеру и у обичаје, које су Срби вољели сачувати, па ма им и Турци судили. Тако ми је један приповиједао да је слушао од својијех старих, да је неки швапски власник наћерао једнога сељака Србина, те је са својијех кола сишао на власниково псето на њих метнуо и возио, а власник му није дао ни са псетом да сједи на колима! За то су се, веле, неки главнији Срби подигли и у Цариград отишли, те у турскога цара измолили војску, која је Швабе код Гроцке побила[1]. И онда су Турци почели владати, али и они почну неуредно да поступају и неваљало да раде, као што се пјева да је турски хоџа корио дахије, што чине насиље Србима, говорећи:

„Погазисмо њихово поштење,
„Свакојаке б'једе износисмо,
„И на рају глобе навалисмо,
„И гријоту Богу учинисмо. —

Са тога се Срби 1804. године и на њих подигну, те се почело испуњавати оно, што је хоџа прорицао, кад је говорио дахијама:

„Чувајте се раје сиротиње;
„Кад устане кука и мотика,
„Биће Турком по Медији мука,
„У Шаму ће каде проплакати,
„Јера ће их раја уцв'јелити. —

[1] То је било прије 126 година, и гледај о томе на 26. страни прве чести љетописа Српске Матице за 1844. годину.

Али Турци послије Кара-Ђорђијевог преласка у Аустрију 1813. године (21. Септембра), опет подјарме Србе, и људи одавде пребјегну у Њемачку; а кад се Срби 1815. године на Цвијети на ново на Турке дигну и надвладају их под кнезом Милошем, онда се врате амо они, што су били пребјегли, а и други се доселе што је од куда, те тако постане овуда више људи.

Вр́ба, мјесто испод *Белога* Потока под ливадом. Имало је ту некад врба, али се сад не зна ни мјесто ђе су биле.

В̏рбак-ба̏ра, мјесто у атару села Жаркова у Макишу у предјелу Једеку поред шабачког друма. Имало је ту много врба, па су исјечене и сад нема није ни једне.

Вр́бин По̏ток, вода у атару села Рушња на сјеверној страни; постаје од извора у томе мјесту а утјече у ријеку Топчидер.

В̏ртача, дубоко мјесто под родном грмовом шумом више Кијева на сјеверној страни у атару села Кнежевца.

В̏ртаче, дубоко мјесто под шумом у атару села *Железника* до атара села Кнежевца.

В̏ртлог, мјесто равно под добријем њивама у Алугама, у атару села Жаркова. Имала је једна рупа, у коју се вода сливала, али је сада засута.

В̏ртлог, мјесто под ливадом у атару села *Железника* на сјеверној страни у Макишу.

Вру́ћа̑ В̏ода, извор и око њега њиве и баштовандинице у атару села Сланаца до атара

села Миријева на западној страни; вода је љети хладна, али је зими доста млака, добра је за пиће а утјече у поток који иде кроз Мало Сланце.

В̀рх-па̀ригуз, испод Авале а изнад Паригуза мјеста у атару села Пиносаве, утрина за стоку.

Вучков Извор, вода у атару села Пиносаве, на источној страни, коју је неки Вучко из тога села градио, утјече у Паригуз.

Га̑ј, брдовито мјесто под орађом земљом за 50 плугова у атару Великога Села до атара села Сланаца. Кажу да је туда била некад шума, али је сва исјечена и сад ниђе никаквог дрвета нема.

Гѐја̂кова Колиба, мјесто у Авали под шумом. Кажу да је неки човјек тога имена из села Сланаца у вријеме Карађорђијево имао ту колибу у збјегу, па се одонда тако прозвало ово мјесто.

Гејачка Чесмица, извор више села Вишњице, вода иде поред села па се слива у Дунаво.

Гѐјић, општински забран на јужној страни у атару села Кнежевца, заузима простор од 300 дана и има церову родну шуму, а постоји више Кнјева на бреговиту мјесту.

Га̏летин Гро̏б, мјесто у атару села *Железника* у Цајиним Барама. Кад је постављана међа између атара села *Железника* и Остружнице, кажу да је Турчин који је био као судија метнуо једноме старцу бус земље на главу, те овај

онуда прође и покаже границу, па кад довде дође, убију га Турци ту, и од тада остане граница овуда. Гроб се и сад познаје по плочи, коју су прије неки ћели да разбију и однесу, али им други нијесу дали.

Гл̀авица, брдо у атару села Сланаца на западној страни до атара села Мирнјева, шиљато као глава, а око њега мјесто за 40 дана орања и мало забрана под растовом шумом.

Гле́ђевац, (Глеђевца), мјесто и виногради више *Белога* Потока на источној страни и граница атару *Белог* Потока и села Зуца и грочанском срезу.

Гло̑жђе, мјесто за 30 дана под њивом у атару села Вишњице на сјеверној страни. Било је глоговог дрвећа па је исјечено кад је крчено.

Глу́мци, (Глумаца), мјесто под ливадом испод *Белог* Потока. Кажу да је некад држао то мјесто некаки Турчин који се звао Глумац.

Говедарска Пољ̀ана, мјесто под њивом за 10 дана у атару села Ресника на источној страни. Кажу да су некад ту чувана говеда кад није рађена земља.

Г̏огин Б̀уна̑р, добар извор више села Лештана, иде испод једног великог камена па тече кроз село и утјече у поток који иде поред Винче па у Дунаво.

Г̏олетна̑ Пољ̀ана, мјесто у атару села Рушња на источној страни под општинским забраном у коме је грмова шума.

Г̏оли̑ Бре̑г, стрменито и голо мјесто у атару Великог Мокрог Луга на јужној страни.

Го̏ли̑ Бре́г, мјесто под орањом земљом за 10 дана у атару села Ресника на западној страни.

Го̏ло̑ Бр̏до, велико узвишено мјесто под њивама у атару села Жаркова према Биограду. Неки га зову и Баново Брдо с тога што има ту земљу и кућу г. Матија Бан из Биограда, који опет зове то место Бановац.

Го̏ло̑ Бр̏до, голо бреговито мјесто, утрина за стоку, у атару села Калуђерице на западној страни.

Го̏ло̑ Бр̏до, мјесто у забрану манастира Раковице.

Го̏ло̑ Бр̏до , мјесто под општинским забраном у атару села Рушња на источној страни са свакојакијем дрвећем а највише липовијем; мјесто равно, а има у сриједи један мали комадић го каменит.

Го́љин Ѝзвор, вода у Гољином Брду у атару села Бањице, јака и добра за пиће. Кажу да је тај извор пронашао неки човјек који се звао Гољо.

Го́љино Бр̏до, на сјеверо-западној страни у атару села Бањице повелико мјесто за испуст.

Го̏рела̑ мехàна, мјесто у атару села Јајинаца више Каљавог Потока близу друма крагујевачког. Имала је механа, којој се и сад мјесто познаје, па је изгорела, и одонда се тако прозвало ово мјесто.

Го̀рња̑ Др̀еновача, мјесто у атару села *Железника* на јужној страни под њивама за 8 дана орања; има извор испод три бријега, јак за једно два прста, избија из брда и најхладнији је у селу и за пиће добар, никад не пресушује, од њега постаје поток, који тече Ма-

кишу, па се вода изгуби доље у равници, која се зове Доња Дреновача. Кажу да је ова вода љековита од грознице, а и од другијех слабости, и веле да је прозвана тако за то, што се многи болесници од ње излијече и постану здрави као дријен. Свијет ту одавна иде највише младе неђеље и петка, а и сад све једнако долази из многијех крајева па чак и из подринског окружја и искупи их се једнога дана до 40 душа, те се купају и пију воду, па и паре бацају у воду, и годишње скупи се по 200 гроша; за то су Жељезничани поставили једног човјека те купи ове паре, па веле да за њих направе онђе једну зграду, да се има ђе народ склањати од рђавог времена.

Го̑рње̑ По̏ље, равно мјесто у атару села Пиносаве на јужној страни под добрим ливадама за 40 коса.

Го̑рњи̑ Са́ста̑вци (Го̑рњих Са́става̑ка̑), мјесто под шумом грмовом и грабовом између атара села Рушња и *Железника.* Овђе састављају онако исто путови као на Доњим Саставцима.

Го̏сподаа̑рски̑ Пу̑т, путањица кроз атар Мокрих Лугова и села Кумодража. Она почиње од Цариградског друма код Лаудановог Шанца па излази у Мокри Луг иза споменика. Казују да је о̏вијем путем све пролазио кнез Милош, кад је за вријеме прве владе долазио из Пожаревца у Топчидер и манастир Раковицу, а није никад ћео да иде на Биоград. И с тога се тако прозвао.

Гр̏аб, мјесто у атару села Жаркова на западној страни под њивама. Било је ту једно грабово дрво, али га сад нема.

Гр̏аб, мјесто под ливадом у атару села Ресника на западној страни, за 20 коса траве. Имало је ту некада дрво граб.

Гр̀абов Бу̀на̑р, извор у атару села *Железника* на јужној страни, вода добра за пиће а утјече у Орловачки Поток.

Гр̏адине, мало мјесто под њивама и са орасима у атару села Вишњице у Мајдану.

Гр̀адиште, брдовито мјесто између села Миријева и Сланаца; овај крај од сјевера миријевски је, а онај од југа је сланачки, има га свега за 100 дана орања и с миријевске стране саме су њиве, а са сланачке има осим њива и нешто испуста за стоку. Приповиједају да је ово мјесто било некад сво сланачко, па ту погине један Турчин, и кад се није могао наћи онај, који га је убио, Турци заиште крвнину од 1001 грош. Сланчани одговоре, да је то на миријевском атару, те Миријевци и плате оволико, а Турци им омеђе и тако остане овај крај њин. Има овђе и камени мајдан.

Мјесто је брдовито, па је прокопано кроз њега, те се проћерују говеда кад су болесна. Кажу да се ту вади жива ватра овако: узму се три липова дрвета, па се намјесте два: једно с једне, а друго с друге стране, а треће се између њих углави при врху, и држе их двојица људи један с једне, а други с друге

стране, а друга двојица вуку каиш од коже преко оног горњег дрвета, које се непрестано обрће; пети држи труд до оног дрвета, те кад се оно угрије, ухвати ватру, која се послије наложи од оне липовине на два мјеста на брду: једна с једне, а друга с друге стране, па се говеда између тијех ватара прогоне, а она двојица првијех људи узму жешљу и запале је, те свако говече које пролази, један с једне, а други с друге стране дохвата и по мало удара. И кад се то учини, кажу да болест на говедима престане. Казују још, да живу ватру не може вадити сваки човјек, него само они, које село изабере као чисте, т. ј. чесне и поштене људе.

Прича се, да је некад овђе град побио усјеве, па се од тада прозвало овако.

— Ниже овог мјеста било је неко гробље, које су звали Маџарско, и имало је великог камења, на којему није било потписа, па је сво разнијето, те узидано у разне грађевине.

Гр̀аница, мјесто под њивама и ливадама, у атару села Кумодража изнад Павкове Воде.

Гре̂де, мјесто под добријем ливадама у Макишу између атара села Жаркова и *Железника;* оно је поузвишено и пружило се као греда. У атару села *Железника* има близу атара села Остружнице из посавскога среза једно мјесто Мале Греде, које гледај; за то Жељезничани ово мјесто између њиног и жарковачког атара зову Велике Греде.

Г̏рковића Л̀исници, мјесто у Смрдљивој Липи у

атару Великог Мокрог Луга. Било је липа, а сад их нема. Грковићи из овог села сјекли су овђе лиснике.

Гр̏ковићев Кла̏денац, извор у сред села Великог Мокрог Луга; добар за пиће, никад не пресушује а утјече у поток, који иде кроз село. Прије се звао Чобура, а од како га оправљају Грковићи (људи оданде из села, који се тако презивају), прозвао се овако.

Гр́м, мјесто под утрином у атару села Жаркова више Велике Стене.

Гр́мови, мјесто под ливадама и виноградима за 60 дана у атару села Сланаца на источној страни до атара Великога Села. Има и сад неколико грмова, али их је више било, па су исјечени.

Гру́јина Стра́на, један узвишен бријег у атару села Жаркова и око њега велико мјесто под њивама и виноградима.

Гу̏зоњски Је̏ндек, опшанчено мјесто под грмовом општинском шумом у атару села *Железника* на источној страни до атара села Жаркова. Овђе је имао земљу Ђорђије Гузоња, који је познат као јунак, јер кад дахије страховаше од устанка Срба, Фочић Мемед-ага храбрећи их, да ће земљу умирити, кад погу и неке знатније Србе, споменуо је и Гузоњу као што се пјева:

„Док погубим Ђорђија Гузоњу
„И његова брата Арсенија
„Из лијепа села Жељезника,
„Кој' је кадар Топчидер затворит' —.

Г̀умни́ште, камените мало мјесто у атару села Кумодража на источној страни. Овђе се и сад познаје мјесто гумну ђе је вршено жито у турско вријеме.

Г̏уња̑к (Гуњáка) мјесто у атару села Кумодража на западној страни под њивом и ливадом за 20 дана. Кажу да је имало онуда дрвета гуња, али сад нема никавог дрвета.

Две̑ Гла̑ве, врло мало мјесто у атару села Рушња на источној страни; има камен, висок двије педи, на којему су биле изрезане двије човјечије главе, које су одбијене прије 20 година. Приповиједа се да су ту у турско вријеме Турци посјекли два рођена брата, па родбина им ударила тај камен са главама.

Д̀ебела̑ Б̏уква, мјесто под њивом у атару *Белога* Потока на источној страни. Било је ту дебелијех букава, па кад је крчено све су исјечене те сад ни једне нема.

Д̀ебели̑ Лу̑г, мјесто под утрином у атару села Калуђерице на западној страни за 100 дана орања. Ово је мјесто било сво под шумом па је исјечена гора, те сад је мало има.

Д̀евојачки̑ Гр̏об, мало мјесто у атару села Рушња код Страже; има гроб и по њему положке велика плоча, а био је и велики камен усправо поред гроба па га је пребио један Кумодражац прије двије године, на два мјеста, него комађе и сад стоји онђе. Приповиједа се да је ту курјак заклао(или

гром убио) једну ђевојку, која је онђе укопана.

Дедија, брдо према Царевој Ћуприји више Саве с ове стране пошав Биограду. Прије се звало Велика Дедија кад је имало једно мало брдашце које се звало Мала Дедија; али кад је кроз ово брдашце прокопан пут у Топчидер, онда се изгуби име Велика и Мала Дедија па остане брду име само овако Дедија[1].

Д̀едини Б̀уна̑ри, два извора у атару села Ресника на западној страни.

Д̀ела-̀Аметове Њ̀иве, мјесто под ливадама у атару *Белога* Потока близу крагујевачкога друма до

[1] У петоме Гласнику друштва србске словесности, ђе је Споменъ Бѣограда, стоји на 120. страни да иза града у некомъ растоянію слѣдую пространа и многолюдна предградія, разширена по равници до Дедине и Врачара, а на 122. страни исте књиге каже се за Биоград: Лежи пакъ градъ овай на мѣсту узвишеномъ одъ острагъ връовима брегова Врачара и Дедине, као каквимъ облакомъ, покривенъ, господарећи съ овога надъ сремскимъ, а съ онога надъ тамишкимъ предѣломъ. А у четвртој части Љетописа Српске Матице на страни 16. каже се: стаде войска на Дедино-Брдо, и постави перве страже, кое се са Турцыма пушкараше. То је била аустријска војска која је од села Остружнице дошла и Септембра мјесеца 1789. године ударала на Биоград под ђенералом Лауданом.

По мјесту и опису ово је то брдо, о којему се говори, јер другога брда поред Саве више Биограда нема, нити ми је ко знао о томе што друкчије показати).

атара села Раковице. Некада је та земља била некаког Турчина таког имена.

Д̀ела̑ров ̀Извор, вода у атару села Рушња у мјесту Стрмениту Лицу, јака три прста, из дубине испод једног камена извире, и врло је добра за пиће, а кажу да је и љековита од грознице. Неки човјек, који се звао Јован Делар, и који је до скора живио, имао њиву близу овог извора и често ишао на њега, па се с тога тако прозвао.

Д̀ела̑рова Њ̏ива, мјесто под ораћом земљом у атару села Рушња на сјеверној страни.

Де̑лови, равно мјесто под њивама између атара села Ресника и Пиносаве. Кажу да је некад дијељена ту земља, па се одонда тако прозвало.

Дѐоница, мјесто под ораћом земљом за 60 плугова у атару села Сланаца на источној страни до атара Великог Села. Земља је била општинска па кад је подијељена сељацима, прозвала се тако.

Дѐонице, мјесто под њивама у атару села Бањице на источној страни до атара села Јајинаца.

Д̏еспотовица, мјесто за 60 дана под њивама, ливадама, виноградима и башчованџиницама и каменијем мајданом у атару села Вишњице на јужној страни. Има извор, који је био озидан па је доцније покварен, јак је и за пиће добар а утјече у Дунаво.

Д̏ивља̑ч, мјесто за 10 дана орања више *Белог* Потока у Авали; некад је орано, а сад како је узето у ограду и потпало под Авалу, не ради се. Било је много крушака дивљака, али су исјечене кад је крчено па сад ријетко која има.

До̑ (До̏ла), равно мјесто у атару села Жаркова на источној страни, пола под њивама појединијех људи а пола под општинском шумом.

До̑, мјесто под њивама за 50 дана у атару села *Железника* испод Алуга.

До̏ља, источни крај села Рушња. У њему има око 12 кућа.

До̑ња Др̀еновача, равно мјесто под ливадама у атару села *Железника* у Макишу, ђе утјече она вода што се слива с Горње Дреноваче.

До̑ње̑ П̀оље, равно мјесто у атару села Пиносаве на западној страни под ливадама добрим. Има један бунар који је нађен 1863. године, зидан је циглом врло лијепо; дубок је један хват а широк за аршин. Воде има доста а није најбоља за пиће.

До̑ње̑ Ч̏есте, мјесто под ливадама за 30 коса у атару *Белога* Потока на јужној страни близу мјеста Јазбина. Била некад шума па искрчена.

До̑њи̑ Лу̑г, повелико мјесто у атару села Жаркова у Макишу. Овуда су ливаде.

До̑њи̑ Са̏ста̑вци, мјесто под шумом у атару села *Железника* на јужној страни. Одатле се растављају путови: један у Сремчицу срез посавски, други у *Железник*, трећи у Рушањ, а четврти на Читачке Воде.

Др̀енов Лу̑г, мјесто у атару села Кумодража до атара села Великог Мокрог Луга, под њивом за 10 дана орања. Кажу да је ту имало дренова дрвећа, а сад нема ниђе никака дрвета.

Др̀еновача, два мјеста у атару села *Железника* (Види Горња и Доња Дреновача).

Др̀еновачкӣ Поток, вода која се слива од Горње Дреновачe па иде поред села *Железника* и утјече у Макиш.

Др̀еновӣ Лу̑г, мјесто на граници између села Кумодража и Великог Мокрог Луга, за 15 дана орања.

Др̀ења̑к (Дрења́ка), мјесто под шумом у атару села Винче испод Карлица.

Др̀ења̑к (Дрења́ка), мјесто под њивама за 200 дана орања између атара села Калуђерице и Лештана. Била је некад ту шума тако честа, да је имало курјака, а сад нигђе никаког дрвета нема, јер је сво исјечено.

Дре́њак (Дре́њка), повелико мјесто између атара села Рушња и Кнежевца под шумом грмовом родном; у Рушњу има га више, а у Књежевцу за 10 дана орања.

Др́љина В̀ода, извор у атару села Јајинаца до атара села Ресника. (Види Милутинов Кладенац).

Д̀убока̑ Б̏ара, подводно мјесто више села Винче до Дунава.

Д̀убока̑ Ј̀аруга, дубоко и врлетно мјесто у атару села Кумодража на источној страни под буковом шумом, има добар извор, који никад не пресушује а утјече у Лештанску *Реку*.

Д̀убока̑ Ј̀аруга, брдовито и дугачко мјесто између атара села Ресника и Рушња, нешто под њивама, а остало под разном шумом; има помало и воде по сриједи, која иде из села Ру-

шња, па утјече у ријеку Топчидер код Ресника. За то доњи крај Ресничани зову Рушањски Поток.

Д̀убоки̑ До̑, дубоко мјесто за 8 дана орања под њивама и виноградима, у атару села Вишњице на источној страни.

Д̀убоки̑ П̀оток, мјесто у Авали више *Белога* Потока. Ту има воде само кад је киша, па се слије. Овђе је граница између атара села Рипња и *Белог* Потока.

Д̀убоки̑ П̀оток, бреговито мјесто са рђавим њивама за 300 дана орања, ниже села Великог Мокрог Луга; имају три извора један до другога, добри за пиће, а утјечу у поток ниже села.

Д̀убоки̑ П̀оток, мјесто под њивом за 30 дана орања у Јасикама, у атару села Кнежевца; мјесто је стрменито и дубоко, али воде ни мало нема.

Д̀убоки̑ П̀оток, вода у атару села Пиносаве на источној страни, глава јој је Сакина Чесма у Авали; слаб је поток, а иде кроз јаруге које су дубоке, па утјече у ријеку Топчидер.

Д̀убоки̑ Пу̑т, брдо у атару села Ресника на јужној страни. Има неки стари пут, којијем се иде у село Рушањ.

Д̀увани̑ште, равно мјесто у атару села Пиносаве на западној страни, под добром ливадом. Кажу да је некада сијан туда дуван.

Д̀угачка̑ Б̏ара, подводно мјесто у атару села Жаркова у Макишу у предјелу Једеку.

Д̀угачке̑ Њ̏иве, равно мјесто у атару села Кумодража пошав крагујевачком друму под њивом, за 20 дана орања.

Д̀угачке̑ Њ̏иве, мјесто под њивама и ливадама, у атару села Лештана на јужној страни.

Д̀угачко̑ Б̏ило, дугачко мало мјесто на граници измеђ села Кумодража и Великог Мокрог Луга, под шумом разном.

Д̀уго̑ П̀оље, подугачко а равно мјесто у атару *Белога* Потока, половина њиве а пола у испусту. Туда је крагујевачки пут. Биле су овђе двије механе, којима се мјесто и сад познаје по рупама, па су запаљене кад су Чарапићи дизали буну на кнеза Милоша за вријеме прве његове владе, јер им је одатле храна давана. А приповиједају да је у турско вријеме убијен ту један Турчин, и кад се није могао наћи онај, који га је убио, Турци одсијеку крвнине 303 гроша, те то плате Кумодрашци и постане ово њино мјесто, али послије кад је наступила српска влада, Бјелопоточани туже Кумодражане и добију на суду, те ово постане њино, јер је и ближе њих.

Д̀ужница, велико дугачко мјесто под добријем њивама у атару села Жаркова.

Дуна́вац (Duна́вца), одвојен крај Дунава у атару Великог Села поред мјеста Тос-паше а с ове стране према ади Чагљанцу, која је на аустријској страни. (Види Чагљански Поток).

Д̀уња̑к (Дуња́ка), мјесто за 20 дана орања под испустом, пола у атару села Јајинаца а пола у

атару села Раковице, а до атара села Кумодража испод Суве Чесме.

Д̀урба̑кове Шљ̏иве, празно мало мјесто у сред села *Белога* Потока. Неки Петар, којега су прозвали тако што је био крупан, садио онђе шљиве, па се одонда прозвало то мјесто тако.

Ђа́кова Стра́на, брдовито мјесто у атару села Винче на источној страни под шумом кленовом и липовом. Приповиједају да је овђе био манастир, коме се и сада познаје мјесто по зидинама; па су га Турци порушили и поклали у њему неколико ђака. А други веле још да се некад овђе крио по шуми неки хајдук који се звао Ђак, па су га Турци ту убили. О зидању манастира ово се приповиједа: Отац и син науме да зидају манастире; па отац почне градити Воиловицу у Њемачкој близу Панчева а син Винчу у овој страни поред Дунава. Отац се зарече сину а син опет оцу, да ће његова црква прије пропјевати. Али син учини у томе пријевару и најприје направи звонару и дигне звона, те почне ударати у њих као да покаже оцу да му је црква готова; а отац дозна да је то пријевара, па прокуне да синовљева црква никад и не пропоја, као што и буде, јер на скоро дођу Турци и покваре овај манастир.

Ђо̏рђев̀ Извор, вода у атару села Рушња у мјесту Ћириници, слаба и добра за пиће; правио је неки Ђорђије Радосављевић, који је и сад жив у селу Рушњу.

Ђо̏рђијин Гро̏б, брдовито мјесто близу села Кумодража на источној страни за два дана орања под испустом. Кажу да су Турци онђе убили неког Ђорђија.

Ђу́рин Чо̏т, брдашце у атару села Ресника на јужној страни до атара села Рушња, мало под њивом а остало под шумом.

Ђу̀ричина Ма̏ндра, мало брдовито мјесто у атару села Кумодража на источној страни. Имало је некад шуме, али је исјечена на сад је врло мало има.

Е́рино Бр̏до, узвишено мјесто у атару села Винче према Чунцима до атара села Малог Мокрог Луга.

Жа̑рковачка̑ механа на шабачком путу поред Саве. (Види Чукарова механа).

Жа̑рковачка̑ општина састоји се из села: Жаркова и Кнежевца, а има свој суд у селу Жаркову у доброј општинској кући.

Жа̑рковачка̑ чета народне војске састављена из села: Жаркова, *Железника,* Кнежевца и Рушња, а зборно мјесто и грудобран има код Читачких Вода у атару села *Железника.*

Жа̑рковачки̑ Збе̏г, стрменито мјесто у атару села Рушња на западној страни, под њивом. Кажу да су у турско вријеме били Жарковци ту у збјегу.

Жарковачко Окно, мјесто у Макишу испод села Жаркова, нешто под ливадом, а остало бара ђе расте рогоз и зуква.

Жарково, село више Саве на узвишеном мјесту, један сахат од Биограда.

Мјесто ђе су куће изнијеће за 100 дана орања и дијели се на два краја, који се зову горњи и доњи.

У овоме селу има: 105 кућа, које су од слабе грађе; 112 порескијех глава, а душа: мушкијех 311 и женскијех 269; ту је у доброј кући општински суд, под који потпада и село Кнежевац; има у селу једну приватну механу, а испод села још двије: једну приватну код *Белих* Вода, а другу (општинску) на шабачком путу покрај Саве, која се зове Чукарова механа.

Ово село спада у нурију манастира Раковице, а има своју чету народне војске, коју гледај на име Жарковачка чета; школе пак нити овђе има нити ово село спада којој другој школи.

Границе су атару: од истока мјесто Голо Брдо до атара топчидерскога, од запада Макиш поред Саве, од југа Петлово Брдо до атара села *Железника* а од сјевера Царева Ћуприја до топчидерског атара.

Око цијелога атара могло би се обићи за 6 сахата, а у њему има мјеста и вода са именима 70, која се зову: Алуге, Арватско Село, Ашчиница, *Беле* Воде, Велика Стена, Велика

Чесма, Велико Окно, Виногради, Врбак-бара, Вртлог, Голо Брдо, Граб, Греде, Грм, Грујина Страна, До, Доњи Луг, Дугачка Бара, Дужница, Жарковачко Окно, Жешљиковац, Змајевац, Једек, Каловито Окно, Каљужа, Казачке Врбе, Кошеви, Кречане, Крченик, Курјаковац, Леске, Липак, Мајдани, Мала *Стена,* Мала Чесма, Маџарско Гробље, Мекуше, Милићева Бара, Млаке, Округла Пољана, Округлица, Орепак, Паршовац, Пејчина Вода, Петлово Брдо, Пешачка Путина, Поповица, Прека Бара, Претрж, Приливци, Провалија, Радованова Бара, Раскршће, Р'веница, Р'веничко Окно, Репишко Окно, Репиште, Рудмановачка Трска, Рудманово, Средњи Луг, Сува Локва, Тополе, Цигански До, Црњача Бара, Чалијански крај, Читлук, Чукарова механа, Шиљата Стена и Широка Алуга. Сва пак ова мјеста стављена су и описана на свом мјесту по азбучном реду.

Путови су: један у Биоград а други на село Кнежевац.

Жарковци (а неки кажу Жарковчани) највише славе Никољ дан, Ђурђев дан и Јовањ дан; преслављају Мученице а крста носе о Спасов дану.

Ждра̑лова Ба̏ра, мало мјесто у атару села Ресника у Јелезовцу.

Жѐжнице, мјесто у Авали више *Белог* Потока. Кажу да је некад жежен онђе ћумур.

Жѐлезни̑к, село више Саве у долини, 2 сахата од Биограда.

Мјесто ђе су куће заузима у дужину 2000 а у ширину 1000 хвата, и горња страна зове се Бугарски крај за то што су се ту населили људи који су дошли из Бугарске.

У овоме селу има свега 116 кућа, које су махом од слабе грађе; 126 порескијех глава и душа: мушкијех 358 а женскијех 352. Ово село само за себе чини општину и ту је примирителни суд; има споредну школу и учитеља са 19 ђака, и двије механе: једна приватна одавно и од слабе грађе а једна општинска зидана по плану.

Овоме селу попује свештеник из Остружнице среза посавског и припада Остружничкој цркви, а у народној војсци потпада под Жарковачку чету.

Границе су атару: од истока Манастирина и Читачке Воде до атара села Кнежевца, од запада Траљин Поток до атара села Остружнице, од југа Шуљагин Гроб до атара села Сремчице у срезу посавскоме, а од сјевера Мајдан до атара села Жаркова.

Цио атар могао би се обићи наоколо за 3 сахата; а у њему има мјеста и вода са именима 57 која се зову: Алуге, Брестова Алуга, Велика Пољана, Велике Греде, Велике Ливаде, Војиновића Ливаде, Вртаче, Вртлог, Галетин Гроб, Грабов Бунар, Греде, Горњи Саставци, Гузоњски Јендек, Дреновача, До, Доњи Саставци, Живкова Липа, Забунови Бостани, Изворац, Језеро, Калеми, Каменац, Криве Њиве,

Крушик, Куħерина, Ладна Вода, Лесе, Липак, Логориште, Мајдани, Мале Греде, Манастирина, Маџарско Гробље, Млаке, Орашħе, Орловача, Пландиште, Равнице, Рт, Рудманово, Седи-баба, Седак, Станков Гроб, Стари Виногради, Стублина (на два мјеста), Суви До, Тополе, Топољак, Траљин Поток, Узунова Липа, Црквине, Читачке Воде, Чукун-декино Брдо, Џајине Баре, Шатор, Шиљата Липа и Шуљагин Гроб. Сва пак ова имена стављена су и описана ħе им је мјесто по азбучном реду.

Путови су: на сјеверу у Биоград а на југу у село Сремчицу среза посавског, на истоку на Читачке Воде а на западу у Остружницу, село у посавскоме срезу.

Жељезничани славе највише Никољ дан, Аранђелов дан и Јовањ дан, преслављају другу нећељу по Ускрсу а крста носе први дан Тројица.

Кажу да је одавно ово село. У њему су биле двије цркве, којијех остатке види на имена Манастирина и Црквина. А казују да су овуда били неки мајдани, који се познају по гвожђуштинама, што се у земљи налазе.

Претци некијех садашњих Жељезничана доселили су се овђе од Острвице из села Шаторње, Трешњевице, Јарменоваца и Босуте, а други из Бугарске. (У књизи Нијемца Леополда Ранка **Историја српске револуције**, коју је 1864. године превео г. Стојан Новаковић, стоји на 114. страни тога пријевода, да је Гушанац излијетао из Биограда на села Жарково и Железник. А у треħој

части Љетописа Српске Матице за 1844. годину, ан 36. страни ђе је хронологија за 1788. годину, пише ово: 20. Јуніа чує Сербскій Комендантъ Маіоръ Михайлѣвить да Турцы иду изъ Београда кодъ Селесника траву косити; онъ таки узме сербскогъ капетана Новаковитьа са Обер-войводомъ Петровитьемъ и Влайкомъ съ ньіовимъ четама, оду къ Селесниковой воденици, и тамо се сакрію у єданъ шипрагъ. — 22-огъ додьу Турцы, но ньіови напредъ послати пси нанюше Сербе у засѣди, и почну лаяти, Турцы стану и почну се вратьати; ал' капетанъ Соколовить иза ледьа, а Михайлѣвить са Новаковитьемь, Петровитьемъ и Влайкомъ юриши са предъ са нечувенимъ юначствомъ на Турке, 40 Турака убише, више ихъ изсѣкоше и 56 коня ухватише. Отъ Серба погину Арамбаша Радованъ са 4 момка. То чуютьи Турцы изъ Београда пошлю своима яку помоть, но Михайлѣвить са свои Серби уступи натрагъ преко остружничке хунке, Дубокогъ и Палежа.

Ово је на сваки начин било у *Железнику*, јер се у четвртој части поменутога љетописа за исту годину на 16. страни спомиње у хронологији за 1789. годину ово: Єдно отдѣленіє сербскогъ фрайкора оде противъ Железника до Велике Мостанице. Али је онај који је ово писао, погрјешно (ваља да држећи се оригинала на каком туђему језику) казао код Селесника мјесто *Железника*, а тако је и Моштаницу погрјешно написао Мостаница, као што су му и друге ријечи недотупавно написане).

Железничка општина, коју чини само село *Железник.*

Железничка школа (споредна) у сред села *Железника,* има учитеља и до 20 ђака.

Ж̀ешљиковац (Ж̀ешљиковца), извор у атару села Жаркова, на јужној страни, добар за пиће а утјече у Макиш.

Жи̑вков ̀Извор, јака и добра вода у атару села Раковице на јужној страни, извире испод једног граба и утјече у поток који иде кроз село. Кажу да око овог извора има пара остављенијех; за то су неки копали и тражили туда новце.

Жи̑вкова Л̀ипа, мјесто под шумом у атару села *Железника,* у Орловачи. Неки Живко погинуо и укопан овђе под једном липом, којој се сад само пањ познаје.

Ж̏ивотина Б̏ара, подводно мјесто у атару Великога Села на источној страни за 5 плугова. Овуда расте сита, од које се асуре праве. Неки Живко хватао је ту рибу.

За́бран, мјесто под општинском шумом највише граничевом и церовом у атару села Лештана на сјеверној страни до атара села Калуђерице.

За́бран манастира Раковице око цркве за 200 дана орања под разном шумом.

За́во̑јци, (За́воја̑ка), мјесто у атару *Белога* Потока, до атара села Лештана, под ливадама, виноградима и општинскијем забраном, у којему је само растовина; има један извор, који утјече у ону ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

З̏аграда, у огради забран цркве миријевске у мјесту Маломе Сланцу под разном шумом. Овђе се напаса и поји стока на потоку, који постаје од извора Стублине, а и у самој огради има извор, који оздо избија из земље, врло добар за пиће и јак за два прста.

Зак̀рш̀ена Гр̀аница, мало мјесто у атару села Рушња на источној страни, ђе се састају три пута: један који води у планину Липовицу, други којијем се иде у мјесто *Белу Реку*, а трећи иде у село Рипањ срез грочански.

За́пис, мјесто под њивама у атару *Белог* Потока на источној страни и близу атара села Зуца у грочанскоме срезу. Ту је сеоски запис у једној оскоруши. Има извор, који је добар за пиће, а вода с њега утјече у ону ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

За́пис, мјесто за 10 дана под њивом и ливадом у атару села Вишњице на јужној страни до атара Великог Села. Ту је био општински запис па је покварен и сад је на Милићевом Брду.

За́пис, мјесто у атару села Миријева на источној страни. Прије неколико година ишли су ту са литијом, и ударили запис у крушку, која и сад стоји, али више се не иде онамо са литијом; него је сад запис у Орловици.

За́пис, мјесто за 20 дана под ливадама у атару села Раковице на западној страни. Ту је општински запис у великој крушци.

За́пис, мјесто под ливадама у атару села Рушња на источној страни до ријеке Топчидера.

Зб̀еговѝште, стрменито мјесто под ливадом и виноградом у атару села Миријева на источној страни у простору за 10 дана орања. Кажу да су у Карађорђијево вријеме били ту збјегови од Турака.

Зб̀еговѝште, мало мјесто и у њему мали поток у атару села Рушња, који извире близу Стрменита Лица; вода добра за пиће, а утјече у Шиндраковац.

Зв̀ецара, мјесто у Авали више *Белога* Потока; има једна рупа, која звечи, кад се што у њу баци. Кажу да је дубока и около озидана каменом као подрум, па је доста затрпана камењем и земљом, која се рони онуда, али нико не зна шта је ту било.

Зв̀онара, бреговито мјесто у атару села Винче на источној страни. Казују да је ту имала звонара оном манастиру што је био на мјесту, које се сад зове Ђакова Страна.

Зел̀ења̑к (Зелења̑ка), добар извор у атару села Ресника на сјеверној страни више манастира Раковице, утјече у поток који иде поред истог манастира.

Зм̏ајевац (Зм̏ајевца), извор у мјесту Опљанима у атару села Винче, прилично јак и добар за пиће. Приповиједају да се овђе купао змај.

Зм̏ајевац, врло добар извор између два бријега у атару села Жаркова на западној страни, и око њега добре њиве и баште.

Зм̏ајевац, добар извор у атару села Кумодража у мјесту равном Лугу, утјече у Лештанску *Реку,*

а кажу прозван тако отуда, што су се змајеви купали у њему.

Зо́вња̂к (Зо̀вња́ка), стрменито мјесто у атару села Рушња на јужној страни под шумом буковом, и у њему извор који је јак за један прст а добар за пиће, извире из камена, а утјече у Шиндраковац. Било је а и сад има овуда зова.

З̏уква̂р, равно мјесто у атару села Пиносаве на источној страни под њивама. Казују да су некад ту биле јабуке које се зову зукве, али сад их нема.

И.

̀Иванов П̀оток, вода у атару села Кнежевца више Кијева, иде кроз Кијево па утјече у ријеку Топчидер.

̀Ива́нчева Ж̀ежница, брдовито мјесто под њивом и ливадом у атару *Белог* Потока ниже Авале. Кажу да је некаки Иван жегао ту ћумур.

̀Иве, мјесто под утрином за 15 дана орања у атару села Ресника на источној страни до атара села Раковице и Пиносаве. Ту је зборно мјесто и грудобран *белопоточке* чете народне војске.

И̏вкова В̀ода, извор у мјесту Кленовцу у атару села Винче, јак и добар за пиће, не пресушује а утјече у једну бару више села. Веле да је ова вода прозвата овако, што је њу неки Ивко ишчистио и поправио.

̀Изворац (̀Изво̂рца), врло јак и добар извор у атару села *Железника* више Горње Дреноваче, тече кроз Дреновачки Поток па иде у Макиш.

`Изворац, вода у Шугавцу у атару села Калуђерице, јака за 4 прста, добра за пиће и никад не пресушује.

"Извори, мјесто и више изворчића у атару села Кумодража са источне стране до Каменца.

Ј.

Ја̑з, мјесто под њивом и ливадом у атару *Белог* Потока на источној страни до мјеста Широких Ливада. Некад је копан туда јаз за воденицу, која је и била на оној рјецци што иде кроз Широке Ливаде. И сад се зна куд је јаз био.

Ј`азбине, мјесто у атару *Белог* Потока под њивом и ливадом на јужној страни до атара села Зуца. Кажу да је ту био луг и имало јазаваца, али је шума искрчена па их сад слабо има.

Ј`азбине, мјесто у атару села Кумодража на западној страни за 10 дана орања, испуст. Казују да је туда имало шуме па су лисице правиле јазбине, али је шума исјечена и сад је голо мјесто.

Ј`ајиначка општина, састоји се из села: Бањице, Јајинаца и Раковице, а суд јој је у селу Јајинцима.

Ј"ајинско̑, мјесто под њивама за 40 дана у атару села Раковице на сјеверној страни до атара села Јајинаца.

Ј"ајинци (Ј`ајинаца), село у Посављу ниже Крагујевачког пута, 1½ сахат од Биограда.

Мјесто ђе су куће изниjеће у дужину 800 а у ширину 150 хвата.

У овоме селу има: 24 куће које су од слабе грађе, 29 порескијех глава а душа: мушкијех 91 и женскијех 78; ту је општински суд под који потпадају и села Бањица и Раковица. Ово село спада у нурију манастира Раковице, а у народној војсци долази у *белопоточку* чету; има једну приватну механу од слабе грађе, а школе нити има нити којој другој школи спада, нити ко одавде даје ђаке у школу.

Границе су цијелом атару: од истока Сува Чесма на Торлаку у атару села Кумодража, од запада Саставци до атара села Бањице, од југа Јелезовац до атара села Ресника и од сјевера Горела механа у Каљавом Потоку до крагујевачког друма.

Сав атар могао би се обићи наоколо за 1½ сахат; а у њему има мјеста и вода са именима 10 која се зову: Аниште, Горела Механа, Јелезовац, Каљави Поток, Милутинов Кладенац, Пиштољина, Саставци, Станкова Водица, Таван и Широко Поље. Сва пак ова мјеста стављена су и описана на свом мјесту по азбучном реду.

Путови су: један у Биоград, а други у села: Раковицу и Ресник.

Јајинчани славе највише Николь дан и Аранђелов дан, преславе немају, а крста носе у суботу пред Петрове покладе.

Кажу да је скорашње ово село и добило је име од Турака Јајића који су овђе земљу имали; људи пак дошли су уњ из Бугарске.

Ј̀акшића Л̀ивада, мјесто под ливадом у атару села Бањице до топчидерског атара, прозвано по г. Јакшићу из Биограда који је имао ту ливаду. А прије тога звало се ово мјесто Фочићева Ливада, јер је било дахије Фоче, као што се опет отпочело сад звати Томићева Ливада, јер је добро г. Димитрија Томића из Биограда.

Ј̀акшићев ̀Извор, вода у мјесту Дебелом Лугу у атару села Калуђерице, јака за три прста, добра за пиће и никад не пресушује.

Ј̀аружица, мало дубоко мјесто под шеварјем с лијеве стране Кречана у атару села Кнежевца.

Ја̑рчево Б̏рдо, мало мјесто у атару села Кумодража на западној страни близу Торлака. Кажу да су ту козе пландовале.

Ј̏асе̑н, стрменито мјесто у атару села Рушња око два дана орања под шумом буковом и церовом, и у њему извор, који је јак за по прста, добра вода за пиће, оздо извире и никад не пресушује. Било је ту велико дрво јасен, којега сад нема.

Ј̀ас̑ење, равно мјесто у атару села Лештана на јужној страни, утрина за стоку.

Ј̀аси̑к (Јаси́ка), мјесто под њивама у атару села Рушња на источној страни. Било је некад овђе јасика, али су исјечене све, само још једна има.

Ј̀асика, брдовито мјесто у атару *Белога* Потока на источној страни до атара села Кумодража под њивама и ливадама. Била је ту јасика дрво али је сад нема.

Ј̏асике, равно мјесто под родном церовом шумом за

60 дана орања на западној страни у атару села Кнежевца.

Ј̀едек, велико мјесто у Макишу у атару села Жаркова, утрина за стоку.

Ј̏езеро, мјесто у атару села *Железника* на сјеверној страни, под добром ливадом за 10 коса траве. У средини има једно језеро за које кажу да никад није пресушило него лани.

Ј̏езеро, мјесто у атару села Кумодража на западној страни близу Торлака за 2 дана орања, испуст за стоку. Кажу да је ту некад било велико језеро, а сад нити га има нити се познаје ђе је било.

Ј̀елезовац (Јелезовца), поток и око њега њиве између атара села Јајинаца и Ресника.

Ј̏елени, брдо више Торлака у атару села Кумодража на западној страни.

Ј̀елесијин Бро̑д, мјесто под њивом за 5 дана у атару села Ресника на источној страни. Кажу да је ту имао земљу неки Јелесије.

Јем̀еклук, утрина и мало забрана под разном шумом између села Мирјева и Малог Мокрог Луга. Имао је ту један изворчић, али га је засула земља, која се оронила. Овђе је била механа више садашње механе која је на друму цариградском, па кажу да је из ње давана храна некијем лоповима за вријеме прве владе кнеза Милоша те је с тога спаљена, али се и сад познаје мјесто ђе је била. А приповиједају да су Срби (пијани) тукли у тој механи угарцима Турке за вријеме њине владе. (Види још Пашин Поток).

Ј̀емирова Л̀ивада, равно мјесто за 20 дана орања у атару села Кумодража до атара села Великог Мокрог Луга и Лештана. Биле су ливаде а сад је испуст. Кажу да је овђе имао ливаду у турско вријеме неки Турчин Јемир, па се по њему тако прозвало ово мјесто. У дну овога мјеста био је један зидан манастир, који је у турско вријеме похаран и покварен; остале су само зидине па прије 40 година покваре их људи из села Врчина среза гроčанског и почну носити камење да зидају себи цркву. Лештанци су то забрањивали, и у томе је било много кавге између њих, али је опет разнијето сво то камење. Оно што нијесу Врчинци однијели, разнесу Лештанци те су зидали подруме од тога камена, као Матија и Маринко браћа. Али веле да је ову двојицу Бог наказао за то, јер им је скоро све изумрло; и кад су то опазили Лештанци, оградили су оно мјесто прошћем и направили унутра једну колибицу те на Ђурђев дан (јер је манастир док је појао, славио тај дан) а и другијех празника пале ту свијеће и моле се Богу, особито они који се одашта разболе. Часна трпеза овог манастира, коју су она браћа понијела у село на колима, пала је с кола и кад је то видио Стојан Цвјетковић старац из Великог Мокрог Луга, пришао је и тај камен привукао па га бацио у језеро које је ту, те се и сад онђе налази.

Јечми̑ште, мјесто под њивама а нешто под општинским лугом у атару села Раковице на јужној страни до атара села Ресника.

Ј̀ечми̑ште, мјесто у атару села Рушња, нешто њиве а више забран са церовом и граничевом шумом. Кажу да је ту некад сијан јечам. Ово је пошљедње мјесто у атару села Рушња на источној страни, јер је ту граница између атара села Пиносаве.

Јо́вино Л̀иватче, (Јо́вина Л̀иватчета), мјесто и извор на врху села Великог Мокрог Луга, вода добра за пиће и никад не пресушује; од ње постаје поток који иде кроз село Биограду па утјече у Саву.

Јо̑вкина В̀ода, мјесто у атару села Великог Мокрог Луга до атара Малог Мокрог Луга под добрим ливадама и њивама за 200 дана; има добар извор који је градила нека жена Јовка.

Јо̑зина Ј̀аруга, бреговито мјесто у атару села Лештана под општинском шумом липовом на јужној страни; има добар извор, који никад не пресушује а утјече у поток што иде кроз село.

Ј̀оксимов Гр̏об, мјесто под ливадом у атару *Белог* Потока на десној страни. Ово се мјесто звало Орница; а кад је ту прије 20 година убио гром неког Јоксима, прозвало се овако.

Ј̀оксимовица, мјесто под шумом грмовом у атару села Рушња на источној страни.

К̀адијин П̀оток, мјесто под орaћом земљом за 10 дана у атару села Ресника на јужној страни. Кажу да је некад сједио ту некаки кадија тур-

ски. Има добар извор, који утјече у ријеку Топчидер.

К̀аза̑чке Вр̑бе, мало мјесто у атару села Жаркова у Макишу а у предјелу Једеку. Кажу да су у вријеме првог ратовања Срба против Турака кад је руска војска долазила к Биограду, руски војници, Козаци, које Жарковци зову Казацима, пасли ту коње, па се одонда тако прозвало то мјесто[1].

Кал̀акуша, мјесто под њивама за двадесет дана орања у атару села Калуђерице на сјеверној страни.

К̀аламак (Каламка), мјесто под орађом земљом за 50 плугова у атару Великог Села на сје-

---

[1] У књизи Нијемца Леополда Ранка **Историја српске револуције**, стоји у пријеводу г. Стојана Новаковића на 179. страни, да је била у Биограду руска **најшлотска** чета с пуковником Балом, а на страни 181. тога пријевода помиње се како је дата стража од Козака и Срба, те је провела до Дунава Миленка Стојковића и Петра Добрњца, који су били осуђени да се прођерају из Србије; на страни пак 226. каже се да је у војни 1811. године заповједник руске војске Кутузов послао Србима једно одјељење војске под ђенерал-мајором Балом, у ком је била *најшлотска мушкетарска* чета и Козаци, те заузме Биоград. А Вук у својој књизи **Правителствующіи Совѣтъ Сербскіи**, која је изашла 1860. године, помиње на 52. страни, како Младен и Карађорђије нијесу допустили да се руска војска смјести у граду (Биограду), него се војници разреде по вароши, а њезином шефу који се звао Бала, одреди се кућа Кучук-Алијна.

верној страни, прозвано тако по каламљеној крушци, која је онђе.

К̏алеми, мјесто под њивама, винроградом и вођњаком у атару села *Белог* Потока на источној страни.

К̏алеми, мјесто (друго) у атару села *Белог* Потока до спора села Зуца из грочанског среза.

К̏алеми, мјесто у атару села *Железника* на западној страни, под добром њивом за 10 дана орања. Имало је ту свакојаког воћа, али се много посушило.

К̏алеми, равно мало мјесто под ливадом у атару села Кнежевца у Купусишту.

Кал̀овито̑ ̀Окно, каловита бара у атару села Жаркова у Макишу.

К̀алуђерица, село у Подунављу у једној долини на 1½ сахат од Биограда.

Мјесто ђе су куће изнијеће за двадесет дана орања.

У овом селу има: 53 куће које су од слабе грађе, 63 пореске главе, а душа: мушкијех 156, а женскијех 149; оно потпада под мокролушку општину, попује му свештеник из Винче, и спада под винчанску цркву и школу, а у народној војсци долази у мокролушку чету.

Границе су атару овог села: од истока мјесто Шугавац до атара села Винче, од запада Кленак до атара Великог Мокрог Луга, од југа Шалавардине Њиве а од сјевера Калакуша, с обје стране до атара села Малог Мокрог Луга.

Око цијелог атара могло би се обићи за 3 сахата; а у њему има мјеста и вода са именима 18 која се зову: Барутљива Вода, Бубањ, Бунар, Голо Брдо, Дебели Луг, Изворац, Јакшићев Извор, Калакуша, Кленак, Кованлучиште, Љубичица, Мандра, Попов Извор, Слатина, Сува Чесма, Ћатин Чаир, Шалавардине Њиве и Шугавац. Сва пак ова мјеста стављена су и описана на свом мјесту по азбучноме реду.

Путови су: један на село Лештане а други Мокрим Луговима.

Калуђеричани највише славе Аранђелов дан и Ђурђиц; преслављају св. Саву, а крста носе о љетном Никољ дану.

Кажу да ово село није давнашње, а људи су се неки доселили уњ из Лијевча.

У атару села Калуђерице има једна *минерална* вода, коју гледај у почетку и на крају овога рјечника на име Барутљива Вода.

К̀алуђерски̑ Забра́н око манастира Раковице. (Види Забран манастира Раковице.)

К̀аљави П̀оток, вода и мјесто између атара села Јајинаца и Бањице: у јајиначком је атару шума а у бањичком су њиве. Потоку је глава у врху испод Гореле механе, а иде на село Бањицу па утјече у ријеку Топчидер.

К̀аљужа, повелико мјесто под њивама и церовом родном гором у атару села Жаркова на источној страни.

К̀амари̑ште, брдашце у атару Великог Села на источној страни и око њега ливаде за 100 коса;

мјесто узвишено као нека камара, гомила, па кажу да се за то тако прозвало.

К̏аме̑н, мјесто под виноградима за 100 мотика у атару Великог Села на сјеверној страни. Мјесто није тако каменито, али је имало много камена, који је разнијет.

К̏аме̑н, брдо близу села Кумодража на западној страни од самога камена, а био је један велики камен, који је разбијен барутом прије 10 година те камење однијето за зидање.

К̏аме̑н, мјесто на источној страни у атару села Кумодража више Јемирове Ливаде.

К̏аме̑н, каменито мјесто под њивама за 100 дана у атару села Сланаца на западној страни до атара села Вишњице.

К̀аме́нац (К̀аме́нца), најбољи извор више села *Белог* Потока, из камена извире, па тече кроз село и утјече у ону ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

К̀аме́нац, мјесто у атару села *Железника* на сјеверној страни. Туда иде пут из села у Биоград и вади се камен.

К̀аме́нац, мјесто у атару села Кумодража са источне стране.

К̀аме́нац, каменито брдашце у атару села Ресника на источној страни.

К̀аме́нац, мало мјесто у атару села Рушња на западној страни, има извор, јак за један прст а добар за пиће, из дубине извире, а никад не пресушује. Вода с овог извора утјече у Шиндраковац.

Кам̀енита Ћуприја, зидан мост на ријеци Болечу између атара села Винче и Болеча из грочанског среза.

Кам̀иљари̑ште, равно мјесто на јужној страни у атару села Великог Мокрог Луга под добрим њивама и ливадама за 200 дана. У турско вријеме под Али-пашом чуване су ту турске камиле. У средини овога мјеста има једно језеро за добру собу широко, а дубоко тако, да би човјек могао утонути уњ. Вода се ту никад не мијења и није за пиће. Више језера има извор, добар за пиће, а утјече у то језеро.

К̀ара-б̀уна̑р, добра озидана чесма на врх села *Белог* Потока са лијепом водом за пиће, тече мимо села са оне стране од крагујевачког друма, па утјече у ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

К̀арагадина Л̀ивада, мјесто под шумом у атару села Кнежевца у Великом Забрану; има извор добар за пиће а иде на Саставке.

Караула, мало равно мјесто у атару села Рушња на западној страни, под шумом буковом. Ту се састају четири међе и пута: од истока рипањски из грочанског среза, од југа барајевски и од запада сремачки, оба из посавског среза, а од сјевера рушањски. Кажу да су у турско вријеме биле туда турске страже, које се и сада познају по ускопаној земљи.

Ка̑рлице, удолито мјесто под њивама у атару села Винче испод Ђакове Стране.

К̀арлове Л̀иваде, мјесто у атару села *Белог* Потока до новог крагујевачког друма. Некад је

био забран и кажу да га је држао човјек неки који се звао Карло, али је сва шума исјечена и мјесто искрчено па сад њиве су и ливаде.

К̏ача̑рев ̀Извор, изворац у атару села Пиносаве на сјеверној страни, јак за два добра прста, врло добра вода за пиће а утјече у ријеку Топчидер. Кажу да је један човјек из села, који је по занату био качар, направио тај извор па се по њему тако прозвао.

К̀ијево, мјесто у атару села Кнежевца на источној страни, орађа земља за 200 дана; има извор, који је за два прста јак, а добар за пиће и никад не пресушује, вода с њега утјече у поток, који туда иде из села Рушња, па се слива у ријеку Топчидер, која је испод овога мјеста. Ту има једна кућа зидана, која је сад заједно са земљом г. Светозара Ненадовића, управитеља апсанског у Топчидеру. Кажу да је овђе најприје било село са 12 кућа кад су се садашњи Кнежевчани доселили, па се доцније премјестило на садашње мјесто Кнежевац.

К̀итанова Ћум̀урана, мјесто под шумом, општинским забраном, у атару села Рушња на јужној страни до Курјаковца.

Кл̀аденац (Кла̀де́ница), у сред Великог Села добар извор, цијело се село њим служи, јак за три прста а утјече у поток који из села иде у Ла̑п.

Кл̏ен, мјесто под њивом од 10 дана у атару села Ресника на источној страни. Кажу да је имало ту дрво клен.

Кле́нак (Кле́нка), мјесто под ораћом земљом за 20 дана у атару села Калуђерице на западној страни. Приповиједају да су овђе Турци побили једанпут 30 хајдука па су ту закопани и данас им се кости налазе кад се копа. А ископан је овђе у једном винограду један камен који је оздо као мердевине, и под њим су нађене кости човјечије и коњске са главама.

У Кленку је Барутљива Вода, коју гледај на то име у почетку и на крају овога рјечника.

Кл̀ен-в̀ода извор и око њега мало мјесто у атару села Кумодража на источној страни. Имало је ту дрво клен, али га сад нема, него има неколико липа.

Кл̀еновац (Кл̀еновца), мјесто у атару села Винче на сјеверној страни, сво под густом и великом шумом кленовом и липовом. Има извор, добар за пиће и ријетко пресушује.

Кле̑ње, један крај села Рушња и око њега мјесто под добријем њивама. Имало је некад овуда кленовог дрвећа, али сад нема ни једног дрвета.

Кли̑к, највише брдо између атара села Ресника и Кнежевца под ситном шумом.

Кл̀исура, поток у селу Кумодражу према Стражари, глава му је Бег-бунар у селу, али прима још извора и пролази кроз атар села Лештана па утјече код села Винче у Дунаво.

Клу̑пе, мјесто у атару села Винче на западној страни, дошло између два брешчића као клупе.

Кљу̑чеви, мјесто и у њему добар извор испод села Кумодража.

Кључеви, мјесто под ливадом у атару села Ресника на западној страни, поред ријеке Топчидера, која се овђе савила на кључеве.

Кне́жевац (Кне́жевца), село у Посављу у једном потоку на $1\frac{1}{2}$ сахат од Биограда.

Мјесто ђе су куће заузима у дужину 1000 а у ширину 500 хвата.

У овоме селу има: 47 кућа које су од слабе грађе; 48 порескијех глава и душа: мушкијех 116 а женскијех 115; потпада под жарковачку општину; има у сред села двије механе: једну приватну а једну општинску, обје су од слабе грађе.

Овоме селу попују калуђери из манастира Раковице а у народној војсци спада у жарковачку чету; школи пак ни једној не припада нити ко даје ђецу на књигу.

Границе су атару: од истока и југа Гајић до атара села Ресника и Рушња, а од сјевера и запада Петлово Брдо до атара села Жаркова и *Железника.*

Цио атар може се обићи наоколо за 3 сахата, а у њему има мјеста и вода са именима 45 која се зову: Агина Ливада, Ада, Барица, Велики Луг, Велика Мандра, Велики Забран, Витковица, Водица, Вртача, Гајић, Дрењак, Дубоки Поток, Иванов Поток, Јаружица, Јасике, Калеми, Кијево, Клик, Крст, Кудељаци, Кулаче, Купусиште, Карагадина Ливада, Лазина Ћумурана, Људи Изгинули, Мала Мадра, Мало Кијево, Миљаковац, Муминовац, Осоје, Осредак, Окру-

гла Пољана, Парлози, Петлово Брдо, Поље, Пландиште, Радин Поток, Рујица, Старе Кречане, Синанов Луг, Стражевица, Саставци, Ћупричин Поток, Церак и Шеварице. Сва пак ова имена стављена су и описана ђе им је мјесто по азбучном реду.

Путови су: један у Биоград на Топчидер, други у село Жарково, а трећи на Чиначке Воде у атару села *Железника*.

Кнежевчани славе највише Николь дан, Јовањ дан и Ђурђев дан, преслављају св. Тому у јесен а крста носе о Аранђелову дану.

Ово је село постало у позније вријеме и кажу да је прозвано овако по некоме кнезу који је у њему сједио, а људи су дошли уњ из Арнаутске, Босне и из Драгачева.

Кне́жевачки̑ Зб̀ег, стрменито мјесто у атару села Рушња у *Белој Реци*, више га је под шумом буковом и грмовом, а остало су њиве. Кажу да су у турско вријеме били у збјегу ту људи из села Кнежевца.

Ков̀анлук, мјесто у атару села Винче, има извор, добар за пиће а усише онђе у земљу.

Ков̀анлучи̑ште, мјесто у атару села *Белог* Потока на западној страни. Ту је био луг па кажу да су Срби крили од Турака кошнице, али је доцније искрчено па су сад ливаде.

Ков̀анлучи̑ште, мјесто под утрином за 5 дана орања у атару села Калуђерице на западној страни.

К̀озјача, стрменито мјесто на источној страни до села *Белог* Потока. Туда су биле појате, али сад људи ору.

К̏ола̑рница, мало мјесто у атару села *Белог* Потока код Дебеле Букве. Некад су Бугари правили ту кола.

К̀ола̑рнице, мало мјесто у атару села Рушња, близу Колиба, под шумом. Ту су некад прављена кола, па се одонда тако прозвало ово мјесто.

К̏олибе, стрменито мјесто у атару села Рушња у *Белој Реци,* под забраном општинскијем, у коме има ситне и крупне шуме, сва је церова и граничева. Кажу да су некад у турско вријеме уз бјежање биле туда колибе, у којима су људи сјеђели, па се одонда тако прозвало ово мјесто.

К̏олипчине, мјесто између атара села Кумодража и Великог Мокрог Луга; има поток, који утјече у Лештанску *Реку.* Кажу да је у турско вријеме било онуда много колиба, у којима су људи живили.

К̀ома̑рево, мјесто за 30 дана под њивом а нешто под ливадом у атару села Вишњице на јужној страни.

К̀онопљи̑ште, равно мјесто у атару села *Белог* Потока на источној страни. Некад су биле овуда добре конопље, а и данас се сију, јер је мјесто подводно и за њих добро кад је суша.

К̀ошаре, мјесто под ливадом у атару села *Белог* Потока на источној страни. Кажу да су некад ту биле кошаре за стоку.

К̀ошеви, равно мјесто под њивом и шумом церовом у атару села Жаркова, у мјесту Алугама.

Приповиједају, да су на томе мјесту били кошеви, у које су људи у турско вријеме крили од Турака жито, да би им мање десетка узимали.

К̀ошеви, мјесто близу села Кумодража на источној страни, за 10 дана орања, прозвано отуда, што су Срби у турско вријеме имали ту кошеве, те сакривали жито од Турака. Онда је била онуда честа шума, али сад је голо поље, утрина за стоку.

К̀ошњичи̑ште, мјесто под њивом за два дана орања у атару села Ресника на источној страни. Кажу да су ту држане некад кошнице.

Кр̀агујевачкӣ пу̑т, друм на јужној страни од Биограда, води кроз атар села Бањице и Кумодража, Раковице и *Ђелога* Потока, па испод Авале иде у Крагујевац. Од Авале до Биограда није још свршен овај пут (као што је оправљен онамо од Авале Крагујевцу), али се ради на њему и ваља да ће скоро бити готов и до Биограда.

Кре́зин Бро̑д, врлетно мјесто у атару села Кумодража на источној страни. Ту се састају два потока: један од Путина, а други од Дубоке Јаруге, те се преко њих прелази у мјеста: Бубањ и Равни Луг.

Креч̀ане, узвишено каменито мјесто у атару села Кнежевца до атара села Жаркова. Ту има више кречана и одатле се носи креч за сав Биоград, а вози се и у Аустрију.

Креча̀не, мјесто у атару села Лештана на јужној страни, утрина за стоку.

Креч̀ане, мјесто под ливадом за 10 дана коса у атару села Ресника на западној страни у мјесту Стражевици. Некад је ту печен креч. Има извор, који не пресушује, а утјече у земљу близу ошђе, ђе и извире.

Кр̀иваја, мјесто под ливадом за 10 коса у атару села Сланаца на источној страни до атара Великог Села. Ово је мјесто доста криво.

Крѝве̑ Њ̀иве, мјесто под њивама и нешто под шумом у атару села *Железника* до Чукун-декиног Брда.

К̏рст, мало голо мјесто у атару села Кнежевца у Петловом Брду, ђе се састаје и раставља много путаница, које воде што је куда.

Кр̀уши̑к (Круши́ка), равно мјесто испод села *Белог* Потока под добријем њивама. Биле су туда мале крушке па су исјечене, а сад има само једна велика крушка.

Кр̀уши̑к, мјесто под њивом у атару села *Железника* на јужној страни.

Кр̀уши̑к, заклонито мјесто под њивама и ливадама за 50 дана у атару села Раковице на југоисточној страни. Било је крушковог дрвећа, али је исјечено кад је крчено.

К̀рчени̑к (Крчени́ка), пут од села Кнежевца *Железнику* до атара села Жаркова.

К̏рш, равно мјесто у атару села Пиносаве на западној страни под ливадом. На једној је страни један велики камен, а око њега је мала шума.

Имају три изворчића слаба, вода је прилична за пиће, али пресушује.

К̀удеља̑ци (К̀удеља́ка̑), мјесто у атару села Кнежевца у Осоју под ливадом. Овуда је сијана тежина.

К̀улаче, брдовито мјесто под ораћом земљом за 6 дана, општинскијем забраном за 200 дана под церовом родном шумом и извором, који је јак за 1 прст, никад не пресушује, добар за пиће, а утјече у поток, који иде кроз Кијево.

К̀умодра̑ж, село на узвишеном мјесту више Биограда на 1½ сахат.

Мјесто ђе су куће, изнијеће у дужину 1.500 а у ширину 1.000 хвата.

У овоме селу има: 66 кућа, међу којима неколико зиданијех; 95 порескијех глава, а душа: мушкијех 256 и женскијех 232; само за себе чини општину и ту је општински суд у слабој кући.

Овоме селу попује свештеник из *Белог* Потока, а спада манастиру Раковици; у народној војсци потпада под мокролушку чету, а школи ни једној не припада, нити одавде ко у школу иде, а механу има у својем атару на Торлаку.

Границе су цијелом атару овог села: од истока Јемирова Ливада до атара села Лештана, од запада Сува Чесма на Торлаку до атара села Јајинаца, од југа атар села Раковице и *Белог* Потока, а од сјевера атар мокролушки и биоградски.

Сав атар могао би се обићи наоколо за 4 сахата, а у њему има мјеста и вода са именима 69, која се зову: Аџијнац, Баре, Бег-бунар, Боја, Брестови, Бубањ, Буква, Буквица, Бунар, Велика Ливада, Вишњнац, Воденичиште, Водица, Граница, Гумниште, Гуњак, Дренов Луг, Дубока Јаруга, Дугачке Њиве, Ђорђијин Гроб, Ђуричина Мандра, Змајевац, Извори, Јазбине, Јарчево Брдо, Језеро, Јелени, Јемирова Ливада, Камен (на два мјеста), Ћаменац, Клисура, Клепвода, Кључеви, Колиичине, Кошеви, Крезин Брод, Курјачке Рупе, Куса Јаруга, Ладна Вода, Лукини Ораси, Маркушева Жежница, Милошев Гроб, Мули-врана, Мућурла, Одмор, Орлова Крушка, Осоје, Павитине, Павкова Вода, Поњавина Башча, Попов Луг, Провалија, Пречица, Путине, Равни Луг, Разбојиште, Рајина Коларница, Селиште, Северово Брдо, Стара Чесма, Станаричина Њива, Стејин Шиб, Стражара, Сува Чесма, Тамбур-Илијина Башча, Торлак, Точак и Чавин До. Ова су сва имена стављена и описана ђе им је мјесто по азбучном реду.

Путови су: у Биоград два, један крагујевачким друмом, а други Мокрим Луговима; послије један селу Раковици а један селу Врчину у срезу гročанскоме.

Кумодрашци славе Никољ дан, Јовањ дан (зими), Ђурђев дан, Ђурђиц, Аранђелов дан и Стјепањ дан; преслављају Младенце а крста носе други дан Тројица.

Приповиједају да се ово село прије звало Куманово, и кажу да је имало у њему 800 кућа и више љепшијех цркава, па се доцније прозвало Кумодраж кад су Турци завладали. Једној цркви, која је била на западној страни села ђе је сад гробље, познаје се мјесто позидинама и види се да је велика била.

Још казују да је овђе село било прије него град у Биограду, па веле да су одавде људи ишли те зидали град.

Даље приповиједају да су се породице неке садашњијех Кумодражаца доселиле из Косова.

К̀умодрашка̑ механа (приватна и од слабе грађе) на Торлаку на старом крагујевачком путу, јер је нови пут сад изнад ње.

Ку̀пуси̑ште, равно мјесто за 50 дана орања под ливадама у атару села Кнежевца на сјеверној стрини.

К̀урја̑ковац (Курјаковца), бара и мјесто под ливадама и башчама у атару села Жаркова у Макишу; Кажу да је некад кад је пусто било, имало ту курјака.

К̀урја̑ковац, мјесто у атару села Рушња на источној страни, под шумом највише буковом и церовом, има извор, који је јак за по прста и добар за пиће а утјече у Шиндраковац. Ово је мјесто под честом шумом и до планине Липовице, па има у њему курјака, и кажу да су таке среће, те се никад не могу ту да затру.

К̀урја̑чке Р̀упе, брдовито мјесто у атару села Кумодража на источној страни. Кажу да је

некад имало онуда курјака кад је била велика шума, која је исјечена, па је подигнута сад нова. А има курјака овуда и сад; јер прије неког времена ћерали су туда једног курјака и пуцали на њега, али је побјегао.

Ку̑са̑ Ја̀руга, кратко и дубоко мјесто у атару *Белог* Потока на западној страни под ливадама и њивама.

Ку̑са Ја̀руга, мјесто у атару села Кумодража у Камену.

Ку̀сјак, мјесто под утрином у атару села Винче на западној страни понвав цркви. Туда има неки стари шанац.

Ку̑си̑ По̀ток, врлетно мјесто у атару села Пиносаве на источној страни, њиве за 50 дана орања. По средини иде кроз јаруге вода, која извире на сред овог мјеста.

Кућ̀ерина, мјесто у атару села *Железника* на источној страни под шумом церовом и граничевом, за четврт сахата хода; има више лијепијех извора, од којијех постаје и поток тог имена, који утјече у ријеку што иде кроз село. Кажу да су некад онуда биле куће у вријеме турскога зулума и куге.

Ла̑дна̑ Во̀да, извор на западној страни у атару Великог Села, добар за пиће, а јак за 3 прста, утјече у Чаглански Поток.

Ла̑дна̑ Во̀да, добар извор у атару Великог Села на сјеверној страни, никад не пресушује, про-

лази кроз мјесто Камен па улази у земљу и послије утјече у Дунаво.

Ла̑дна̑ Во̀да, извор у атару села Винче близу цркве, под једним великим грабом до ријеке Болеча. Ова је вода најбоља од свију у селу и врло хладна љети, а утјече у поток ниже села.

Ла̑дна̑ Во̀да, извор у атару села *Железника* на јужној страни, вода добра за пиће а тјече у ријеку што иде кроз село.

Ла̑дна̑ Во̀да, извор у атару села Кумодража на источној страни, добар за пиће, никад не пресушује а утјече у *Лештанску Реку;* око њега је шума растова, а има и смреке.

Ла̑дна̑ Во̀да, извор и око њега равно мјесто под њивама између атара села Пиносаве и Ресника; вода јака и добра за пиће а утјече у ријеку Топчидер.

Ла́зина Ћу̀мурана, мало мјесто под шумом у атару села Кнежевца у Јесикама. Кажу да је неки Лазо пеко ту ћумур па се одонда тако прозвало.

Ла̀ни̑ште, мјесто под утрином више села Винче до Дунава.

Ла̑п, бара у атару Великог Села на сјеверној страни и око ње утрина за 20 плугова лемље. Ту се сливају воде из цијелог Великог Села и из Сланаца па непрестано стоје усишући у земљу.

Лауда́нов Ша̀нац, мјесто под њивама између атара села Миријева и Малог Мокрог Луга,

а око њега искривудан шанац, за који приповиједају да је у њему био стан њемачкоме ђенералу Лаудану кад је узимао Биоград од Турака прије 76 година. (Види Врачар).

Лек̀овита В̀ода, извор на западној страни на граници између Великог Мокрог Луга и села Кумодража. Ту на Ђурђев-дан а и другијех празника и радних дана долазе многи људи те се купају и пију воду, јер кажу да је врло љековита од грознице и другијех слабости. Вода је у шуми међу бреговима и не може јој се друкчије доћи већ пјешке. Још казују да су ту привиђане (отприје док је била гушћа шума) неке аветиње у женском облику (али сад се не привиђа ништа.)

Л̀есе, мјесто под ливадама у атару села *Железника* на сјеверној страни у Макишу.

Ле̑ске (Лесака), равно мјесто под њивом у атару села Жаркова на источној страни. Било је лијесака па су исјечене кад је крчено.

Л̀ештани, село у Подунављу, у долини, на југоисточној страни среза, 3 сахата од Биограда.

Мјеста ђе су куће биће за 20 дана орања, а дијели се на два краја, који се зову: с горње стране горња махала, а с доње доња махала.

У овоме селу има: 46 кућа које су од слабе грађе; 49 порескијех глава а душа: мушкијех 113 и женскијех 119; оно потпада под винчанску општину, цркву и школу, а у народној војсци долази у велико-сеоску чету.

Границе су цијелом атару: од истока мјесто Бара до атара села Винче, од запада Виногради до атара села *Белог Потока*, од југа Миријевски Збег до атара села Зуца у грочанскоме срезу, а од сјевера Шугавац до атара села Калуђерице и Винче.

Сав овај атар могао би се обићи наоколо за 4 сахата; а у њему има мјеста и вода са именима 25 која се зову: Бара, Баштинске Јаруге, Беглучка Жежница, Виногради, Гогин Бунар, Дрењак, Дугачке Њиве, Забран, Јозина Јаруга, Јасење, Кленак, Кречане, Мали Камен, Мало Поље, Мандрине, Маринкова Јаруга, Миријевски Збег, Пајино Прошће, Парлози, Пландиште, Старо Селиште, Сувар, Таван, Угљара и Шугавац. Сва пак ова имена стављена су и описана ђе им је мјесто по азбучноме реду.

Путови су: један (на истоку) у Болеч, а други (на југу) у Врчин села у срезу грочанском, један (на сјеверу) на цариградски друм, а један (на западу) у село Калуђерицу па у Биоград.

Лештанци славе највише Никољ дан, Алимпијев дан и Ђурђиц, преславе немају, а крста носе о Ђурђеву дану.

Ово село није давнашње, а људи су се доселили уљ из више мјеста.

Л'ештанска Река, вода која прима више извора и мањијех потока, тече на село Винчу па утјече у Дунаво.

Ле̑шће, мјесто под њивама, ливадама и лугом у атару села Миријева на западној страни до атара села Мокрог Луга. Кажу да је туда имало много лијесака, па су исјечене кад је крчено, али их још има.

Лива́дак (Лива́тка), мало мјесто и поточић у атару села Рушња на источној страни; имају два слаба изворчића, који утјечу у Шиндраковац, а има нешто винограда и њива. Кажу да је некад ово мјесто било сво под шумом, и само на средини било је мало ливаде, али је сад сво искрчено и ни једног дрвета нема.

Л̀ипа̑к (Липа́ка), узвишена раван под њивама у атару села Жаркова на источној страни. Туда има липове шуме.

Л̀ипа̏к, мјесто под липовом и другом шумом у атару села *Железника* више Цајиних Бара.

Л̀ипе, мјесто у атару села Вишњице. Имала је ту једна велика липа, која је пала па јој се сад само мјесто познаје.

Л̏иповица, мјесто у атару *Белога* Потока на западној страни под њивама и ливадама. Било је ту доста липа, па су исјечене кад је крчена, али још пођекоја има.

Л̏иповица, мјесто под лугом у атару села Винче на западној страни,

Л̏иповица, мјесто под липовом шумом у атару села Малог Мокрог Луга на јужној страни. (Види на име Обала.)

Л̏иповица, планина до села Рушња по равном мјесту, има је за три сахата хода, и скоро

колика је у дужину, толика је и у ширину. Око ње су села: од истока Рушањ из врачарскога, Ришањ из гročанског и Парцани из космајскога среза; од запада Губеревци и Лисовићи опет из космајског среза, од југа Барајево и Баћевац, а од сјевера Сремчица, сва три из среза посавскога. Свако ово село има свој одређен крај у овој планини и зна се докле је кога. Шума је овуда била тако честа да се једва кроз њу могло пролазити и од склопа није се могло ни на подне на свакоме мјесту сунце виђети и страх је човјека било кроз њу проћи. Највише је имало грмова и букава, а имало је и липа, које су исјечене тако да сад ријетко има која ће. Дрвета има од 100 и више година, и махом је сад грмово (бјелик, цер и граница) и буково дрвеће, које је тако високо да човјека очи заболе гледајући у врхове; али има и другога дрвећа, као: кленова, јасенова, глогова, брестова, дренова, зова, липа, лијесака, дивљијех трешања, крушака и јабука, јаворова, јасика, врба, топола, бреза (понеђе), ива, клокотица, (за једну каже се клокотче), псодренова (као дријен али не рађа), грабова, оскоруша, брекиња, жешаља (бијелијех и црнијех), а има и лоза које роде, купина и оструга. По овој планини има разног звјериња: курјака, лисица, зечева, творова, јазаваца, куна, дивљијех мачака, јеверица, јежева, ласица и кртица, а кажу да је било и срна, па су их побили људи. А од тица има: орлова

(толики да један може однијети младо јање или прасе), чапаља, јастребова (крсташа и орлића), гавранова, букина, патака, јаребица, препелица, кљуна, голубова (великијех грљаша и малијех крилука), грлица, жуња (црнијех и зеленијех), детала, чворака, сјеница, дрозгова, косића, пузаваца, славлића (који пјевају ноћу), жутерака, травуљака, врабаца, врана (много), ркмаца, сврака, креја, а било је и дивљијех кокошију, него се сад не виђају. Још има и гљива: скрипаца, мљечаја, срндакуша, сирњаја, рудњаја (које се једу), свињача, змијњача, и црвењача (које људи не једу).

Ли̏сичјӣ Поток, на јужној страни у атару села Бањице а више Топчидера поток и око њега њиве и шума. Ту има један извор, који извире испод камена, јак и добар за пиће, постаје од њега овај поток и слива се у ријеку Топчидер. Приповиједају да је ту имало много лисица.

Ли̏чине, мјесто под ливадом за 20 коса у атару села Ресника на јужној страни. Кажу да су ту некад дијељене ливаде личинама.

Ло̏горишт͡е, узвишено мјесто у атару села *Железника* на јужној страни под њивом за 10 дана. Кажу да је некад био овђе српски логор.

Ло̏ква, мјесто под ораћом земљом за 20 плугова у атару Великога Села на јужној страни до атара Села Винче. Ту има у сриједи једна бара у долини, у којој расте рогоз.

Лу̏бњача, мјесто под ораћом земљом за 10 дана у атару села Ресника на јужној страни. Ка-

зују да су ту прављене колибе на покриване лубом, кором од дрвета. Има извор, који никад не присушује а утјече у ријеку Топчидер.

Лу̑кин Гр̏об, мјесто под њивом с нешто забрана у атару *Белог* Потока на западној страни. Кажу да је онђе прије 40 година умръо од куге неки Луко.

Л́укини О́раси, (Лукиних ораха), мјесто у атару села Кумодража на овој страни пошав новом крагујевачком друму под њивом за 10 дана. Ту су некада били виногради, а имао је један велики орах који је био неког Луке.

Љ.

Љ̀убичица, брдовито мјесто под утрином на стоку, у атару села Калуђерице на западној страни.

Људи изгинули[1], мјесто око 100 дана орања под родном шумом у атару села Кнежевца на западној страни до синора села *Железника*. Приповиједају да се у турско вријеме спахијаКнежевачки завадио са спахијом Жељезничкијем око међе, и ту се потуку те падне више мртвијех и са једне и са друге стране, који су онђе покопани па се и данас на многијем мјестима познају рупе у које су људи потрпани.

---

[1] Ово нема промјене као остала имена, него се у говору каже, ђе су *људи изгинули*, н. п. нашао волове онамо ђе су *људи изгинули*, или: сјекао дрва у шуми ђе су *људи изгинули*.

М.

Ма́јдан, мјесто за 20 дана под утрином у атару села Вишњице на источној страни.

Ма́јдани, мјесто под шумом у атару села Жаркова у Алугама; има много камена који се и данас вади. Земља је дубоко копана и види се да су ту били некад неки мајдани, а казују да се отприје налазило ту и неко комађе од ливенијех руда. Одавде почиње неки стари пут, па иде на село Кнежевац и кажу да је одатле водио у Авалу.

Ма́јдани, бреговито мјесто у атару села *Железника* на сјеверној страни до атара села Жаркова. Ту се вадио камен и кажу да се одатле носио кад је прављен град биоградски, али се сад не вади више камен него мјесто са онијем рупама стоји онако празно.

Ма́јдани, мјесто до атара села Пиносаве. (Види Таборипте).

Ма̏ју̑р, мјесто на западној страни у атару села Бањице под њивом за 40 дана. Приповиједају да је у старо вријеме била ту нека чаршија, а и сад се налази неко камење од зидина у земљи.

М̏аки̑ш, равно мјесто поред Саве на један сахат више Биограда, заузима у дужину за два сахата а у ширину за један сахат хода, и има га у атарима три села: оздо Жаркова и *Железника* а озго Остружнице из среза посавскога. По Макишу нема њива, а не могу ни бити, јер је мјесто подводно и особито кад је година кишна и Сава придође, онда га скоро свега потопи тако да ријетко на ком крају остане суво, па и траве

слабо буде за кошење. Него на више мјеста буде добријех ливада и може се лијепа сијена накосити по њима. А остало је мјесто под барама, по којима расте рогоз и сита, од којијех су све саме џомбе (мјеста као кућице које овуда зову набусице). За то људи сијеку тај рогоз и ситу те неки покривају куће и друге зграде, а неки продају те се од тога асуре плету.

Као што је Макиш велики, у њему има више разнијех мјеста која се зову: Ашчиница, Галетин Гроб, Доња Дреновача, Дугачка Бара, Жарковачко Окно, Једек, Казачке Врбе, Каловито Окно, Курјаковац, Лесе, Мале Греде, Мекуше, Млаке, Округлица, Орепак, Поповица, Прека Бара, Претрж, Приливци, Радованова Бара, Рвеничко Окно, Рудмановачка Трска, Рудманово, Тополе, Џајине Баре и Шатор. [1])

Преко Макиша иде пут шабачки.

Ма̂ла̄ Л̏иповица, стрменито мјесто у атару села Рушња на западној страни под њивама. Некад је било добријех и великијех липа, а сад их врло мало има.

Ма̂ла̄ М̏андра, мјесто под шумом за 20 дана орања више Кнјева на сјеверној страни у атару села Кнежевца. Овђе има некијех старијех гробова, а казују да су ту копани они који су од куге мрли·

[1]) Овђе нијесу узета и она мјеста која су у атару села Остружнице из среза посавскога, јер ми их није имао ко извјесно да покаже кад сам ја једнога дана преко Макиша прошао.

Ма̏ла̑ Сте́на, мален камен у селу Жаркову на западној страни и око њега добре њиве и ливаде.

Ма̏ла̑ Ч̏есма, озидана вода у селу Жаркову, добра за пиће и јака за три прста, никад не пресушује, а утјече у Макиш.

Ма̑ле Гре̑де, мјесто под ливадама на западној страни у атару села *Железника* до атара села Остружнице. (Види Греде).

Ма̑ли К̏аме̑н, брдовито мјесто под општинском шумом у атару села Лештана на јужној страни.

Ма̑ли̑ М̏окри̑ Лу̑г, село више Биограда на један сахат, испод крагујевачког друма.

Мјесто ђе су куће имаће за 70 дана орања.

У овоме селу има: 69 кућа које су од слабе грађе, 97 порескијех глава а душа: мушкијех 291 и женскијех 261; ту је општински суд, школа и чета народне војске; имају двије приватне механе.

Границе су атару: од истока мјесто Бајдина до атара села Миријева, од запада Пашин Поток до атара вароши Биограда, од југа Обала до атара села Калуђерице и од сјевера Пашина Чесма до атара села Мирнјева.

Око цијелог атара може се обићи за 2 сахата; а у њему има мјеста и вода са именима 11 која се зову: Бајдина, Башчованова Чесма. Милијин До, Обала, Пашин Поток, Појило, Студенац, Пашина Чесма, Селиште и Табак — Липовица. Сва пак ова мјеста стављена су и описана ђе треба по азбучном реду.

Путови су: један у Биоград а други у Велики Мокри Луг и даље.

Мало-мокролужани славе највише Никољ дан, Аранђелов дан и Ђурђев дан, преслављају Тројичин дан, а крста се носе у петак по Тројицама.

(За остало види на име Мокри Лутови).

Ма̑ли̑ Пар̀лози, (Ма̑лих Па̀рлога̑), мјесто у атару села Рушња на сјеверној страни. Има и њива и ливада, средња земља, а равница. Кажу да су овуда били виногради, па кад су забатаљени, онда се тако прозвало.

Ма̑ли̑ Ша̏нац, мјесто на западној страни више села Миријева пошав Биограду под њивама. Овуда се одвојио мало на ниже пошав Дунаву онај шанац што је опасао око Биограда. (Види Врачар).

Ма̑ло̑ К̀ијево, равно мјесто у атару села Кнежевца ниже Кијева пошав Топчидеру под ливадом за 50 коса.

Ма̑ло̑ По̏ље, равно мјесто под њивама и ливадама у атару села Лештана на западној страни.

Ма̑ло̑ Сла́нце, (Малог Сланца), мјесто под њивама, ливадама и виноградима у атару села Мирјева до атара села Сланаца. Ту је био манастир, за који гледај на име Стари Манастир.

Манастирина, мјесто у атару села *Железника* на источној страни под добријем њивама за 15 дана. Кажу да је овђе била црква и до скора

имале су велике зидине, по којима се познавао олтар и кубе, али су људи то оборили и камење разнијели те зидали којешта, као механу и извор на Читачким Водама.

Ма́насти̑рски З̀абран око Раковице. (Види Забран манастира Раковице).

М̀андина Ли́вада, мјесто под ливадама у атару села Пиносаве.

Мандра, мјесто под испустом у атару села Калуђерице на западвој страни. Има извор.

М̏андрине, мјесто у атару *Белога* Потока на западној страни са њивом и ливадом. Биле су некад ту мандре.

М̏андрине, мјесто под ливадом у атару села Лештапа на западној страни.

М̏андрине, мјесто под ораћом земљом за 10 дана у атару села Ресника на источној страни. Кажу да је ту клана стока.

М̀андри́ште, мјесто у атару села Раковице на западној страни, нешто под њивама и ливадама, а нешто под лугом. Кажу да је некад била ту мандра.

Ма́ријин Гро́б, мало мјесто у атару села *Белог* Потока у мјесту Доњим Честама. Кажу да је онђе укопана жена Марија.

Ма́ријине Пу́ре, (Маријиних Пу́ра̑), мјесто под ораћом земљом за 10 дана у атару села Ресника на источној страни. Кажу да је некака Марија правила ту ћумур.

Мари́нкова Ба̏ра, мјесто у острву у атару села

Винче на источној страни. Кажу да је овуда неки Маринко овце чувао.

Мари́нкова Ја́руга, мјесто под општинском шумом липовом у атару села Лештана на западној страни; има добар извор, који никад не пресушује, а утјече у поток што иде кроз село.

Ма́ркушева Же́жница, брдовито мјесто под шумом и у њему поток у атару села Кумодража близу Разбојишта; вода добра за пиће, а утјече у Лештанску Реку. Кажу да је неки Марко, који је скоро умръо, имао онђе ћумурану, коју није умио да подложи, па се упалила и изгорјела, и од тада се прозове тако то мјесто.

Ма́стина Ли́вада, равно мјесто под ливадом у атару *Белога* Потока на западној страни, прозвано тако по имену некога човјека, који је онђе имао земљу.

Маџа́рица, мјесто на источној страни у атару села Рушња под ливадама, њивама и нешто под шумом.

Ма́џарска̑ Б̏ара, равно мјесто у атару села Рушња на сјеверној страни под њивама. Говоре да је овуда био пут, насип, који се и сад види, а била је једна бара, која се и сада напуни водом кад буде кише. И овђе има камења од гробља, које зову Маџарско.

Ма́џарски Гра̑д, мјесто у атару села Винњице у Мајдану под општинском утрином за 15 дана орања. Ту има неко гробље, за које кажу да је маџарско, и познаје се мјесто некијем зидинама, а веле да је ту био град и куле. Ка-

мење од тијех зидина разносе људи те себи којешта зидају.

М̀аџарско̂ Гро́бље, мјесто у атару села Жаркова на сјеверној страни. Има и сад од гробова камења.

М̀аџарско̂ Гро̂бље, мјесто у атару села *Железника* на сјеверној страни код Сетка. Било је доскоро камење од неког гробља, али је сво разнијето и сад се не познаје ништа, него се оре. Туда се наилази на неке зидине у земљи и налазили су неко отесано камење, као диреке.

М̀аџарско̂ Гро̂бље, мјесто у атару села Пиносаве у Таборишту. Било је некад неко гробље, али је камење сво разнијето и сад се нимало не познаје мјесто гробовима, јер се оре.

М̀аџарско̂ Гро̂бље, празно мјесто за дан орања у сред села Рушња. Било је неко гробље, од којега и сада има камења, плоча простијех, али ни на једној нема потписа. То је камење, као и по осталом српском гробљу. Кажу да га је било много, па је разнијето, кад су прављене по селу чесме и ћуприје, а највише га је однијето у Топчидер, кад је зидана црква. Рушањци приповиједају, да је неко казивао, кад су се они доселили овђе, да су онђе били прије њих Маџари, те они с тога прозову тако то гробље, а неки га зову и шваско гробље.

М̀екуше, мјесто у атару села Жаркова у Макишу под њивама, ливадама и баштама, има два извора. Кажу да туда расте мека и питома трава, коју зову мекуша.

М̀илијева њи̏ва, мјесто у Авали више села *Белога* Потока. Кажу да је неки Милија најприје почео ту да ради њиву. Има и шљива, које и сад рађају, али земља се не смије орати, јер је дошла у ограду Авалску.

М̀илијин Д̑о, мјесто у атару села Малог Мокрог Луга на западној страни под њивама за 200 дана; има извор јак и добар за пиће, не пресушује нигда, а утјече у поток, који иде кроз Велики Мокри Луг. Казују да је неки Милија имао туна њиву, па се одонда тако прозвало ово мјесто.

М̀илијина К̀рчевина, мало мјесто у атару села Ресника на западној страни са добром водом, извором, који никад не пресушује, а утјече опет у земљу ће и извире.

М̀илићева Б̏ара, мјесто у атару села Жаркова у Алугама под родном шумом. Има ту бара и вазда воде у њој.

М̀илићево Бр̏до, мјесто за 20 дана под утрином и њивама, а нешто под ливадама у атару села Вишњице на јужној страни. Овђе је општински запис у једној крушци.

М̑илкин ка̏ме̑н, мјесто за 30 дана орања под утрином у атару села Вишњице на јужној страни. Кажу да се у вријеме Карађорђијево породила нека жена Милка овђе под каменом кад је бјегала од Турака.

М̀илошев Гр̏об, мјесто у атару села Кумодража на источној страни до атара села Великог Мо-

крог Луга. Кажу да је ту умрьо од куге неки Милош.

М\`илошев П\`оток, вода и мјесто за испуст у атару села Раковице на јужној страни, вода иде на саставке. Кажу да је неки Милош имао ту ливаду, па се одонда прозвало тако то мјесто.

Мил\`утинов Кл\`аденац, извор у атару села Јајинаца на јужној страни испод Широког Поља, јак и добар за пиће, а утјече у поток Јелезовац. Ресничани зову овај извор Дрљина Вода.

Ми́љков \`Извор, вода у атару села Пиносаве на јужној страни у Миљковици, утјече у ријеку Топчидер.

**М\`иљаковац**, (М\`иљаковца), мјесто за 50 дана орања на сјеверној страни у атару села Кнежевца под ливадом; има извор, јак за три прста, а вода добра за пиће, утјече мало ниже у земљу. Поред воде налазе се неке цигле и чункови стари. Неки Миљко држао је ту земљу под закуп у Турско вријеме.

Ми́љковица, врлетно мјесто у атару села Пиносаве на јужној страни под шумом помијешаном. Кажу да је ту некакав Миљко имао колибу, па се по њему прозвало тако ово мјесто.

Ми́ријево, село у Подунављу у једној долини, најближе Биограду (1 сахат).

Мјесто ђе су куће изнијеће у дужину 1000 а у ширину 700 хвата.

У овоме селу има: 72 куће, које су од слабе грађе, 93 пореске главе и душа мушкијех 256, а женскијех 208, ту је црква и школа

(гледај: Миријевска црква и школа); има свештеника у селу и двије приватне механе од слабе грађе. Ово село потпада под мокролушку општину, а у народној војсци спада у вишњичку чету.

Границе су атару овог села од истока Мало Сланце до атара села Сланаца, од запада Рупе до биоградског атара, од југа Бајдина до атара Малог Мокрог Луга, а од сјевера Лешће до атара села Вишњице.

Цио атар могао би се обићи наоколо за 4 сахата: а у њему има мјеста и вода са именима 25, која се зову: Бајдина, Баре, Брест, Велики Шанац, Вишњичко Поље, Водица, Заграда, Запис, Збеговиште, Јемеклук, Лауданов Шанац, Лешће, Мали Шанац, Орловица, Парлози, Рупе, Селиште, Смрдан, Стублина, Троглав, Ћуртово Брдо, Урвине, Чалије, Чесмица и Шеварице. Сва пак ова имена стављена су и описана ће им је мјесто по азбучноме реду.

Путови су: два у Биоград, један на Карабурму, а други на цариградски друм, и један у село Вишњицу.

Миријевци славе највише Никољ Дан и Аранђелов Дан, преслављају св. Спиридона, а крста носе на Спасов Дан.

Ово је село постало у новије вријеме.

М̀иријевска̑ црква, у сред села Миријева од слабе грађе, слави Илијин Дан.

М̀иријевска̑ школа у сред села Миријева, има учитеља и преко 20 ђака.

М̀иријевски̑ зб̏ег, брдовито мјесто под утрином у атару села Лештана на јужној страни до атара села Зуца из грочанског среза.

Ми́ркова Ба̏ра, мјесто под ливадом за три косе у атару села Ресника на источној страни.

Мл̀адљици, (Мла̀дљика) мјесто под младом грмовом шумом у атару села Пиносаве у Мајданима.

Мла́ке, мјесто за 200 дана орања у атару села Винче на источној страни под њивама и ливадама а нешто под шумом ситном. Има извор, који никад не пресушује, за пиће је врло добар, а утјече ниже села у поток.

Мла́ке, мјесто у Макишу под ливадама, а има га и у атару села Железника. Туда су неки мали изворчићи, за које кажу да су и љети и зими млаки.

Мла́чина Гре́да, мјесто под ливадом за 100 коса у атару Великог Села на источној страни. Ово је мјесто окружено баром и отуд и одуд, те узвишено и изгледа као греда. Имало је воде у барама око овијех ливада, али је сад нема тако, осим што се излије кад придође Дунаво.

Мл̀ечике, мјесто за 15 дана под њивама у атару села Вишњице на јужној страни. Овуда расте трава Млечика.

М̏окри̑ Лу̑г, јужни крај села Великог Мокрог Луга и око њега добре њиве и ливаде.

М̏окри̑ Лу̏гови, два села више Биограда. Биле су им отприје куће у мјесту Селишту, па кад су били побјегли уз Карађорђија, и намјестили се на садашњијем мјестима, онда се прозвали

један Велики, а други Мали, и на та имена треба их тражити овђе.

Зна се кад овђе није било овијех села, него је сво мјесто ђе су сад куће, било под шумом; а приповиједају да су она постала у вријеме првог војевања Срба на Турке, кад су се овђе доселили људи из мјеста око Ниша из лесковачке нахије. Кажу да су ти људи војевали са нашима на Делиграду, и преносили су из Турске амо оружје сакривено у казанима и другијем бакарним судовима. Веле да је у почетку било овђе више кућа и душа, па су се раселили по оближњијем мјестима, као у села: Бањицу, Вишњицу и друга.

Мокро-лужанин скоро ни један не пуши дувана, и кад виде млада човјека да пуши, узму га у подсмјех и потпрдицу; али они и не раде о дувану.

М́окролушка̑ механа иза Биограда на Крагујевачкоме путу у дну Мокрих Лугова.

М̀окролушка̑ општина, под коју спадају села: Велики Мокри Луг, Калуђерица, Мали Мокри Луг и Миријево, а има свој суд у селу Малом Мокром Лугу у слабој општинској кући.

М̀окролушка Р́ека, вода која прима више извора и мањијех поточића из села: Великог и Малог Мокрог Луга и Кумодража, па тече поред Биограда с јужне стране и утјече у Саву.

М̀окролушка̑ чета народне војске састављена из села: Великог Мокрог Луга, Калуђерице, Кумодража и Малог Мокрог Луга, а зборио

мјесто и грудобран има у Обали у атару села Малог Мокрог Луга.

М̀окролушка̏ школа у селу Малом Мокром Лугу, скоро установљена, има учитеља и 44 ђака, који су из Мокрих Лугова: Великог и Малог.

М̀ули-вра̏на, извор у атару села Кумодража до атара вароши Биограда, јак за три прста, добар за пиће, а утјече у мокролушку ријеку.

М̀улин п̀оток, доњи крај села Великог Мокрог Луга, и мјесто за 30 дана орања под испустом. Има извор, јак за један прст, добар за пиће, а вода утјече у поток ниже села. Неки бећар Стојко, који се звао Мула, држао је у прво вријеме кнеза Милоша овце ту.

М̀уминовац (М̀уминовца), на десној страни од Миљаковца у атару села Кнежевца, земља око 100 дана орања. Кажу да је ту неки Турчин Мумин сијао бостан и погинуо. Овђе има извор, који се зове Водица, па је записан на то име.

М̀усина Л̀ивада, један крај села Великог Мокрог Луга и земља за једно 50 дана орања. У Карађорђијево вријеме имао је ту ливаду неки Веселин из села Калуђерице, који се звао Муса, па послије кад се населило село, онда се овако прозвало.

Мута́вџијина Ба̏ра, подводно мјесто у атару Великог Села поред Дунава, не ради се, јер кад придође Дунаво, излије се вода и поплави га. Неки човјек из села, који је по занату био мутавџија, радио је ту нешто, па се то по њему тако прозвало.

Му̏ђу̏рла, мало мјесто у атару села Кумодража близу Торлака на западној страни под шумом растовом. Кажу да је неки човјек, којега су тако звали, испустио и просуо ту кљук из бурета, које је носио из винограда, па онда добило ово мјесто то име.

На́сип, мјесто у атару *Белога* Потока и Раковице под утрином за стоку. По средини овога мјеста је стари пут Крагујевачки, и траје до Дугог Поља, а туда је и граница између атара села Раковице и *Белог* Потока, јер је доњи крај раковички, а горњи је бјелопоточки. Кажу да је овоме мјесту најприје било име Сврачњак, а послије кад су у Турско вријеме биле онуда српске страже, прозвало се Стража, и тако звало док нијесу насуте рупе, које су онуда биле, па се онда прозове Насип. Било је онуда бара, али их сад слабо има, него кад киша пада, мјесто се заблати тако да је највећи као ту на цијелом путу од Биограда до *Белог* Потока.

Ни́кино Бр̏до, брдовито мјесто у атару Великог Села до атара села Вишњице и око њега орања земља за 30 плугова.

̏Обала, мјесто за 50 дана орања у атару Малог Мокрог Луга на јужној страни, сво под липовом шумом; зато га неки (највише из другијех села) и зову Липовица.

'Обрадова В'ода, извор и око њега њива у атару села Сланаца на западњој страни до атара села Мирнјева. Неки Обрад нашао је ту воду, која је јака за 2 прста, добра за пиће, а утјече у поток, који иде кроз Мало Сланце.

'Одмор, мјесто испод села Кумодража на овој страни пошав новом Крагујевачком друму, под ливадом за 10 коса. Кажу да су се ту одмарали Турци, кад су излазили из Биограда у село, јер је веле, то на по пута од Биограда до Кумодража.

'Округла Пољана, равно мјесто у атару села Жаркова на источној страни, под њивом за два дана, а остало је под шумом општинском.

'Окру'гла' Пољана, мјесто под њивама у атару села Кнежевца у Ћупричином Потоку.

'Окр'углица, округла бара у атару села Жаркова у Макишу.

"Општинска Ли'вада, мјесто за 15 коса под општинском ливадом у атару села Вишњице на источној страни.

'Ораси ('Ора"ха), мјесто и у њему поток у атару села Сланаца на западној страни са неколико ораха, који рађају и сад; потоку је ту глава а утјече у онај поток, који иде кроз село.

'Ора"шће, узвишено мјесто са орасима и под њивама и ливадама за 20 дана у атару села *Жељезника* на сјеверној страни.

'Орепак ('Орепка), мјесто у атару села Жаркова у Макишу под ливадама. Ово се мјесто између бара отегло као реп.

'Орлова Кр̏ушка, мјесто брдовито у атару села Кумодража на источној страни, кажу прозвато за то, што су се легли орлови на крушци, која је ондје. Овуда је забран под церовом шумом.

'Орловац (′Орловца), мјесто у Авали више села *Белога* Потока. Ту падају и легу се орлови, јер је мјесто под честом буковом шумом. Имају два извора, на којима је добра вода, а утјечу у поток Врановац.

'Орловац, стрменито мјесто између атара села Пиносаве и Ресника, нешто под њивама а остало под шумом растовом родном, има извор, који је добар за пиће, а вода мало ниже усише у земљу.

'Орловача, мјесто у атару села *Железника* на источној страни за један сахат хода под лијепом шумом церовом и граничевом. Кажу да су се легли орлови по великијем растовима, који су онуда били.

'Орловица, мјесто под њивама, ливадама и виноградима, има га у атару села Мирijева на сјеверној страни за 200 дана, а у атару села Сланаца на западној страни за 300 плугова орања. Кад је снијег па дува вјетар (кошава) буду овђе толики сметови, да могу трајати до Ђурђева дана, и вода што се од њих топи толико напуни земљу, да може из ње тећи до по љета, па се слива у онај поток, што иде иза села. У овом је мјесту нов запис у једној крушци.

'Осовље, велико брдо у атару села Сланаца на јужној страни и око њега и утрина за 50 плугова.

ʼОсоје, мјесто испод села Кнежевца под ливадама за 30 коса.

ʼОсоје, велико и камените брдо у атару села Кумодража на источној страни. Кажу да је некад велика шума онуда била, а сад је нема него је голо брдо.

ʼОсредак (ʼосретка), равно мјесто за 20 дана орања под родном шумом грмовом у атару села Кнежевца на западној страни до атара села *Жељезника.* А у Жељезнику има га пола исто тако под шумом.

ʼОсредак, мјесто у атару села Пиносаве на источној страни под њивом. Оно је на узвишеном мјесту између потока: Анатемског и Дубоког.

ʼОстрво, подводно мјесто у атару села Винче на источној страни, под ливадама за 50 коса.

ʼОтавица, мјесто под шумом између села Рушња и Рипња из грочанског среза.

ʼОшљани, мјесто у атару села Винче на сјеверној страни, под њивама за 150 дана орања. Приповиједају да је овђе било некад село маџарско.

ʼОшљанска ʼчесма, извор у атару села Винче, добар за пиће, а не пресушује, и љети је врло хладан, а из дубине извире.

Павʼитине, јаруга у атару села Кумодража ниже Разбојишта.

Паʼвкова Вʼода, извор испод села Кумодража на овој страни, пошав Биограду, добар за пиће и никад не пресушује, а утјече у ријеку, која иде

кроз Мокри Луг, па се слива у Саву. Приповиједају да је овај извор некад много јачији био, па је избацивао борове шишарке. Око овог су извора добре ливаде за 7 коса.

П̏адали̑ште, ливаде у атару села Ресника на јужној страни за 20 коса. Некад су падали цигани ту.

Па́дине, врлетно и дубоко мјесто за 15 дана орања под њивама у атару села Вишњице на јужној страни.

Па́зари̑ште, мјесто под њивама и лугом испод села *Белога* Потока близу старог друма Крагујевачког. Увече доћерају из шуме и оставе ту кола са дрвима, а сјутрадан се одатле тјерају у Биоград на пазар, па веле да се за то тако зове.

Пајино Про̑шће, мјесто под липовом шумом у атару села Лештана на јужној страни.

Па́јстовица, камените мјесто и орања земља са мало винограда, за 50 дана свега, у атару села Сланаца на западној страни. Кажу да је била некад шума онуда, али је сад врло мало има. Ту је сад зборно мјесто и грудобран вишњичкој чети народне војске.

П̀акине Шљи́ве, западни крај села Рушња. На овоме крају има око 10 кућа.

Панађу́ри̑ште, мјесто под њивама у атару села Винче у Чекијама.

П̀аригу̑з, равно мјесто у атару села Пиносаве на источној страни под добрима њивама. Имају овђе три извора, који су један до другога, јаки између 2 и 4 прста, никад не пресушују, добри

су за пиће и постаје од њих поток на коме меље више воденица. Вода с овог потока иде на ладну воду и утјече у ријеку Топчидер у атару села Ресника, па се и овђе по њему зове једно мјесто под ливадама за 100 коса. Казују да су Срби ту имали засједу да дочекају Турке у вријеме Карађорђијеве владе. Једанпут ударе Турци из Биограда да пљачкају село, а Срби их ту дочекају и ране по стражњицама. Турци се врате у Биоград; и кад су онамо питани шта су добили, они парећи стражњице одговоре, да су то добили. Послије прозову тако то мјесто спахије из Биограда, кои су у село излазили.

П̀ариповац (Пàриповца), поток ниже села Жаркова, који утјече у Провалију. Приповиједа се да су ту некад пасли коњи, парипи, па се одонда тако прозвало.

П̀арлози (Пàрлога̑), мјесто под утрином за 15 дана орања у атару села Кнежевца на западној страни.

П̀арлози, мјесто под општинском шумом највише липовом у атару лела Лештана на западној страни.

П̀арлози, утрина сеоска за 100 дана орања у атару села Миријева на источној страни. Кажу да су били некад виногради туда, па кад су покварени, онда се овако прозвало. Имало је још крушака и ораха тако дебелијех, да их два човјека не би могли обухватити, али се сво

дрвеће посушило па је исјечено и сад нема ни једног.

П̀арлози, ораћа земља за 20 дана у атару села Ресника на западној страни. Били су некад виногради ту, па су опет почели да их саде.

П̀арцански Ѝзвор, два извора један до другога у селу Раковици, јаки између 1—3 прста, вода није најбоља за пиће, а иде на Саставке. Неки човјек из села Парцана у срезу космајском доселио се био прије 30 година и направио ту колибу да живи, па се опет вратио у Парцане, а ово се овако прозвало.

Пас̀уљак (Па̀суљка), извор и око њега земља на источној страни у атару *Белога* Потока у мјесту Честама. Некад је сијан онуда грах.

П̀асуља̑к, (Пасу́љка), мјесто под ливадом у атару се́ла Рушња на источној страни.

П̀аун—Ч̀есма, извор у атару села Бањице на источној страни, јак и добар за пиће, а никад не пресушује. Кажу да је ову чесму неки Паун правио.

П̀ашин Бу́нар, извор у атару села Ресника у Пашиним њивама, никад не пресушује, добар за пиће, а иде на манастир Раковицу па утјече у ријеку топчидерску.

П̏ашин П̀оток, вода и мјесто у атару села Малог Мокрог Луга на сјеверној страни. Кажу да је у Карађорђијево вријеме погинуо овђе један паша с више Турака, који су пошли из биоградског града да иду у Турску, па их српска

војска дочекала ту. А веле да је тада доста Турака и була ухваћено и покрштено [1].

П̏ашина Ч̀есма, озидан извор више Биограда на друму цариградском у атару села Малог Мокрог Луга, јак и добар за пиће, а тјече у Пашин Поток. Кажу да је ову чесму зидао неки паша из биоградског града за вријеме турско.

П̀ашине Њ̀иве, мјесто под ораћом земљом у атару села Ресника на источној страни. Кажу да је неки паша имао ту земљу.

П̏ашино Б̏рдо, мјесто у атару Великог Села на западној страни, утрина за 30 плугова. С овог брда види се сво Панчево тако, да се у њему могу све куће избројати. Ту је становао с војском неки паша, па кажу да се за то тако прозвало.

Пе̏јчина В̀ода, један мали извор у атару села Жаркова више Макиша и око њега брдовито мјесто под њивама.

---

[1] У другој свесци Гласника Друштва Српске Словесности има на 234. страни како се Гајо Пантелић из Тополе разговарао на Дрини са једнијем старим Турчином о устанку Срба, па кад је Гајо тај свој разговор са Турчином казао Карађорђију, овај је рекао, да не би пропали и онако раздражили Турке, да нијесу убили пашу на Јемеклуку, и да нијесу кршћавали Турке, и да нијесу узимали њихове жене и ђевојке за Србе, и да нијесу ишли на Сјеницу.

По ономе се Карађорђије кајао, што је оно учињено са Турцима, али ваљада Срби нијесу могли отрпјети да поред њих мирно прођу њихни душмани и крвопије, па су у томе на Турке ударили и оно од њих урадили.

Пе́њовића Вод̀еница, мјесто и воденица у атару села Пиносаве на јужној страни. Туда су ливаде за 150 коса.

Песк̀овити̑ Пу̑т, мјесто под ситном шумом у атару села Рушња на источној страни. Био је овуда пут којим се на колима ишло, али је покварен.

Пе́тлово Б̏рдо, мјесто под родном грмовом шумом између атара села: Жаркова, Железника и Кнежевца, а највише га има с кнежевачке стране. Кажу да ту у Карађорђијево вријеме крили су Срби кокоши од Турака, а ови кад су чули да онамо пијетли пјевају прозову тако ово мјесто.

П̀етрова Л̀ивада, стрменито мјесто у атару села Рушња на јужној страни под њивама. Некад је имало шуме букове па је искрчена. Било је ту мало ливаде и то је било неког Петра одандје из села. Овђе има извор, који је јак за један прст, а добар за пиће; из дубине извире, а никад не пресушује.

П̀еш̏ачк̏а П̀утина, брдо у атару села Ресника на сјеверној страни. Туда је пут којијем се пјешке иде.

П̀иносава, село у Посављу испод Авале на узвишеној равници, 3 сахата од Биограда.

Оно мјесто ђе су куће изнијеће на 70 дана орања и горњи му се крај зове Табориште, јер је близу мјеста тог имена.

У овоме селу има: 56 кућа, које су од слабе грађе; порескијех глава 78, а душа: 176 муш-

кијех и 188 женскијех, свега 364; чини општину са селом Рушњем; приватну механу од слабе грађе има усред села.

Овоме селу попује свештеник из Белог Потока и спада манастиру Раковици; у народној војски потпада под бјелопоточку чету, а школи ни једној не припада, нити одавдје ко у школу иде нити има какав писмен човјек овђе.

Границе су атару овог села: од истока Равни Гај до атара села *Белог* Потока, од запада Орловац до атара села Ресника и Рушња, од југа Горње Поље до атара села Рипња и Рушња, а од сјевера Делови до атара села Ресника.

Око цијелог атара могло би се обићи за $2\frac{1}{2}$ сахата; а у њему има мјеста и вода са именима 30, која се зову: Анатемски Поток, Врх-Паригуз, Вучков Извор, Горње Поље, Делови, Доње Поље, Дубоки Поток, Дуваниште, Зуквар, Качерев Извор, Крш, Куси Поток, Ладна Вода, Мајдани, Мандина Ливада, Маџарско Гробље, Миљков Извор, Миљковица, Младљици, Орловац, Осредак, Паригуз, Пењовића Воденица, Равни Гај, Радушња, Секулинац, Селиште, Сечине, Табориште, Цветин Извор и Циганске Њиве; она су пак стављена и описана ђе им је мјесто по азбучноме реду.

Путови су: један од села Биограду на крагујевачки друм, други у Ресник, а трећи у село Рушањ.

Пиносавци највише славе Јовањ Дан (зими), Никољ Дан и Стевањ Дан; преслављају Мар-

ков Дан (по Ђурђеву дне), а крста носе у четвртак по тројицама.

Кажу да је ово село постало у новије вријеме, а људи су се уњ доселили највише из нишевачке нахије.

Пи́штољина, мало мјесто у атару села Јајинаца у Аништу; вода извире из земље и пишти.

Пи́штољина, извор у атару села Рушња на јужној страни, коме вода на више мјеста излази и пишти из земље; добар за пиће, а никад не пресушује. Око њега је шума букова.

Пла̑ндиште, мјесто под шумом у атару села Железника више Кућерина.

Пла̑нди̑ште, мјесто под шумом у атару села Кнежевца више Саставака.

Пла̑нди̑ште, мало мјесто у атару села Лештана на брду Тавану, ђе стока пландује.

Пла̑нди̑ште, ораћа земља за 26 дана у атару села Ресника на западној страни. Некад је ту пландовала стока. Има добар извор, који иде кроз Кијево па утјече у ријеку топчидерску.

Под Ав̀алом, мјесто под ораћом земљом за 50 дана у атару села Ресника на источној страни пошав брду Авали.

Под̀уна̑вље, доњи крај среза поред Дунава. У њему су ова села: Вилики Мокри Луг, Велико Село, Винча, Вишњица, Калуђерица, Лештани, Мали Мокри Луг, Миријево и Сланци. (Види врачарски срез).

П̀ојило, извор у врху села Великог Мокрог Луга, добар за пиће, а јак за 2 прста и никад не

пресушује; он је глава потоку, који иде низа село Биограду па утјече у Саву.

П̀ојило, извор у Малом Мокром Лугу у мјесту Обали, прилично јак, а утјече у поток иза села. Ту се стока поји.

П̏оље, равно мјесто под ливадама за 60 коса испод села Кнежевца пошав Топчидеру.

П̀оњавина Ба̑шча, мјесто за 2 дана орања, утрина у атару села Кумодража на источној страни, и око ње је шума грмова.

П̀опов Ѝзвор, вода у мјесту Дрењаку у атару села Калуђерице, јака за 2 прста, добра за пиће, никад не пресушује, а утјече у поток, који иде кроз Ћатин Чаир.

П̀опов Лу̑г, мјесто у атару села Кумодража до Јазбина.

П̀оповица, бара у атару села Жаркова у Макишу.

П̀оса̑вље, горњи крај среза више Саве; подањ долазе ова села: Бањица, *Бели* Поток, Жарково, Железник, Јајинци, Кнежевац, Кумодраж, Пиносава, Раковица, Ресник и Рушањ. (Види врачарски срез).

П̀оточићи, поузвишено мјесто под ливадом између два мала поточића у атару села Ресника на источној страни; вода иде у рјеку Топчидер.

Пре̑ка̑ Б̏ара, мјесто у атару села Жаркова у Макишу. Ту има воде кад се Сава излије.

Пре̑трж, бара у атару села Жаркова у Макишу. Пресјекла је и предвојила ливаде, па веле да се с тога тако зове.

Пр̀ечица, мјесто у атару села Кумодража испод Разбојишта, кажу прозвато за то, што је онуда

пријеки пут у село Врчин срез грочански; мјесто је брдовито и дугачко за $^1/_2$ сахата, а по њему је свуд шума грмова и букова.

Прил̀ивци (Прили́вака̑), бара у атару села Жаркова у Макишу. Из другијех бара прилива вода у њу, па веле да се с тога тако зове.

Прњ̀авор, равно мјесто под ливадама манастира Раковице испод цркве пошав Топчидеру.

Пров̀алија, општинска утрина у атару Великога Села на сјеверној страни. Пропала је ту земља, а и сад пропада.

Пров̀алија, мјесто са добрим башчама и њивама у атару села Жаркова. Овђе има добар извор, који је из земље пробио.

Пров̀алија, мјесто у атару села Кумодража на западној страни до новог крагујевачког пута. Има њиве и ливаде за 5 дана орања; мјесто је према другој земљи дошло као у рупи, па кажу да се с тога тако зове.

Проја̀на, мјесто под ливадама у атару села Рушња на југо-источној страни.

Пр̀окоп, пут у атару села Винче, којијем се иде у Биоград.

Пр̀окоп, пут у атару села Сланаца на западној страни, прокопан иза села, те се иде њим до Миријева па у Биоград.

П̀утине, мјесто узвишено, а дугачко, у атару села Кумодража на источној страни; туда се иде у Врчин и Зуце срез грочански, а има извор, који је послаб, а лијеп за пиће, пролази кроз Крезин Брод па утјече у лештанску ријеку.

Пу́рина Гла̀вица, брдо у атару Великог Села више цркве, утрина за 60 плугова. Кажу да је ту некад сједио неки човјек Пуро, па се по њему тако прозвало.

Р.

Ра̑вни̑ Га̑ј, равно мјесто у атару села Пиносаве на источној страни под општинским забраном у коме су велики грмови родни.

Ра̑вни̑ Га̑ј, доста равно мјесто под грмовом шумом у атару села Рушња на источној страни.

Ра̑вни̑ Лу̑г, мјесто у атару села Кумодража на источној страни до атара села *Белог* Потока, испуст за стоку.

Равн̀ице, један крај села Винче.

Равн̀ице, равно мјесто у атару села Железника на јужној страни за по сахата хода, све под лијепом церовом и граничевом шумом.

Р̀адова̑нова Б̏ара, мјесто у атару села Жаркова у Макишу, а у предјелу Једеку.

Раду̑шња, поток, коме је глава у атару села Рушња на источној страни, тече низа шуме и допире до атара села Пиносаве и Ресника, па утјече у ријеку Топчидер; око њега су у рушањском атару њиве, у пиносавском шума, а у ресничком виногради.

Р̀азбоји́ште, мјесто у атару села Кумодража на јужној страни до атара *Белог* Потока. Туда је општински забран, а дрвеће је мало растово. Кажу да су ту један пут Срби разбили и побили Турке, па се зато тако прозвало.

Р̀ајина К̏ола̑рница, стрменито мјесто у атару села Кумодража на источној страни, прозвано по некоме Рајн, који је онђе кола правио. Ту има извор, који утјече у поток Клисуру, а око њега је шума букова и липова.

Р̀аките, мјесто у атару Великога Села на сјеверној страни под ливадом за 50 коса. Кажу да је некад било туда много ракитовине, али сад нема нимало, јер је сва исјечена кад је крчено.

Р̏аковица, манастир више Топчидера у једном потоку између бр́да̑, слави Аранђелов Дан, а сабор се код њега купи о Великој Госпођи.

Црква је на равну мјесту, доста је стара и од камена зидана, а има је у дужину 8, и у ширину 4 хвата. Била је ниска и имало је по крову траве, па је помоћу свијетлога кнеза Михаила, а настојавањем садашњега игумана г. Јосипа оправљена 1862. године: озидана још у висину, ударен патос од мермера, покварена преграда од зида, која је олтар раздвајала, па ударено темпло и лијено измалано, и друге ствари поправљене и набављене тако да човјек не би рекао да је ово онај стари манастир.

Око манастира је зидана ограда и има ћелија [1].

[1] У књизи *Јоакима Вујича путешествије по Сербији*, која је штампана у Будиму 1826. године, стоји на 304. страни, да су овај манастир у ратно вријеме цара Јосипа Турци свега попалили, а ћелије до темеља разрушили, па је ћелије кнез Милош о своме трошку 1822. године подигао.

А сад је опет госпођа Томанија, жена покојнога

С десне стране манастира идући од Топчидера, има испосница, коју зову св. Саве. А више манастира има опет један добар извор, за кога такође кажу да је *св. Саве;* вода иде из камена, и веле, да је љековита од грознице.

На лијевој пак страни има још једна вода и њу зову *св. Петка*, а приповиједају, да је неки човјек, који је слабо видио на очи, нашао на ту воду и умио се њом, па легао, и кад се пробудио, он прогледао, а јавило му се у сну, да је то учинила св. Петка, те се одонда прозове тако та вода. А с доње стране има још једна вода, која се зове *Црквена Чесма.*

Наоколо свуд је шума, само пошав Топчидеру пружа се пољана поред потока. Отприје се овом манастиру могло доћи само од Топчидера, али је сад оправљен пут, па му се може прићи и с горње стране од села Ресника, а од Топчидера просјечен је и насут пут тако да се њим може ићи на колима као и друмом из Биограда у Топчидер.

Од добара има манастир нешто њива и ливада и добар виноград, али најбољи му је забран, који је око њега: има и воденицу, а скоро је игуман израдио право те ће се и механа подићи, али школе нити има нити је кад била овђе; у парију му пак спадају ова села: Бањица, Жарково, Јајинци, Кнежевац, Раковн-

---

господара Јефрема Обреновића, о своме трошку направила једну зграду и лијепу зидану звонару, а у цркви је гробницу ископала и озидала.

ца, Ресник и Рушањ из врачарскога среза, и село Сремчица из посавске капетаније.

Приповиједају да је овај манастир био у атару села Раковице, више садашње раковичке механе у једној долини, ђе му се мјесто до скора познавало, а и сад се налази у земљи часна трпеза; па је овђе премештен од турскога зулума на дан Велику Госпођу, те се с тога сад тог дана купи сабор овђе. А кажу да је славио св. Саву док је горе био.

Овај манастир имао је диплому од рускога цара великог Петра, па је та диплома од некуд сад у Фрушкој Гори у манастиру Великој Ремети, и г. Јосип (садашњи игуман раковички), казује, да је приликом путовања 1863. године видио исту диплому, и у њој стоји, да калуђери одавдје могу сваке треће године долазити у Русију ради милостиње.

У атару су овог манастира мјеста: Брестови, Вигњиште, Голо Брдо, Забран и Прњавор, која су записана свако на своје име.

Нека не буде још заборављено, да је уз манастир од сјеверне стране гроб Васе Чарапића.

Р̀аковица, село у Посављу ниже крагујевачког пута у потоку, два сахата од Биограда.

Мјесто ђе су куће изиђеће у дужину 600, а у ширину 450 хвата. У овоме селу има: 25 кућа, које су од слабе грађе, 27 порескијех глава, а душа: мушкијех 72, а женскијех 61; оно потпада под јајиначку општину; попују му калуђери из манастира Раковице, а у народ-

ној војсци долази у бјелопоточку чету; има механу, која се зове Раковичка, а школе нема нити којој другој школи припада, нити писменијех људи има.

Границе су атару: од истока Јарчево Брдо до атара села Кумодража и *Белог* Потока, од запада Ресничке Њиве до атара села Ресника, од југа Стража до атара села Ресника и Пиносаве, а од сјевера Јајинско до атара села Јајинаца.

Око цијелог атара могло би се обићи за $1\frac{1}{2}$ сахат; а у њему има мјеста и вода са именима 26, која се зову: Ајдучка Чесма, Аћимов Извор, Аџијини Брестови, Бачкало, Буковица, Вељкови Бунари, Виногради, Дуњак, Ђиркина Крчевина, Живков Извор, Запис, Јајинско, Јечмиште, Крушик, Мандриште, Милошев Поток, Парцански Извор, Ресничке Њиве, Саставци, Селиште, Спајиске Ливаде, Стража, Стојинна Њива, Тодорове Њиве, Тополе и Чарапићев Поток. Сва пак ова имена стављена су и писана ђе им је мјесто по азбучном реду.

Путови су: један у Биоград на село Јајинце, а други у села: Бели Поток и Ресник.

Раковичани највише славе Николљ Дан, а крста носе у четвртак по тројицама.

Кажу да је ово село одскора, а мјесто му се прозвало овако за то, што је имало увијек рака у потоку, који кроз њега иде.

Раковичка Механа, (приватна а од слабе грађе) на старом крагујевачком путу више села Рако-

вице, а (сад) испод крагујевачког пута у једном потоку на два сахата од Биограда.

Р̀аковичка̑ Ре́ка, вода у атару села Раковице. Види Раковички Поток.

Р̀аковички̑ П̀оток, вода, која се слива од вода из села Раковице, тече на манастир Раковицу и послије утјече у ријеку Топчидер. Око овог су потока њиве, којијех имају и Ресничани у атару својег села.

Рам̀адан, мјесто под добрим њивама и ливадама у атару села Вишњице на јужној страни. Има извор озидан, јак и добар за пиће, а утјече у Дунаво. Ово је мјесто у долини између два брда, па кажу да су се ту у турско вријеме буле купале, а Турци по брдима около чували их.

Р̀амино Б̀остани̑ште, велико мјесто у атару села Винче на источној страни под шумом растовом. Приповиједају да је неки Турчин Рамо сијао овђе бостан.

Р̀аскрснице, орађа земља за 2 дана у атару села Ресника на источној страни; око тога је општински забран са церовом шумом. Ту се раздвајају путови на 4 стране: један иде под Авалу крагујевачком путу, други у Рушањ, трећи у Јајинце, а четврти у манастир Раковицу.

Ра́скршће, мјесто под шумом у атару села Винче више Чекија. Ту се растављају путањице које куда.

Ра̀скршће, мјесто у атару села Жаркова на јужној страни. Ту се растављају путови у Рушањ и Железник.

Р̀веница, поток у атару села Жаркова, отока из

Макиша у Саву. Кад се Сава излије овђе вода придође и напуни Макиш; за то су испод ћуприје на овом потоку намјештена врата, те кад хоће Сава да придође, затворе се да вода у Макиш не иде, а кад се опет Макиш с горње стране напуни водом од киша или снијега, онда се отворе врата те вода одиђе у Саву.

Р̀веничко ̀Окно, бара у атару села Жаркова у Макишу и у предјелу Једеку. Ту утјече Рвеница.

Рѐпишко ̀Окно, мјесто у атару села Жаркова у Макишу. Ту утјече вода из Репишта. Мјесто је подводно и има у њему патака и гусака дивљијех.

Р̏епи̑ште, јак и врло добар извор у атару села Жаркова на сјеверној страни у једној дубокој долини и око њега добре њиве и баште. На потоку, који постаје од овога извора, мељу воденице.

Рѐсник, село у Посављу више манастира Раковице у пристранку, 3 сахата од Биограда.

Мјеста ђе су куће, има за 100 дана орања.

У овоме селу има: 69 кућа од приличне грађе, 98 порескијех глава, а душа: мушкијех 231 и женскијех 265; ту је општински суд и само ово село чини општину; имају усред села двије приватне механе од слабе грађе. Ово село спада у нурију манастира Раковице, а у народној војсци у бјелопоточку чету; школе пак нити има нити ово село којој школи припада.

Границе су атару: од истока Иве до атара села Раковице и Пиносаве, од запада Пландиште до атара села Кнежевца и Рушња, од југа Бабин Гроб до атара села Рушња, а од сјевера Стра-

жевица до атара села Кнежевца и забран манастира Раковице.

Цио атар може се обићи за $2^1/_2$ сахата, а у њему има мјеста и вода са именима 56, која се зову: Арап-Чаир, Аџијини Брестови, Бабин Гроб, Брана, Брестови, Велика Алуга, Говедарска Пољана, Голи Брег, Граб, Дедини Бунари, Делови, Дубока Јаруга, Дубоки Пут, Ђурин Чот, Ждралова Бара, Зелењак, Јелезовац, Јелесијин Брод, Кадијин Поток, Каменац, Клен, Клик, Кошњичиште, Кључеви, Кречане, Ладна Вода, Лучине, Лубњача, Мандрине, Марijине Пуне, Милијина Крчевина, Миркова Бара, Орловац, Падалиште, Паригуз, Парлози, Пашине Њиве, Пашин Бунар, Пландиште, Под Авалом, Поточићи (на два мјеста) Радушња, Раковички Поток, Раскрснице, Рушањски Поток, Спиљевац, Синђин Гроб, Совина Рупа, Стојадинов Бунар, Стражевица, Старчева Вода, Стрмоглавинице, Тодорова Јаруга, Тршке и Циганске Њиве. Сва пак ова имена описана су и стављена ће им је мјесто по азбучноме реду.

Путови су: један на манастир Раковицу па преко Топчидера у Биоград, други у Рушањ, трећи у Пиносаву, четврти у Јајинце и Раковицу, пети у Бели Поток, а шести у село Кнежевац.

Ресничани највише славе Никољ Дан, Aранђелов Дан и Јовањ Дан; преслављају други дан васкрса, а крста носе у суботу пред петрове покладе.

За ово село каже се да је одавно. Најстарије су у њему породице Алексићи, Аџијићи и

Рњићи; Шаргићи су дошли из Арнаутске, а други су из неког мјеста Леваје. А породица садашњијех Радојичића, веле, да је постала од неког Маџара, који је одавно пребјегао из аустријске војске, па се овђе настанио и изродио 5 синова.

Ре̑сничке Њ̀иве, орађа земља за 15 дана у атару села Раковице на западној страни до атара села Ресника. Ресничани окрчили то мјесто, а Раковичани га добили на суду.

Ри́стин П̀оток, равно мјесто под добрим ливадама и њивама за 200 дана орања ниже села Великог Мокрог Луга. Кажу да је ту погинуо неки Ристо, па зато се тако прозвало. Има извор, који је добар за пиће, никад не пресушује, а утјече у поток, који је ниже села.

Ри̑т, мјесто између атара Великог Села и Винче под баром и нешто под ливадом с винчанске стране. Овуда расте сита, од које се плету асуре.

Рњ̀аковац (Рњ̀аковца), стрменито мјесто у атару села Рушња у Бодљи под њивом. У овоме мјесту има више вода, од којијех постаје и поток тога имена, па иде на село Железник и утјече у Макиш.

Р̀один По́ток, вода која иде кроз забран Гајић па утјече у Кијево, а глава му је у атару села Рушња.

Р̀оспи-Ћ̀уприја, стари од камена озидан добар мост преко потока, који тече из села Миријева, а на путу којијем се из Биограда иде у Вишњицу, а около су њиве и баштованџинице. Кажу

да је ову ћуприју градила нека жена Роспија.

Р̑т, брдовито мјесто у атару села Железника на јужној страни за 1 сахат хода под шумом церовом и граничевом.

Р̀удмановачка Т̀рска, бара у атару села Жаркова у Макишу. Ту расте трска, а близу је мјесто Рудманово.

Р̀удманово, равно и велико мјесто под добрим ливадама у Макишу између атара села Жаркова и Железника, а туда су и државне ливаде. Овуда расту гљиве рудњаје.

Р̀ујица, мало стрменито мјесто под ситном шумом у атару села Кнежевца код кречана до топчидерског Кошутњака. Кажу да је ту некад расло дрвеће рујевина.

Р̀упе, мјесто под ливадом у атару *Белог* Потока на западној страни. Око овог су мјеста и отуд и одуд брда, а оно је равно и дошло као у рупи.

Р̀упе, мјесто између атара села Вишњице и Мириjева: на вишњичкој су страни њиве, а у миријевској је пјесковити мајдан, који се под закуп даје.

Р̀устемова М̀андра, мјесто у атару села Великог Мокрог Луга на јужној страни под њивом за 150 дана. Зна се кад је ту неки Рустем Турчин држао овце.

Ру̑шањ (Ру̑шња), село у Посављу на узвишену мјесту, на крају среза с јужне стране, најудаљеније од среске канцеларије ($3\frac{1}{2}$ сахата од Биограда).

Оно мјесто ђе су куће изнијеће за 100 дана орања, а дијели се на четворо: први је крај на источној страни, који се по долини зове Доља, и у њему има 12 кућа; други је у средини на поузвишену равну мјесту, те се зове на Брду, са 20 кућа; трећи је крај на сјеверној страни близу мјеста Клења, па се по њему и каже у Клењу, и ту има 10 кућа, а четврти је пошав к Липовици у Пакиним Шљивама на западној страни, ђе исто тако има 10 кућа.

У цијелом селу има свега 52 куће, које су махом од слабе грађе, а највише покривене ћерамидом, и у свакој има по једна, а у већим по двије и више соба, и поред сваке скоро куће има по једна или двије зграде, које зову вајати, али у њима слабо ноћују, него у кући по собама; порескијех глава има 79, а душа: мушкијех 204 и женскијех 210, свега 414; ту је општински суд, под који потпада и село Пиносава; општинска кућа (мала и слаба) општински кош и запис, који је у једној крушци, све троје су у једној огради на равном мјесту у сред села.

Ово село спада у нурију манастира Раковице, а у народној војсци у жарковачку чету; школе пак нити има овђе нити ово село спада другој којој школи, јер и не даје нико ђецу на књигу. Била је механа па је прије неколико година изгорјела [1].

[1] Али је село скочило и извадили су право љетос, те ће опет да начине механу у селу.

Границе су атару овог села од истока место Јечмиште до ријеке Топчидера и атара села Шиносаве, од запада Бела Река до атара села Рипња у грочанском и атара села Барајева у посавском срезу, од југа Каменац до атара села Сремчице у истом посавском срезу, и од сјевера Орловац до атара села Ресника и то на све стране ½ сахата далеко од села, тако, да је сав атар дошао као круг, који би човјек могао обићи за 4 сахата; а у њему има мјеста и вода са именима 75, која се зову: Белеге, Бели Камен, Бела Река, Бивоља Бара, Бодља, Брвина, Брдо, Бронза, Бугарски Извор, Врбин Поток, Голо Брдо, Голетна Пољана, Девојачки Гроб, Деларов Извор, Деларова Њива, Две Главе, Доља, Дубока Јаруга, Ђорђев Извор, Жарковачки Збег, Закршћена Граница, Запис, Збеговиште, Зовњак, Јасен, Јасика, Јечмиште, Јоксимовица, Каменац, Караула, Клење, Кнежевачки Збег, Коларнице, Колибе, Курјаковац, Ливадак, Липовица, Мала Липовица, Мали Парлози, Маџарица, Маџарска Бара, Маџарско Гробље, Отавица, Пакине Шљиве, Пасуљак, Песковити Пут, Петрова Ливада, Пиштољина, Пројана, Равни Гај, Радушња, Рњаковац, Савина Водица, Савина Стопица, Саставци, Старчева Вода, Старо Село, Стара Чесма, Сремачки Збег, Стража, Стрменито Лице, Стубљине, Топчидер, Трњак, Тришин Извор, Ћиринница, Ћирин Поток, Ужичке Мере, Церак, Чесмица (на два мјеста), Шиндари,

Шиндраковац и Шобурак. Сва пак ова мјеста описана су и пометана по реду као што слова иду.

Путови су: један на Барајево село у срезу посавском и даље, други на истоку у Рипањ, село среза грочанског, а трећи на западној страни, којијем се иде у Железник и у Сремчицу, село у срезу посавскоме.

Рушањци славе највише светог Ђорђија у јесен, Никољ Дан и Јовањ Дан; преслављају Петковицу, а крста носе у четвртак (први) по тројицама.

Приповиједају да је ово село било некад велико да се по 70 млада под вијенцима скупљало на извору у селу долазећи по воду, па људи од куге помрли, и кад је тако порушено, онда се овако прозвало.

Кажу да је ово мјесто било пусто и прво се у њега доселила породица Ружића, којијех сад има неколико кућа, најимућнијех у селу. Њихна је постојбина, веле, била код Косова поред воде Лаба. Прије 100 и више година убију им онамо Турци псето овчарско и они се за то с њима заваде и потуку, па побјегну у Пазар. Ту су живљели до Кочине Крајине, а тада дођу амо и населе се у Маслошеву, садашњем селу у срезу јасеничком окружја крагујевачког, али и ту заметну бој са Турцима: једнога дана играло је коло, а субаша турски ухвати се до младе Руже, од које је постало презиме садашњим Ружићима. То буде криво њеноме човјеку, за то он узме пушку и убије оњђе тога субашу, па за тијем побјегне те

се у Рушњу настани, а брат овог човјека побјегне у Њемачку. Приповиједају да је тада била на Сави ћуприја ниже Биограда на мјесту, ђе сад стају лађе.

Породице осталијех пак Рушњана, кажу, доселиле су се послије из некијех мјеста поред Мораве, и звали су се неки од њих Врцићи и Чкауље, али данас нико тог презимена не држи, него се неки зову по ђедовијем, а више њих по очинијем именима[1]. Само су упамтили да су неки, којијех се потомци сад презивљу Томићи или Спасојевићи дошли из неког мјеста Пчелице (да то не буде садашње село у срезу левачком окружја јагодинског.) А неки су из Бара[2], па се и данас по томе зову (само у селу) Баралије.

Ру̑шањска̑ општина под коју спадају села: Пиносава и Рушањ, а има свој суд у сред села Рушња у слабој кући.

---

[1] Мијењање презимена забрањено је и уредбом државне власти, него се опет не може да стане томе на пут. Тако неки и имена друга узимају, а то (мислим да) бива отуда, што се ђеци на крштењу дају грчка и чивутска имена, која нијесу у вољи нашему народу, као што је н. пр. мени поп нађео име Алимпије, с тога, што сам се родио на алимпијев дан (1840 године). Али мој отац и кум којима се није допадало ово име, нађену ми српско име *Воисав*, по којему и сад ме зову ђе сам се родио.

[2] Овако име имају три села у Србији: једно у крагујевачком, једно у пожаревачком и једно у јагодинском окружју.

Ру̀шањски̑ По̀ток, вода и мјесто под ливадама у атару села Ресника до атара села Рушња. (Види Дубока Јаруга узмеђу атара села Ресника и Рушња.)

С.

Са̀вина Во̀да, извор усред села Сланаца, добар за пиће и јак 2 прста, утјече у поток, који иде кроз село.

Са̀вина Во̀да, извор више манастира Раковице. (Види Раковица манастир.)

Са̀вина Во̀дица, извор у атару села Рушња испод Савине Стопице, извире озго из једнога камена, који је шупаљ, као крст, ђе вода излази. Та је вода за по прста јака, а никад се не мијења, и добра је за пиће. Кажу да је љековита од грознице.

Са̀вина Сто̀пица, мјесто за 30 дана орања и нешто под шумом у атару села Рушња на сјеверној страни. Ту има један велики камен и на њему шупљо као да је човјек ногом стао. Приповиједа се, да је ту стао ногом св. Саво. А људи из села Кнежевца зову ово мјесто Божја Стопа.

Са̀иновац (Са́иновца), брдовито мјесто под њивама, ливадама, виноградима и забраном у атару села Вишњице на источној страни.

Са̀кина Чѐсма, средњи извор у Авали на граници *Белог* Потока и села Рипња, из гроцанског среза, никад непресушује, вода лијепа за пиће, а тече кроз атар села Пиносаве, на утје-

че у ријеку Топчидер. Била је ова вода озидана и изведена на пут, којим се иде у Крагујевац, а сад је покварена и глава јој је више друма.

С̀ама̑р-Б̏рдо, мјесто у атару Великог Села на сјеверној страни око 50 плугова ораће земље; брдовито је, около су долине, а горе је узвишено и дошло као самар.

Са́ста̑вци (Са́става̑ка̑), мјесто између атара села Бањице и Јајинаца ђе се састају воде, а около су њиве и утрина.

Са́ста̑вци, мјесто у атару Великога Села на западној страни до атара села Сланаца, под баштом за 10, а под утрином за 50 плугова. Ту се састају двије воде од којијех једна иде из Малог Сланца, а друга из села Сланаца, и два пута: један од села Сланаца, а други од цркве велико-селске.

С̀аста̑вци, мјесто под шумом у атару села Кнежевца више Кијева, ђе се састаје више вода.

С̀аста̑вци, мјесто између атара села Раковице и Ресника, пола под њивама, а пола под лугом. Ту се састаје више вода па иду на манастир Раковицу и утјечу у ријеку Топчидер.

С̀аста̑вци, мјесто у селу Рушњу на источној страни за један дан орања са извором, који је добар за пиће. Ту се састају три воде: Стрменито Лице, Шиндраковац и Стара Чесма из села, па утјечу у ријеку Топчидер.

Света Петка, извор код манастира Раковице. (Види Раковица манастир.)

С̏еверово Б̏рдо, мјесто под виноградима у атару села Кумодража на сјеверној страни.

Се́дак (Се́тка), мјесто под њивама у атару села Железника на сјеверној страни.

С̏еди-Б̏аба, мјесто и извор у атару села Рушња до атара села Железника и Сремчице из посавскога среза.

Се́иновац (Се́иновца), мјесто под њивом у атару Великог Села на сјеверној страни за 50 плугова. Кажу да је ту имао земљу неки Турчин Усеин спахија, па се по њему тако прозвало.

С̏екулинац (Сѐкулинца), мјесто у атару села Пиносаве на источној страни под њивама и мало луга са разном ситном гором. Има извор, који се тако зове, јер га је, веле, некакав Секула пронашао; вода с њега утјече у ријеку Топчидер.

С̏ели̑ште, равно мјесто под добрим њивама и ливадама ниже села Великог и Малог Мокрог Луга за 120 дана орања. Има добар извор, који утјече у поток ниже села. Први пут кад су се садашњи Мокролужани доселили, овђе су се населили, и ту су биле куће док нијесу пребјегли у Њемачку уз Карађорђија, па кад су се одонуд послије вратили, онда су се премјестили на садашња мјеста, а ово прозвали овако.

С̏ели̑ште, мјесто под њивама у атару села Вишњице на источној страни иза села. Кажу да је овђе било село и стара црква, па је село измјештено на садашње мјесто, а црква је и школа и сад овђе.

С̏ели̑ште, мјесто испод села Кумодража на овој страни пошав Биограду под ливадом за 20 коса. Кажу да је онђе некад село било, а приповиједају да су Турци некад исјекли много Срба, па их укопали ту у два подрума, који се и данас познају по удољенијем мјестима.

С̏ели̑ште, удољено мјесто под њивама и ливадама у атару села Миријева на јужној страни; има извор, који је јак и добар за пиће, а утјече у поток што иде кроз село.

С̏ели̑ште, мјесто до села Пиносаве на западној страни под њивама и воћњаком.

С̏ели̑ште, мјесто за 20 дана орања под њивом и воћњаком до села Раковице на источној страни. Кажу да је најприје овђе било село Раковица.

С̀ечине, мјесто у атару села Пиносаве на источној страни. Ту су њиве средње, пола је брдовито, а пола равно. Кажу да је била ту некад шума, па кад је исјечена, прозвало се тако.

Сики̑љевац (Сики̑љевца), мјесто под њивом, виноградом и утрином у атару села Ресника на јужној страни; има извор, јак за 4 прста, добар за пиће, никад не пресушује, а утјече у ријеку Топчидер.

С̀инанов Лу̑г, мјесто под добром ливадом за 10—15 коса на међи између атара села Ресника и Кнежевца (али на кнежевачкој страни) иза Кнјева у мјесту Стражевица. Кажу да је овђе погинуо неки Синан-паша, који је отимао земље од Срба, па се одонда тако прозвало.

С̀инђин Гр̏об, мјесто у атару села Ресника на западној страни до мјеста Лубњача под ситном шумом.

Сла́начки̑ По́ток, вода у селу Сланцима, у коју се сливају више извора.

Сл̀аначко Бр̏до, узвишено мјесто између атара села Сланаца и Вишњице под њивама.

Сла̑нци (Сла̑наца), село у Подунављу у једној долини, на 2 сахата од Београда.

Мјесто ђе су куће изнијеће у дужину 1000, а у ширину 700 хвата и дијели се на четири краја, који се зову: од истока Масларова Махала, а од запада Рибошка Махала, од југа Ћуковац, а од сјевера Стари Манастир.

У овоме селу има: 73 куће, од којијех су многе каменом зидане а покривене ћерамидом и цријепом, 111 пореснијех глава, а душа: мушкијех 315, а женскијех 337; само ово село чини општину и ту је суд у слабој општинској кући, има приватна механа од слабе грађе.

Овоме селу попује свештеник из Великог Села и спада велико-селској цркви и школи, а ђака даје 35 (сад); у народној пак војсци потпада под вишњичку чету.

Границе су атару: од истока Било до атара Великог Села, од запада Орловац до миријевског атара, од југа Осовље опет до атара миријевског, а од сјевера Балабановац до атара Великог Села, све по $^1/_4$ сахата од села, тако да се цио атар може обићи за 2 сахата; а у њему има мјеста и вода са именима 23, која се зову: Бала-

бановац, Било, Будањ, Брешће, Врућа Вода, Главица, Градиште, Грмови, Деоница, Камен, Кривија, Липе, Обрадова Вода, Ораси, Орловица, Осовље, Пајстовица, Прокоп, Савина Вода, Татино Брдо, Точак, Чесмица и Чича-Пајино Брдо. Сва пак ова мјеста стављена су и описана ће им је мјесто по азбучном реду.

Путови су: од истока у Велико Село, а од запада преко атара вишњичког у Биоград и један у Мирјево па на Мокре Лугове.

Сланчани славе највише Никољ Дан, Ђурђиц, Петковицу и Јовањ Дан; преслављају Мученике, а крста носе трећи дан васкрса.

Као што је ово село у долини, кажу да у њему најприје буде слане, па се с тога прозвало тако.

Сл̏атина, слабачак извор у Карловим Ливадама у атару *Белога* Потока, утјече у ону рјеку што иде кроз Широке Ливаде.

Сл̏атина, мјесто за 20 дана орања у атару села Калуђерице на сјеверној страни; има језеро на коме се стока поји.

Смо́љнице, мјесто за 25 дана под њивом и ливадом у атару села Вишњице на јужној страни.

См̀рдан, велико мјесто у атару села Винче на западној страни под њивом и ливадом. Има извор, који рјетко пресушује, а није за пиће добар, јер је вода веома бљутава.

См̀рдан, мјесто под њивом и ливадом у атару села Мирјева на сјеверо-источној страни. Има два извора и око њих неколико ораха, који рађају,

А приповиједају да је ту некад била црква, од које се трпеза, веле, и сад налази онђе у земљи.

См̀рдљива Л̏ипа, мало бреговито мјесто на граници између села Кумодража и Великог Мокрог Луга, под утрином за 20 дана орања.

Со̏вина Ру̏па, мјесто под ораћом земљом за 10 дана у атару села Ресника на јужној страни до села Рушња. Кажу да су се ту легле некад тице сове.

Сп̀ахијске Ли́ваде, мјесто у атару села Раковице на западној страни, пола под ливадом пола под лугом. Кажу да су Турци спахије имали ту ливаде у њино вријеме.

Сре̏дњӣ Лу̑г, мјесто у атару села Жаркова у Макишу. Ту су ливаде.

Ср̀емачкӣ Збе̏г, равно мјесто у атару села Рушња, у мјесту Белој Реци под средњијем њивама. Кажу да су у турско вријеме били у Збјегу ту људи из села Сремчице у посавскоме срезу округа биоградскога, па се одонда то мјесто тако прозвало.

Стана̀ричина Њ̏ива, равно мјесто у атару села Кумодража на источној страни под ораћом земљом за 2—3 дана.

Ста́нкова Ба̏ра, мјесто у атару села Винче. Кажу да је неки Станко овуда чувао овце.

Ста́нкова В̀одица, мјесто за 30 дана под обштинском њивом у атару села Вишњице на источној страни. Има извор јак и добар за пиће, а утјече у Дунав.

Ста́нкова Топ̀ола, мјесто под њивом и ливадом у атару села Вишњице на западној страни. Имао је ту некакав Станко њиву.

Ста́нков Гро̏б, мјесто у атару села Железника на источној страни под добријем њивама за 120 дана. Кажу да се отприје ово мјесто звало Брдо, а кад је ту убио гром некога Станка прије 25 година, који је онђе и укопан, онда се овако прозвало.

Ст̀анојева Л̀ивада, равно мјесто на источној страни у атару Села Великог Мокрог Луга под испустом за 200 дана о̏рања. На сриједи има једно језеро, које никада не пресушује и вода је с њега за пиће врло добра. Кажу да је неки Станоје чувао ту говеда, и да се одонда тако прозвало.

Ст̀ануждина, извор и мјесто ниже села *Белога* Потока под њивама; вода утјече у ону ријеку, што иде кроз Широке Ливаде. Кажу да су ту били станови за стоку, па се по томе тако прозвало.

Ста̑ра̑ Ви̏нча, један крај села Винче.

Ста̑ра̑ Ка̀луђерица, добар извор и мјесто за 20 дана орања, бреговито, под шумом највише гloговом, у атару села Великог Мокрог Луга на источној страни. Приповиједају да је ту у турско вријеме сједила нека калуђерица и држала кованлук, јер је имало лијепог дрвећа родног, а и сад има по нека дуња.

Ста̑ра̑ Ч̀есма, извор ниже села Кумодража на овој страни пошав Биограду, добар за пиће и никад не пресушује. Била је озидана чесма и кажу да су је Турци правили, али је сад покварена и нема зида. Око овог извора било је неко гробље, које се звало маџарско, и имало је много камења, које је било као и остало камење по

српском гробљу, али је однијето у Топчидрер кад је прављена црква, па сад нема ни једног камена, него је чиста земља, која се оре и коси, и сади се виноград на њој.

Ста̑ра̑ Ч̀есма, озидан извор усред села Рушња, јак за дебелу руку, на више мјеста извире, вода добра за пиће. На овај се извор скупљало некад по 70 млада под вијенцима, долазећи по воду, кад је Рушањ велики био, као што има приповијест у опису његовом.

Ста̏ре В̀иноградине, мјесто у атару села Железника. (Види стари виногради.)

Ста̑ре Креч̀ане, бреговито мјесто за 80 дана орања под ситном шумом у атару села Кнежевца у Малом Кијеву. Овђе су биле некад кречане, којима се мјесто и сад познаје по рупама.

Ста̑ре П̀ојате, мјесто у атару Великог Мокрог Луга на јужној страни под њивом за 10 дана орања. Некад су биле појате. Има извор, који је добар за пиће, а иде на Јемирову Ливаду.

Ста̑ри В̀иногради, бреговито мјесто у атару села Железника на јужној страни под испустом за стоку. Кажу да су прије 50 година били онуда виногради, па су забатаљени. Неки зову ово мјесто и Старе Виноградине.

Ста̑ри̏ Кова̀нлук, извор и мјесто под њивом у атару села Винче у Смрдану.

Ста̑ри̏ М̀анасти̏р, мало мјесто у селу Сланцима под брдом. Причају да је ту био некад манастир, којега је мјесто и сад ограђено. Кажу да су Турци погубили овђе калуђера, којега су за мошњице

објесили о дрвету, и 30 ђака, од којијех се најстарији, по имену, Стеван, посвети, које кад Турци чују, опет се поврате, али не нађу његово тијело, јер га Срби прије однесу у Аустрију у манастир Војловицу, те тако Турци само покваре манастир. Потље некаком калуђеру из Високијех Дечана, који се звао Мерки-Седек, прсни се да оправља овај манастир, и он дође Карађорђију и Младену, те му допусте да купи милостињу за то, али он не учини ништа, кажу[1].

Ста̏ро̑ С̏ели̑ште, мјесто под њивама и ливадама у атару села Лештана на јужној страни. Кажу да је некад било ту село.

Ста̏ро̑ С̏ело, сјеверни крај села Кумодража, које гледај.

Ста̏ро̑ С̏ело, стрменито мјесто испод села Рушња на источној страни, нешто ливаде, а друго под шу-

---

[1] У књизи *Іоакима Вуића путешествіе* по Србији стоји на 305. страни да је он у својему путовању 1826. године долазио у Сланце и онда је ту био манастир и црква, имала је два трула и била је веома попуцала. Даље вели да је био храм **Пренесеніе Мощей святаго Первомученика и Архїдїакона Стевана**, кога су мошти почивале (онда) у једном гробу у женској препрати с лијеве стране. Још **Іоаким Вуич** каже да је тај манастир држао неку малу земљу, па је Турчину спахији Шишко-Мехмеду за њу и за десетак плаћано на годину по 12 гроша, осим што је сваки калуђер на своју главу давао по два гроша. Онда је био тамо игуман Нићифор Бранојевић, код којега је **Іоаким Вуич обѣдовао**, као што каже.

мом церовом. Кажу да је ту било село у турско вријеме.

Ста̑рчева В̀ода, мјесто између атара села Ресника и Рушња под њивама; има извор, који је јак за 3 прста, никад не пресушује; вода врло лијепа за пиће. Кажу да је некаки старац, коме се не зна име, градио ову воду, па се с тога прозвала тако. Приповиједају још да је овуда некад било село.

Сте́јин Ши̑б, мјесто у атару села Кумодража, ниже Стражара; има извор.

Стоја́динов Б̀уна̑р, извор у атару села Ресника у мјесту Паригузу, добар за пиће, никад не пресушује, а утјече у поток Паригуз.

Сто̑јнина Њива, узвишено мјесто и око њега њиве, а остало луг, у атару села Раковице на јужној страни. Удовица Стојна, која је и сад жива, имала је ту њиву, па се по њој тако прозвало.

Стра̑жа, мјесто брдовито на источној страни више села Великог Мокрог Луга; с њега се сав Биоград тако види, да нико не може никуд изаћи да се не угледа. Срби су у турско вријеме чували ту стражу.

Стра̂жа, мјесто под њивама и ливадама између атара села Пиносаве, Раковице и Ресника. Кажу да су у турско вријеме чувале ту српске страже.

Стр̀ажаре, мјесто у атару села Кумодража на источној страни, а граница између тога и села Великог Мокрог Луга, прозвато тако што су Срби чували страже ту од Турака; мјесто је мало, а брдовито, и око њега је шума.

Стра̑же, стрменито мјесто у атару села Рушња на западној страни под њивама. Кажу ди су биле у турско вријеме ту страже, које се и сад познају по укопанијем мјестима, па се за то зове тако ово мјесто.

Стр̀ажевица, поведико мјесто између атара села Кнежевца и Ресника до забрана манастира Раковице, нешто под њивама, а остало под разном шумом. Ту су биле страже српске у турско вријеме, па се и сад познају бурдељи стражарски.

Стра́на, бреговито мјесто под липовом и другом шумом у атару села Бањице на јужној страни испод Гољиног Брда. На дну има извор, који је до́ар за пиће, а утјече у поток што иде кроз село.

Ст̀рменито̑ Ли́це, извор и стрменито и каменито мјесто у атару села Рушња на узвишеној страни, све под шумом буковом.

Ст̀рмогла̑внице, брдовито мјесто у атару села Ресника на јужној страни под ораћом земљом за 5 дана.

Ст̀ублина, извор у атару села Железника у мјесту Логоришту, утјече у онај поток што иде кроз село.

Ст̀ублина, извор (други) и око њега мјесто у атару села Железника на јужној страни; вода тече на Горњу Дреновачу.

Ст̀ублина, извор у атару села Мирјева у мјесту Збеговишту. Кажу да је прије била озидана чесма, али сад је покварена и ударена сту-

блина: вода одатле тече кроз црквени забран у Загради.

Ст̀ублине, вода у атару села Рушња у мјесту Саставцима, која оздо извире, па се слива у стублину, која је намјештена; добра је за пиће, а утјече у Шиндраковац.

Студе́нац (Студе́нца), извор и око њега мјесто под њивама за 30 дана у атару села Малог Мокрог Луга на источној страни до атара села Винче; вода јака и добра за пиће, не пресушује нигда, а усише близу онђе у земљу.

Су̑ва̑ Л̀оква, мјесто у ауару села Жаркова на југо-источној страни, нешто под њивама, а остало под општинском шумом грмовом родном.

Су̑ва̑ Ч̀есма, мали извор и око њега њива за 10 дана орања у атару села Калуђерице на источној страни.

Су̑ва̑ Ч̀есма, извор на Торлаку у атару села Кумодража, јак за један прст, а добар за пиће, иде кроз село Јајинце и Бањицу па утјече у ријеку Топчидер.

С̀ува̑р (Сувара), мјесто под општинском шумом липовом у атару села Лештана на западној страни.

Су̑ви̑ До̑, мјесто под општинском шумом у атару села Железника до Горње Дреноваче.

Т.

Т̀абак-Л̀иповица, мјесто под њивама и ливадама за 150 дана у атару села Малог Мокрог Луга на источној страни; има извор јак и добар

за пиће. Прије неколико година била је овуда све сама липова шума, али је исјечена и сад је мало има; а кажу да је у турско вријеме било ово мјесто неког Турчина Табака.

Та̑бори̑ште, поравно мјесто под слабијем њивама у атару села Пиносаве на источној страни до атара села Рипња из грочанског среза. Кажу да се ту купила војска. Ово се мјесто зове и Мајдани, јер даље у рипањском атару имају неке рупе, по којима се види као да је нешто ту копано и ливено.

Т̀аван, мјесто под њивом за 20 дана орања у атару села Јајинаца на источној страни до атара села Кумодража.

Т̀аван, бреговито мјесто, утрина за стоку, у атару села Лештана на јужној страни.

Т̀амбур-Илијина Ба̑шча, мјесто испод села Кумодража у ливадама.

Та́пино Бр̏до, мјесто под виноградима за 60 мотика у атару села Сланаца на сјеверној страни. Кажу да је ту сједио неки старац, који се звао Тапо.

Т̀одорова Ј̀аруга, брдашце под шумом у атару села Ресника на јужној страни до атара села Рушња. Неки Тодор правио је ту ћумур.

Т̀одорове Њ̀иве, мјесто под њивом за 7 дана, а остало под лугом у атару села Раковице на јужној страни.

Топа́лова Кр̏ушка, мјесто под ливадама више села Винче на путу идући Великом Селу.

Топ̀ола, мјесто за 10 дана под њивом и ливадом

у атару села Раковице на јужној страни. Има ту једна велика топола.

Топ̀оле, мјесто под утрином у атару села Жаркова у Једеку.

Т̀ополе, мјесто под ливадом у атару села *Железника* у Великим Ливадама.

Топ̀оља̂к (Топоља̂ка), мјесто под ливадама у атару села *Железника*, испод Вртлога у Макишу

Т̀опчидер, ријека, којој је глава поток што иде из села Рипња среза грочанскога, па кад наступи амо на атаре села: Рушња, Пиносаве, Ресника, Кнежевца, Раковице и Бањице, прима више вода из овијех села и пружајући се на ниже мјесту Топчидеру, узима ово име и тако се зове све даље до утока у Саву више Биограда. У овој ријеци има од риба: кленића, црвениперчића и гљивара, а има и рака.

Око ове ријеке има добријех ливада, и кажу да је овуда најпитомија трава од које највише има детелине (бијеле и жуте), власуље и острика (друкчије се зове чокоглас), а расте и перуника и репушина. Него као што је ријека по долини, лако придође од киша и кад се снијег топи, поплављава многе ливаде, које се по двапут могу косити.

Кажу да се садашњи Топчидер звао *Манђаре*, па кад су тобџије Марашли-Али-паше пасли овуда коње, одонда се прозвало овако [1].

[1] О садашњему Топчидеру имало би се још говорити, особито што је ту (у конаку, који и сад стоји) сједио и умръо кнез Милош, али Топчидер потпада

Т̀орлак, високо мјесто у атару села Кумодража на путу крагујевачком према Авали с ове стране од Биограда. Мјесто је ово тако узвишено према Биограду, да се с њега види сва варош; и кад се одавдје погледа на Биоград, учини се тако пред очима, да човјек мисли сад је у њему, али кад пође низ Врачар и спусти се у долину поред бањичке механе, има посла док уђе у варош, јер ваља ићи 1½ сахат. Овђе има приватна механа од слабе грађе. Кажу да је онђе убијен неки Турчин Торлак. А у турско вријеме, веле, имао је на овоме брду кућу Турчин Омер Челебијић, који је био родом однекуд близу Грахова, па је онамо отишао на војску и погинуо, као што се пјева:

Закукала сиња кукавица
На Торлаку спрема Раковице;
То не била сиња кукавица
Веће била Омерова мајка,
Синоћ мајка оженила Меја
А јутрос му сићан ферман дође
Да он иде на бој на Грахово. —

Кажу да је онда и овуда и онуда ђе је сад (испод овог брда) село Јајинци, била све сама шума и имало у њој разнога звјериња, па су

под варош Биоград, и управо опис Топчидера ваљало би да се напише онда кад би се лијепо написао и опис Биограда, као што би требало да се и Врачар с Биоградом уредно опише и каже и све остало што овђе није могло да дође у врачарски срез.

Турци из Биограда излазили горе на брдо, ђе су и Срби долазили, те се играло и веселило.

Т̀ос-паша, равно мјесто у атару Великог Села, поред самог Дунава, под ливадама и њивама за 100 плугова. Кажу да неки паша, који је из Арнаутске пошао на Биоград, становао је ту са својом војском, па га је ту убио из топа други паша са брда, које се сад зове Пашино Брдо. Ту је имао неки Турчин тулбу, која се доскора познавала, па су тог Турчина Срби и убили ту.

Т̀очак (Т̀очка), извор у атару села Кумодража у мјесту Клисури, вода добра за пиће, никад не пресушује, а утјече у лештанску ријеку.

Т̀очак, извор и око њега орађа земља и ливада за 60 плугова у атару села Сланаца на сјеверној страни. Некад је ту вода ишла на точак.

Тра́љин П̀оток, мјесто без воде у атару села *Железника* на западној страни до атара села Остружнице.

Тра̑пино Б̏рдо, мјесто у атару Великог Села на јужној страни за 10 плугова орађе земље; кажу прозвано по неком човјеку, којему је било име Нешо, па су га звали Трапом потпрдице ради што се није лијепо носио.

Три̑шин Ѝзвор, вода у атару села Рушња, на, источној страни, у мјесту Кнежевачком Збегу, јака за по прста, никад не пресушује, а добра за пиће, из камена оздо извире. Кажу да је некакав беђар Тришо, који је био родом из Босне, прије 15 година ископао мало ту воде, па се по његову

имену прозвало тако. Около је њива и мало забрана.

Т̀рња̑к (Трњака), мјесто под њивом за 30 дана орања и извор у атару села Рушња близу Маџарскога Гробља; вода управо оздо из земље извире, јака је за 2 прста, никад не пресушује, а добра је за пиће. Овуда има трња. Близу овог има још један извор, који је јак за мали прст, а испријека извире.

Тр̀оглав, извор на источној страни у атару села Миријева у мјесту Бајднии, најбољи у околини, јак тако да постаје од њега поток, који иде кроз село, и на овоме меље неколико воденица, а утјече у Дунаво. Вода избија озго из земље на три мјеста, па кажу да се с тога тако зове. Приповиједају, да је овђе глава свима водама, које каналима иду у Биоград, и кажу да је ту толико много воде да би потопила сво село, кад би сва излазила из земље, него је затворена са 9 комата сланина, па извире само колико треба.

Т̑рска, мјесто под ливадом за 2 косе у атару села Ресника на јужној страни. Има ту трсака.

Ћа́јина П̀ојата, мјесто у Широкој Падини у атару села Великог Мокрог Луга под њивом за 5 дана орања. Неки Никола држао овђе овце али-пашине, па прозват ћајом што је био као настојник, а послије се по томе прозвало овако то мјесто.

Ћ̀атин Ч̀аир, мјесто за 50 коса траве у атару села Калуђерице на источној страни. Приповиједају да је ту неког Турчина ћате био чаир па се за то прозвало то мјесто овако.

Ћи́рин П̀оток, врло мала вода у атару села Рушња у општинскоме забрану, Голом Брду, која утјече у Шиндраковац. Кажу да је некакав Ћиро, кои се родио у селу Железнику, прије 50 година радио нешто ту, кад је имао кућу у Рушњу, и одтада се прозвала тако ова вода.

Ћи́риница, мјесто у атару села Рушња на источној страни, пола њиве а пола под шумом слабом. Исти Ћиро, о којему је говорено код мјеста Ћирина Потока, имао је овђе њиву, па веле да се по њему тако прозвало ово мјесто.

Ћи̑ркина К̀рчевина, мјесто под њивом и ливадом за 6—7 дана, у атару села Раковице на јужној страни.

Ћуковац, јужни крај села Сланаца, кажу прозван по тици, која је некад била ондје у шупљу дрвету.

Ћ̀упричин П̀оток, мјесто под њивом за 50 дана орања у атару села Кнежевца на западној страни, и око тога шума церова родна; има у средини извор, који је јак за 2 прста, никад не пресушује, добар за пиће, а утјече у поток који иде кроз Кијево.

Ћу̑ртово Б̑рдо, мјесто под њивом за 30 дана у атару села Миријева на сјеверо-западној страни. Казују да је на овом брду имао земљу неки човјек по имену Ћурто.

У.

`Угљара, мјесто за 5 дана орања у атару села Калуђерице на западној страни. Има ту извор.

`Ужичке М"еђе, равно мјесто у атару села Рушња на сјеверној страни до атара села Кнежевца. Ту је забран општински, а дрва су церова највише. Приповиједају да су у вријеме турско за кочине краине људи из нахије ужичке, који су пошли да иду у Њемачку, дошли довдје, па се одатле натраг вратили.

Узунова Л"ипа, мјесто под грмовом општинском шумом у атару села *Железника,* на јужној страни, до атара села Рушња.

'Урвине, бреговито мјесто у атару села Мирнјева на југо-источној страни, нешто њиве а остало селска утрина, свега у простору за 100 дана орања.

`Учитељев Гр"об, стрменито мјесто под малом шумом испод села *Белог* Потока. Кажу да је онђе гроб некога Васе, који је прије 20 година био у селу и учио помало ђецу. На овом мјесту ће ли су гробље да имају Бјелопоточани, али је земља тврда и мучно се копала, па су одустали и гробље измјестили на другом мјесту, а онђе је остао само онај гроб и сад се не познаје ђе је.

Фо`чићева Л`ивада, мјесто у атару села Бањице. (Види Јакшићева Ливада).

Х̀ајду̑чка̑ Ч̀есма, извор у атару села Раковице. (Види Ајдучка Чесма).

Х̀алуге, мјесто између атара села Жаркова и *Железника.* (Види Алуге).

Х̀аниште, мјесто испод села Јајинаца. (Види Аниште).

Х̀аџијнац, извор испод села Кумодража. (Види Аџијнац).

Х̀аџијини Бре́стови, мјесто између атара села Пиносаве, Раковице и Ресника. (Види Аџијини Брестови).

Хла̑дна̑ Вода, извор. Има их на 6 мјеста у срезу, па гледај сваки на име Ладна Вода.

Ца̏рева Ћ̀уприја, зидан од камена мост на ријеци Топчидеру на граници атара жарковачког и топчидерског.

Ц̏ариградски̑ Др̏ум, пут на источној страни од Биограда, води кроз атар села Мирнјева и Малог Мокрог Луга па иде на Болеч и Гроцку, а одатле даље на Алексинац. Од Биограда до Болеча скоро је просјечен, калдрмисан и насут овај пут, те се сад може ићи у Биоград њим онако као што се лијепо путује од Смедерева до Алексинца. Ово је био (као што је и сада) главни пут од Биограда, па се види да је он и прије био калдрмисан, јер се по мјесту, које је иза садашњег друма са источне стране, познаје стара

калдрма, која је зарасла у земљу, а по њој порасло велико дрвеће. Тако је ово давнашњи пут, а људи овуда говоре да га је правила проклета Јерина.

Цве́тин ̀Извор, вода у атару села Пиносаве на западној страни, јака за два прста и добра за пиће, утјече у ријеку Топчидер. Кажу да је нека баба Цвијета имала овђе њиве.

Це́рак (Це́рка), поравно мјесто за 25 дана орања под ситном шумом у атару села Кнежевца на западној страни до Јаружице.

Це́рак (Це́рка), мало мјесто и извор у селу Рушњу у Малој Липовици, јак за један прст, а добар за пиће, извире из земље оздо, а никад не пресушује. Туда има церове шуме.

Циганска Бара, мјесто поред Саве од Биограда па до Топчидера.

Цигàнлија, државна ада у Сави поред Макиша, заузима от прилике у дужини 3500, а у ширину 1500 хвата. Једна је трећина под ливадама, а остало је под врбовином [1].

Цѝганске Њѝве, мјесто под њивама између атара села Пиносаве и Ресника; има извор, који је јак и добар за пиће, а утјече у ријеку Топчидер. Кажу да су овђе Цигани сјеђели па се одонда тако прозвало.

Цѝгански̑ До̑, мјесто под њивом за 2 дана, а дру-

[1] У четвртој части Љетописа српске Матице за 1844. годину, стоји на 16. страни да су се 14. Септем. 1789. године Срби тукли са Турцима код *Циганке*, кад је њемачки ђенерал Лаудан узимао Биоград.

го под трњем у атару села Жаркова на западној страни. Кажу да су некад ту сједили Цигани па се одонда тако прозвало.

Ц̀рвена̑ Ш̀ума, мјесто брдовито и каменито под сеоским забраном у атару села Бањице на лијевој страни. Кад се закопа на некијем мјестима нађе се помало црвене земље.

Ц̀рвени̑ Бре̑г, брдо на источној страни у атару села Великог Мокрог Лука; земља је као црвенкаста.

Ц̀рквена̑ Ч̀есма, извор код манастира Раковице, (Види Раковица манастир).

Цр̑квина, мјесто под њивом у атару села *Железника* на сјеверној страни више Орашћа. Кажу да је некад била овђе црква, а скоро нађена је у земљи часна трпеза, која је сад код школе у селу.

Цр̑њача Б̏ара, мјесто у атару села Жаркова у предјелу једеку у Макишу. Кад вода ту застане као да поцрни, па кажу да се с тога тако прозвало.

Ч.

Ча́вин До̏, равно мјесто под њивом и ливадом ниже села Кумодража, кажу прозвано по неком Турчину Чави, који је онђе земљу имао.

Чагљ̀ански По́ток, јак извор а послије поток, и око њега мјесто у атару Великога Села на сјеверној страни за 100 плугова ораће земље. Веле, да је овђе имао чардак дахија Кучук-Алија. Према овоме је потоку с оне стране Дунавца аустријска ада Чагљанац, око које се

може обићи на чамцу за 2 сахата. Кажу да је ова ада била на српској страни, којој је и ближа, па је за вријеме ратовања Срба са Турцима дата Аустрији за барут [1].

Ча̏лијаноки Кра̑ј, доњи крај села Жаркова. Било је туда неко трње тога имена. Кад су се неки људи из Турске населили ту, онда се они прозову Чалијанци, а послије опет по њима прозвало се мјесто.

Ча̏лије, брдовито мјесто под њивама у атару села Миријева на сјеверној страни за 20 дана. Овуда има много биља, које се тако зове. Оно је највеће за бој човјечији, а густо је тако да се кроз њега ни зец провући не може; изгледа као багрење, али му је још гушће лишће, које почиње одмах од земље, и има од дна до врха шиљасте бодљике, које су као кукице завијене, па се никако не могу руком ухватити, а нити цвати нити каквог рода даје [2].

---

[1] У трећој части Љетописа Српске Матице за 1844. годину, пише на 37. страни да се српски *фрајкор и банатска регимента* од 24. до 28. Јуна 1788. године више пута возила на лађама и оранцицама у разне дунавске острве, особито у Чакљанац, и тукла и рашћеривала Турке по Дунаву.

[2] Господин доктор Јосип Панчић издао је 1865. године књигу *Флора у околини београдској*, и ту има спомена о овој биљци. Него ја сам мислио да све траве и дрвеће, а и рибе и друго звјериње, попишем онако како народ које познаје и о томе казује, као што има овђе о томе у опису Липовице планине и Топчидера ријеке, али сам то оставио за други пут.

Чар'апићев П'оток, мјесто под шумом буковом и церовом и у њему вода у атару села Раковице на источној страни. Овђе су прије 39 година изгинули Чарапићи (Ђорђије и његов брат), који су дизали буну на кнеза Милоша [1].

Ч'екије, велико равно мјесто у атару села Винче на источној страни. Ту је црква и школа винчанска, и зборно мјесто и грудобран велико-сеоској чети народне војске. Приповиједају да је овђе некад био стан њемачкој војски и кажу да је онда ту мјерено сијено на чекије.

Ч'есма, добар озидан извор у сред села *Белог* Потока, утјече у ону ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

---

[1] Гледај о томе у вуковој књизи: Милош Обреновић или грађа за српску историју на страни 185.

Чарапићи су поријеклом из села Рипња у гročанскоме срезу, али су сједили у *Беломе* Потоку и били су јунаци, као што се у пјесми пјева да је Фочић Мемет-ага у вријеме устанка Срба на дахије, говорио својијем друговима да ће земљу умирити кад погуби неке знатније Србе, па са њима и Чарапиће, за које овако вели:

Док погубим до два Чарапића
Из потока Б'јелог од Авале,
Ко'ј су кадри на Врачар изићи
У Београд Турке затворити —.

Па су тако Турци, кад су се дахије подигле, и убили најприје Марка Чарапића. А Васо Чарапић погинуо је на Андријев Дан 1806. године кад су Срби узели Београд од Турака.

Ч̀есмица, извор у атару села Бањице у Каљавом Потоку.

Ч̀есмица, извор на дну села *Белог* Потока, добар за пиће, а утјече у ону ријеку што иде кроз Широке Ливаде.

Ч̀есмица, извор и око њега бреговито мјесто под шумом на јужној страни у атару села Великог Мокрог Луга.

Ч̀есмица, извор у атару села Мирцјева у мјесту Малом Сланцу и око њега њиве и ливаде врло добре.

Ч̀есмица, озидан изворчић у сред села Рушња, који ријетко кад пресушује.

Ч̀есмица, извор у атару села Рушња у мјесту Рњаковцу, јак за 2 прста, а из дубине иде и лијеп је за пиће. Више тога имају неке зидине, али се не зна поздраво шта је било, него мисли се да су морале куће бити онуда.

Ч̀есмица, извор и око њега њиве за 50 плугова у атару села Сланаца на западној страни; вода добра за пиће, никад не пресушује, а утјече у поток, који иде кроз село.

Ч̀есмиче (Ч̀есмичета), извор у сред села Великог Мокрог Луга, добар за пиће и јак за 2 прста, никад не пресушује, а утјече у поток, који иде кроз село Биограду па утјече у Саву.

Ч̀есте, равно мјесто у атару села *Белога* Потока до атара села Зуца; ту су њиве и ливаде, а био је луг па је искрчен.

Ч̀итачке В̏оде, мјесто у атару села *Железника* на источној страни до атара села Рушња, под

њивама за 100 дана. Ту има приватна механа, која је подигнута прије 20 година, и туда је пут из Биограда на Рушањ па преко Липовице даље; има озидан извор за 2 прста јак и добар за пиће, никад не пресушује, а утјече у ријеку, што иде кроз село. Приповиједају да су ову воду пронашли рабаџије, који су се онда звали *читаџи*, па се по томе тако прозвало то мјесто. Овђе је зборно мјесто и грудобран жарковачкој чети народне војске.

Ч̀итлук, мјесто под њивама и добрим виноградима у атару села Жаркова на сјеверној страни.

Ч̀ича-Па́јино Бр̏до, мјесто под земљом и виноградима у атару села Сланаца на западној страни за 30 плугова. Кажу да је некад сједио ту неки Чича Пајо.

Чо́чи́н Б̀уна̑р, извор испод села *Белога* Потока близу мјеста Врбе под равнијем ливадама, а ниже њега је нови општински запис у једној крушци.

Ч́укарова Мех̀ана, (од слабе грађе општинска механа) испод села Жаркова на друму, којијем се иде из Биограда у Шабац и Ваљево. Први пут кад је прије 24 године отворена ова механа, узео и више година под кирију држао неки Стојко из Биограда, који се Чукар звао, па се отада тако прозвала.

Чуке́та, брдовито мјесто у атару *Белога* Потока под ливадама и лугом близу новог крагујевачког друма до атара села Раковице.

Ч́укун-де́дино Бр̏до, мјесто у атару села *Железника* на јужној страни, нешто њиве а остало не-

пуст, свега за 10 дана орања, има мало слабе шуме. Кажу да је овуда била, а и сада има нека трава, коју зову чукун-деда. Она изгледа плава, а има жут цвијет, велика је за један педо и само има један струк.

Чу̏нци (Чу̏нака̑), мјесто у атару села Винче на западној страни, има мало њива и шуме растове. Туда је друм цариградски. Овуда се находе и сада чункови, којима је вода ишла, а има ту један изворчић, који је добар за пиће.

Џ.

Џа́јине Б̏аре, равно мјесто у атару села *Железника* на западној страни до атара села Остружнице у Макишу, све лијепе ливаде за 200 коса. (Види Галетин Гроб.)

Ш.

Ша̏бачки̑ Пу̏т, друм који од западне стране Биограда води на Чукареву Механу па преко Макиша поред Саве (а испод села Жаркова и *Железника*) у Остружницу, одатле на Умку и даље к Шапцу и Ваљеву. Од Биограда до Чукарове Механе зове се Топчидерски Пут, јер се њим иде (с доње стране испод брда) и у Топчидер, а неки га зову Насип, за то што је калдрмисан и насут шљунком, па је издигнут (особито ђе је долина и бара, као н. п. кроз Макиш) те вода, која се слије од кише и од снијега из бара, не иде преко њега, него утјече и стоји около у каналу, који је поред пута.

Ш̀алавардине Њ̀иве, мјесто под орађом земљом за 30 дана у атару села Калуђерице на јужној

страни. Приповиједају да је ту земљу имао неки, који се звао Шалаварда, па се по њему прозвало тако то мјесто.

Ш`анац, два мјеста у атару села Мирјева. (Види Велики и Мали Шанац).

Ш`атор, мјесто под ливадама у атару села *Железника* на сјеверној страни у Макишу.

Шв`апско Гро̂бље, мјесто у селу Рушњу. (Види Маџарско Гробље).

Шев`арице, мјесто за 10 дана орања под ситном шумом у атару села Кнежевца код Кречана.

Шев`арице, земља за 10 дана орања у атару села Мирјева на источној страни, мјесто брдовито, већи је дио под виноградима, који су добри, а остало је под шумом. Кажу да је некад сва ова земља била под шумом, али је исјечена много кад је крчено.

Ш`иљата̂ Л`ипа, мјесто под грмовом шумом у атару села *Железника* на јужној страни до атара села Рушња и Кнежевца.

Ш`иљата̂ Сте́на, мјесто у атару села Жаркова више Макиша. Има један високи шиљаст камен, а око њега је трње, које се зове Чалије.

Ши̓љковац (Ши́љковца), мјесто у атару села *Белог* Потока испод Авале, има нешто винограда и ораће земље, а друго је под општинскијем забраном у којему је махом церова шума велика.

Ш`инда̂ри, мјесто у атару села Рушња, у Малој Липовици. Бугари прије 40 година сјекли су ту шиндру, па кажу да се са тога тако прозвало. Има ту извор, јак за један прст, а

добар за пиће, извире из дубине, а никад не пресушује; вода с њега утјече у Шиндраковац.

Ш\`индра\`ковац, поток на јужној страни близу села Рушња, глава му је у брду код Каменца, па тече селу и примајући многе мање изворчиће, утјече у ријеку Топчидер. Тако се зове цијело мјесто, које је стрменито и слабо се ради, јер је по њему буково дрвеће, мало и велико.

Ш\`ирока̂ А\`луга, мјесто у атару села Жаркова у предјелу Алугама под растовом и другом родном шумом.

Ш\`ирока П\`адина, мјесто за 20 дана орања на јужној страни у атару села Великог Мокрог Луга у долини између два брцјега.

Ш\`ироке Л\`иваде, равно мјесто у атару села *Белог* Потока под добром ливадом за 20 коса. Туда иде поток, коме је глава у селу Врчину грочанске капетаније, па примајући многе мање воде из атара бјелопоточког, пролази кроз Лештане и утјече у Дунаво више села Винче.

Ш\`ироко̂ П\`оље, испуст за 40 дана орања у атару села Јајинаца на јужној страни.

Шкр́бина Л\`ивада, равно мјесто под ливадом у атару села *Белог* Потока на сјеверној страни.

Шобу́рак (Шобу́рка), извор у атару села Рушња код Бодље на западној страни, јак за 2—3 прста, вода ту иде на кору од дрвета, шобури, па кажу да се за то тако прозвао. Око ове су воде све ливаде за 100 коса. Вода та тече кроз ливаде и утјече у поток Рњаковац.

**Ш\`угавац** (Ш\`угавца), велико поузвишено мјесто

између атара села Винче, Калуђерице и Лештана близу цариградскога друма под њивама, ливадама и виноградима, и неки дио под шумом; највише га има у атару села Калуђерице, а најмање у лештанском атару. На ономе крају с винчанске стране има добар извор, који никад не пресушује, а увире близу онђе у земљу.

Шуљагин Гроб, мјесто у атару села *Железника* на јужној страни под лијепом шумом за 150 дана орања. Кажу да су ту убили лопови некога човјека Шуљагу, који је носио из Биограда паре покојнога Милутина Гарашанина (оца г. Илије Гарашанина); па отада се тако прозвало.

ДОДАТАК.

А̀вала. У књизи La Turquie d'Europe par Ami Boue. Paris 1840. пише у другој части на 369. страни, да су Римљани, кад су први пут допрли до овога краја, направили овај градић на Авали, која се онда звала *Mons Aureus* (златно брдо), и да је прије Биограда сазидан тај градић, који су послије Турци оправљали под Махомедом II.

О Авали имаће још народнијех прича, а слушао сам да има о њој нешто и на њемачкоме језику (чинимисе у новинама, које се зову: Pfenig Magazin), али нијесам могао тијех новина наћи. Него временом, кад се Авала опише и са оне стране, која је у грочанскоме срезу (јер овђе је узет само крај што је под врачарском капетанијом), ваљало би побиљежити и све народне приче и оно што се по књигама налази, као што сам ја овђе побиљежио уз нека мјеста.

Бар̀утљива в̀ода у атару села Вишњице. У књизи господина доктора Линденмајера: *описъ минералны вода*, пише, да је ова вода бистра, а кад се захвати, показују се мијурићи по крају суда; удара доста на покварена јаја, а топла је до 15 ром. степена. Ову је воду 1835. године пре-

гледао доктор Хруштаујер у Бечу, па је нашао да има у њој

водо-сумпорнога киса (идротионгас),
угљокисел. гаса и
соњнокис. грке земље.

А као што господин Линденмајер каже, ова је вода љековита за мање болести, за које треба сумпорна вода, а може се и пити и у њој купати. Него она и сада стоји неоправљена онако као што је и прије била.

Бар̀утљива в̀ода у атару села Калуђерице У истој књизи господина доктора Линденмајера: *опись минералны вода*, стоји да је ова вода бјелкаста, као да је млијечна; бљутава је и удара на сумпор и на покварена јаја, а топла је до 20 ром. степена. Ову је воду 1848. године испитао господ хемик П. Илијћ, и нашао, да је она скоро као и она у атару села Вишњице, и може се исто као и она и пити и у њој купати. Али ни ова вода није нимало оправљана, нити је што рађено око ње, те да би се даље могло вићети какова је и за каку би потребу могла пристати.

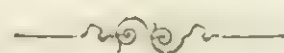

ЈОШ НЕШТО.

У рукопису ја сам био пометао знаке гласова свуд ђе је требало код имена мјеста и другијех ријечи, које од оних постају, али штампарија није имала овијех слова са тијем знацима; за то су узети исти знаци са словенскијех слова, те су пометани само у почетку над именима мјеста. Па с тога су слова над којима су ти знаци, онако раздвојена од другијех, јер се друкчије нијесу могла намјестити. Али мислим да ће се опет моћи разумјети и виђети над којим је словом који знак.

Ови су знаци пометани по мојој жељи, да би се могло бар на првоме мјесту виђети како ваља изговорити које име, а за то сам ја биљежио и промјене уз многе ријечи, за које би се могло двоумити како се мијењају, као н. п. што Пàсуљаˆк има Пасуљáка, а Пасу́љак има Пасу́љка, преко свега што сам гледао да и на другијем мјестима поменем овака имена у промјенама кад су долазила у ријеч; јер сам ја виђао да многи гријеше у овоме, пишући и изговарајући нека мјеста друкчије него што се она управо говоре. Али то није никако чудо, зашто ми немамо још честита рјечника ни главнијих мјеста у Србији, те да би они,

који нијесу имали прилике да овака имена чују из уста народа, могли знати како се које говори и каке промјене има.

Ја сам мислио у предговору к овоме мојем рјечнику доста да говорим о томе, како се у нас много пише, а мало привређује, и како се копирањем и натурањем туђега свему нашем велико зло чини, па сам то оставио за други пут; него сад кад сам у ријечи о мјестима у Србији, не могу да изоставим, а да не речем неколике о ономе што сам мислио. Тако осим што се у нас многа *романтическа дѣла* преводе и *разна стихотворенія* копирају, а по новинама непрестано пише шта и незнатни људи мисле и говоре о политици према бијелом свијету, — нађе се по неки те преводи и *животоописанія* и *приключенія* туђијех људи, а неки пишу и о *растѣніяма* и о *плодородію* у којем мјесту Њемачке, Француске и Инђилеске, али се још ни један не нађе да напише честито живот, карактер и заслуге којега нашег знатнијег човјека, или да опише шта ђе у нас има. Ја мислим (као што сам и од многих слушао да говоре) да ово бива отуда, што сви наши, који би требало да што пишу, чим виде туђе земље или чују или читају о каквим туђијем пословима, уврте себи у главу да све знају, па мисле и зажеле да оно све и у нас на једанпут постане, а своје побаце и још (у'зао час и наопако) говоре да то није ништа, не знајући, веселници, да свашто није за свакога, и да и у нашега народа има доста ствари, о којима се могу написати чи-

таве књиге исто онако као и у свију другијех народа. Такове људе ваља само жалити и жељети им да се освијесте, па да виде да је вријеме да се једном озбиљски отпочне радити на нашијем стварима, јер најпрече је да човјек познаје себе и своју кућу, као што вели и народна пословица:

Свак је себи најближи.
Своја кућица своја слободичица.

О РЕКАМА У СРБИЈИ.

ОДЛОМАК ИЗ БЕЛЕЖАКА ЗАОСТАВШИХ

ОД ПОКОЈНОГ

ЈОВАНА МИЛЕНКОВИЋА,

ЂУМРУКЏИЈЕ БЕОГРАДСКОГ У ПЕНЗИЈИ.

Покојни Јован Миленковић, који је бељешке за Географију Србије написао, из којих бележака је одломак овај извађен, саставио је карту једну Србије, која је школском комисијом са 100 # награђена, и за основне школе примљена, и коју је карту, као и оне, које су: Пчелар и Стојан Обрадовић израдили, познати списатељ Г. Ами Бује похвалио у седници академије наука у Бечу, назвавши Миленковића, да је био рођени картограф.

Кад су 1830 године из Петерсбурга амо послани били инжинирски официри с једним астрономом, да сниме карту Србије, а особито у њој означе границе данашње, одређен је био Јован Миленковић, да с' официрима тима иде као толмач, који је руски прилично говорио; налазећи се дуже време с' реченим официрима у друштву, мотрио је шта они раде; а и официри су радо Миленковића поучавали како се карте праве; Миленковић се дакле може сматрати као ученик тих официра инжинирских, који су прву карту Србије снимили и однели је у Петерсбург, оставивши онда нама само крајеве, да се виде границе садашње кнежевине српске. Оволико налазимо за нужно навести за оне који мисле, да су само прави учени људи позвани да карте састављају; а не неучени, у којих број спада и Миленковић.

Одломак овај из бележака Миленковићевих показује нам:

1. Прве почетке писања за географију, топографију, а особито за потамографију нашег отачаства; па још од једног домородца.

2. Спомиње за 22 реке, о њиним дужинама, току острвима, превозима; и о рибама у њима налазећима се.

3. Које су и мање реке споредне и које од њих, осим Саве и Дунава у веће утичу.

4. Спомиње се за 13 брда слабо познатих и за млого места.

5. Имена места, брда, река, већих и мањих, износе преко 100 речи у одломку овом написаних и биће од користи не само географу и картографу него и филологу.

Време се приближује, да ћемо имати карту Србије бољу, него што смо је досада имати могли. Сада наше војено министарство шиље способне официре за крокирање; бељешке њихове дају грађу већ ваљану: и кад се све то прибере, неће изостати карта Србије с' којом ћемо моћи пред страни свет изићи с' образом.

Јован Гавриловић.

О РЕКАМА У СРБИЈИ.

I.

Реке, које Србију деле од других држава, и које из страних крајева у Србију утичу.

1 **Сава** наступа на Србију код Раче, код ушћа реке Дрине. Од Раче она има готово свуда ониске обале, и зато у јесен и у пролеће плави многа места. У Сави има два острва, која Србији припадају: једно ниже Шанца, које се зове Прањско, друго више Београда спрам Топчидера: Циганлија названо. Она утиче у Дунав под Београдом. Од места, где Сава наступа на Србију, до ушћа свог има 36 сати турски. (Сат турски = 2400 хвати бечких). Превози постоје на њој од наше стране: на Ушћу Дрине, Митровици, Шанцу, Забрежју, Топчидеру и Београду.

2. **Дунав** примивши код Београда Саву, тече од запада к истоку до Нове Оршаве (Адакале); одакле окренувши свој течај, иде к југо-истоку до Радујевца, где у њега река Тимок утиче; оставивши овде границу Србије, пружа се он даље к истоку између Бугарске, Влашке, Молдавије, и утиче у Црно море. У Дунаву има много знаменитих и великих острва, од којих Србији врло мало припадају. Острва која припадају Србији јесу ова: 1. код Гроцке; 2. више Рама; 3. више Градишта; 4. код

Голубца; 5.順 Поречка Ада и ниже ове 6. Аџијина Ада, и 7. код села Сипа. Сва су ова острва пуста и не насељена. Ниже Смедерева има једно велико острво и у њему село; но оно Србији неприпада; као и оно острво (остров Гаљ) ниже Брзе Паланке, које припада Влашкој, и на овом је село истога имена било; ал 1834. год. сељаци из овога села иселе се и настане покрај Дунава у Србији, измеђ Брзе и Неготина, које село добије име Мијајловац. Острво ово морало се уступити Влашкој, по сепаратном акту трактата адрианопољског, 2. Септембра 1829. године утврђеном за Влашку и Молдавију.

Од Голубца или Бабакаја у Дунаву су она страшна места за лађе и лађаре, која Турци зову Демир-капија (гвоздена врата), а Срби ђердап, које је реч опет турска. Горњи Ђердап лежи између Милановца и села Добре; а доњи између Адакале и Фетислама (Кладова). Горњи је много страшнији од доњега кад је велика вода, али мање држи; а доњи много држи, него је мање опасан. Доњи је ђердап кад вода опадне за веће лађе сасвим непроходим. Како је вода кроз ђердапе себи силом пут просекла кроз брда и брзо пролази преко стена и камења, чини она на тим местима таку јаку хуку, да се на горњем ђердапу, при тихом времену на читава 2 сата хука та чути може. Камење, које се у води налази на горњем ђёрдапу слабо се кад види у сред воде, него само кључеви и бацајући се у вис водени клобуци виде се; а на доњем, кад лети вода осане, мислио би човек кад спрека погледа,

да би могао с камена на камен Дунав прећи, као што се и приповеда, да је тако некакав ајдук из Србије на ону страну пребегао.

Лађари, путујући одозго с лађама, узимају на горњем ђердапу думенџију (корманоша) у селу Добри; а на доњем из Текије, а лађе аустријске из Љупкове и из Оршаве. Товарне лађе одоздо особито на доњем ђердапу вуку се воловима, а кад вода опадне, онда и на једном и на другом ђердапу лађе стојати морају, изчекујући већу воду. Лађе уз воду путујуће узимају корманоше за горњи ђердап и у Милановцу; а на доњем и у Кладушници, Џеџерацу, Кладову, Сипу и Текијама. На нашој страни постоји наредба, да лађари могу узимати корманоше и људе, кад оће. Ал који лађар потражи помоћ, мора му се дати у нашој страни за известну таксу. На свршетку горњег ђердапа спушта се с наше стране у Дунав једна каменита коса, која се зове Гребени, и која је одозго заклањала бившу варош Пореч, а одоздо бранила је у време Карађорђево са утврђеном батеријом пролазак турским шајкама уз Дунав. Између Милановца и Оршаве код стјена где је Дунав најужи и најдубљи: од 18 до 20 хвати, има једно место, које се зове Казани, где се вода у неколико минута јако лими, и као највеће гумно обрће, да лађе особито мање кад случајно на овај вртлог нанђу, оће да прогута и упропасти; ако само корманош није вешт, да га у ономе трепутку обиђе. Дунав осим товарних лађа, које по највише со из Влашке за Србију и Босну износе, има с Немачке стране и многе пароброде, на

којима се многи путници и роба из Аустрије у Турску и обратно преноси. Дужина је Дунава до ушћа Тимока 60 сати турских.

3. **Дрина**, која са кривудањем својим 52 сата дели Србију од Босне, (извире у Херцеговини у предјелу Пиви код Гацког одатле текући од југа к северу кроз предјел Горажде) наступа на границу српску изпод вароши Вишеграда више планине Звезде код потока Брусника. Она осим других босанских река, прима у Херцеговини код варошице Руде реку Лим, код Вишеграда Бели и Црни Рзов, (који од Мокрогорског карантина теку). Одавде даље текући између Босне и Србије, прима из окружија Ужичког с десне стране реку Дрвенту, Рачу, Пилицу, Рогачицу и Бачевачку Реку, која ужичко од подринског окружија дели. Од Бачевца из окружија подринског прима у себе: Трешњевицу, Азбуковачку Реку, Љубовију, Грачаницу, која од Сокола тече, Велику и Радаљску Реку; и код Лознице Штиру а ниже ове Јадар. С леве пак стране више Зворника један сат реку Дрињачу готово као и Дрина велику; а утиче у Саву, у Мачви, окружија шабачког код нашег карантина на Рачи спрам сремске Раче.

Дрина има много острва, од којих Србији припадају: испод Љубовије: Диздарева Ада; код Лознице: Шепачка, Кривића и Али-Пашина; код Бењинице: Коњска (Пинића Ада), Пејина, Бујуклића Башта, Ушће Стараче, Црнобарска и Тришковића Ада.

Дрина је од Раче да близу Зворника широка како где: од 50, 60 и 70 хвати; а дубока је тако,

да одоздо и одозго од Зворника на ниже могу товарене лађе, као и горе по Сави путовати. Од Зворника навише к југу није могуће због каменитих прагова и велике брзине пловити; осим с малим чамцима и сплавовима, на којима спуштати се може различита грађа јелова и смрчова, из планине Звезде, код Јагоштице; као што је спушћана грађа једанпут Дрином у Смедерево и у Брзу Паланку, где су се лађе градиле за море, које је кнез Милош после за добре новце продао.

На Дрини има три превоза, на којима возе сплате: код карантина Раче, код састанка на Шепачкој Ади, и код састанка на Љубовији; а горе на друму Мокрогорског каратина код вароши Вишеграда постоји камени мост врло стари; кажу да су га још Римљани зидали. У Дрини има различитих риба, међу којима се одликује тако названа Младица, која се највише у пролеће у Марту месецу, кад Дрина буде велика, и мање друге реке подуспори, ухватити може, до 20—25 ока велика.

4. **Увац,** који границу Србије од Херцеговине у 14¾ сати дужине дели, извире 3 сата више вароши Сјенице, из горе Јадовника код села Дубнице, а на границу Србије наступи испод Сјенице спрам Нове вароши код реке Тисовице, која такођер у 2 сата Србију дели више Ојковичког брда; одатле текући он између великих брда и каменитих стјена, до планине Вучијег Потока, где оставља границу Србије, мало ниже код вароши Пријебоја слива се у реку Лим. Увац неприма у себе никаквих речица, осим код Сјенице текућу са српске границе од

планине Голије реку Сапу, код Ојковичког брда Тисовицу и код планине Кожља реку Добросиљичку; он је као и остале реке, које кроз кршовита места теку, врло брз, мало је песковит, а више каменит. Дубок је где где од 3, 4 до 5 стопа. На бродовима се газити може, а на неким местима је непроходим. Главни су бродови: Кокин Брод близу Сјеништа и Ојковице с наше и спрам Нове-Вароши с оне (турске) стране, које је као на главном бившем друму између Старог Влаха, Херцеговине и Колашине, а и сад постоји, али је престао радити од 1834. г., кад је граница Србије утврђена. На истом броду стоји с наше стране главна караула. Добро би било за околни народ, да се састанак код Василпне Чесме са Јавора скине и овамо доле на овај брод, који је између села, пренесе, где су му ближе и сусједне вароши, као: Нова Варош, Пријепоље, Руде и Пријебој. Јавор је велика и висока планина, од села удаљен, као пустиња, зими је непроходим, кад су велики сметови. Увац је пун различитом рибом: пастрмком, липеном и младицом.

5. **Рашка река,** која Србију од Ново-Пазарског кадилука, који спада под босански пашалук, 1½ сата дужине дели. Извире више Новог-Пазара код манастира Сопоћана; и текући по сред Новог-Пазара, покрај Ђурђевих Ступова, где је Петрова Црква, улази у Србију код Хаџи Десанове Ћуприје, а код карантина на Рашкој утиче у Ибар. Рашка је мало мања од Увца, а у њој има онаквих истих риба као и у Увцу. Она је песковитија од Увца.

6. **Ибар,** који Србију такођер од Јелице, кадилука Ново-Пазарског 3 сата дели, извире изпод горе Проклетије у Старој Србији, одакле текући у неколико од југа к северу преко Шпиљања и Бубе, одатле окренувши се к истоку до Митровице у дно Косова, где узевши у себе реку Ситницу окреће се ипак к северу, текући овако између града Звечана и манастира Рудаца изпод Бањске (овде постоје развалине дворова Бановића Страјине) у Србију наступа између Јаринске косе и планине Кома с Ново-Пазарске стране. На њему постоје три пограничне карауле на Јарињу, Поповом пољу и Казновићу. Одакле примивши реку Рашку и текући даље између чачанског и крушевачког окружија, прима у себе с леве стране Брвеник, Студеницу, Дубачницу и Лопатницу; с десне стране из окружија крушевачког Руденицу, Јошаницу и Ушћанску реку. Текући овако покрај самог Карановца утиче у Мораву $^3/_4$ сата ниже Карановца. Он је овде готово као и Морава велики, премда је од ње много бржи и доста каменитих прагова има; опет зато могла би се по њему при великој води у јесен и у пролеће свака, особито лепа јелова грађа из планине Чемерне и Столова са плавовима до Мораве и Моравом даље спуштати. Ибар је изобилан са свакојаком рибом; врло мало ниских брегова има. Он се од Рашке на ниже редко где газити може. На њему има два превоза на Бањевцу и код Карановца.

7. **Бугар-Морава,** дели врло мало Србију од Нишевачког кадилука. Она је готово велика као и Србска Морава, извире у Завлији (?) јужно од Ко-

сова у Старој Србији у кадилуку Приштинском. Текући од југа к северу кроз В. Гнилан, Ново брдо Врању и Лесковац, наступа у Србију 2 сата изпод Ниша код састанка Суповца. Осим других поудаљенијих од Србије река прима у себе 2 сата више Суповца код Курвиног Града реку Топлицу, која извире са српске границе код Беһировца, с десне пак стране близу Суповца реку Нишаву и Тополницу; из окружија алексиначког реку Моравицу, која кроз Алексинац тече; с леве стране из окружија крушевачког реку Турију спроћу манастира Св. Романа, Ђуниску Реку; а код села Сталаћа утиче у велику Српску Мораву. На овој Морави има три превоза, зато што се редко где газити може: на Прћиловцу спроћу Алексинца, на Ђунису и код Сталаћа. Рибом обичном је изобилна.

8. На границу Србије наступају два **Тимока:** велики и мали. **Велики Тимок,** који Србију од Бугарске 13. сати далеко дели, извире у Бугарској у кадилуку Пиротском с јужне стране Балкана, више села Равног Бучја а у Србију наступа на границу окружија гургусовачког (сад књажевачког) код Коритаца између гора: Дреноврта и велике Падине; одакле текући кроз окружије гургусовачко, црнорјечко и покрај крајинског утиче у Дунав 1 сат ниже Радујевца. С десне стране прима реку Репушничку, Жуковску и Кади-Богаз; с леве пак стране 1¼ сата ниже Гургусовца (сад Књажевца) Мали (или пандиралски, или сврљички) Тимок, који кроз Гургусовац тече; из окружија Црнорјечког 1 сат ниже Зајчара трећи (или кривовирски) Тимок или Црну Реку, која кроз Зајчар тече; даље Ми-

куличку и Вражогрначку реку из окружија крајинског, Велико - Јасиковачку и Мокрогорску реку. Он се од Зајичара редко где газити може. На ушћу, као на друму, између Ниша и Србије постоји превоз. Он је од Зајичара на'ниже тих, дно му је по готово свуда песковито, и из песка његовог испирају злато. Рибе у њему имаде изобилно. У њему има особита нека риба, коју жители тамошњи зову Верозуб, која је много налык на шарана, само што му је шкрга мања и блеђа и ужи је од шарана, има га од 3—4—5 ока тежине; вкуса је особито доброг; вата се само у овој реки и у Олтеници у Влашкој, а више нигде; риба ова налази се у овој реки само лети у Јунију и у Јулију месецу.

9. **Мали Тимок** премда не чини нигди границу Србије од Бугарске, ипак се међу овог рода реке ставља, јер долази преко границе Србије. Он извире такође у Бугарској у кадилуку Пиротском између планина: Орлана и Бабине Главе, а у Србију утиче на граници окружија књажевачког, код састанка Пандиралског, где се у подземне пећине слива и на један сат ниже код села Периша опет из земље изтиче; и полу кружно текући кроз цео Сврљички Срез и варош Гургусовац, ниже које ¼ сата утиче у велики Тимок.

Водена граница Србије заузима 183¼ сати турских а цела граница у наоколо 275 сати турских, и тако имамо суве меће 91¾ сати турских.

II. Реке домаће, веће и мање.

1. **Морава српска** извире на граници у Старом Влаху окружија Ужичког, срезу Моравичком, из планине Голије. Глава јој се дели на три рукава, један рукав извире од Јанковог Камена, други рукав испод Скендеровца, а трећи испод Сувог Р'та више села Јерчега, па се зато овде зове Јерчегска Река (овде се Голија планина са планином Јавором дели). Сва се ова три рукава састају, и један у другог сливају више вароши Ивањице одакле 2. сата до села и цркве Ариља са Великим Р'завом и Ђетињом састају и носе име Моравица, а одавде тек постаје права Морава. Текући с места од Југа к Сјеверу покрај Ужичког, Чачанског, Рудничког с две стране, Крагујевачког, Крушевачког и око целог Јагодинског, врло мало Алексиначког, Ћупринског, Смедеревског и Пожаревачког, прима у себе с леве стране; из окружија Ужичког: Велики Рзав, Ђетињу, ниже Пожеге Скрапеж, с десне из Драгачева реку Белицу код Гугаљске скеле, обрнувши се од Овчара и Коблара к истоку до Крушевца, прима с леве стране из окружија Рудничлог реку Каменицу, ниже Чачка: Чемерницу, у коју Деспотовица утиче; из окружија Крагујевачког ниже Карановца Гружу, а с десне стране код Карановца Ибар; више Крушевца Велућску Реку, ниже мало Расину и код Сталаћа Бугар-Мораву. Од Крушевца обрнувши свој течај и опет к сјеверу, прима она с десне стране из окружија Алексиначког реку Шупељак, код Параћина Црницу,

код Ћуприје Раваницу, испод Свилајнице Ресаву; с леве пак стране више Јагодине Лугомир, ниже Белицу; из окружија Крагујевачког Багрданску реку, и из окружија Смедеревског Лепеницу, код Оращја Јасеницу. Више села Лугавчине одваја се од велике Мораве отока једна под именом Језава која се под Смедеревским градом у Дунав салива а права Морава текући између Смедерева и Пожаревца утиче у Дунав код Кулича 1½ сата ниже Смедерева.

Морава од Чачка и ниже њега широка је 30 до 40, а код Пожаревца 50 до 70 хвати; у Септембру 1857., кад је вода врло мала била, износила јој је ширина на ушћу, где Ибар у њу утиче 30 хвати; код вароши Ћуприје има ширине вода од 30 до 100, а од једне обале до друге има местимице преко 160 хвати. На ушћу код Кулича, где се Морава у Дунав слива мерена је она у Децембру 1857. године, и имала је 70 хвати (ваљда при најнижој води?) од једног краја до другог. Место у Дунаву, где Морава улази и простире се, има висине 1 до 2 стопе, при највећем стању 3 хвата, а при средњем 9 стопа до 2 хвата. Средња ова висина постоји од Марта до Јулија месеца; а кад би се од клада и супова очистила могле би по њој од 30—40.000 ока товарне лађе пловити. На Морави има 21 превоз: скела гугљарска, код Чачка, Станчића, код Мрчајевца, код Катрге, Обрве, Сирче, Милочаја, Чукујевца, Новог Села, Трстеника, Почековине, Јасике, Обрежја, Рашевца, Сињег Вира, Глоговца, Вајске, Црквенца, Ливадице, Батовца, на друму између Пожаревца и Смедерева.

Морава од Чачка на ниже све саме ниске брегове и широка поља има, која су од свију поља и равница у Србији најплодоноснија, на којима се највише кукуруза обдјелава. Морава кад нарасте велика, врло је плаовита. У њој има свакојаке рибе: велики сомова и шарана, јесетра и особито велики носвица.

2. **Колубара,** у окружију ваљевском извире на граници ваљевског и подринског окружија између планина: Медведника и Јабланика, 6 сати више Ваљева; одакле текући кроз само Ваљево прима ¼ сата испод ове вароши у себе Градац, који из Дивчибарских планина на граници ваљевског, ужичког и рудничког окружија извире, даље Љиг из окружија рудничког, Пештан и Турин, из окружија београдског; с леве стране Рабас из окружија ваљевског и слива се код Палежа у Саву. Овде на ушћу вози скела због успора Савског; а на више свуда се газити може, она се пружа на 20 сати дужине, има на њој много добри велики воденица од 10—12 витлова. Воденице ове мељу и зими и лети. Више Ваљева има у Колубари лепих пастрмка као и у Градцу. а ниже реченог места има свакојаке рибе.

3. **Млава,** у окружију пожаревачком у омољском срезу код села Жагубице из једног јаког и велике дубљине, и као највеће гумно врела извире; обкољено са свију страна малим брдима под самим врелом воденица од више титлова мељe. Она тече кроз велике планине горњачке покрај манастира Горњака до Ждрела и даље кроз цело окружије (?),

од југа к истоку, примивши многе друге мање рјечице, утиче у Дунав код села Костолца. Млава је после Колубаре с воденицама најбогатија. Она се може свуда газити горе, а на ниже имаде на њој велики древени мостова.

4. **Пек,** извире из поречких планина у срезу Поречко-Рјечком на граници округија крајинског, више села Дебелог Луга близу Мајдан-Пека. Он је као и Млава велики, само што је много бржи од Млаве. Слива се у Дунав код села Винче ниже Великог Градишта. Пек се свуда гази, кад је мала вода, има много бродова; а кад је велик, мора се чекати док вода опадне.

5. **Поречка Река** у окружију крајинском, извире са северне стране планине Дели-Јована с једним рукавом; а с другим од Рудне главе. Слива се у Дунав 1 сат ниже Дол. Милановца. Она је песковита и доста брза; у песку њеном може се наћи злата.

6. **Трећи Тимок,** иначе Кривовирски или Црна Рјека, у окружију црнорјечком, извире у срезу зајчарском више села Кривога Вира; извор му је 2 хвата од земље висок у једној полуокружној каменитој стјени, која га у полак наслоном својим покрива. Водопад му је такође за 2 хвата висок, под којим одма воденица с два витла меље, у самом извору неприметно је како вода извире, но само даље од извора. Текући покрај подножја планине Ртња, кроз цело окружије црноречко и варош Зајчар слива се у велики Тимок 1 сат ниже речене вароши. Он је код Зајчара

мало мањи од великога Тимока. Има у њему лепе рибе. Дужина његовога тока износи 10 сати.

7. **Моравица,** река у окружју Алексиначком, извире 3 сата више вароши Бање на граници окружија сад књажевачког испод планине Озрена; одкуд текући покрај саме Бање и даље између планина Тракање и вароши Алексинца утиче у Бугар-Мораву ¼ сата ниже Алексинца. У њој имаде различитих лепих риба. Пружа се дужином 9 сати.

8. **Рассина,** река у окружију Крушевачком, извире у срезу Козничком између планина Готче и Жељина, текући кроз цео срез Match Кознички до више цркве Брусе, где се са Грашевачком и Брзетском реком састаља, одатле постаје већа, тече даље Крушевцу и ниже вароши ове ½ сата код села Бивоља утиче у Бугар-Мораву.

9. **Јадар,** у окружију подринском, извире на граници окружија ваљевског из планине Вукоша. Тече кроз цео Јадрански срез и утиче између Лознице и Љешнице у Дрину. На ушћу се неможе газити; а на путу Лозничком има мостова преко њега.

10. У окружју Ћуприском две су повеће реке у срезу Ресавском **Ресава,** а у срезу Параћинском **Црница.** Ресава има много воденица, као и Колубара. Она извире из дубљине Голубињски планина. На њој имаде стругарница на коима се јелове даске и друга грађа струже, и барутана са ступама, те се барут туче и прави. Тече кроз цео срез Ресавски и покрај манастира Манасије између планина: Маћије и Пасторка и вароши Свилајнице, а 1 сат ниже ове утиче у велику Мораву.

11. **Црница** у срезу Параћинском извире из планина Голубињских више села Забрега и из планине Брезовице, она не пружа се далеко, ал је врло јака, текући кроз варош Параћин утиче она изпод вароши ове у Бугар-Мораву. У њој имаде риба свакојаких, од села Бошњака на више к селу Забреги, има доста пастрмки и младица.

12. У окружју Крагујевачком највећа је река **Јасеница** која извире од Рудника, и текући кроз окружје Крагујевачко и Смедеревско поред вароши Паланке, утиче у Мораву код села Орашја. На ушћу се не гази, него се прелази преко великог дрвеног моста. На њој имаде доста воденица. И у њој имаде изобилно риба свакојаки.

13. **Пештан,** ова је река по највећа у окружју Београдском, извире из планине Букуље близу села Буковика у окружју Крагујевачком, тече даље и примивши с леве стране код села Врелаца реку Лукавицу, утиче у Колубару између села: Степојевца и Дражевца. И у њој има лепи различити риба.

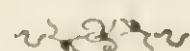

ГРАЂА

ЗА ТОПОГРАФИЈУ

ОКРУГА КЊАЖЕВАЧКОГ

СА КАРТОМ.

НАПИСАО

СТЕВАН МАЧАЈ,

ЛЕКАР ОКРУГА КЊАЖЕВАЧКОГ, РЕДОВНИ ЧЛАН КР. МАЂАРСКОГ ДРУШТВА ЗА ПРИРОДНЕ НАУКЕ У ПЕШТИ, И КОРЕСПОНДЕНТНИ ЧЛАН СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА У БЕОГРАДУ.

I.

Књажевачки округ лежи између 38—39° северне ширине и под 38° источне дужине.

Граничи од истока и југа са Бугарском и то са видинским пашалуком у дужини од 18 сахата и са нишевачким у дужини од 26, од запада и севера са алексиначким и црноречким округом.

Величина округа износи до 100 □ сахата.

1. Реке и баре у окр. књажевачком.

Најглавнија је река у књажевачком округу тако звани *Трговишки Тимок*, који извире у пиротској нахији код манастира св. Николе до села Бериловца и Врстовца на два сахата од наше границе, и код карауле Коренатаца улази у наш округ и пошто репушничку, д. каменичку, жуковачку и трговишку реку у себе прими, саставља се испод окружне вароши са сврљичким Тимоком. *Сврљички Тимок* извире код села Паиж у Пироту; Шестигабарска и Витановачка река јесу главе овом Тимоку, који тако састављен улази у нашу земљу код Пандирала. — Мало по ступању у Србију улази испод Пандирала у природни тунел, у коме свој пут близу 300 хвата продужава, пак више села Периша опет из камените нећине истиче. Овај подземни пут врло је знаменит с тога, што при улазку у тунел вода ма у

каквој количини да се накупи, опет се при изласку неопримећава да је већа, где напротив кад се пре улаза смањи и при изласку остаје знаменито мања. Приликом проваљивања облака, кад вода читаве грмове, греде, пањеве и кладе у тунел уноси, још се досад није могло приметити, да су се виђали при излазу исте ствари. Вода што се тиче боје и бистроће једнака је и при улазку и изласку, нити се може казати, да је она подложна каквом филтровању. При изласку чини се као да се вода из знатне дубљине тихо диже, а не да дотиче.

У Пандирало улазио сам 23 Јулија и 10 Августа 1862 год. но после 47 хвати пута принуђен бих због дубоких вирова да се вратим. — Глава ове реке често пресушује, тек пошто прими манојлички, гушевачки, црнољевички, изворски, преконошки и галибабински поток, постаје повећом речицом, која код Нишевца испод старог града Сврљига у клисуру од кречних стена улази, и у њој свој ток до Подвиса продужава. Од Нишевца до Подвиса прави Тимок на места мање или веће водопаде, најзнатнији је тако звано „Рипало“ где вода са 1,5 хвата скаче са јаким шуштањем; пошто би примио неке мање поточиће састаје се испод Књажевца са трговишким Тимоком. Дужина Тимока од извора до Књажевца износи 16 сахата.

У Тимок утичу ове мање воде:

Манојлички поток почиње са четири главе и то из Црквенца, Шестигабра, Јеленка и из Манојличког ждрела, ови се извори стичу више манојличке цркве и чине манојличку реку, која се с десне стране

у сврлички Тимок улива. Дужина реке износи до 3 сахата.

Гуљанска река, која никада не пресушује, извире из планине Баре и после тока од полдругог сата утиче у Тимок.

Изворски поток почиње између Бурдима и Бучума у брегу Врлину, прима у себе више поточића, као што је онај што извире код цркве из брега Ждрело, а даље Мали Извор и Големи Кладенац што долази од Мрљиног дела; све се ове воде сливају спрама села Белог-Ића у сврлички Тимок.

Црнољевичка река извире из Ждрела више и за ¼ сата утиче у Тимок.

Белоињска река постаје из сљедујућих извора: **Дебеле букве,** која излази из Подевала брега, **Рачине баре,** која долази из Коритиног дола, прима у себе речицу **Корито, Забел главу** и **Белоињтко врело;** према селу сви се ови потоци по путу од ½ до 1 сата сливају у сврлички Тимок.

Главно врело **рибарске реке** излази из Јавора у Ђуриначком атару, прима у себе **Божичев Кладенац** и **Црвено барско;** три ова извора сачињавају рибарску реку, која има дужину од 32 сата.

Хајдучки Кладенац, који уз дубоког дола и **Прехода,** који из Шопора сељског произлази, стичу се у Ђуриначку реку, која у сврлички Тимок утиче.

Преконога има две реке: а), **Добру,** која долази из брега Коларнице и прима повише малих поточића, као што су: **базарски** што долази од Дебелог дела, **цигански** и **баичин** поток; б), Врело, које у брегу Стражи извире, прима у себе **Помос-**

ницу, а наниже код воденице Румењка обе ове реке састављене утичу код Дервена у сврлички Тимок.

Лалиначка река извире у селу Сливју; у њу се улива на месту што се зове Ливађе Грбовачка река, која у тако названом градцу започиње и **Стаичин** поток истиче из Дувијег врха и улива се изпод Орловог Гњезда у Грбовачку реку, а овако искупа под именом **Калиничке реке** улази више Нишевца у Тимок, дужина јој износи до три сата.

Поред свега тога што се оволике реке у сврлички Тимок до села Нишеваца сливају, често је опет тако мали, да једва отиче, но у даљем свом току у клисури прима још више мањих речица и постаје непресушном реком.

Малушински поток извире у селу Драницима испод Трешнога камена и слива се више Нишевца у Тимок.

Белица извире из планине Девице прима у себе Мечидолски поток, који у Мечијем долу извире, и код **Курвана брега** улива се у Белицу; Мечидолски поток, који у планини Белици извире и ниже Мечидола заједнички се више сврличког града у Тимок спушта. Дужина му је до три сата.

Ракиначки поток извире у брду Ракинцу више села Палилуле. само у кишно пролетње време отиче, и пролазећи кроз село утиче у Тимок.

Трстеница река извире у Гудилом ждрелу и кроз Палилулу у Тимок улази.

Буковички поток извире у селу Буковику у бањском атару, па се затим у трстеничку реку код села Палилуле улива.

Топалски поток, који се и Ждрелце назива почиње у брду „Задна," тече кроз село Топлу, где је један извор, који никад непресушује, с њиме се једини продужавајући свој пут улази до тако названог Сњег-врха у Тимок.

Југо-западну границу овог округа чини река **Девица,** која из планине Девице у бањској извире, пошто у себе прими Оштру чуку, лабуковачки, пирковачки св. ранђелски и попшички поток код последње карауле нашег округа, Драговца, у Бугарску прелази.

Пирковачка река извире у брегу Лесковику тече кроз село Пирковце и улива се у Голему реку или Девицу.

Манастирски поток има три извора, но највећу количину воде добија из манастирског врела.

Попшичка река извире код села Копајкошаре у брду Равништу из повише врела и улази у Девицу или Голему реку.

Селишки поток извире из Јездиног врха и утиче у Голему реку.

Пошто сврљички Тимок прими у себе и Топалску реку, и клисурска ждрела, ступа код Подвиса у тимочки срез, где му долазе још ове реке: *Орешачка* река, која извире из планине Кључа, у њу се улива *Студени поток,* који тече из планине Мида, и још више мањих поточића и кладенаца у себе прима. *Грезанска река* има три главе: *балановачка* извире у белопоточком атару, *топалска* у буриловачкој клисури, *слатинска* под именом Студенца у планини Тумби, она протиче кроз Зориновце и Сла-

тину и прима близу Вине *винску реку*, што долази из Краљевице а тече кроз Булиновац и Вину. Код „саставака“ ниже Булиновца врешачка и грезанска река стичу и сливају се у Књажевачком атару са тимочком водом у јаз пок. Стевана Пироћанца.

Женска река долази из планине Чањака с десне стране прима испод села Крепте крептачки поток, који извире из тако назване Големе Ливаде, с леве стране долази друга глава из Љутог врха; обе ове главе сједињене ниже села Жлне утичу у Тимок.

Ове се реке у главни или трговишки Тимок сливају: *гор. Каменичка река*, која има две главе: једна долази од Писане Букве и Иванове Ливаде, а друга из Јаворског дола са врелом из Јаблана прима у себе гор. Каменицу. Остале главе имају своја имена и то корнатечки поток извире у турском брегу Корнатеци; *Чупуриски поток* извире у Вотњику, *Прогореличком* је потоку глава у брегу Прогорелици, *Мељском* је потоку глава у Турској у Драпловцима, у њега улази поток из брега Драголици. Ове се последње четири реке сливају у Тимок до села гор. Каменице.

Доњи Каменички Поток извире у Турској у брегу Големе Ливаде, код карауле Црквенца улази у Србију, прима у себе више мањих речица и слива се више горње Каменице у трговишки Тимок.

Штрбачке речице има их на броју шест: 1. извире из брега Витличког, састаје се са потоком *Менедицом*, 2. долази од брега *Бара*, прими неколико малих извора; 3. тече од Петрове падине; 4. од Биљине падине и у њу се улива други поток што

иде од Селишта; 5. долази из Гричара; 6. од Ушевице.

Црвенички поток извире у самом селу из више кладенаца с леве стране и улази код воденице у Тимок.

Жуковачка река долази са три главе из алдиначког атара под именом Лева река, Космавица и Топузанов гроб, прима Дрвничку, Балиначко-старо-Коритску, Дејановачку и Причевачку речицу и улазе близу села гор. Соколовице и Жуковца у трговишки Тимок.

Трговишка река има два извора Локвански и Бучиновски, који се код села Штитарца сајединие, пролазе скупа кроз село Трговиште и уливају се у Тимок.

Именоване реке сачињавају **Трговишки Тимок,** који се испод Књажевца са сврљичким Тимоком стиче.

Испод Књажевца улазе у Тимок с леве и десне стране још ове реке:

Калиничка река извире у алексиначком округу у селу Влашко Поље тече кроз село Бучје, ту се стиче са другом главом, која долази од брда Бранковице. На крају села Бучја прави калиничка река леп водопад. Код села пак Ваљеваца прима у себе неке мање поточиће, који у брдима Слемена, Равуловца и Кремена извиру; слеменски извор пролази кроз село Дубетинце, испод тог села прима друга два извора, и као повећа никад непресушујућа река тече кроз село Дречиновци и слива се у Тимок испод Књажевца.

Башава извире у Голој-Чуки више села Бер-

чиноваца, у току своме прима незнатне изворе, крај Горњег Зунича продужавајући свој пут на сат испод Књажевца с десне стране улази у Тимок.

Трновачка река извире из кладенца „Видерице“ прима у себе Свракар, Џерцин кладенак, Ђуанац а у селу Трновцу воду што из тамошње чешме долази, па наскоро стиче с леве стране у Тимок.

Јелашничка река, којој долазе млоги извори и поточићи, један је од најглавнијих извора у планини Расоватог камена, и у току своме прима Мељачку реку, Уров дол, Јелашницу, која из Алдиначке међе излази и над селом Радучевцима улива се у главну реку; Влашки дол извире на Балиначкој планини, *Урдеш, Голема река* и *Левача* извиру у брегу Базови; *Паљевина* излази из тако званог Равног Брега и тече кроз село Шарбановце; две речице из Брлидола, прва из брега Плоче, а друга из Матеовог брега; најпосле *Биљачки поток, Карчина бара* и *ладни дол,* све ове речице и потоци сачињавају Јелашничку реку, која се испод села Равне с десне стране у Тимок улива.

Ново-Ханска река. Главни су јој извори у Бугарској у тако названом Јанкином делу. Прима најпре речицу, која извире у брегу Китки и пролази кроз село Н. Корито; даље Петрушицку реку која се збира над селом равног имена; Ошљанску реку, која се започиње у брегу Тресак.—сви ови потоци теку скупа кроз село Нови-Хан и улазе у Тимок.

Дреновачка река са два извора од којих један извире с леве стране долази из блега назваког Велигден, други пак с десне стране баш у селу Кожељу, обе се стичу и теку даље у Тимок.

Суха река, која у брегу Буковцу извире и у Тимок улази. Често пресушује.

Врбичка река, која извире близу села из неколико ккаденаца.

Селачка река извире на Бабином носу више манастира Суходола, прима у себе с десне стране Циганску реку, а с леве стране суходолско врело, које испод манастира прави водопад од 15 хвати, затим тече кроз село Селачку и према селу Врбици улива се у Тимок. Овај последњи поток ретко пресушује.

Змијанац излази из Голе-Стене.

Боровачка река долази из незнатних извора више села и готово сваког лета пресушује.

Изворска река извире из Бабиног носа и Милошева камена. У њу се сливају а) вода, која на брегу Блацу истиче, б) она што извире у брегу Локви. Обе ове речице теку сједињене кроз село Извор.

Шашка река извире из брега Ђаволског дола у Бугарској на један пушкомет од наше границе, прима у себе помање речице и поточиће и као последњи поток с десне стране код села Вратарнице улива се у Тимок, и ретко пресушује.

Заградска река. Састављена је из врела, што извире више села, из Поповог Кладенца и боровачког извора. Ти се извори састављају у самоме селу

и после сат и по тока улазе ниже села Вратарнице у Тимок. На међи између књажевачког и црноречког округа налази се манастирско врело, које се улива у бару Грлиште.

Белоречка река. Јача јој глава извире у црноречком округу, прима с југа поток, који испод белоречког камена под именом „врело“ истиче примивши у себе снајков кладенац и филиповски поток, промени свој источни правац к северу, затим опет у источном правцу пролази кроз клисуру и кроз село Грлиште, и ниже истог села улива се у Тимок.

Знатније баре. Великих бара у овоме округу нема. Код вароши Књажевца налази се једна барица од 1¼ плуга величине; на њој расте трска и шевар. Даље према селу Врбици види се манастирски рит од три плуга простора. Испод села Дубетинаца на Дервену мање су барице на којима трска расте. Најпосле виде се неке пиштољине близу Белога-Потока, на Ветрилу до села Сливја.

2. Брда у окр. Књажевачком.

Књажевачки је округ један од врло брдовитих округа у Србији, сав је планинама окољен, а и сам унутрашњи простор небројеним је брдима испресецан. Прва из северне Бугарске у округ ступајућа планина *Ведерник*, близу Белограчика улази правцем сјеверо-запада под именом *Бугарске главе* у нашу границу, и овде се раздваја: к сјеверу пружајућа се грана има ове висове: *Тресак, Бабин нос, Црноглав, Остричевица, Сименски* и *Љути До, Ра-*

њена рука, *Голина* и *Бездет*, који прелазе, као крајња сјеверна планина у *Вршку Чуку*. К западу идућа грана опет се на два огранка дели; сјеверо-западни има ове врхове: *Миљина Глама, Лепушанска Глама, Лиса Глама, Љути Камен, Планински Дел, Јаношица, Буковица, Игриште, Манастирска Глама, Влашки-Дел* и са *Новоханском Чуком* спушта се у Тимочку долину. Манастирска глама пружа се преко *Змијанца* до Вратарнице, овде се опет диже постизава *Топишницом* и *Магленом* своју највећу висину, после се опет југу спушта у *Васиљске* и *Белопоточке планине*, затим прелази и губи се иза села Давидовца у алексиначки округ.

Друга више југо-западу управљена грана има сљедујућа имена: *Тупањ, Грнчарева Глама, Градска Глама, Игриште, Чука, Турјачка Глама,* коју од *Липове Гламе* ошљански поток раздваја и са *Голчом* у тимочкој се долини свршава.

Висови који од Балкана преко „Бабиног Зуба“ у Бугарској између карауле „Кади богаза“ и „Корепатаца“ у наш округ прелазе, почињу се Црним Врхом (на Турској страни) к Ивановој Ливади спуштати и ту се деле на сјеверну и југо-западну грану. Прва се преко Писане Букве и Расоватог Камена пружа и граничи ту са Големом Гламом; југо-западна грана дели се даље на више огранака који се сви к Тимоку спуштају. Ови су огранци од Писане Букве: *Паирадна-орница, Мустачев-Хрт, Топузанов-гроб, Јаблан, Булски-дел, Умин-до, Столице, Дебела-глава, Оскоруша, Свети-врх* до манастира св. Тројице; од Алдинаца преко Дрвника: *Гра-*

диште, Д. Соколовица, Жуковац; од Карауле Шљиве: *Вонска-чука, Панађуриште, Владове-крушке, Кладни Дел* и *Врањеница.*

Од Расоватог Камена пружају се тимочкој долини сљедујући врхови: Голач, Хрсовац, Базова, Манчин Крст, Средил, Друмовска преслат, Тумба, Смиљовица, Црна бара, Вардиште, Хаџин гроб, где се у петрушкој долини окончавају.

Ови брегови чине са југо-западном граном Ведреника кадибогазку клисуру.

Јелашничку клисуру састављају: Градишка чука до Шарбановца, Јесиковац, Руште, Лазиње поље с десне стране; а с леве стране: Кратки Хрт, Дуловиште, Црквенац, Стражиште.

Сви брегови сврљичког среза јесу сјеверо-западни и југо-западни огранци другога ланца балканског и то, *Бабине главе*, која се у Бугарској на северозападну и југо-западну грану дели.

Северна грана улази са Пањжким Каменом у нашу границу више Пандирала код карауле Младеноваца под именом Јеленак, к северу диже се са Добриславица, и више карауле Блата, са врхом Орловица, пружа се к сјеверо-западу и прави Горунов дел, Микулов дел, Тумбу, и од Грнчара, највишег врха, постепено се спушта до вароши Књажевца.

Исти се ланац код брда Габра раздваја и иде југу на Околиште, Тиовце, Драинце и са Кацмацином прелази у Богданицу, код Нишевца, где га Тимок раздваја и после се опет поред Плужине, Лалинца спушта на Ветрила и иза Пирковца прелази у алексиначки округ.

Од Богданице к северу пружајућа се коса има сљедујуће врхове: Волувица, Правац, Црвена бара, Већа рудна, Јаниште; на истоку Станков врх, Средња планина и Чести-Љиљак.

Сви остали врхови под разним именима спуштају се у тимочку долину у форми полу-месеца, као што је Тресибаба, Рогошки врх, Орешачка стена и др.

Југо-западна грана под именом Сулигата више села Козје у Бугарској, све се више подиже до *Модре стене* где у нашу границу пролази у тако звани *Ланац*. С десне стране Ланца находи се Јелов врх и Кладанци, иза Ланца долази Мали врх, Црни врх, Голи врх, Перинатица, Голубињак, Плеш као највећа висина, Килова чука, Лесков врх, Коларница, Костолов камен, Паносница, Гарванов камен, Мала грамада, Јованов трап и Грамада, где се други ланац Бабине главе свршава.

Последњи уз Турске прелазећи ланац ступа под именом *Бајтарице* у наш округ и прима имена: Дебели Дел, Црвена Бара, Седалиште и најзад се спушта поред села Копанкошаре у Попшић и изчезава у долини реке Белице.

Сљедујући су брегови продужења из Бугарске а имено из нишевачке долине подизајућих се брегова: Курилово, Калафат, Крша Топола, Црно Трње, Шупљи Горун, Љути врх и Драговац.

Иванова Ливада, Плеш, и Расовати Камен јесу највиша брда у овом округу. Са пограничних се брда гдешто има врло леп поглед: тако са Курилова и Плеша види се прекрасна нишевачка долина и Ниш са својим мунарима и са лепом новом срп-

ском црквом и др.; са Бабиног носа види се чак Калафат, неки део Влашке и Дунав са својим вијугастим кривинама и малим островчићима, а поред села Раковице бели се језеро тако названо Милованово блато, које се пружа до села Рабиша, врло се јасно види Белограчик и др.

У Целом округу нема *равнице*, осим у тимочкој долини, која на разним местима разну ширину заузима.

3. Производи из царства минералног.

Пре но што бих коју реч проговорио о минералним производима овог округа, ваља ми нешто казати о геолошком његовом саставу, о стенама и камењу, из ког се мало час описата брда састоје.

Већина горских ланаца, који се у округу на све стране укрштају састављена је из кречног камена. Први такав ланац јест на сјеверо-истоку онај, који испод карауле Китке и Кадибогаза у наш округ улази. На западу су му гране ошљанска брда на северозападу манастирске планине, а на северу они брегови, који до Змијанца, Вратарнице у црноречки округ прелазе. Тимоком раздвојени они се опет на западу појављују код Вратарнице, Боровца и испод Врбице и дижу се отуд у висове Стубла, Топушнице и Маглена.

Други кречни ланац, који из Бугарске у Књажевачки округ прелази налази се на северу од карауле Коренатца; он одпушта многе огранке, западни прави кричевачки ланац до села Градишта, северо-западни соколовачку клисуру са високим од-

весним стенама до дела Жуковца, а југо западни иде до Штрица и Тимока. Западни се ланац окончава са малим Грнчарем, на десној обали трговишког Тимока.

Трећи кречни ланац увлачи се код карауле Младенаца у наш округ. Грана пружајућа се југо-западу прави гола брда, која се између Влахова, Лукова и Околишта наоде. У више западном правцу прави изворске, драшначке планине, ове се последње гранају: северо-западни огранак спушта се преко Плоче у Тимок, исто то бива за сјеверним огранком Тресибабом, средњи пак ланац спушта се у тимочку долину код села Рогоште; на подножју овог ланца извире тако названа Бањица. Западним правцем чини Богданицу и окренувши се више Нишевца, Плужине, Лалинаца и Сливја Ветрилима се окончава. Северо-западни огранак пролази у топалски плато и одтуд се продужава до Попшице; северни пак огранак пошто би саставио Бело-Поточку клисуру повија се к северу у Васиљске, Галибабиначке и Давидовачке стеновите висове, који се на северном крају округа бучанским Магленом окончавају.

Четврти кречни ланац чини источну границу од Пандирала до Грамаде, код села Periша прелази Тимок, код гушевачко-пандиралског друма снижава се, пак се опет до Тресибабе диже и ту се стиче са пређашњим ланцем.

Последњи кречни ланац прелази код тако зване Бајтарице у књажевачки округ, у југо западном свом продужењу производи грбовачке стене и поред села

Копајкошаре испод Попшића и драговачке карауле даље се к југу спушта.

Кречне стене што толику површину Књажевачког округа покривају издижу се гдешто у високе чуке и гребене: такову једну чуку преставља Грнчар, који је само са западне сгране приступан, а од истока спушта се одвесним стенама у дубљину од 50 хвата; још је већа бучанска планина, која се са севера амфитеатрално спушта у непроходљиви амбис.

Друга је особитост кречним стенама та, што праве на млого места мање или веће клисуре. Највећу такову клисуру прави Тимок у току своме до Подвиса. Овај 6 сати дугачки пролаз, кроз који Тимок тече, један је од најлепших природних појава у нашем округу. Испод Нишеваца улази Тимок у ту клисуру, гдешто се чини као да се једва помиче, другда струји са неодољивом силом у притешњеном кориту, а на неким местима се са великим шумом низ излокану литицу стропоштава у дубљину од млого хвата. Под сврљичким је градом ова клисура највеличанственија: ту се река скреће са свога правца и обилази стену од 10 до 100 хвата, на којој је озидан био стари замак Сврљиг и то на самом њеном врху, где се чини да једва има места за орловог њиздо. Клисура ова није од крај адо конца проходљива; ја сам 1862. г. са највећом муком могао од улазка до испод „Рипала“ продрети, нити ми је познато, да је когод други кроз њу прошао.

Трећа је доста знатна клисура горњо каменичка: њу је репушничко-папратска река прокопала, тако,

да су једва једна кола у стању да прођу. Пролазећи туда човека страх обузима е ће се стеновита платна, којих може на обе стране рукама дохитити, над њим склонити. Пут траје 5 минута.

Има још других али мање знатних клисура, као она између Градишта и горње Соколовице и друге на трговишком Тимоку, око Барањице и т. д.

Још имају кречне стене и ту особитост, што се у њима на многим местима налазе мање или веће пештере као: у Пеконогама, Попшићу, Нишевцима, Белом-Потоку, Васиљу, Пандиралу, г. Каменици, Вратарници, у тимочкој и соколовачкој клисуру и др.

Да видимо из ближе неколицину од главнијих пештера.

Преконошке пештере налазе се у сврљичком срезу на ½ сата од села Преконоге на страни, која се стрменито диже десно од пута, што из реченог села на границу води. Ту има свега три пештере: две су к северу окренуте, трећа запада. Средња која је под именом *Шакрна страна* позната јест најзнатнија. Улазак у ову пештеру врло је сибзак: човек мора на три хвата далеко насатице лежећи полагано се помицати, док дође до прве пространије шупљине, која је сталактитима на прилику филарета од ниског улазка раздвојена. Пошто се пређе ова природна препрека шупљина постаје све пространијом; њени се сводови блистају, као да су драгоценим камењем посути. Овај се део пештере може сматрати као нека огромна гробница, јер се ту наоде небро-

јени остатци свакојаких препотопних животиња. На југо-западном крају ова се прва шупљина стешњава у пролаз, који води у други део пештере. Пролаз је овај врло клизак, бар за човека, који томе није вичан, да хода по самој поледици. По кратком путу стаза се повије на више, њом се стигне на неку омалену равницу и ту се пролази са доста великом муком поред амбиса, док се доспе до пукотине, која води у главну пештеру. Кроз пукотину ваља се спустити на конопцу, по томе се стаза опет на више пење и најзад се по дужем пужању излази у главну пештеру. Ту се указују зачуђеном гледаоцу свакојаке ствари, које људска фантазија и слаба светлост од неколико донешених свећа завија у виђене којекада ликове; неки држи да је у каквој цркви са олтаром, амвоном и полилејима, други се диви прекрасним мермерним стубовима и свакојаким статуама, многи виде кошњице, големе главе од шећера, гробнице и друге обичније ствари, сваки пак опажа своја чуства узбуђена необичношћу околине, у којој се налази, а ово узбуђење увећава самоћа и сумрачност дубоко под земљом скривеног места и тишина, која ту влада и коју једва да прекида гдекоји водени млаз, који низ дуваре од пештере лапти, или са свода на махове капље у свакојаке камене ведрице.

Ова иста вода, која једна буни вечиту тишину пештере, једина је и сила, која ствара сва она чудеса, што се у пештери виђају. Честице од кречне материје у води растворене скамене се после излапења воде онде, где су са воденом капљом пале,

и на тај начин стварају се полагано сталактити и друге чудновате ствари, које сам пре споменуо.

Испод описате пештере находи се друга под именом *Голема Шакрна.* Улазак јој је 3 хвата висок, 4 широк, а 4 до 5 хвата дубока је; свод из ког се у другу мању пештеру пролази, садржи неких окамењених костију.

Трећа више к југо-истоку лежећа пештера названа *Равна пећина,* у толико је спомена достојна, што сачињава издубљену шупљину једнаке ширине и дубљине и што је као црном чохом застрта од гара; у средини њеној има округао сталактит од 1-5 хвата дебљине.

Идући од Вратарнице к Књажевцу с леве стране находи се брег Голина, који у себи скрива пештеру названу *Топлик.* У њу сам улазио 18. Јануара 1861. године и то због тога, што ми је јављено, да је вода, која из ње извире приметно топла. Према доста великој зимној цичи вода, која из пештере излазаше, чињаше се чисто млака=9°Р. Скинувши обућу уђосмо кроз узану, доста ниску пукотину најпре јужним правцем, после се истоку окренусмо и ту шупљина постаје већа. Пештера је ова готово округла, до 5 хвата висока, а заузима простора до 16 кубичних хвата, у средини пештере спушта се врло јака водена жица, која са јаким брујањем пада на 3 хвата висок и до 2° широк, округао сталаклит. Место само од неколико свећа осветљено, монотонија падајуће и свуд унаоколо распадајуће се и падајуће воде, побуђују у находећег се ту човека доиста страховито чуство. Ја искрено

признајем, да никад што чудније и страховитије видио и осећао нисам.

Знатна је још пештера, која се између села Мањинаца, Кожеља у Бучја на топушничкој планини налази. Ја сам двапут у њу улазио, последњи пут у друштву лицејских питомаца 1863. године. У овој се пештери налази, кад лети довољно влаге има, на више педи нагомиланог леда. Одкуда то долази да се у овој пештери и у њој подобнима лети находи леда, а да га зими нема, ово су различни испитачи природе покушавали од различите руке да растумаче. Најприличније је мишлење оних, који то приписују спором изједначењу температуре подземних празних просторија са спољањим ваздухом. Зимња температура врло споро разлађује камене слојеве, који пештеру сачињавају, и истом онда кад по дужем трајању стигне до 0°Р. почиње да се ствара од влаге што је у пештери лед, а овај ће тек онда почети да се топи кад летња температура до дубљине пештере доспе.

Има у кречном камењу још и других пештера, које су мање знамените и од којих су млоге само онима познате што шалитру кухају. У нишевачке пештере неможе се улазити због мефитичког гаса, којим су напуњене и од којих се запаљена свећа или луч гаси.

Осим пештера виђају се у кречном камену млоге *вртаче* или углубљења земље налик на какав огромни левак. Особито сврљички срез богат је оваквим вртачама и то на Плочи на путу од села Извора до Љубиние Воде, код Драинаца, Преконога, али нај-

више их има по граници око карауле Блата. Неке од ових вртача праве су безданице, које у велике дубљине силазе; камен, који се у њих баци дуго се време чује, како се о дуваре амбиса разбија.

Како ове вртаче тако и пештере издубљене су силом текуће воде, која је кадра, да угљокисели креч раствори, особито онда кад садржи повише угљене киселине: јер кад ова из воде изађе, угљокисели креч пада с места на дно и представља оно, што је нашем свету под именом бигра познато. Оваквог бигра има на млого места у нашем округу на име у Попшићу до прекоНошке воденице а највише у Суходолу: црква и све манастирске сграде почивају овде на бигру, који се непрестрано умложава из извора што више манастира из кречне стене избија.

Поред кречног камена, који већину простора у овом округу заузима, има још овог камења: Пешчара и то на много места. Најглавнији је онај до села Трговишта, Жлне, Слатине и Зориновца. Трговишки је груб зелено-плаветникаст и сачињава једну гомилу; жлнски раздваја сву планину до саме реке више села на прилику каког зида од шкриљња, испод села вића се у слојеве мање или веће дебљине састављен. Пешчар, који се између карауле Тополе и Курилова у сврљички срез увлачи, црвен је и крупан, пружа се до самог манастира св. Ранђела, и преко реке Белице прелази у алексиначки округ. Има још пешчаног камена и у самом Књажевцу близу куће поч. Стев. Пироћанца и у њему се находе неке окамењене шкољке.

Воденичарског порфира и то од три рода има у селу Зубетинцима.

Спенита находи се на Расоватом камену близу Подвиза.

Гранита има на Ветрену; на Ивановој ливади гранита и гнајса, а испод Шљиве у селу Папратни налази се нешто серпетина.

Још имам да споменем у селима Дрвнику, Старом Кориту и Бањици находеће се огромне црвено мрке и црикасте шљаке, које имају 50 — 80 ока у тежини, и које доста наличе на неке базалте.

Важно би било дознати геолошко доба, кад су стене што овај крај Србије састављају, постале; али је то за сада бар што се целе површине овог округа тиче немогуће зато, што још нема довољно палеонтолошких података, који би допуштали, да се у овом обзиру штогод одсудно каже. На Кожељу нађен је окамењен пуж: Acteonella gigantea, а близу Перша окамењена школька Rhynchonella vespertilio; по овима чначајним школькама те две точке спадају у формацију креде, и то у ону етажу коју у Аустрији госауском називљу, а овамо спадају по свој прилици и они пешчари, што су у Књажевцу, и неки Амонити, који су гдешто по округу нађени, а најпосле и они млоги корали, који се на путу у Пандирало у брду копају. На подножју Плоче према Подвису стене су начичкане неким нумулитима или орбитолитима, који се нису још могли точно испитати да би се дознало, дали спадају у Еоценску или коју сгарију формацију.

У погледу на употребљиве минерале наш је округ врло сиромашан. У Пирчевачкој планини Златарици копало се за турско време олово, за сад се нико с тим незанима. Брусног камена има у Зориновцу и Новом-Кориту. Угљена и то лигнита нашао сам на млого места а особито у Јелашничкој реци, у Вину, у Подвису, Жлни и Бучју; но нигди се неупотребљава за кућевну потребу.

Исто је тако овај крај Србије сиромашан и у минералним водама, јер има само три извора, које у њих бројати могу, два млака и један хладан. Први се налази близу Ргоште, његова је вода бистра, пријатног куса и има температиру од 21. 5°Р.

Други топли извор находи се у Нишевцима у самом кориту Тимока тако, да му се вода меша са речном водом. Ја сам је 25. Окт. 1860. год. мерио и нашао сам, да је 11°Р топла била, кад је у исто доба тимочка вода имала 3.5°Р топлоте. Од ова два извора немамо још поуздане хемичке анализе. Трећи хладни извор налазисе у Липници хатара плужинског.

4. Производи из царства биљака.

Округ овај лежи на источном крају Србије и зато има, већ по овом положају, вегетацију, која се у млогоме чему од вегетације у осталој Србији разликује. Ево биљака, које су по Дру Панчићу искључиво у овом округу нађене и које спадају већином у грчку флору, а неке што су звездицом забележене, посве су за европску флору нове: Dian-

thus Nocanus Boiss. Silene Lerchenfeldiana Bmg. Cerastium campanulatum Vis. Astragalus glycyphylodes Stev. Cytisus microphyllus Boiss. Ononis Columna All. Trigonella striata De. var. uniflora Panc.* Orobus luteus L. Potentilla geoides DC. Sempervivum purpurascens Sch. Ribes grossularia L. var. pubescens Koch. Aethusa elatior M. B. Freyera cynapioides Rcht. Knautia lyrophylla Panc. * Scabiosa micrantha Desf. Achillea pubescens DC. Senecio tymphraesteus Boiss. S. Othonnæ Sm. Chamaepeuce stricta DC. var graeca Boiss. Centaurea chrysolepis Vis.* C. salonitana Vis. var. Hieracium moesiacum Panc. * Campanula Wildenovii Boiss. Verbascum pannosum Vis.* Salvia officinalis L. S. argentea Sm. Calamintha Nepeta Clairv. Hyssopus angustifolius MB. Stachys spinulosa Sm. Globularia vulgaris L. Rumex arifolius All. Euphorbia Myrsinites L. Lilium albanicum Gri. Allium sibiricum Stev. Colchicum spec.*

Од употребљивих биљака расту у овом округу млоге тако зване официналне биљке као: кукута, татула, слачица, наваља (Aspidium filix mas.) бу-ника, велико биље, матичњак, пелен, саса, чемерика, мразовац и др.

Од дивљих биљака што дају боју узима се: срнац за жуту, метвица и натракула или козлац за црну, а руј за црвену боју. Од овог последњег сваке се године износи 8 до 12.000 ока у крајински округ.

Осим мање важног шибља, што по шумама расте, има у овом округу доста леске и дрена, бзове и пасдрена око река и села, фење по сврљичком срезу,

белог и црног глога (Crategus melanocarpa MB), јоргована свуда по камењарима, морског грожђа (Ribes (Grossularia L) на Плешу, кржљавог бадема (Amygdalus nana) на Кожељу, а свуда по вишим брдима лепих малина.

Од шумског дрвећа ово је најважније: граница, горун, цер, љутик, јавор, млеч, клен и маклен; различите липе, јасен бели и црни, буква, граб, брест, јова, бреза, топола, различите врбе, ређе се гдешто још виђа дивља, или мечија леска.

Оголићен кречни камен, који доста велику површину у овом округу запрема, узрок је те су шуме особито по нижим топлијим крајевима у нас доста ретке и зато бива оскудица у дрвљу, који дан све осетљивија, поглавито онде где се, као у окружној вароши, новише народа стиче. Најжалостније голети виђају се на Големој Глами, на Барама, близу Нишеваца, над Белим потоком, над Кожељом, близу Подвиса и др. Поред ових голих камењара има гдешто и врло лепих шума, највише на граници као на Бабином носу, од Чумине реке до Иванове ливаде, на Плешу, Курилову, Бучју и др. Шуме су ове већином букове, ређе се виђа по подгорју растово дрвеће помешано са буквом или грабом. Још је спомена вредан за наш округ орах, који свуда око река а највише на трговишком Тимоку у великом броју дивљи расте и толико плода доноси, да се сваке године знатна количина његовог производа у Турску продаје.

Међу најважније биљке, што се и нашем округу сеју, спада кукуруз, јер га народ највише и нај-

радије употребљава, али и успева тако добро, као да му је тимочка долина права постојбина. Мање се сеју стрна жита и то зоб, јечам и пшеница, која особито у тимочкој долини воло добро успева; најбоље пшенично брашно доносе на пијацу Штипљани, Зориновчани, Селачани, Ново-Ханчани, Баличани и Винчани. Проса (ситна проја) у нас нема, а ни за елду у овом округу нико незна.

Доста је важан и кромпир, који као да се све већма одомаћава у нашем округу, за сада пак највише се сади по граници.

Међу најважније поврће спада лук (црни и бели), купус и паприка; од последњег двога толико се у нас производи, да се тим скоро савршено намирује потрошак од лука, за сада се још подоста увози из оближњих округа.

Од бостана особито се одликују добротом својом каличинске лубенице и диње, али највише се бостана сади у окружној вароши. Бундева и тикава има свуда у изобиљу.

Од варива најобичнији је пасуљ, мање се сеје боб и сочиво.

Биљке које би се као артикле за трговину дале употребити, слабо су народу овог округа познате.

Конопља се сеје врло мало, нешто више лана и то у сврљичком срезу. Погдешто су се почели чинити покушаји са сејањем шарлагана, (Sesamum).

Ради боје саде гдешто по селима броћ, више је распрострањен дивљи шафран, осутак или милобод (Carthamus tinctorius).

Дуван је врло редак и оно што се производи није баш ствари.

Леп напредак опажа се у новије време у гајењу винове лозе, за којом је радњом наш народ особито у тимочком срезу живо пошао. Најбоље је за сада вино врбичко, кожељско, штипинско, дебеличко и књажевачко. Што још за сада упазађује ову радњу јест недостатак добрих подрума и добрих судова, и то чини да нам се вино дуго држати неможе. Поред тога још влада и тај хрђав обичај у овом округу, да се у вино мећe пелен и друге миришљаве биљке у тој намери, да се вино боље одржи и да је кусније.

По конскрипционом протоколу у тимочко заглавском срезу има свега 21.583 мотика винограда, од тих долази на Књажевац и његову околину 4007 мотика и то:

На источне винограде, Дубраву и Диволески и Љути поток.	1654	м.
На Главичицу или јужне винограде .	873	„
На стране дуж алексиначког друма .	1300	„
На крај где је ћурчијски мост . . .	30	„
На Церван или јужне винограде .	150	„

У сврљичком срезу који је због свог положаја и висине за ову радњу мање сходан, има највише винограда у Белом Ињу и Давидовцима по 200 м. у Попшићу 280 м. у Лукову и Грбавчи по 400 м. у Копајкошарама 640 м. а највише у Пирковцу 800 м. Свега пак има у овом срезу 3820, а у целом округу 25.403 мотике.

У воћу је наш округ доста богат; има врло млого фела јабука, врло красних крушака особито у сврљичком срезу, необично лепих крупних трешања око Вратарнице, има даље доста кајсија и бресака, које се последње узимају за печење ракије; но највише има шљива од којих се највише ракије пече, врло ретко се гдешто куха пекмез или шљиве суше. Осим тога има још вишања, гуња, оскоруша и мушмула.

Дуда има свуд близу села и добро успева, али овде му лишће нико неупотребљује на хранење свилених буба.

5. Производи из царства животиња.

Од дивљих животиња, које би од каке веће важности биле, могу само споменути срне, дивље свиње и зечеве, дивље су свиње доста ретке по високим планинама, али се сваке године по где која убија. Ради кожуха се лове лисице и видре, које се последње често око Тимока виђају. Мечке су доста ретке и понајвише нам долазе са Старе Планине, чешћи су курјаци премда се и њима неда да отму мах.

Из реда птица, од којих млоге само у пролеће и јесен к нама долазе, као дивље гуске, пловке, шљуке и препелице које нико не лови; најважнији је тетреб, који се по високим планинама Расоватом Камену и Ивановој Ливади виђа.

Од водоземаца осим других змија виђа се често по камењарима отровна ридовкиња (Vipera amodites), а око река има особито млого корњача, које у нас нико не једе.

Рибе има по свима нашим већим рекама: у Тимоку до Вратарнице се млого крат хватају сомови од 30 ока, шарани од 4 оке; у Књажевцу најобичније су рибе карас, кркуша, мрена и лињак а где што се виђа и она ретка рибица, коју наш народ слабо познаје пак је зато и не једе, змиуљица (Petromyzon Pleneri Heck et km). Пастрмака има само у репушничкој реци.

Од нижих животиња највише има рака у Пандиралу, шкорпије се где што виђају у св. Ранђелу, пијавица има највише у манастирској бари, а има их и на другим местима, но у опште се слабо ко њиховим ловлењем занима.

Још спомена заслужује златна буба, која се често на јасењу по великим брдима виђа, али народу није позната.

Од гајене домаће стоке има у нашем округу наблизу:

коња	3.500.
волова и крава	10.000.
коза	12.000.
оваца	24.000.
свиња	30.000.

Бивола се неколицина виђа само у окружној вароши.

Коњи нису баш најбољег соја и у овом се обзиру виђа у нас неки назадак, јер је пре неколико година у сврљичком срезу било прекрасних коња. Исто је тако и остала марва од најобичнијег соја, нити се што предузима да би се облагородила.

Од пернате животиње се осим кокошака, гусака и плована највише држе ћурке, и то у толиком броју, да се могу за врло јевтину цену добити.

Са држањем пчела многи се свет у нас забавља, и може се узети, да у округу има од најмање руке 5300 кошница, а производи се, рачунајући, да једна кошница даје 13 ока меда и 8 ока воска, 68000. ока меда и 42000 ока воска.

Свилене су бубе напротив у овом округу доста занемарене и тек у најновије време почиње се ова радња нешто мало више распрострањавати, у чему наша окружна варош осталом народу добрим примером предходи.

II.

1. Власти, цркве и школе у окр. књажевачком.

По верозакону сви су становници у овом округу источно православни, осим неколицине страни дошљака, што којегде растркани живе.

Округ подпада у духовним стварима под Неготинску епархију.

У окружној вароши постоји једна црква, коју је озидао блажено почивши Књаз Милош Обреновић у спомен одцеплења пограничних седам округа од турске власти, као што надпис над вратима препрате сведочи. Основатељ цркве обдарио ју је са два звона. Средње је звоно набавила Милана Пафкова; а највеће је звоно од породице покојног Раје Дамјановића, који је овди год. 1858 умро.

Капитал књажевачке цркве осим непокретних добара износи 160.000 гроша у готовом новцу и под сигурним интересом.

Остале мирске цркве јесу: св. Ранђелска, Нишевачка, Лалинačка, Изворска, Црнољевичка, Манојличка, Жлнска, Васиљска, Врбичка. Има још мање капелице у Дебелици, Бучју, Новом — Кориту и Кожељу.

Манастира има три: Суходолски или св. Богородице и дољо Каменички или св. Тронце. У првом се налази игуман са два брата и једним монахом; у другом наместник с једним братом.

Још су два манастира у округу била св. Ранђелски и св. Петра, али ови су у мирске цркве преображени; за св. Ранђелску цркву говори се да су је нека браћа Радивојевићи из Рудника зидали. Ово сведочи надпис који се на кубету нашао, и који овако гласи: „Сеј божествени храм и собор архистратига Гаврила и Михајла подиже сја иждивенијем и трудом браће Радована и Радосава Радивојевића од Рудника града, год. . . .“

Г. Каниц, који је ову цркву год. 1864. обновљену посјетио, изјављује своје сажалење, што се није с њом у погледу на старине пажљивије поступало.

У окр. вароши има протојереј са једним капеланом и једним свештеником. У сврљичком срезу има свештеника: у Нишевцима, Пирковцима, Извору, Грбавчи, Лозану, Црнољевици. У тимочко-заглавском срезу: у Балинцима, Јаковцу, Васиљу, Соколовици, Заграђи, Бучју, Ваљевцима, Дебелици, Балановцу, Боровцу и Штрпцима.

Школе у којима се млади нараштај овог округа поучава, јесу ове: у Књажевцу основна школа са 4 разреда, 3 учитеља и једним катехетом и са 182 ђака; у срезу сврљичком: у Нишевцима са 45, у Попчићу са 50, у Црнољевици са 43 ђака; у т. заглавском срезу: у Васиљу са 70, у д. Каменици са 80, у Новом-Хану са 68, у Врбици са 40 и у Заграђи са 52 ђака; по свима селским школама има само 1 учитељ у сва 3 разреда. У читавом округу само до 46 женске деце посећавају школу у окружној вароши, доиста мален број за тако велики округ. Год. 1864. износио је број ученика у округу 613.

Полицајну власт врши окружни началник, коме је додат помоћник, секретар, писар и неколицина практиканата. Финансијалну, санитетску и инжинирску струку заступају: казначеј, лекар и инжинир. Полицајне и судске наредбе извршују по срезовима два среска начелника: тимочко заглавски са среском кућом у Књажевцу, има писара, извршитеља и једног практиканта; сврљички са среском кућом у Нишевцима, има писара и једног практиканта.

Под полицајну власт спадају погранични чувари, буљукбаше са својима момцима, који дуж границе у 29 караула поређани чувају плот и границу у смотрењу санитетском и полицајном. Имена стража пошав од алексиначког округа јесу ова: Драговац, Шупљи Горун, Топола, Курилово, Дебели Дел, Грамада, Помосница, Коларница, Плеш, Баре, Пандирало, Младенаци, Блато, Црквенац, Шљива, Иванова ливада, Писана Буква, Расовати камен, Кадибогаз, Китка, Тресак, Суви Кладенац, Остричевци,

Шашка и Затворена Пољана, која са Вршком Чуком у црноречком округу граничи.

При начелничтву постоји телеграфска штација са једним руковатељем и једним чиновником, а осим тога има још и пошта са својим експедитором.

Начелничтву су даље подчињена: два Ђумрука Грамадски и Пандиралски, и Пандиралски полукарантин.

Најпосле стоји под надзором полицајне власти и ово-окружна болница, која је 1850-51. год. подигнута и прирезом, који народ на годину плаћа, дошла до капитала од 160.000 гроша. Болницом управља окр. физикус, коме је додат један лекар као помоћник. Ово је број досад лечених лица:

Године	1853.	22	лица
„	1854.	7	„
„	1855.	55	„
„	1856.	66	„
„	1857.	59	„
„	1858.	53	„
„	1859.	68	„
„	1860.	90	„
„	1861.	156	„
„	1862.	85	„
„	1863.	100	„
„	1864.	139	„
	Свега	906	

Главна цел при подизању болнице била је та да се истреби болест френга, која се у овом округу поодавно, и у опште од год. 1809 изродила, но поред френгавих лечени су и други болесници, више

него половина од горенаведеног броја. Што се ова болест у овом крају још није истребила поглавити је узрок неки у простоме народу јако укорењени страх од шпитаља. Но као да полагано тај страх од шпитаља исчезава, и зар ће скорим сасвим уступити свесном уверењу, да је подизањем шпитаља најбоље и најпрече средство изабрано противу горенаведене болести, која се с оца на сина наслеђује а кадшто и читаве фамилије гнусном ругобом жигоше.

2. Становништво у књажевачком округу.

Становници што у овом округу живе јесу по народности Срби, изузимајући два села Заграђу и Ново Корито, где су се населили Бугари, који су своју народну ношњу и обичаје задржали, и врло ретко дају своје кћери у друга села, а и момци њихови неузимају страних девојака.

Цело ово становништо живи у 1 окружној вароши и у 108 села.

По последњој точнијој конскрипцији год. 1859. било је: у окружној вароши 527 кућа са 494 жењених, 713 нежењених, 485 данак плаћајућих, 727 неплаћајућих и 1210 женских, свега 2417 глава.

У тимочко-заглавском срезу: 4000 кућа, 6255 жењених, 8611 нежењених, 5284 данак плаћајућих, 9587 неплаћајућих, 14077 женских, свега 28948 глава.

У сврљичком срезу: 1676 кућа, 3295 жењених, 4626 нежењених, 2608 данак плаћајућих, 5311 неплаћајућих, 7457 женских, свега 15376 глава.

Ово су имена села и број кућа и становника у књажевачком округу.

У СРЕЗУ ТИМОЧКО-ЗАГЛАВСКОМ	Куће	Жењени	Нежењени	Женски
Штрпци П. О.*	90	136	181	288
Горња Каменица О.	95	165	246	356
Доња Каменица П. О. Ш. Ц.	116	211	305	451
Причевац О.	21	50	56	104
Папратна	34	60	93	134
Дејановци	53	94	134	197
Жељна П. О. Ц.	71	134	174	292
Црвење	49	82	110	196
Крента О.	33	61	70	131
Мучибаба	41	83	122	184
Понор	50	72	114	175
Ргоште О.	39	61	78	142
Старо Корито О.	36	53	74	122
Орешац	40	89	110	205
Дрвник	17	25	48	49
Градиште	11	21	20	28
Алдинци О.	61	117	174	268
Репушница	16	27	30	59
Ново Корито О.	99	138	237	358
Радичевац О.	40	63	79	142
Балинци П.	44	71	113	182
Шарбановци	10	15	19	39
Жуковац О.	43	66	88	154
Кандалица	29	44	60	103
Горња Соколовица П.	21	35	45	66
Трговиште О.	48	67	88	136
Штитарац	27	44	53	94
Видојевац	10	17	15	40
Нови Хан О. Ш.	128	196	252	448
Петруша	27	36	44	86

* Слова показују да ту има: Ц. црква, П. парох, С. среска кућа, О. општинска кућа, Ш. школа, К. карантин, Ђ. ђумрук.

У СРЕЗУ ТИМОЧКО-ЗАГЛАВСКОМ	Куће	Жењени	Нежењени	Женски
Јелашница О.	67	93	122	204
Јаковац	80	118	172	285
Ошљане О.	121	184	292	418
Селачка О.	91	151	198	346
Извор О.	118	197	258	415
Берчиновац О.	45	65	81	?
Локва	40	50	83	127
Доље Зуниче О.	61	79	134	173
Горње Зуниче	49	53	77	138
Врбица Ц. Ш. О.	113	155	211	340
Бела Река О.	142	211	256	408
Маринован О.	108	172	248	371
Заграђе са Вратарницом О. П. Ш.	254	364	441	809
Трновац	75	116	154	263
Дреновац О.	59	80	93	198
Ваљевци П. О.	44	71	101	173
Стогазовци	30	43	66	106
Дречиновци	18	27	36	70
Каличина	23	28	40	86
Боровац О. П.	88	117	157	257
Кожељ О. Ц.	111	163	204	353
Дебелица О. П. Ц.	94	138	164	308
Потркање О.	18	29	37	73
Равна	56	77	134	193
Штипина	35	48	81	113
Мањинци О.	42	69	102	156
Доња Соколовица	34	47	71	109
Лепена	28	43	54	90
Бучје О. П. Ц.	161	261	377	564
Зубетинци	56	106	154	238
Васиљ О. П. Ш. Ц.	81	146	184	334
Глоговац	17	27	44	77
Балановац О;	53	101	130	217
Грезна	24	39	47	89
Слатија О.	21	38	44	82

У СРЕЗУ ТИМОЧКО-ЗАГЛАВСКОМ	Куће	Жењени	Нежењени	Женски
Зориновци	37	64	107	169
Вина О. П.	58	86	122	208
Топла	19	33	52	70
Булиновац	26	34	56	80
У срезу сврљичком.				
Нишевци Ц. П. С. О. Ш.	75	162	172	355
Плужина	59	132	171	280
Бели Поток } О.	80	168	241	449
Божиновци }				
Топла }				
Варош }	40	88	136	199
Палилула } О.				
Мечји До }				
Давидовац О.	38	74	119	160
Радмировци	24	41	57	94
Галибабинци	62	123	168	290
Драинци О.	45	115	153	243
Миљковци	28	51	101	119
Лалинци Ц. О.	82	166	216	361
Сливље	18	30	53	73
Грбавче П.	80	146	185	300
Шљивовик О.	54	115	139	266
Мерџелат	28	53	77	124
Жељево	19	28	61	58
Бело Иње О.	41	70	98	169
Рибаре	42	103	108	211
Ђуринци	30	51	78	112
Црнољевица П. Ц. Ш.	40	80	101	181
Преконога	81	154	219	338
Влахово О.	38	59	101	144
Манојлица Ц.	47	64	114	176
Луково	68	123	188	280
Гулијане О.	53	118	140	269
Округлица	32	79	99	178

У СРЕЗУ СВРЉИЧКОМ	Куће	Жењени	Нежењени	Женски
Лозан П.	42	76	111	184
Гушевац О.	42	78	109	377
Околиште	37	70	109	163
Периш	51	77	127	156
Попчица О. Ш. / Пирковци П.	56	89	149	194
Копајкошаре	21	33	61	72
Бурдимо О.	62	113	175	258
Бучим	25	52	81	110
Туовци	23	48	77	101
Извор О. Ц. П.	77	187	234	420
Пандирало К.	7	6	10	12
Грамада Ђ.	4	3	8	2

Број целога народа у књажевачком округу износио је речене 1859. год. 46741 главу.

По последњем год. 1863. у округу чињеном попису, који због предузетог тада прецењивања добара није могао подробно бити извршен, нашло се да има: у окружној вароши 507 кућа, 1586 мушких и 1284 женских; у тимочко-заглавском срезу 4810 кућа, 16520 мушких, 15643 женских; у сврљичком срезу 1976 кућа, 8600 мушких, 8224 женских. — Свега 51.857 глава.

Ако се овај број сравни са оним што је пре четири године нађен (46.741), излази, да је за четири године нарасло становништво свега са 5116 глава, које чини годишњи нараштај од 1279 глава или нешто мало више од 2.7.%.

3. Радиност и трговина.

Становници су у овом округу већином земљеделци, а само у окр. вароши има повише занатлија а и трговци, што са домаћим или страним артиклама раде највише су настањени у Књажевцу.

Што се најглавнијег, земљеделског рада тиче, у коме се још и сада народ налази у примитивној својој простоћи: плуг, мотика, јарам, а тако и начин радње остао є онај исти, који є у прадедова био.

Занатлије су на селу ретке, јер сваки прави себи потребне у земљоделству справе; где што се налази по који вештији качар или колар, који је и ван круга свога села познат, ређе се виђа у селу који налбантин, мутавџија или тувекџија; осим тога има особито између пограничних стражара вештих дрводеља, кои знају израдити врло лепе чутуре, кашике, дрвењаче и млоге друге ситнице, које понајвише странцима за добру напојницу уступају.

Само неколико производа земљоделства (шљиве, жито и кудељу) прерађује сељак, све друге радње у рукама су варошана или странаца.

Из шљива а и комине, где је има, пече народ ракију и та је радња тако распрострањена, да нема села где неби било повише казана.

Млинова има у великој количини на свакој скоро реци, али при свему овом изобиљу догађа се у сушним годинама, као што је била 1861—62—63, да народ наш у други суседни округ ићи мора, да своје жито самеље. У читавом су округу најзнатније воденице капетана Тривуна у Подвису са 6 витлова

капетана Стевана Пироћанца такођер са 6 витлова и још неке мање на Тимоку, које непрекидно мељу. Све се друге морају од суше и мраза за дуже време одмарати; пак почем ветрењача нема то је лањска сушна година натерала многе, да суваче подижу и такове постадоше у Лалинцима, Извору, Мучибаби и др.

Од коже прави сваки сељак за себе потребну обућу.

Вуну и кудељу прерађују саме жене, оне је преду тку и праве од ње све што је од руха за чељад потребно.

Ово је главно што се у селу и од сељана израђује, све друге селске потребе намирују се од свакојаких занатлија и трговаца што су већином у окружној вароши насељени. Од тих занатлија има само у окружној вароши ових: мумџија са 11 мајстора и 10 калфи, лончара са 10 м. и 7 к., терзија и абаџија са 116. м. и 80 к. калајџија са 5 м., ћурчија са 42 м. и 28 к., бојаџија са 20 м. и 13 к. и папуџија са 5 м. и 3 к.; остале занатлије неједнако су подељене на села и окружну варош и то: налбанти у вароши са 11 м. и 4 к., а на селу 6 м. и 2 к., мутавџије у вар. са 14 м. и 5 к., а на селу са 14 м. и 9 к., ћерамиџије у вар. са 3 а на селу са 31 м., туфекџије у вар. са 3, а на селу са 5 м.; кујунџије и кантарџије једва хране неколицину људи а особито последњи има јаке конкуренте у циганима, који варошане и сељаке са нужном гвожђуријом снабдевају. Тим бољу прођу имају производи неких других занатлија као тер-

зија, абаџија, мумџија и ћерамиџија. Ови последњи продају на годину ½ милијуна цигаља и до 1 милиун ћерамида. Дунђери и ћерамиџије нам долазе већином из Бугарске и то су једини странци што се у повећем броју за краће или дуже време које где насељавају.

Занимање варошких женскиња слаже се у главноме са занимањем сељанака с том разликом, што се овде више израђује памук но кудеља, што се у платно почешће меша свила и што се у опште сваки рад са већом вештином извршује. Особито су у овом погледу спомена достојни ћилими, које неке књажевчанке знају тако лепо исткати, да ни у шари ни у чврстоћи ни најмање не уступају пиротским ћилимима. Исто се тако може у Књажевцу наћи прекрасних чарапа, премда су у овој вештини и сељанке а имено сврљичке чувене.

Домаћој је трговини средсреда окружна варош, а најглавније су артикле осим стоке, коже, вуна, лој, сир, маст, мед, восак и ораси. Нешто се од ових ствари преноси у Аустрију но највише у оближњу Турску. Три главна друма, која на олакшење тој трговини служе, јесу доста добра: први води из Књажевца низ Тимок преко Вратарнице у Зајечар, други што је од скора довршен иде кроз тополску клисуру и на крају ње стиче се са алексиначким друмом, који још није довршен. Уз ова два друма тече телеграфска жица. Трећи је друм, што из Књажевца у Бугарску води, он се раздваја више извора тако назване љубине воде, горња грана иде преко полукарантина пандиралског у Пирот, друга

преко састанка грамадског у Ниш. Вицинални или селски путови за сада сви се још налазе у примитивном стању.

4. Физички састав, нарав и здравље становника.

Народ је овог округа у опште снажног састава више средњег но високог стаса, крупних костију и крепких живаца, тако да је кадар да сноси највећу зиму и врућину. Плаве је боје, а коса му је понајвише смеђа, лице округло и доста често виђа се човек са пријатним образима. Прекомерно угојених људи нисам нигди нашао.

По нарави народ је у овом крају доста кротак, властима послушан, али поред тога слободољубив и на зло зао; ума је доста бистра и разборита, али због непознавања природних појава наклоњен је празноверију. На дому је трезвен, радин и врло гостољубив, особито приликом своје славе или каке свадбе. Као православни Христијанин свето држи своју славу и пост, сваком се приликом крсти, радо подиже цркве, но за то опет не иде радо у цркву и млоги неуме правилно да очита „Оче наш“.

Као поданик веран је своме књазу и љуби своје отачаство; но старији нараштај као још зазире од Турака: био је до скора по гдикоји старац, који би крадом сваке године одлазио видинском или нишевачком паши, да му однесе какав поклон, — постојећи у јагњету, маслу или меду, ваљда с тога да би у своје време заштитника имао. Често можеш и сада од гдекојег старца да чујеш: *„Кад су нас Срби*

узели“ или „*Кад је Србија завладала*“. Из којих се израза јасно види, да у нас појам о самосталности и српској народности за сада још на слабом темељу почива.

Здравља је наш народ поред своје умерености, радиности и свежег планинског ваздуха, у коме живи, у опште доста добра, само страда у гдекојим крајевима од френге, која и ако је у својим посљедицама доста грозна, због врло спорог свог напредовања не задаје нашем сељаку бог зна какове бриге, ни га побуђује да за времена потражи потребнога лека. Болести, које годишње промене собом доносе не подлеже нигде неким жестоким утицајима, и ако гдешто опаснији характер на себе примају, јесу највише узроци неугодна обиталишта, свакојаке предрасуде и кварење патолошког процеса од стране добру радих али невештих баба и надрилекара. У новије се време у овом призрењу опажа леп корак у напредак: млоги свет тражи већ лекара и вољно се подвргава његовим прописима; млоги већ разуме да је и ученом лекару доста тешко савладати све оне невоље, којих човек допада, а камо ли да то може какова изветрена баба; али та боља свест врло споро продире у народ, чему се није нимало чудити: што су толики векови несреће и ропства са собом донели, то се неда за неколицину десетица година истребити.

Полицајним уредбама, које смерају на то да се здравље сачува народ се наш, као свачему, што од власти долази, радо покорава, и како се довољно уверио о спаситељности каламљења крављих богиња,

врло радо врши све прописе, који му се у овом смотрењу чине. За последњих 5 година одсеком се пелцовало на годину 1949 људи, млого више но што чини годишњи нараштај (1279), које показује да се у нас сваке године прилично млоги странци насељавају, или да су од пређашњих времена заостали непелцовани млоги маторци, који се истом сада на пелцовање склањају.

5. Начин живота, ношња и храна.

Наш народ проводи свој живот у доста хрђавим домовима поред ватре, изложен свима оним незгодама, које јака ваздушна промаха између двоје противних недовољно склопљених врата и пространог димњака са собом доносе. Али поред свију ових незгода, што су скопчане са боравлењем у ватришту, као чести назеби и осакаћења деце а кадшто и маторих људи, наш сељак изабрао је себи и то врло паметно, чисто као по неком нагону, ово место за ноћиште: ваздух, који кроз пукотине промахује, односи са собом она шкодљива испарења, што из млого ту нагомиланих људи излазе, а и што остаје то уништава ватра, коју чељад и ноћу на изменце брижљиво подстиче. Све би то другчије било да народ живи као у вароши по собама: сниске, тескобне и мрачне собе, где их по селским кућама има, и да нису као обично закрчене рухом и свакојаким стварима што сељаку требају, због скученог простора скоро би се и од мало људи напуниле загушљивим ваздухом, и ово би на здравље сељана млого штет-

није дејствовало него што дејствује оно мало промахе у ватришту.

У најновије време обраћа се нешто већа пажња на зидање селских кућа, које бивају бар по спољашњости угледније, али млога ће још вода Тимоком протећи док наш сељак дође до тога стања, да може да подиже куће, које ће одговарати свима потребовањима угодности и разумне хигијене.

Какве су у сељака куће такав му је и кућни намештај, прост и већином сиромашан, какав је у старих био, то јест све такове ствари које се могу у случају бегства лако понети или остављене прегорети. А кад је брже наш сељак и могао заборавити, да му је деда или отац небројених пута бегао и све до голе душе у рукама душмана остављао! У окружној вароши и по селским трговачким кућама виђа се где што бољи намештај, али тај се већином састоји из ствари, које у селидби млого не сметају.

Што у нашег народа нису боље куће и у кући покућанство, томе су криве околности, у којима је до скора живео и кратко време од како је сам себи господар; теже се може оправдати, што му у кући и око куће не влада добар ред и чистоћа, и у овом обзиру, као да је наша окружна варош заборавила, да јој ваља простоме околном свету у свачему на углед да служи, јер баш овде је гробље разграђено, у сред вароши стоји касапница, и на млого страна има, особито око Тимока, смрада и нереда, које би све ваљало у интересу здравља и доброг укуса одклонити.

Ношња наших сељака не разликује се од ношње уобичајене у осталој Србији; само пастири имају посве страшан изглед са своим влашким шубарама, — зову их барле или баретине — и својим кожусима, од којих један омотава тело а друга два краке. Жене повезују главе на влашки и бугарски начин, дугачком белом марамом, а девојке у Заграђи и Новом-Кориту плету врло укусно своју дугачку косу, која низ леђа виси.

Храна изузимајући посте обична је народу нашем месо и то овчије, свињско и од домаће живине, а осим тога доста се троши сира и млека. У окружној вароши све се више почиње да тражи говеђе месо.

Посна храна састоји се из пасуља, сочива, тимочке рибе, у туршији сачуване воћке, а поред свега тога у великој се количини употребљује паприка.

Од пшенице зготовљена хљеба ретко сам по округу налазио. На много места замењује га укусно печена погача. Јела од теста зготовљена врло су ретка осим вешто умешене гибанице.

Опште распрострто пиће јесте ракија и вино. Ракијом се мало и велико мушко и женско служи. Али части служи народу нашем, што је у пићу умерен, и врло су ретке пијанице, које и сами прости народ презире.

У окружној вароши удомаћила се кафа и рум. За ово последње пиће, Богу хвала, наши сељаци — осим гдекојега кмета — још незнају. Ово сведочи сљедујући случај: један се човек из нашег округа опкладио за рубљу, да ће оку рума попити. Већ први покушај га о немогућности тога увери, али страх од

плаћања рубље натера га те попије уговорену оку, а после неколико сахата буде жртва своје лакомислености.

6. Народни обичаји.

Сваки иоле знаменити догађај у животу нашега народа скопчан је са којекаквим обичајима, који већином на то смерају, да се догађају прибави кад већа озбиљност, кад општије саучешће, или пуније весеље, како би се млого којешта боље запамтити, зло лакше сносити а добро савршеније ужити могло. Млогима од ових обичаја мора се тражити клица у давној прошлости народа нашега и у религијама различитим од оне, коју данас Срби исповедају. Ово је узрок што млоги од тих обичаја и у опште много којешта, што народ у разним приликама предузима, противно нам се чини бистром и практичном духу народа нашега, а противно и установама хришћанске науке, коју, осим свију сталежа, прости народ најискреније поштује.

Прилике у којима различити обичаји највише на видик излазе јесу: рођење и крштење, слава и друге народне светковине, свадба, смрт и погреб.

Рођење и крштење. Већ први претрудни за мајку акт рођења, којим млади Србин на бели свет излази, посве је необичан и од онога различит што се у осталој Европи виђа, или што акушерска наука прописује; млада и здрава Српкиња на селу — бар у нашем крају — рађа дете стојећи. Ово је дошло зар још из оних времена, кад су биле веће задруге или кад је жена делила са својим господаром тру-

дове селења, бегства или четовања. Млада опкољена у таким приликама у кући млогобројном чељади, а ван куће, у планини или у логору, свакојаким страним светом, морала је крити своје порођајне болове, којима није у први мах ни за узрок дознавала, а кад би одолела мука прихватила би се за буди коју оближњу ствар и родила би дете, као што је то врло лепо изражено у овом народном стиху:

Скочи млада са коња витеза
Прихвати се за јелове гране
Виком врисну и помаши дјете.

Није сумње да је овај примитивни начин рађања доста опасан и да је млогократ праћен свакојаким невољама за дете и за мајку; али и то неподлежи никаквој сумњи да ће тога обичаја помало нестати, кад нестане на селу онога на чему се поглавито оснивао, некадашње душевне и телесне снаге.

И онај обичај да се новорођеном детету одсеца пупчана врвца секиром или ножем т. ј. таковим оруђем, које је свакад при руци, може се растумачити из некадашњег стања нашег народа; мање је разумљиво што се породиљи веже за врат неколико чесана белога лука, што јој се над постељом забада вретено, што бабица детету иглом нос окрвари и др.

Трећег дана после рођења пече се колач, који се фарбаном вуном обвија и накити; на врх колача меће се со, и овим даром посећује се породиља, уз колач доноси јој се сир и лук, а за време поста пасуљ. Ове дарове доноси не само род већ и комшике. На колач полажу се дарови, обично ситне паре. Први дародавац јест отац, после њега сви остали

гости. Потом узме или домаће или суседно мушко дете споменути колач, на четири га места загризе, укућани или комшије му га на глави преломе и тек се после седне за ручак; детету, на чијој се глави ломи колач, морају оба родитеља бити жива.

Исти гости учествују у свечаности крштења и доносе том приликом колач и друге дарове.

Кад се дете носи на крштење или после 40 дана у цркву, а и у другим приликама кад се некуд носи, обично му се огарави чело, да му зле очи наудиле неби.

Слава. Дан пре славе проводи се у строгом посту. По заласку сунца женске зготове вечеру, а млађи са чутуром позивају комшије — готово сво село. Скоро затим долазе гости и честитају сутрашњи празник; овом се приликом ништа недоноси. Сутра дан доносе гости печену кокошку или друго какво печење и умешену погачу. Ове се ствари марамом покривене доносе. Чутура с вином пак и шуле, земљани мали суд на форму буклије, — са ракијом несме да фали.

Скупљени гости најпре се понуде са ситно исецаним и расолом поливеним купусом, и кољивом, а после и ракијом. После тако положеног темеља свечар викне домаћици „дај ручак“. Тај се обично састоји из укусно зготовљена купуса, киселе чорбе, јаније и јагњећа ил прасећа печења. Уз ручак пију се здравице и свагда се прва пије у здравље Светломе Књазу.

После веселог ручка гости се спремају за разилазак, но најпре метну на погачу, што је још

прве вечери на совру стављена, по коју пару уз ове речи: „да благословиш једну пару светому“, на које домаћин каже: „Бог да благослови“, а потоме се праштају. Совра са лебом, на ком стоји со, остаје недирнута за време читаве славе, која обично три дана траје.

Оваково прилагање паре на хлеб што је на соври уобичајено је и осим каквог весеља, кад странац, дошавши у село, сврне у какву кућу и ту се нарани и напоји.

Празници од народа највише цењени јесу: Ђурђев дан, Ускрс и Божић. Ђурђев дан сматра се као први летњи празник. У очи тога дана прави се оградица, где ће се овце и козе мусти; пошто је свршена оградица избаци се пушка, после се дотера стока и помузе; то се прво млеко подсири. У вече истога дана скупи се младеж у општинској кући или на каквом пространом месту, где се до зоре пева и игра: пред зору иде се у цвеће у шуму и плету се венци покрај каке воде, а овде се и узима јутрена закуска, која се састоји из сира, јаја и ракије, која се у таквим приликама никад не заборавља. Пре повратка младежи из ливаде или горе, домаћи одвоје јагањце, да би довољно млека намусти могли.

Прво се јагње пече на Ђурђев дан; пре тога дана ретко ће наш сељак, да закоље јагње или да једе сира или млека. Кад свештеник дође и молитву очита, узме нож, прекрсти јагње на грудима и одсече му плећку, тако исто прекрсти млади сир и четвртину од истог узме.

На Ускрс наш овчар неузима црвена јаја у руку, да му овце и козе неби тог лета од вимена боловале.

Прве недеље божићњег поста жене никако нераде кудељу, лан или вуну, да им стока преко лета од црвља не пати; на ком се месту у ово време стока затекла ту мора да остане читаву недељу. На Младенце не прежу се волови од страха змија и гуштера.

Осим славе и млогих прописаних светковина наш народ празнује још гдекоје дане, за које црква незна. Ови празници, које особито женскиње у прсте знају, стоје по свој прилици у свези са којекаквим природним појавима или другим неким догађајима, који су се кадгод у те дане збили и којих се спомен одржао у памети народа, због особитих посљедица, које су зар ти догађаји имали. Мора се признати да наш ратар тима празницима млоге лепе дане у безпослици пропушта; али ко му може то замерити, кад погледа на претрудни рад, који он, слабо одевен а још слабије храњен на највећој врућини и зими при ветру и лапавици, од како је поникао до гроба врши!? Ко ће га прекорети што тражи да своје намучено тело одмори који дан више, него што је то црвеним словима у календару забележено?

Свадбе. Три дана пре свадбе скупе се девојке пред кућом младожење, певају и плету венце. У вече истога дана дође старојко са барјаком јавећи се избацањем пушке. За труд свој остаје при вечери. У суботу у вече наново се скупе девојке пред

вратима младожењиним, а пошто је пушка јавила долазак, наставља се до неко доба ноћи весеље. Сутра дан младожења седи до доласка старојка у кошари, тада се изведе избацећи пушку, а девојке му одпевају опредељену на то песму. Младожења се љуби најпре са оцем и мајком, после редом са осталим гостима. Ту се пије, игра и спрема се поход за девојку.

Кад младожења приспе у девојчину кућу, љуби се с коња с бабом, кад се с коња скине баба му подмеће раоник. Сватови су дужни да донесу у девојчину кућу ракије, вина, меса, соли, паприке, меда, кашика, чанака и др.

Кад невеста по венчању први пут улази у младожењину кућу, мора око свекрве, која у столици седи и сито са пшеницом држи, на коњу трипут обићи. Потом сиђе с коња и уђе у кућу, где трипут око ватре обилази, међутим лажња обара столице и растура главње што су на ватри, а млада мора да диже оборене столице и да поремећене главње у ред доведе.

Кад је девојка отета или је добегла младожењи, онда се при њеном доласку избацују три пушке. Пре свечане свадбе морају се у оваког прилици најпре родитељи помирити, које се обично лако сврши уз какав дар, који се девојчином оцу даје.

Овде ми ваља напоменути један чудан и у осталоме свету редак обичај, који се у нашем крају јако укоренио особито у сврљичком срезу, и који је по свој прилици главни узрок, што се у овом крају људство неумложава у оној мери, у којој би

то могло у другим околностима бити. У нас се девојке удају у 28 до 35 години, а траже момка од 15 до 18 година. Момак од 20 до 22 године, без сваке телесне мане, здрава и крепка састава, поштеног владања и доброг стања, неможе да нађе девојку, јер је „дрт“, а за дрта момка неће ниједна девојка да пође.

Смрт. Пошто је наш сељак последњи дуг Богу платио, лепо га окупају, обуку и наместе у сандук; ту га наките цвећем и то тако, да се читав мртвац покрије, а дуж сандука веже се у накрст црвен конац. После се запале свеће и настаје кукање, а пратња и сарањивање најзад свршава се на обични начин.

Гробље је обично удаљено од села и на узвишеном месту стављено. Дробови су по пропису 5 до 6′ дубоки — за женске свагда нешто дубљи.

7. Историја и старине округа књажевачког.

Пређе се овај округ по главној вароши Гургусовцу, гургусовачким округом звао; приликом пак доласка блаженопочившег Књаза Милоша 17. Јануара 1859. год. окружна варош добије име Књажевца, и по томе округ име књажевачког округа.

Новија историја, што се тиче учешћа, које је имао народ овога краја у ратовању против Турске, побележена је у Летопису од г. 1827. књ. I. и IV. а нешто има у Вука Караџића „Правитељствујућем Совјету“, а повише што је по казивању старих

људи побележио г. К... у новинама „Српска Народност“ год. 1863.

Стара историја није још довољно испитана. Доста велики број развалина, што се у овом округу виђају, показује, да је овај крај још за време Римљана прилично насељен био, пак ако се и то доста поуздано зна, да су путови из Дарданије на мезијски Дунав већином кроз Тимочку долину ишли, при свему том неда се бар из мени познатих извора одсудно казати, какове су населбине у овом крају Римљани држали, које су градове они подигли, а који су у касније доба постали.

Старине. У округу овом има на сљедујућим местима развалина древних градова: близу Књажевца до трговишког Тимока у оном крају, што се сад Барањицом зове; код села Равне, у Кожељу, Градишту, на Грнчару, над д. Каменицом, Сврљички град, Кулиште до Подвиса. Прве две расвалине и трагови од Римљана заоставши путова јасно показују, да су се овде у старо доба знатни догађаји збивали, ма да је немогуће доказати имена варошима, које су у оно доба ту цветале.

Барањица. Од свију старина најважније су оне у тако названој Барањици. У овим развалинама нађена су 3. камена.

Први се камен наоди у Жуковцу, висок је две стопе, а 1½ широк и толико исто дебео, а састоји се из пешчаног камена. Има надпис, који се јасно читати може, само што су му горња слова мало искварена; изгледа овако:

MERCVRIO
NAI: SATI
CLAVDIA
PLOTINA
EX VOTO
NE POS*)

Други камен, који се у авлији примирителног суда у вароши Књажевцу наоди, јест 3 стопе дугачак 1 стопу широк и 10 палаца дебео. Састоји се из кречног камена. По казивању оних људи, који га ископаше, био је с десне стране неки двери узидан. Штета што је баш на оној страни, на којој је надпис до половине окрњен, зато се и неможе сав прочитати. Други дирек, који је с леве стране на вратима стојао није имао надписа већ лавров венац. Тај други камен бачен са висине у Тимок сав се разломио, а ово је на њему:

IARC
PMA
ODC
LF
cc
VLI
EE
JN . . .

Трећи камен, који се код црвенског записа св. Јеремије налази од прекрасног је тесаног мермера и представља дугуљасту четвороугалну плочу, 3 стопе

*) Види се да је то било подножије идола меркуровог, што је у Нишу (Naissus), који је тамо по завештању подигла нека Клаудија Плотина. *Ш.*

дугачку, 2½ широку. На њему су с лица изрезане у релифу шаре састојеће се из једне руже на среди и 4 листа у ћошковима, а с наличија стоји крст. Штета је, што је ова старина преко средине преломљена; али опет боље би јој место било у народном музеју него овде, где ће најзад пропасти. Шаре су оваке:

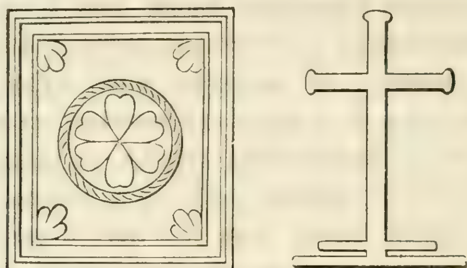

Даље к истоку стоји друга развалина неког старог утврђења. Ту су нађени стари новци цара Јустина и Јустинијана. Од Барањице к северо-западу пружала се некада нека знатна ваљда римска варош, јер дуж целе десне обале трговишког Тимока, до самог улаза његовог у сврљички Тимок испод Књажевца, свуд се закопине са римским цигљама налазе.

Равна. До села Равне на левој обали сајуженог Тимока стоје разваљени остатци неког старог града. Форма му је дугуљаста четвороугална, источна и западна дужина износи 75, а северна и јужна 120 корака. Свега је било на овом граду 12 кула, по једна на свакоме ћошку, по 2. у средини свакога зида; ове последње као да су чувале 4 капије, које су између њих биле. Судећи по мло-

гим циглама, које се ту налазе, нема сумње, да су ту Римљани обитавали. Од овога града води стари друм дуж тимочке долине до села Вратарнице, и по својој прилици код Новог-Хана одвајао се онај, који је кроз ново-ханску долину преко Кадибогаза у садашњу Ашчар-Паланку водио.

Кожељ. Северо западу од села Кожеља на по сата далеко находе се неке развалине на шиљку неке кречне стене, али су већином до земље срушене, само је нешто боље сачувана једна кула и један зид, што је град од истока ограничавао. Пошав из града у село виђају се још гдешто трагови утврђења, која су приступ ка граду чували. Најзнатније пак јест оно, што се у самоме селу види, а то је развалина неке старе цркве, која је 27 корака дугачка и до 15 корака широка била. При овој развалини нашао се један камен на прилику полумесеца, бео је и на њему могу се читати изрезане ове речи:

ВЪ ЛѢТО . . . .
. . . . ЅѰЗ ЦАРСТВꙊЮЩЕМꙊ
. . . Д АПРИЛА . . . . . .

камен и надпис је изобијан и зато се није могло све прочитати и преписати.

Приликом првог мог доласка у Кожељ распитивао сам у стараца, да ли што о развалинама те цркве знају: они ми казаше да је иста црква од скора прилично сачувана била, да свод цркве није био веома исквварен, и да је један део торња још стојао. Али да им је дошао од више власти налог,

да се торањ подкопа, црква сруши и камење на зидање књажевачке цркве употреби.

Добро би било да се са оваквим старинама смотреније поступа и да се преко вештих људи дозна да ли су оне заиста за рушење и да ли несадрже што год, што би нашу прошлост ма најмање објаснило. Свака такова развалина доноси нам глас онога века, у ком је постала, само ваља тај глас разумевати. Уништењем тих старина прекида се за вавек могућност, да штогод о прошлим вековима дознамо.

Сврљиг. Од свију развалина, које се у књажевачком округу находе, најбоље је сачуван сврљички град. Од две куле мал не читаве, само што су без крова, једна је округла, а друга четвороугаљна; обе ове куле стоје на источној страни замка. Дужина града износи до 100, а ширина 43 корака. Судећи по прилично добром стању, у коме се и данас овај град налази, може се слободно закључити, да је у новије време зидан или настављен на какав ту пређе постојећи римски или грчки град и то баш у време Немање, који га је по казивању Мајкова (види његову историју стр. 11.) уз неке још друге градове после смрти грчког цара Мануила освојио.

Градиште. До села Градишта налази се на јужној кречној стени развалина старог неког замка. Ту је неки орач нашао хаљине маџарског или српског кроја, које су биле место гајтанима сребрним токама накићене. Нађени су даље неки чанци, је-

дан служавник и неки сaплаци, све од сребра са свакојаким изрезима.

Осим споменутих развалина има их још на многим другим местима у горњој и доњој Каменици, на Грчару, Јаношици, на суходолској глами, код села Бучја, Јаковца, до села Преконоге, Кулишта и др. Али се о њими није могло ништа дознати што би вредно било, да се забележи.

У селу доњој Каменици находи се једна црквица у византијском али здраво опалом и погрешном стилу, а из тога се даје закључити да је она по свој прилици у оно време подигнута, кад је вештина у зидању била пошла горему. Живопис чини ми се да је онај исти, који сам у Студеници и Манасији видио.

У Вратарници има стара развалина цркве која се по причању старих људи озидала у спомен оних јунака, који су се за отачанство борили и славну смрт на бојишту претрпили. Ту — вели народ — Немци бијаху изненадно нападнути и до ногу потучени.

У старине се може још бројати и манастир св. Тронце који је озидан за време деспота Лазара, као што се може закључити из овог натписа што се у цркви види:

ИЗВОЛЕНЇЕМЪ ОЦА И ПОСПЕШЕНЇЕМЪ
СНА И СОВРШЕНЇЕМ СТО ДХА . . СЫ
ХМ . . . СВА ТЦЫ. . . . ДЕСП: ЛА
ЗАРЬ: ВЛТ: ЅЦНЅ: *)

---

*) А то је 6956 = 1448 године после Христа.

НЕКРОЛОГ

КОСТЕ БРАНКОВИЋА.

Смрт Косте Бранковића, ректора и професора „велике школе“, члана „српскога ученога друштва“ и члана „школске комисије“, са високе куле саборне београдске цркве око осам сати изјутра 22. Новембра 1865. г. огласише звона тужним својим звуком. Велик је то губитак како за народну просвету уобште, тако и посебице за српско учено друштво и велику школу!

Коста Бранковић, што се порекла тиче, подложан беше обичној нашој србској судби; рођен је од потребитих родитеља, отац му се зваше Петар, занатом ћурчија а мати Катарина. Прве зраке светлости сунчеве поздравио је својим незлобним осмејком у Новоме Саду у очи равноапостолнога цара Константина године 1814. и тако јо што оно веле — са рођењем и име себи донео.

У месту рођења свога изучио је основне школе и гимназију у којој је међу осталим професорима за професора Реторике (1829. год.) имао бистроумнога Ђорђа Магарашевића, првога уредника „Љетописа Србскога“ а за професора Појезије (1830.) са своје свестране учености на далеко чувенога Павла Ј. Шафарика, који су га обојица ово због његове добре и благе нарави, ово нарочито због ванредне његове прилежности и особитога успјевања у наукама на прво место између сврстника његових стављали и као узор позднијим својим ученицима представљали.

По себи се разуме, да је најодличнији Шафариков ученик и учећи у Сегедину Философију и слушајући у пештанском свеучилишту права, поред свега тога што је учећи друге себе издржавао, међу великом множином саученика своих свагда превасходство одржао, и тим на част негдашњем изврсном професору свом послужио.

Но околности, које свакоме живот и напредак условљавају не дадоше ни нашем Бранковићу предузети течај правословних наука довршити. Да би ближе роду и завичају своме био, где се и лакше него у туђинству издржавати могао, после свршене прве године права дође из Пеште у Карловце и ступи год. 1833. у тамошњу Богословију. Овде је и смерним понашањем својим и точношћу у извршавану својих богословских дужности на себе обратио толику пажњу тадашњих професора Богословије, блажене успомене бившега владике Горњо Карловачкога Евђенија и садањега преосвећенога Будимскога г. Арсенија, да су га велезаслуженом за оностранo српство митрополиту Стефану Стратимировићу топло препоручили као достојнога за надзорника-префекта-ирисна му сродника Младена. Оволике почасти још се нијεдан србски богословац удостоио није. И тако је К. Бранковић, као надзорник реченога младића, кроз две године бивши по страним местима Богословију приватно изучио и 1836. год. из свију предмета богословских у Карловцима испит са одличним успјехом положио.

Још док је у Пешти права учио, са својим искреним другом покојним Исидором Стојановићем, бившим професором К. С. Лицеја и чланом друштва српске словесности, који је леп спомен у српству по себи оставио, са одушевлењем помишљао је на Србију као на неко топло и светло огњиште, где се свако потребито србче и огрејати и хлебом заложити може. И ова помисао сад наново у њему усплamти, и он по добивеном одовуда извештају, да ће стално професорско звание добити — како је пасош који се онда споро и тешко из Беча набављао, добио, — пређе у Србију 6. Јула 1837. год. где прво за професора полугимназије шабачке намењен, а после 6 дана (22. Јула) за професора Реторике у подпуно подигнутој гимназији крагујевачкој постављен буде.

У пролеће год. 1839. уведен је Бранковић за професора Математике, Статистике, Физике и Немачкога језика у Лицеју прошле јесени основаном, које је предмете по вишој наредби с концем исте године (17. Декембра) заменио са Логиком, Основним Мудрословљем, Метафизиком и Етиком. И ове чисто философске науке предавао је он до 1854. год. а одтада по новом устројству Лицеја поред Логике предата му је Психо-

логија и Педагогика, које је науке као професор до своје смрти достојно заступао.

У течају дужевременога професоровања Бранковић је уз своје редовне предмете више пута заступао упражњене бивше катедре Математике и Физике, а 1838. и 1839. год. у место директора основних школа походио је главнија места Србије приликом школских испита.

Као понеки Римљанин у цветуће доба римске републике што се поносио вишекратним избором на достојанство конзула, тако се и Коста Бранковић могао дичити тим, што је ово поверењем другова својих, ово наименовањем предпостављене му власти, пет пута ректором највишега просветног у отачаству нашем завода био.

Како се завело учено друштво код нас, постављен је за члана, и од 1845. до конца 1847. био је секретаром, а 1851. год. подпредседником истога друштва.

Топло родољубље којим су његове србске груди дисале, осведочио је 1848. године својим саучешћем у покрету аустриских Срба као члан главнога одбора у Карловцима, одкуда је често опширне и важне извештаје „Србским Новинама“ достављао.

С почетком 1850. наименован би за члана школске комисије. Те исте године у лето ожени се са кћери нароха сенћанскога г. Тимотија Бранковића, Катарином, с којом се зародио и после себе два сина и две кћери оставио.

И као професор и као члан србскога ученог друштва К. Бранковић, знатно место заузима међу србским ученим светом по својој књижевној радњи. Он је написао „Основно Мудрословље“ и „Логику“ (по Кругу) за употреблење учећој се младежи у великој школи, за тим две мале књиге „Логику“ и „Физику“ за почетнике у наукама, и „Ускршња јаја“ за раздавање доброј деци основних школа у име награде; а у рукопису је оставио израђену „Психологију“ и „Педагогику.“ Мимо то, као ректор велике школе говорио је више пута беседе приликом годишње школске свечаности о светом Сави, издао је неколике саставе у два „Гласника“ и израдио по некоји чланак у свима трима „Читанкама“ и у „Првим Знањама“ за основне школе.

Поред свију својих послова још је он кроз целу 1856. годину уређивао и издавао „Шумадинку,“ и прилагао

је разне чланке у „Србски Љетопис,“ „Уранију“ и „Голубицу.“

Мерило за оцењивање његове јавне радње најпоузданије је то, што су му се сви, које је он кроз 28. година свога професоровања на пољу философије са начелима чисто умним запојавао, од којих неки сада највиша у држави нашој звања достојно одправљају, — с најнежнијом ученичком признателношћу свагда одзивали. — А у приватном своме животу беше К. Бранковић благ и миролубив, кротак и незлобив, разборит и уздржљив, верап друг, искрен пријатељ, послушан син, нежан супруг, добар и љубезан отац. У њега је требујући добивао помоћи, сумњајући се доброга савета, у невољи налазећи се утјехе. Подобно оном врлом израилћанину, који је пред смрт своју сакупљене около себе запитао: „нема ли који злу вољу на њега?“ и покојни Бранковић могао би нас упитати, и зацело би одговор добио као и онај: „Ти си прави божији човек, нико ништа против тебе нема!“

Обште поштовање, које је К. Бранковић у публики нашој уживао, очевидно се показало при смрти његовој. Погреб му је заиста био сјајан и величанствен, на ком су се стекли у небројеној множини свакога стања грађани наши, да последњу почаст укажу свом врстном сграђанину.

Његова Светлост, ценећи заслуге покојника на олтар народној просвети принесене, благоволила је подарити 200. # цесарских удовици и деци његовој.

ПРОТОКОЛИ

СЕДНИЦА СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

XI. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 29. Маја 1865. год.; присуствовали су: гг. председатељ друштва: Јован Гавриловић, чланови одбора: Коста Бранковић, Емилијан Јосимовић, заступајући г. Јос. Панчића, и секретар Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол 10. седнице одбора.

Бр. 71. Г. Коста Бранковић јавља, да је одсек за науке језикословне моралне и литерарне накнадно решио, да се за оригиналне чланке редовни чланова друштва К. Бранковића и Ђ. Малетића печатане у Гласнику за печатани табак даде награда од 8 # т. ј. осам дуката цесарски; —

на које би решено да одбор усваја ово мишлење одсека.

Бр. 72. Г. Емилијан Јосимовић јавља, да је одсек за науке природословне и математичне прегледао и оценио оригинални чланак редовног члана Јос. Панчића „О Шафрану“ и предлаже, да се печата у Гласнику а да се награди са 10 # т. ј. са десет дуката цесарски за сваки печатани табак; - на које би решено:

да одбор ово мишлење одсека усваја у свему.

Бр. 73. Г. Емилијан Јосимовић јавља, да је одсек за науке природословне и математичне прегледао чланак: „О домаћим средствима за лек“ и мисли, да овај предмет није према цели и намери друштва овог за Гласник;

одбор саглашава се са мишлењем одсека, зато нека се чланак врати сачинитељу.

Бр. 74. Госп. председатељ друштва Јов. Гавриловић јавља, да му је с писмом својим послао за ово друштво на дар госп. Јефта Јефтановић, трговац родом Србин из Руме сад живећи у Риги у Русији, 10 # т. ј. десет

дуката цесарски, желећи тим подпомоћи друштво у постизавању његове цели; на које би решено, да се дарцу писмено у име друштва захвали.

Бр. 75. Госп. председатељ друштва јавља, како му је г. Јос. Панчић, члан овог одбора писмено јавио, да због слабости здравља мора на неко време отсуствовати из Београда, зато да одреди најстаријега члана одсека за науке природословне и математичне, да га у одбору кроз то време заступа, — а он да је већ у ову седницу позвао г. профес. Емилијана Јосимовића; које се прима на знање.

Бр. 76. Секретар друштва јавља, да су дошле за ово друштво на дар сљедујуће ствари:

1. Од г. Csengery у Пешти: Budapesti Szemle uj folyam I. kötet, 1, 2 füzet, 1865. две књиге.

2. Од млетачког друштва за науке, овога орган: Atti del imper. reg. Societa veneta. Tomo X. Serie 3-a dispensa 4-ta. 1 свеска.

3. Од царске академије наука у Бечу: 23 свезке њени: Sitzungsberichte, и Almanach за годину 1864.

4. Од краљевско-норвежког университета у Христијанији седам разни списа на норвежком језику, тичући се јестаствени наука.

5. Од горње лужичког друштва, овога Magazin 41. Band, 1. 2. Heft. 2 свезке.

6. Од г. Јос. Викторина, катол. свештеника у Будиму, издато од њега дело: Jonasa Zaborského, Basně dramaticke, v Budine 1865. 1 свезка.

7. Од уредника новина „Ost und West“ у Бечу, више бројева ови новина.

8. Од уредника новина „Zukunft“ у Бечу 1. број ови новина,

Које беше примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у 12. седници одбора, у Београду дана 31. Августа 1865.

XII. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 31. Августа 1865. год.; под председатељством госп. Јована Гавриловића, присуствовали су чланови одбора: гг. Јосиф Панчић и Филип Христић, као заменик госп. Николе Крстића, и секретар Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол седнице једанајсте одбора.

Бр. 77. Госп. председатељ јавља да је дошла с поштом аустријском медајља кована од бронза приликом 600 годишње светковине Дантеја за ово друштво, без писма, а по свој прилици дар од Госп. Веђецци-Ръскале; која би примљена с хвалом.

Вр. 78. Госп. председатељ саобштава писмо господина Веђецци-Рускале послато му од господина министра просвете заједно са 1 екземпларом беседе господина Веђеццпје;

на које би закључено, како се из писма и из беседе господ. Веђецци-Рускале види с каквом је готовошћу и ревношћу заступао приликом Дантејове светковине Јужне-Словене, а поименце Србе и ово друштво, то да се истом господину писмено захвали у име друштва како на тој љубави тако и на медајљи и на беседи, коју је дао штампати.

Бр. 79. Господин председатељ предложи, да се господин Веђецци-Рускала у првом идућем скупу друштва изабере за почастног члана овог друштва;

на које би једногласно решено, да се одбор с тим предлогом подпуно саглашава.

Бр. 80. Господин председатељ прочита писмено известије о свом путовању у Млетке и о чињеним тамо корацима око тога, да се продужи у млетачком архиву истраживање и преписивање акта принадлежећи к историји Срба и јужни Словена, започето од овог друштва;

за које би решено, да се то известије саобшти одсеку друштва историјском, како би овај даље што за добро нађе по том предмету чинити могао.

Бр. 81. Господин председатељ саобштава, да је на његов предлог у државном совјету решено, да се за главни архив земаљски или државни приуготови згодна зграда, и да се тај стари државни архив ту у ред доведен смести;

на које би решено, да се и то знања и управљања ради одсеку за науке историјске и државне саобшти.

Бр. 82. Господин председатељ прочита писмо, које му је писало из Беча тамошње друштво славенске беседе у ком га то друштво моли, да за библиотеку славенску, која се тамо у Бечу поред те беседе заводи, и ово друштво своје књиге и гласнике пошље на дар, и предлаже да се та жеља бечке беседе уважи; —

на које би решено, да се пошље од свију књига

што је ово друштво издало, а од којих још има екземплара, за речену библиотеку по један комад на дар.

Бр. 83. Госп. Филип Христић предлаже, да се исто тако пошље од књига друштвени по један екземплар на дар библиотеки господина Бошковића у Дубровник, који има знамениту књижницу отворену свима отличнијим људима особито књижевницима,

на које би решено: да се преда г. Филипу Христићу од сваке књиге друштва по један екземплар за библиотеку Бошковића у Дубровнику.

Бр. 84. Господин председатељ саобштава писмо секретара агенције србске у Букурешту госп. Живановића, који моли, да ово друштво пошље своје гласнике и историјска дела државном архивару и библиотекару румунском у Букурешту господину Бољаку,

на које би решено, да се пошљу преко реченог господина Живановића, господину архивару и библиотекару Бољаку у Букурешту сви гласници, од који још има екземплара, и друге књиге од овог друштва издате историјског садржаја.

Бр. 85. Секретар јавља да је гласник 18-ти готов, предлаже, да се да везати, и да се раздаје члановима и разпошље друштвама, а уједно да се преда материјал за идућу 19-ту књигу у штампу, како би се могло одма приступити к печатању слєдујуће књиге,

које све би одобрено; а цена 18-те књиге да је обична т. ј. 6 гроша чаршијски.

Бр. 86. Госп. Панчић предлаже, да се оне књиге друштвеног гласника које су само у 250 комада штампане биле, и које су већ разпродате, наново печатају тако да се попуни број од 500 комада, у ком се сад гласник штампа,

на које би решено, да се о том упита господин министер просвете, па да то буде са његовим знањем и одобрењем.

Бр. 87. Секретар јавља да су дошле за друштво слєдујуће књиге, и то:

1. Annuaire des societés savantes 1 и 2 tome, за које платио је г. председатељ пошти 5 фор. 21 кр. аустр. вред., на које би решено, да се та свота истом господину из касе друштва врати.

2. Матица хрватска послала је: Književnik za godinu 1865. свезак 1., 2. и 3.

3. Господин Панчић предао је: од млетачког ученог друштва, његовог органа: Atti della societa Veneta, Tomo X. Serie 3. dispensa 5 и 7.

Од географијског друштва у Бечу: Mittheilungen der kais. kön. geografischen Gesellschaft. 8. Jahrgang 1864. Heft 1.

Он сам поклања друштвеној библиотеки своје дело: Флора околине београдске, у Београду 1865.

4. Господин професор Головацки из Лавова послао је: Сборник науковн. Година I. 1865. випускъ 1. и 2.

5. Редовни члан госп. Владимир Јакшић шиље на дар свој државопис Србије, свезку II.

Које све бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници тринајстој одбора, дана 10. Септембра 1865. у Београду.

XIII. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 10. Септембра 1865 године; под председатељством госп. Јована Гавриловића, присуствовали су чланови: гг. Јосиф Панчић, и Филип Христић, као заменик Николе Крстића, и секретар Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол дванајсте седнице одбора.

Бр. 88. Прочита се писмено решење окружног суда подринског у Лозници, дато дана 27. Августа 1865. г. № 7436. којим исти суд решава, да се наследници почившег Вука Ст. Караџића, за месец дана од примања овог писмена, истом суду изјасне: имају ли шта на тестамент истог покојног Вука Ст. Караџића примјетити, који тестамент приложен је реченом судском акту у одостовереном препису, а којим тестаментом исти Вук Ст. Караџић, у случају ако његови закони насљедници изумру, завештава своју земљу Лагатор у Лозници и баштину у Тршићу у окружију подринском, србском ученом друштву у Београду; на које би решено, да се споменутом окружном суду одговори, да србско учено друштво нема шта противу горенаведеног тестамента приметити, него моли, да суд тај нареди, да се исти тестамент изврши.

Бр. 89. Прочитано би писмо господе издаваоца Саборских списа од године 1861-ве Доктора Шухаја, и барона Др. Кушлана, дато у Загребу дана 11-тог Рујна

1865-те године, с којим шаљу овом друштву један екземплар Списа сабора године 1861-ве у четири књиге лепо повезане, на дар; које бише примљене с хвалом.

Бр. 90. Господин председатель предаје послато овом друштву на дар од господ. Милана Јоксимовића, члана суда окружија подринског, оригинално писмо Карађорђево, дато у Тополи д. 22. Юниja 1813-те године, № 1830, писано руком секретара Јанићија Ђурића, управљено на тадашњег војводу и главно командујућег краја Ужичког господара Милоша Обреновића; које би примљено с великом хвалом.

Бр. 91. Секретар јавља, да су за ово друштво дошле на дар од сачинитеља: Споменак, изворне песме Светолика Лазаревића; књ. I. у Новомсаду 1860. књ. II-га у Новомсаду 1865-те године;

које бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у Београду дана 24. Октобра 1865. године.

Седница природословног одсека србског ученог друштва, држана 10. Октобра 1865. год. у присутству гг. Дра. J. Валенте, проф. Е. Јосимовића, проф. М. Панића и проф. J. Панчића.

Бр. 1. За чланак „о рекама у Србији“ изјавише гг. Панчић и Јосимовић своје мишљење, да овај чланак баш велике важности нема, али да почем садржи неке подједности које за србске реке још нијесу познате, мисле да се може у гласнику штампати. Други чланови придружили су се овом мишљењу и на то је закључено,

да се ово одбору ученог друштва саопшти.

Бр. 2. За чланак „Топографско описаније књажевачког округа“ изјавише гг. Јосимовић и Панић: да у овом саставку има много излишних ствари, које би боље било да се изоставе и у опште да би најболье било да се сав чланак преради а после да се може у гласнику штампати, што се пак награде тиче да се за штампан табак да 7 # ц. рачунајући и карту у један штампан табак: а карта да се сведе на 1/4 величине; остали чланови придружили су се овоме мишљењу; пашто би закључено,

да се ово одбору ученог друштва саопшти.

IV. Седница одсека за историјске и државне науке. држана д. 11 Октобра 1865. год. Присуствовали су гг. Филип Христић, као заменик председника одсека, Јов Гавриловић, Јован Мариновић, Влад. Јакшић, Мил. Милићевић, П. Срећковић, Ј. Шафарик, Д. Црнобарац и М. Миловук.

Бр. 1. Одређени за то чланови Јов. Гавриловић и Ј. Шафарик подносе писмено израђену за штампање објаву наградоносног питања „о Богомилима“ која пошто би прочитана, би закључено,

одбору предложити да се тако стави у идући гласник и у београдске и друге србске и југословенске новине.

Бр. 2. Г. Мил. Милићевић подноси известије о чланку г. А. Богића „топографски опис среза Врачарског“ за који био је одређен да га прегледа, и јавља да је прегледао ово дело и да је најпре своје приметбе на исто саопштио писцу, које је овај драговољно усвојио и удјејствовао, зато сад мисли да тај саставак заслужује да се печата у гласнику, а за награду нека одсек реши; он мисли да се да писцу одсеком за цео тај чланак 25 # ц. на које би закључено,

да одсек одобрава у свему мишљење г. М. Милићевића, зато да се овај чланак препоручи одбору друштва за штампање, на горенזложени начин.

Бр. 3. Г. Јов. Гавриловић поднео је известије о свом путу у Млетке, које одбор саопштава одсеку овом знања ради, а г. Гавриловић саобштио је даље, да је он поводом критике г. С. Љубића у књижевнику печатане, у којој исти господин каже, какви су недостатци у оном што је редов. члан Ј. Шафарик радио у Млетачкој архиви, где између осталог вели, да је он кроз три године био код исте архиве званичник, и да је тада све то што је Шафарик скупио и још много више преписао које има у препису код себе, он г. Гавриловић, писао г. С. Љубићу писмо у Реку и питао га: „били он ту своју збирку југославенски споменика млетачке архиве, уступио овом друштву за пристојну награду да се печата овде у гласнику друштва,“ но одговор није још добио, на које би закључено,

да се сношење са г. С. Љубићем о овом предмету продужи и да се одбор друштва о том постара, како би се те ствари од г. С. Љубића за печатање приба-

вити могле за пристојну награду.

Бр. 4. Одбор саопштава овом одсеку известије г. Јована Гавриловића о том како је у државном савету на његов предлог закључено, да се државни архив у особитом за то одређеном зданију смести и уреди, а потом и приступним учини за оне који историјска испитивања у њему чинити желе; које служи на пријатно знање.

Бр. 5. Ред. члан г. Ј. Шафарик јавља како је поуздано дознао да г. Даничић печата цео цароставник архиепископа Данила, којега је онај живот краљице Јелене само један део, за кои је друштво већ решило да се у гласнику печата, зато он жели одустати од печатања тог чланка; које се одобрава.

Бр. 6. Г. Ј. Гавриловић предлаже да овај одсек прими у кандидацији за чланство овог друштва г. професора овдашње гимназије Стојана Новаковића, уредника Виле, на које би решено.

да се од стране овог одсека, исти г. Стојан Новаковић профес. овд. гимназије препоручи одбору, као кандидат за редовно чланство овог друштва.

XIV. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 21. Октобра 1865. год.; присуствовали су: председатељ друштва госп. Јован Гавриловић, чланови одбора: гг. Јосиф Панчић, Филип Христић и архимандрит Сава, као заменик госп. Косте Бранковића, и секретар Ј. Шафарик.

Прочита се и подписа протокол тринајсте седнице одбора.

Бр. 92. Госп. председатељ саобшти одбору, да је у место г. Косте Бранковића, који због болести у седницу дођи неможе, позвао као његовог заменика редовног члана одсека за науке језикословне, литерарне и моралне г. архимандрита Саву; знања ради.

Бр. 93. Г. Панчић јавља, да је одсек за науке природословне и математичне прегледао рукописни саставак покојног Јове Миленковића: „о србским рекама,“ и да је нашао, да се исти напечата у гласнику, што има у њему података за земљопис Србије, који још нису нигде печатани; које одбор одобри.

Бр. 94. Г. Јос. Панчић јавља, да је одсек за науке природословне и математичне прегледао рукописно дело кореспондентног члана друштва, госп. Стев. Мачаја, окружног лекара у Књажевцу: „опис окружија књажевачког с картом“, и да је нашао, да је вредан да се штампа у гласнику, но на тај начин, да се неке излишне ствари, које су обележене, изоставе и тако да се саставак скрати, и у слогу да се поправи; карта пак да се литографише у четвртини садашње величине; на које г. Панчић изјави, да ће се он о том старати, да се ове поправке учине: а тако поправљени спис имао би се по мишљењу одсека наградити са седам дуката за печатани табак, при чем карта да се рачуна у један печатани табак; —

који предлог одсека би у свему одобрен од одбора.

Бр. 95. Г. Филип Христић јавља, да је одсек за науке историјске и државне прегледао дело г. Алим. Богића: „опис среза врачарског“, и да је нашао, да је оно достојно да се штампа у гласнику друштва, а писцу да се да награда од двадесет и пет дуката цесарски за цео тај посао; —

који предлог одсека би усвојен од одбора.

Бр. 96. Г. Филип Христић јавља, да је одсек за науке историјске и државне одобрио у свему објаву, наградоносног питаня „о богомилима“, коју су по његовој препоруци написали гг. Јов. Гавриловић и Јанко Шафарик, на које би решено,

да се та објава стави одма у србске новине београдске, па и у идућу књигу гласника, при том да се умоле уредничтва остали србски и југословенских новина, да је у своје листове приме и прештампају.

Бр. 97. Госп. председатељ друштва подноси спис г. Стојана Обрадовића, живећег у пензији председатеља окружног суда „историја народа окружја подринског од године 1813 до 1834“, који овај господин подноси друштву као предлог за гласник,

на које би решено, да се исти саставак преда на преглед и оцену одсеку друштва за науке историјске и државне.

Бр. 98. Господин председатељ предлаже, да се фотографише кућа на великој пијаци, у којој је негда живио, учио и умро славни Србин Доситеј Обрадовић, и у којој је био кроз неко време под Карађорђем и со-

вјет србски, па је после била турска текија, јер се вели, може при регулирању вароши та кућа разрушити;

на које би решено, да се о том постара секретар и да одбор у своје време о овој ствари извести.

Бр. 99. Господин председатељ јави, како се чује да г. Сопрон одлази из Земуна у Сарајево, а како ово друштво има још с њиме рачуне за поверене му у комисију друштвене књиге, то да би ваљало учинити што је нужно, да се ти рачуни разчисте;

на које би решено, да господин председатељ нареди што је за то најцјелисходније, да се та ствар коначно у ред доведе.

Бр. 100. Секретар и касир предлаже, да се у напредак само једном главном комисионеру друштва предају друштвене књиге у комисију, и то местном књижару Велимиру Валожићу, кои је једини досад уредно изпуњавао обвезаности, које је имао као комисионер према друштву, и кои као човек овдашњи, имајући ту и лежећи добара, даје највише гаранције, јер је досад ово друштво у смотрењу продавања својих књига посредством комисионера, искусило многе незгоде, —

које би од одбора једногласно одобрено.

Бр. 101. Господин председатељ предаде једну каменописну слику, представљајућу фамилије србских властела, које су биле у време цара Уроша, и коју поклања друштву господин Милорад Медаковић, —

која би примљена с хвалом.

Бр. 102. Госп. Панчић предаје књиге: Atti del imper. reg. Istituto Veneto. Tomo X. Serie 3. Dispensa 6. 8. 9., које је послало млетачко друштво за науке, књижевност и вештине, —

које беше примљене с хвалом.

Бр. 103. Како новосадски књижар г. Светолик Лазаревић, који има од овог друштва књиге за продавање, од дужег времена није друштву дао никакав рачун о тим књигама, нити је у обште што за њих јавио, то одбор наређује;

да секретар изиште од реченог господина рачун о друштвеним књигама повереним му за продавање.

Бр. 104. Одбор наређује, да се идућег дана 7. Новембра тек. год. у јутру после службе божије, држи скуп друштва, за који да се благовремено позову сви чланови друштва, и да се објави у новинама, а секре-

тар да по дужности изради годишње исвестије о радњи и о стању друштва, које ће се скупу од стране одбора поднети, а које ће он најпре саобштити одбору у идућој седници овога, у којој ће се имати и програм за седницу скупа сачинити.

Прочитано и подписано у 15. седници одбора, дана 3. Новембра 1865. године у Београду.

XV. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 3 Новембра 1865. год.; присуствовали су: гг. председатель друштва: Јован Гавриловић, чланови одбора: др. Јос. Панчић, филип Христић, и Архимандрит Савва и секретар и касир друштва J. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол 14. седнице одбора.

Бр. 105. Секретар и касир друштва прочита извештај о радњи србског ученог друштва, у прошлој 186⁴/₅ години и о целом садашњем стању друштва, који је по решењу одбора написао, и који се има у име одбора скупу друштва поднети, —

овај би одобрен од одбора, и би решено да се тако скупу поднесе.

Бр. 106. Одбор одређује следујући програм за седницу скупа србског ученог друштва, која ће се држати 7. Новембра тек. год.

1. Прочитат ће секретар и касир друштва извештај о радњи друштва у прошлој 186⁴/₅ години и о садашњем стању друштва, кои се има поднети од одбора скупу друштва по §. 33. устројства друштва.

2. Предложит ће се скупу на одобрење: „пројект пословног реда“ који је сачинио одбор по решењу скупа под бр. 13, 1864. године.

3. Предложит ће одбор скупу на одобрење, да се на издавање дјела покојног Вука Стеф. Караџића на корист његове заоставше породице, приложи од овог друштва 30 # дуката цес.

4. Предложит ће одбор скупу за избор кандидате за чланове србског ученог друштва.

5. Скуп ће на позив председатеља друштва решити оћели досадашњи секретар и касир друштва и даље остати или не.

6. Редовни чланови друштва чините своје предлоге, ако какве имају.

Бр. 107. Госп. председатељ друштва јавља да је по предмету рачуна са г. Сопроном штампаром земунским учинио нуждне кораке, и предаје за архиву концепт писма које је писао по том послу у Земун; знања ради.

Бр. 108. Госп. председатељ саобштава, да је учинио неке кораке у послу рачуна друштва са г. Световиком Лазаревићем, књижаром новосадским, и предаје за архиву друштва концепт писма које је по истом послу писао г. Лазаревићу; знања ради.

Бр. 109. Госп. председатељ предаје за архиву друштва, друштвена акта, тичућа се коресподенције са књижаром Хинцом у Новомсаду, и објасњавајућа рачуне о књигама друштвеним предатим у комисију за продавање књижарима Сопрону у Земуну и Хинцу у Новомсаду: за које би решено да секретар та акта која су код бившег казначеја друштва г. Јефте Аврамовића досад била остави у архиву, куд припадлеже.

Бр. 110. Г. Филип Христић предлаже, да се у име друштва пошље на дар 17-та књига гласника, у Лондон енглеским списатељицама госпођицама Макенци и Ирби, које су познате пријатељице Срба; решено да се тако учини, и да секретар преда два комада речене књиге г. Фил. Христићу, који ће исте у Лондон оправити.

Прочитано и подписано: у Београду дана 3. Новембра 1865. год.

Г. Седница, одсека србског ученог друштва за науке језикословне литерарне и моралне држана 5. Новембра. 1865. год. Присуствовали су: редовни чланови: г. Архимандрит Савва, као заменик председника, гг. К. Цукић, Л. Ненадовић, Ђ. Малетић, М. Бан и Сава Сретеновић.

Бр. 1. Како се по §. 21. устројства овог друштва сваке године један члан одбора мењати има, то овај одсек, којега председник као најстарији члан одбора, засад одступа, решава:

да се одбору предложе за 1866. г. као кандидати редовни чланови: гг. Коста Бранковић, архимандрит Сава и Љубомир Ненадовић, од који ће једног за председника овог одсека одбору назначити Господин министер просвете и црквени дела.

Бр. 2. Г. архимандрит Савва предаде одсеку ради прегледа слово редовног члана Ђ. Малетића говорено ђацима овд. гимназије о распусту школском, на које би решено:

да то слово прегледа ред. члан г. Матије Бан.

Седница скупа србског ученог друштва држана дана 7. Новембра 1865. године. Присуствовали су гг. Јов. Гавриловић председатељ; редовни чланови: Јов. Мариновић, Коста Цукић, Рајко Лешјанин, Дим. Црнобарац, Фил. Христић, Милан Петронијевић, Мил. Лешјанин, Јос. Панчић, Мил. Спасић, Владим. Јакшић, Аким Медовић, Сава Сретеновић, Мил. Миликевић, Серг. Николић, Пант. Срећковић, Мил. Миловук, Матија Бан, почастни чланови: Мил. Симић, Јов. Драгашевић, и секретар и касир Ј. Шафарик.

Бр. 1. Пошто г. председатељ рече, да се седница започне, прочита секретар „известије о радњи србског ученог друштва у 1864 и 65-тој години и о његовом садашњем стању,“ које одбор по §. 33. с. устројетва друштва подноси скупу:

за које би закључено да се напечата у Србским Новинама, и у идућој књизи гласника.

Бр. 2. Читан би: „пројект пословног реда за србско учено друштво“ који је по закључењу скупа од д. 25. Октобра 1864. године бр. 13. израдио, одбор а сад га подноси скупу на одобрење;

на које чинише гг. редовни чланови друштва своје приметбе, у слъедству којих беше учињене неке измене и поправке у истом пословном реду.

Бр. 3. Како због краткости времена није могло бити свршено прегледање пројекта пословног реда, а остали послови стојећи у програму ове седнице скупа немогоше бити ни предузети, то на предлог г. председатеља,

би закључено, да се седница скупа продужи у идућу недељу, дана 14. Новембра текуће године у 10 сати пре подне.

Продужење седнице скупа србског ученог друштва, д. 14. Новембра 1865. год. Присуствовали су, гг. Јован Гавриловић председатељ; редовни чланови: Јов. Мариновић, Коста Цукић, Филип Христић, Мил. Петронијевић, Милоје Лешјанин, Милов. Спасић, Јос. Панчић, Серг. Николић, Јов. Валента, Ак. Медовић, Сава Сретеновић, Панта Срећковић, и секретар и касир Ј. Шафарик.

Бр. 4. Продужено би читање „пројекта пословног реда“ и бише чињене приметбе од г. редовни чланова, а по овима усвојене од скупа неке измене и поправке пословног реда, и пошто то буде свршено,

би закључено: да скуп тако поправљени пословни ред друштва одобрава, овај да се штампа у идућој књизи гласника, а по њему у будуће да се поступа.

Бр. 5. На предлог г. председатеља, за прегледање прошлогодишњег рачуна о примању и издавању друштва, и за прегледање рачуна за идућу 1866 годину, који ће се имати поднети скупу већ прегледан,

бише одређени, редовни чланови: гг. Милан Петронијевић, Милован Спасић и Милан Ђ. Милићевић.

Бр. 6. На предлог г. председатеља учињени у име одбора, „да скуп одобри, да се из касе друштва може дати 30 # то јест тридесет комада дуката цес. као помоћ за издавање на свет дела пок. Вука Стеф. Караџића, у корист његове заоставше удовице“ а пошто је најпре вишеством гласова решено: „да се овај предлог одбора узме у решавање,“

би већином гласова закључено: да се у име друштва из касе друштвене приложи у помоћ на горerечену цјел 30 # т. ј. тридесет дуката цес.

Бр. 7. Господин председатељ предлаже, да се изберу за редовне чланове србског ученог друштва, гг. Јован Бошковић профес. велике школе, и Стојан Новаковић проф. овд. гимназије и уредник „Виле,“

на које би једногласно закључено: да се речена господа примају за редовне чланове србског ученог друштва.

Бр. 8. Господин председатељ у име одбора предложи, да се изабере за почастног члана овог друштва г. Ђувенале Веђеции-Рускала,

на које би једногласно закључено, да се речени господин прими за почастног члана србског ученог друштва.

Бр. 9. Господин председатељ предложи скупу питање: „оће ли скуп приступити к избору новог секретара и касира друштва или не?"

на које једногласно би закључено, да досадашњи секретар и касир друштва остане и даље у истој дужности.

Бр. 10. прочитано би писмо господина министра просвете и црквени дела од д. 6. Новембра тек. г. № 3909, коим јавља господин министер друштву, да је Његова Светлост Књаз, благоволила на његов предлог под истим даном поставити члена државног совета г. Јована Гавриловића за председатеља србског ученог друштва; које служи на знање и управљање.

Бр. 11. Прочитано би писмо госп. министра просвете и црквени дела, од дана 6. Новембра тек. год. № 3902. којим јавља овом друштву, да је од предложени му кандидата, за председатеља одсека за науке језикословне, моралне и литерарне, одредио редовног члана друштва г. архимандрита Саву; које служи за знање и управљање.

Бр. 12. На предлог господина председатеља бише одређени да подписима своима одостовере овај протокол седнице скупа, редовни чланови друштва, гг. Милан Петронијевић, Милов. Спасић и Милан Ђ. Милићевић.

Извест је одбора о радњи србског ученог друштва у 186⁴/₅ години, и о његовом садањем стању, поднешено скупу друштва дана 7. Нов. 1865 год.

Србско учено друштво, обновљено под овим именом највишим указом свог светлог оснoвaтeља, од дана 29 Јулија 1864 године, а уједно и преустројено датим му истог дана устројством, одпочело је наново своју заједничку радњу, смерајући на постизавање задатка, који му је прописан у §. 2 његовог устројства, то јест почело се *„занимати наукама и вештинама у колико се оне понајближе тичу србства"* са почетком месеца Новембра прошле 1864. године, пошто се најпре органи-

зовало и установило у свом скупу држаном дана 25 Октобра 1864 године.

Ови дана навршила се дакле година од како је ово друштво, после дужег престанка, по новом прописаном му устројству, с обновљеном ревношћу продужило радити око обделавања знања и наука тичући се понајближе нашег народа и отачаства србског, око разширивања познавања себе самог, свог прошлог и садашњег живота и стања у нашем србском роду, а о тој његовој прошлогодишњој радњи, одбора је дужност, известити овај поштовани скуп друштва, а уједно поднети му рачун о целом садашњем стању, нарочито и о стању помоћни новчани средства овога друштва.

Што се прво тиче самог плода друштвене радње, то јест они књижевни послова које је ово друштво у течају прошле године печатане јавности и употреблењу нашег знања и науке љубећег света предало, или бар за објавлење помоћу штампе већ приуготовило, из ког плода најболе ће се моћи познати и оценити и сама ревност и труд који су чланови овог друштва употребили и положили око постизавања цјели друштвене, и видити дали се друштво бар у нечем приближило изпуњењу задатка прописаног му патриотском жељом његовог светлог основатеља;

од прошлогодишњег Новембра до сад предали су чланови друштва а и други неки наши списатељи, који нису у друштву, сљедујуће списе и саставке, као прилоге за друштвени гласник:

1. Редовни члан друштва и председатељ одсека за науке језикословне литерарне и моралне госп. Коста Бранковић своју беседу: „о развитку наше велике школе", у којој је изложена стручна повестница нашег највишег учевног заведенија.

2. Редовни члан друштва и председатељ одсека за науке природословне и математичне, госп. Др. Јос. Панчић, свој саставак „о шафрану" у ком је поред описа њеног точно и разумљиво изложена и нега ове врло користне за земљеделско газдинство биљке, и јасно је показано са коликом коришћу би се она могла код нас у Србији неговати.

3. Редовни члан друштва госп. Ђорђе Малетић, своју естетичну разправу о народној песми „о Страхинићу бану", у којој показао је велику лепоту њену, а

уједно изложио и своје мисли о времену и начину постанка тако знаменити и драгоцени јуначки песама србског народа.

4. Редовни члан и секретар друштва, преведену са старог пољског и чешког језика „кронику турску србина Мијајла из Островице од године 1490;“ у којој има више важни података за старију повестницу србског народа.

5. Редовни члан друштва госп. Милан Милићевић, преведени с француског чланак „о метеорским манастирима у Тесалији“ који садржава важне вести о неким члановима славне владајуће династије србске Немањића, и ком је додат каменописни снимак подписа грчки, србски владатеља: цара Стефана Душана, његовог брата Симеона, и овога ћерке Марије, удате за деспота Епирског Тому, као што се налазе на оригиналним грчким повељама именовани лица, које се чувају у тим манастирима.

6. Редовни члан друштва г. Панта Срећковић, преведени са руског језика важан за најстарију историју Словена на југу Европе чланак: „о светом Димитрију Солунском и о солунским словенцима.“

Досад наведени саставци, од којих су прва три оригинална, а остали преведени, прегледани и оцењени од дотични одсека друштва, предати су већ јавности, напечатани у органу друштва и налазе се у рукама већине друштвени чланова а и нашег читајућег света; но осим тога дошли су друштву у течају ове прошле године јошт сљедујући прилози за гласник:

7. Од редовног члана друштва и председатеља одсека за науке историске и државне г. Дра. Николе Крстића оригинални чланак „О битки под Београдом у 1456. години“ важна за објасненье времена владања Деспота србског Ђурђа Бранковића Смедеревца историска монографија.

8. Од редовног члана и председатеља друштва г. Јована Гавриловића оригинални чланак „О нашим пећским патријарима“ у ком је показано како су се трудили србски патријарси у време после коначне пропасти србске државе, да поврате своме народу изгубљену слободу.

9. Од г. Алимпије Богића чиновника у министарству унутрашњи дела, оригинално дело: „Опис врачар-

ског среза" подробно топографиско описивање свију места реченог среза у азбучном реду, врло леп прилог за специалну топографију Србије.

10. Покојног Јове Миленковића оригинални спис: „О србским рекама" који садржава многе досад непечатане податке за земљопис а нарочито за потамографију Србије.

11. Од кореспондентног члана друштва г. Стеф. Мачаја, окружног лекара књажевачког, оригинални „Опис књажевачког окружија с картом истог окружија" доста обширна грађа за топографију Србије.

И ови сви прилози већ су прегледани и оцењени од дотични одсека друштва, прва два и наштампана су, трећи сад се печата, а у остала два има друштво спремљену довољну грађу за 19. књигу свог органа.

Још један, дакле 12-ти прилог за гласник налази се сад на прегледу и оцени а то је г. Обрадовића, председатеља окружног суда живећег у пензији историски саставак о судбини и догађајима народа у Подрињу од године 1813. до год. 1834.

Што се тиче састанака друштвени, за ови прошли тринајест месеци имало је друштво 15 седница одбора, 4. седнице одсека за науке природословне и математичне, 5. седнице одсека за науке језикословне литерарне и моралне, 4 седница одсека за науке историске и државне, и једну седницу скупа, дакле свега 29 састанака. У овим састанцима осим прегледања и оцењивања поднешених друштву писмених саставака и чланака, намењени за прилоге у друштвени орган, осим вршења мање важних текућих послова управе и економије друштвене, рађене су сљедујуће важније ствари:

а. По решењу скупа под бр. 13. израђен је и претресан у одбору. „Пројект за пословни ред овог друштва". који пошто би од одбора одобрен, буде предат свима одсецима, како би г. чланови друштва могли упознати се с њим, и своје приметбе чинити кад се буде исти пројект у скупу друштва за одобрење расматрао.

б. По закључењу скупа под бр· 15. писао је одбор у име друштва министарству просвете и црквени дела молећи ово, да изволи подјејствовати код наше високе владе, да се даде удовици покојног заслужног србског списатеља Вука Стеф. Караџића годишња новчана помоћ за уживлење, на коју молбу добило је друштво од

истог министерства одговор од дана 3. Декембра 1864 год. № 3963, по ком она није могла бити уважена.

в. На предлог свог председатеља госп. Јована Гавриловића, који је изјавио, да би нуждно и полезно било за побуђење наши списатеља на критична научна истраживања на пољу наше народне повјестнице, предлагати од стране друштва наградоносна питања, а да ће један члан друштва дати у име овог друштва 50 # цес. на награду, за критично написану научну расправу о историји секте богомила, која је негда међу Србима особито у Босни постојала, одсек за науке историске и државне израдио је за печатање објаву наградоносног питања, која је штампана у овдашњим новинама, а која ће се и у идућој књизи гласника на концу штампати.

г. На предлог редовног члана друштва госп. Милана Милићевића, који је писмено позивао друштво, да што скорије приступи ка скупљању, срећивању и средством друштвеног органа на свет издавању свију докумената односећи се на новију србску историју, одсек за науке историске закључио је, на које се и одбор сагласио: 1. да се у обште прегледе и оцене сви при друштву овом налазећи се историјски споменици, и да се сви који јошт нису јавности предати, у друштвеном гласнику напечатају, 2. да се умоли наша висока влада, да изволи допустити, да могу неки чланови од друштва за то изаслати, чинити историјска истраживања у земаљским архивама, и преписивати важне за историју документе, па такове са дозволењем високе владе и јавности предавати; и 3. да друштво позове лица која би имала важна за новију историју Србије писма, да их друштву саобште, а исто тако да умоли људе којима су познати догађаји наше нове историје, да их попишу и опише да овом друштву уступе: од који закључења прво извршиће се повремено кад год за гласник буде требало материјала, и тада ће се споменици по избору одсека историјског у гласнику штампати; у смотрењу другог закључења учинио је госп. председатељ друштва као члан државног совјета у самом овом високом надлежатељству предлог да се старе земаљске архиве у особитом зданију сместе, уреде и за историјско испитивање приступне учине, који предлог био је од државног савета уважен: а што се треће точке тиче, она је већ нашла практичног одзива у нашој публици, и

одбор имао је задовољство примити за друштво из Подриња једно важно писмо, и једну историјску монографију.

д. Одбор друштва примио је преко почастног члана овог друштва високопреосвештеног господина митрополита Мијајла позив одбора за издавање дјела покојног Вука Стеф. Караџића, којим се позивају сви пријатељи наше књижевности да добровољним новчаним прилозима по могућности подпомогну издавање дјела Вукови, која још нису печатана, и препечатавање већ печатаних, а обоје на корист његове заоставше породице, — на који решио је предложити скупу, да ово друштво приложи на горепречену за србску књижевност тако важну и користну цјел 30 ♯ цес.; као што је већ пре приложило новчане прилоге на светковине стогодишница и Савве Текелије и Качића-Миошића.

е. У име друштва умолио је одбор господина Ђувенала Веђеци-Рускалу познатог из његових књижевних дјела пријатеља Срба, да има доброту заступати ово друштво при шестстогодишњој светковини највећег песника Италије Данта Алиђијера у Флоренцији, и изјавити тамо осећања највећег поштовања свију изображених Срба према великом сину Италије; — који је ову молбу љубезно примио и испунио, па је известио друштво о том, шта је по овом послу радио, и послао му на дар своју штампану беседу држану приликом исте светковине у Равени, при гробу Данта, и прекрасну бакрену медаљу, ковану од Флорентијске обштине за спомен те светковине.

ж. По налогу господина министра просвете и црквени дјела од 2. Новемб. 1864. год. № 3846, примио је одбор од дотични лица, коима су биле за чување поверене, све ствари, протоколе архиву и рачуне с доказима друштва србске словесности, као сад овом друштву припадајуће, које су предате на руковање с њима секретару и касиру друштва.

з. Одбор дао је напечатати као што је већ напред споменуто, 18-ту књигу гласника, која је под новим именом гласника србског ученог друштва прва, и која на двадесет и пет табака и пет листова, садржава осим три оригинална и три преведена чланка, још и законе тичуће се преустројења друштва од 29. Јулија 1864. године, списак свију чланова друштва, и протоколе свију дотле држани седница и скупа друштва, кад је свр-

шена штампа те књиге гласника. — Затим приступило је одма к печатању 19-те књиге гласника од које већ је напечатано преко десет табака, а за коју лежи приуготовљен довољни материјал, тако да ће се и она моћи ваљда довршити и издати ове 1865 године.

и. Са решењем своим од 27. Августа 1865. године № 8436. саобштио је суд окружија подринског у Лозници овом друштву у одостовереном препису тестамент покојног госп. Вука Ст. Караџића, у ком овај за случај ако његови законни наследници изумру, завештава своја непокретна добра земљу лагатор у Лозници и баштину у Тршићу овом ученом друштву, а уједно позвао га исти суд да се изјасни имали што против тог тестамента примјетити, на које одговорено је истом суду у име друштва, да србско учено друштво нема шта противу горенаведеног тестамента примјетити него моли да суд тај нареди да се исти тестамент изврши.

ј. На предлог госп. председетеља друштва закључено је, ступити у преписку са госп. професором Љубићем, који има многе документе мљетачког архива преписане и преко одбора потрудити се, те ствари за пристојну награду од истог госп. Љубића прибавити, па да се овде у гласнику друштва штампане јавности предају.

Што се тиче умножења научни средства и збирки друштвени у овој прошлој години, друштво је сљедујуће књиге добило на дар и у замену, и то:

1. Одъ царско руске академије наука у Петербургу:

Сочиненія Державина, съ обяснительным примѣчаніями Грота томъ I. стихотворенія частъ I. Спетербургъ 1864. 4° . . . . 1 ком.

2. Одъ друштва за исторію и древности у Одесси:

Записки Одесскаго общества исторіи и древностей томъ V. Одесса 1863. 4° . . . . . . 1 „

3. Одъ Матице Илирске у Загребу:

Književnik časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Uredjuju dr. Rački, Jagić i Torbar. Godina I. svezak 1. 2. 3. U Zagrebu 1864. 8° . . . . 3 „

Godina II. Sv. 1. 2. 3. 1865. . . . . 3 „

5. Од царске академије наука у Бечу:

Sitzungsberichte der philosoph.-histor. Classe. Bd. 41—47.

Sitzungsberichte der matemat.-naturwissenschaftl. Classe. Jahrg. 1862-1864.

Register IV. der philosophisch - historisch. Classe.

Almanach für das Jahr 1863. unddel 1864.

СВЕГА 61 СВЕСКА.

5. Од краљев. академије наука у Берлину:

Monatsberichte der königl. preuss. Academie der Wissenschaften zu Berlin aus dem Jahre 1863. Berlin 1864 8° . . . . 1 ком.

6. Од мљетачког ученог друштва: његов орган:

Atti del imp. reg. Istituto Veneto di scienze lettere ed arti, Tomo 7. 8. 9, Venezia 1861. — 1864. 8°. . . . . 3 „

Tomo 9. Serie 3. dispensa 2. 3. & 4. dispensa 10 Tomo X. Serie 3. dispensa . . . 4—9 10 „

7. Од госп. Антон. Ченгерије у Пешти:

Budapesti Szemle: (Свеске 61. 62. и 63. Pest. 1864. 8° у . . . . 2 „

Свеске: 64. до 70 1865 године у . . . . 3 „

„ uj folyam. I. kötet 1 es 2 füzet 1865 2 „

8. Од г. Архимандр. Дечанског Серафима:

Дечански споменици, у Београду 1864 8° 1 „

Плач старе Србије, у Земуну 1864. 8° . . 1 „

9. Од уредника „Ost und Westa“ у Бечу, и „Zukunfta“, више бројева тих листова за 1864 1865 год.

10. Од управит. гимназије карловачке:

Програм велике гимназије карловачке за школ. год. 1864., година X. у Карловци 1864 8° 1 „

11. Од госп. Јоце Марковића, трговца у Букурешту, његову песму спевану у славу госп. мајора Мише Анастасијевића, на свили печатану, у Букурешту 1864.

12. Од друштва за зоологију и минералогију у Регенсбургу:

Abhandlungen des zoologisch - mineralogischen Vereines in Regensburg. 8 и 9 tes Heft 1860 Regensburg. . . . . 2 „

Corespondenz-Blatt des zoolog.-mineralog. Vereins in Regensburg XV., XVI. und XVII.

Jahrgang. Regensburg 1861 — 62 — 63 . . . . 3 кам.

13. Од друштва за природословне и лекарске науке у горњој Хессенској:

Zehnter Bericht der Oberhessischen Gesellschaft für Natur und Heilkunde. Giessen 1863 . 1 „

14. Од императ. руског общтества исторіи и древностей при московскомъ университетѣ:

Чтенија за год. 1860. књ. 2. 3. 4.
и . . . . . . 1861. „ 1. 2. 3. 4. . . 7 „

15. Од немачког ученог друштва: Freies deutsches Hochstift, у Франкфурту на Мајну:

Denkschrift von Mädler über die wahre Jahreslänge und die Zeitrechnung . . . . 1 „

Heiss Ed. Über die Principien der gregorianischen Schaltmethode und die Verbesserung derselben . . . . 1 „

16. Од краљевско-норвежког универзитета у Христијанији, с писмом секретара универс. професора г. Холста: 7 разни књижица на норвешком језику . . . . 7 „

17. Од г. проф. Стојана Новаковића, уредника Виле, његове списе:

Несрећни анђелак, у Београду 1862 . . . 1 „

Пушкина: Кавкаски роб, превео Ст, Н. у Београду 1863 . . . . 1 „

Ранке србска революција, део I. прев. Ст. Н. у Београду 1864 . . . . 1 „

18. Од г. Милорада Поповића његове Песме, прво коло, у Београду 1863 . . . 1 „

19. Од г. Дамј. Павловића, инџинира:

Гетов Торквато Тассо, превео Д. П. у Новомсаду 1864 . . . . 1 „

20. Од г. G. Vegezzi-Ruscala, његово дјело:

Le colonie Serbo-Dalmate del circondario di Larino, provincia di Molisè. Torino 1864 . . . . 1 „

Његова беседа држана у Равени при светковини Дантеја . . . . 1 „

21. Од уредника Змаја у Пешти, бр. 3-ћи истог листа.

22. Од госп. Лавровског, профес. императ. руског университета у Харкову, његово дјело:

Кирил и Методији. Харков 1863. с писмом 1 „

23. Од друштва за јестаствене науке у Спбину у Ердељу:
Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften in Hermanstadt 12. Jahr. 1 ком.
24. Од друштва за јестаствене науке у Драждапима, званог: „Исис“:
Sitzungsberichte der naturwissenschaftlich. Gesellschaft Isis Jahrgang 1862. . . . . 1 „
25. Од друштва природоиспитатеља у Москви:
Bulletin de la societé imperiale des naturalistes, de Moscou. Année 1864, № 1 . . . . 1 „
26. Од еванђеличког пастора Дан. Келна
Serbien und die Serben, nach Denton . . . 1 „
27. Од г. Аксакова, уредника новина Дењ у Москви, 21 број исти новина за год. 1863.
28. Од горњо-лужичког друштва:
Oberlausitzisches Magazin 41. Bd. 1. und 2. Heft . . . . 2 „
29. Од г. Јосифа Викторина, рим.-катол. свештеника у Будиму, издато од њега дјело:
Jonaša Záborskeho Basne dramatické v Budine 1865. свеска I. . . . . 1 „
30. Од географијског друштва у Бечу:
Mittheilungen der k. k. geograph. Gesellschaft 8 Jahrgang. Wien 1864. Heft I. . . . . 1 „
31. Од г. дра. Панчића, редовног члана друштва и председатеља одсека за науке природосл. и математичне, његово дјело:
Флора околине београдске, у Београду 1865 1 „
32. Од г. професора Головацког у Лавову
Зборникъ научови. Година I-ва 1865, у Лавову Випуск 1. 2. . . . . 2 „
33. Од редовног члана друштва г. Владимира Јакшића, његово дјело:
Државопис Србије. Свеска II-га . . . . . 1 „
34. Од г. професора дра. Шухаја и барона Кушлана у Загребу:
Spisi sabora trojedne kraljevine god. 1861-ve u Zagrebu držanoga. књ. 1 — 4 лепо везане . 4 „
35. Од Светолика Лазаревића из Новогсада, његов:
Споменак песме, књ. I., у Новомсаду 1860 и књ. II., у Новомсаду 1865. . . . . 2 „

Осим тога купљене су за библиотеку друштва:

36. Продужење Ригеровог: Slownika naučnog, од свеске 41 до 102 . . . . 61 ком.

37. Annuaire des sociétes savantes. Tome 1 & 2. Paris 1864 . . . . 2 „

свега . . 194 ком.

И тако дошле су прошле године у друштвену библиотеку 194 свезке разни књига и повремени списа.

Ова библиотека, која око 800 разни дела броји, и то највише тичући се Срба и Словена, и које дику и окрасу чине 62 комада старих словенских рукописа, по највишој наредби (у устројства друштвеног §. 54.) јесте део јавне народне библиотеке при министерству просвете и црквених дела, но тако, да је за себе намештена и у особитим каталозима уписана; а тим постала је за сваког нашег и страног књижевника у свако доба лако приступна и употребљива.

Још су за остале друштвене збирке дошле ове прошавше године на дар сљедујуће ствари:

Од госп. Теофила Димића, управитеља србски народни школа у Срему, 55 комада разни оригинални писмени документа, принадлежећи к повестници србској Карађорђевог времена, међ којима има важних досад необјављених комада.

2. Од г. Милана Јоксимовића, члана окружног суда подринског у Лозници, једно оригинално писмо Карађорђево писано тадашњем војводи Господару Милошу Обреновићу дана 22. Јунија 1813-те године, из Тополе у Ужице.

3. Од госп. Веђецци-Рускале једна прекрасна медаља од бронза, кована у Флоренцији за спомен шестстогодишње светковине Дантове.

4. Од госп. Милорада Медаковића једна литографирана слика, представљајућа славне властелске породице србске, које су биле у време цара Уроша.

Што се тиче књига од овог друштва издатих, од тих још има код друштва.

1. Од гласника књ.	I. —	1	комад,
„ „ „	II. —	83	„
„ „ „	III. —	190	„
„ „ „	IV. —	300	„

„	„	„	V.	—	360	ком.
„	„	„	VI.	—	340	„
„	„	„	VII.	—	450	„
„	„	„	VIII.	—	7	„
„	„	„	IX.	—	0	„
„	„	„	X.	—	75	„
„	„	„	XI.	—	110	„
„	„	„	XII.	—	183	„
„	„	„	XIII.	—	228	„
„	„	„	XIV.	—	287	„
„	„	„	XV.	—	220	„
„	„	„	XVI.	—	260	„
„	„	„	XVII.	—	312	„
„	„	„	XVIII.	—	350	„

2. Забаве за децу, од архимандрита Гаврила Поповића	1110	ком
3. Косте Бранковића мале логике . . .	1244	„
4. Мил. Спасића малог јестесвеног земљеописанија	650	„
5. Јов. Стеића, мале антропологије .	175	„
6. Косте Бранковића, мале физике . . .	125	„
7. Архимандр. Гаврила Поповића, часови благоговјенија	535	„
8. Од грађе за србску граматику I-ве части	190	„
„ „ „ „ „ II-ге „	670	„
9. Од Сократови наука	344	„
10. Од Цицеронове књиге о дужностима	344	„
11. Од грађе за србску историју књ. I-ве деловодни протокол Карађорђев	160	„
12. Даничића, србске синтаксе	325	„
13. Даничића, Доментијановог живота светога Саве	13	ком.
14. Пуцићеви србских споменика дубровачке архиве књ. I-ве	235	„
„ II-ге	108	„
15. Ј. Шафарика пописа акта млетачке арх.	66	„
16. Ј. Шафарика, Acta archivii Veneti I-ве књиге	67	„
II-ге књиге	103	„
17. Од преписке о унији Венед. Краљевића	140	„

Осим ових има знатан број, Јов. Стеића расправе о србском правопису, и више стотина стотина комада од:

Медовића карте окружија пожаревачког. Пчелара карта окружија краинског, и Симића Милана грбова србски.

Овде са сажалењем приметити морамо, да је продавање друштвени књига са великим незгодама скопчано, које су одбор приморале на то, да у напредак само овдашњем свом комисионеру књижару Велим. Валожићу књиге на продавање у коммисион даје, тако да он сам даље разашиље књиге онима који ишту или о коима мисли да им може поверити; од свију дојакошњи комисионера друштва у прошлој години само је он један предао друштву точан рачун о повереним му књигама и знатну сумму новаца за продате друштвене књиге.

Инвентар покућни и канцеларијски ствари друштва, у прошлој години слабо је умножен, само су начињена два нова печата с надписом „србско учено друштво 1864.“

Рачун о примању и издавању друштва прошле године, од преустројења друштва до данас, сљедујући је.

Прво примљено је:

1. Остатак готовине у касси друштва србске словесности . . . 102 гр. 6 пр. чар.

2. Од високе владе помоћ друштву по буџету 1864 год. . . . . 8740 „

3. Од високе владе годишња помоћ друштву давана по буџету 1865 године . . . . 9060 „

4. Поклон од госп. Јефте Јефтановића, србина из Руме, трговца у Риги у Русији . . . . 690 „

5. За продате у течају прошле године књиге друштвене . . . . 1212 „ 20 „ „

Свега дакле пријмање 19,714 гр. 26 пар. чар.

Друго издато је:

1. Плаћени су дугови заоставши после друштва србске словесности, у неиздатим платама, и разним контама . . . . 1684 гр. 30 пр. чар.

2. Плата секретару и касиру друштва од 2. Септ. 1864 год. до конца Октобра текуће год. . . . 3465 „ $14\frac{1}{3}$ „

3. Плата послужитељу дру-

штва од Септ. 1864 год. до Октобра 1865	1212 гр.	
4. Награде издате списатељима за прилоге печатане у Гласнику 18-том и 19-том	9706 „	20 пр. чар.
5. Поштарине за разаслате страним ученим друштвама књиге од овог друштва издате	202 „	
6. Мањи канцеларијски трошкови, на нове печате, писма и др.	176 „	
7. Књиговезцу за везивање књиге 18-те гласника, и други књига	530 „	
8. За набављене за друштво књиге	120 „	
Свега трошак чини:	17,096 гр.	$24\frac{1}{3}$ пр.
Кад се од примања са . . .	19714 „	26 „
Одбије издавање са	17096 „	$24\frac{1}{3}$ „
Показује се стање садашње друштвене касе са	2627 гр. и $1\frac{2}{3}$ пр. чар.	

Што се најпосле тиче личног стања овог ученог друштва, оно је у течају прошле године изгубило три своја почастна члана, и то 1. бившег у пензији члана совета Србског, господина *Стефана Стефановића,* који је ове године у месецу Септембру овде у Београду умро. 2. госп. *Пауна Јанковића* такође бившег у пензији члана совета србског који је умро у Смедереву у месецу Јулију ове године; 3. госп. *Стеф. Марковића* бившег члана совета србског у пензији који је умро у Бечу у лету ове године. Осим тога изгубило је друштво *једног редовног* члана госп. *Герасима* (Стојковића), владику Неготинског, који је умро Јулија месеца ове године у Неготину.

А да би ово друштво своје признавање и поштовање према учињеним србском народу књижевним услугама јавно показало, то је у дотичним одсецима и у одбору закључено, са предходним знањем господина министра просвете и црквени дела, предложити овом скупу да се изберу за чланове друштва слѣдујућа господа:

1. За почастног члана господин *Ђувенале Веђеци Рускала*, познати пријатељ Срба, који је издао и печатану књигу на талијанском језику, тичућу се Срба.

2. За редовне чланове: господин *Ђуро Даничић*, отлично познати србски списатељ.; господин *Јован Бошковић* професор наше велике школе, који је више књижевни дела, нарочито тичући се Србства и Словенства списао и штампана издао. и господин *Стојан Новаковић* професор овд. гимназије и уредник литерарно-беретристичног листа „Виле“, који је исто тако познат већ као србски списатељ.

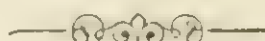

ПОСЛОВНИ РЕД ЗА СРБСКО УЧЕНО ДРУШТВО.

I. О одсеку.

1. Сваки одсек ученог друштва скупља се на позив дотичног председника одсека.

2. Председник сазива одсек или по решењу одбора, или по свом нахођењу, кад се покаже потреба, или ако то најмање 3. члана редовна заишту.

3. Председник отвара и затвара саветовања одсека, и руководи иста; њему се предају писмени предлози, које поједини чланови желе учинити у одсеку на основу §. 23. устр. ученог друштва; а на њега се управљају и устмени предлози, и он позива одсек, да се о истима саветује. Предлози се овакви подносе председнику пре, но што отвори саветовање, како би могао или предлоге само саобштити одсеку, или позвати одсек, да се о истима саветује, и по истима своје решење донесе. Председник може одложити саветовање о неком предмету, а и решење предмета за другу седницу, ако види, да ће се тад предмет боље изцрпети моћи.

4. Сваки члан има право и у самој седници правити устмене предлоге, ал се о овима одсек неможе у тој седници саветовати, ако се покаже да има пречи послова. А ако који члан жели какву краћу расправу или састав читати у седници, он ће напред о том известити председника, да се његово читање стави на дневни ред.

5. Одсек се саветује, и своје решење доноси: а) хоће ли се неки састав примити за гласник, или хоће ли се неко дело у рукопису штампати од стране друштва, или не; б) како да се награди примљени састав или рукописно дело, које ће друштво да штампа-

Одсек само о оним саставима, и делима у рукопису може се саветовати и по истима своја решења донети, које му саставе, и која му дела председник по препоруци одбора (§. 33. устр: т. г.) поднесе.

6. Пре, но што ће се одсек пустити у саветовање и решавање по смислу а, и б, §. 5. саслушаће мишлење референата, једног или више одређени председником, у сагласију са одсеком, да састав, или дело прегледе, и своје мишлење о истом, и како да се дело награди, одсеку изјаве.

Само у том случају, ако је састав краћи, па се у одсеку прочита, може одсек на устмени предлог председника решити, да се такав састав не даје на оцену референтима, него да се одма реши, шта ће с њим бити; то се исто може учинити, ако половина чланова, што су у седници, то зажеле.

7. Осим случаја у §. 6. споменутог, председник и при другим предметима одређује референте, у сагласију са одсеком да о истима одсеку поднесу извештај: исто има бити и на захтевање три члана.

8. Чланови одсека, који су у једно и чланови одбора, не могу се употребити за референте, у одсецима, ван ако по специјалности предмета то сам одсек за нужно нађе.

9. Кад буду референти по §. 6. подносили своје реферате одсеку, члан, о чијем је саставу или делу реферат, излази из седнице.

10. Председник има право предложити одсеку кандидате за чланове друштва; и позвати одсек, да реши, хоће ли се предложено лице узети за кандидата или не. Свој предлог дужан је председник подкрепити разлозима по смислу §. 6. устр.

Ако одсек не пристане на предлог председников, онда исти никако и не улази у протокол одсека.

11. Да неко осим случаја у §. 10. постане кандидат за члана ученог друштва, нужно је, да три члана неког одсека поднесу на писмено предлог, па у том да изложе разлоге за што држе, да је неко заслужан, да буде

члан друштва. Ако одсек не усвоји предлог, овај се не заводи у протокол.

12. Оно се узима, да је одсек решио, на шта пристане половина чланова, што су у седници одсека, и бар један више.

Ако су чланови на једнако подељени, оно се узима за решење одсека, за што је председник дао свој глас.

13. Одсек не стоји у свези непосредној нити с друштвама, нити с појединим лицама изван одсека, него све послове одправља преко одбора.

14. У седнице одсека сваки члан може довести госта, а и председник може то дозволити отличним лицама, да дођу,

15. О ономе, шта се у одсеку ради, деловођа одсека води протокол; у који улазе не само предлози, о којима одсек доноси своја решења; него и извештаји, које одсеку подносе поједини чланови у интересу науке; као и дискусије, које се о неким питањима могу у одсеку породити; а и све друго, што може за науку имати вредности, па ма одсек не имао шта да реши по таквом предмету. Протокол одсека подписује председник и деловођа; али се у протоколу свагда изложи који су чланови у седници били.

16. Решења одсека доставља заједно са протоколом и актама на знање и даље по томе поступање председник одсека одбору.

17. Ако је председник спречен доћи у већ заказану седницу, заступа га члан, кога за ту прилику сам одсек одреди; а ако деловођа не дође, заступа га члан кога изабере одсек.

Седницу одсека у случају кад је председник спречен може сазвати само онај члан, ког на то овласти одбор.

18. За ред пословања у пododсецима важе ова иста правила, која важе за одсеке.

II. О одбору.

1. Чланове одбора (§. 27. устр.) сазива у одбор на саветовање председник друштва, који саветовањма у одбору руководи. Он саобштава одбору сва писма, која су дошла друштву, и позива чланове одбора да се саветују о предметима, које ће требати у следству таквих писама решити.

2. Одбор ради све оне послове, који су му одређени устројством ученог друштва, (§. 33. устр.) Он узима у расмотрење решења појединих одсека достављена му од *референата;* и по истима наређује, што за умесно нађе. Особито:

а. Одбор или усваја оно, што је у одсеку решено; и тад то решење извршава; а о извршењу стара се председник и секретар друштва; или

б. Одбор не пристаје на решење одсека и тада:

3. Ако одбор не усвоји решење одсека, одбор ће преко својих *референата* целу ствар са својим разлозима поднети одсеку на ново пресуђење, па ако одсек не одступи од свог првашњег решења, одбор ће целу ствар изложити скупу да овај реши, шта да се у таквим случајевима уради.

4. Сваки члан одбора има право у одбору чинити усмена и писмена предложења о свему, што долази у рад друштва.

5. Председника у одбору заступа најстарији по избору референат. Референта у случају потребе заступа најстарији, по избору члан друштва, из дотичног одсека.

Овакво заступање важи најдуже само до скупа;

6. Одбор се поглавито стара, да се редовно печата друштвени научни орган „Гласник“ и то тако, да сваке године бар по једна свезка изађе.

О уређивању гласника главну бригу води секретар друштва. Он у гласник ставља само саставе, прегледане одсецима.

Сталне рубрике гласника јесу: а. библиографија србских, и колико се може, словенских књига; па и на страним језицима писаних, које се тичу србства и словенства; б. некролози умрлих чланова друштвених; в. протоколи седница одбора и појединих одсека.

7. Одбор води бригу о томе, да учено друштво добије потребна средства, да може постићи своје цели.

8. О ономе, шта се у одбору ради, води секретар одбора протокол; који подписују сви, који су у одбору присуствовали.

9. Писма, која се у име ученог друштва шиљу подписује председник и секретар друштва, а одбор може опуномоћити ког члана друштва да у датим известним пословима може у име одбора кореспонденцију водити.

Писмена, која се тичу продаје друштвени књига, подписује сам секретар, извештавајући о својој радњи одбор.

III. О скупу.

1. Скуп ученог друштва сазива председник друштва писменим позивом, у ком ће бити кратак програм шта ће се у седници радити, и који се доставља у кућу свима члановима друштва, што су у Београду; а и обзнаном у новинама.

Саветовања скупа руководи председник.

2. Скуп саслушава извештај, који у име одбора прочитава секретар друштва.

3. Скуп бира чланове за учено друштво, предложене му у име одбора председником друштва. Избор бива или узвиком, или гласањем, које се мора предузети, ако то закту бар три члана ученог друштва.

4. Скуп саслушава предлоге одбора, или поједиnих својих чланова, и у колико исти долазе у круг делања његовог, доноси о истима своје решење.

Никакав се предлог од поједиnог члана неможе у скупу учинити устмено, него се мора пре, но што председник седницу скупа закаже, како би могао предлог ући у програм скупа, предати председнику, и овај после тај предлог подноси скупу на саветовање и решење.

5. Као што се секретар друштва по смислу устројства ученог друштва (§. 29) бира на неизвесно време, то ће се само у том случају решавати о промени секретара, ако то зажели бар пет чланова, који су предлог за то председнику благовремено предали.

6. О ономе, шта се у скупу ради, секретар друштва води протокол, који осим њега и председника подписују најмање три члана друштва које скуп бира. Из сваког одсека бира се по један члан ради тога.

У протокол се бележе у кратко и разлагања појединих чланова, о предмету о ком скуп доноси своје решење.

7. Скуп одређује три члана који ће прегледати годишњи рачун о примању и о издавању друштва.

Објава наградног питања.

Да би се испитатељи историје јужних Словена побудили на подробније испитивање важних појединих догађаја и појава нашег народног живота, србско учено друштво закључило је расписати позив на оне који се са испитивањем историје Срба и јужних Словена у обште занимају, да испитају догађаје и учење секте Богомила, (Patareni, Manichaei), која је у XI — XII и у сљедујућим вековима међ јужним словенима, а нарочито у Босни постојала, а коју су римски папе особито преко угарски краљева изкоренити много настојавали; па у особитој расправи да одговоре на сљедујућа питања:

1. кад су се Богомили у Босни и међ јужним Словенима у обште појавили; и какви су њиови догађаји и судбина.

2. Какво су учење имали, и какву веру су исповедали; па и како је била устројена њихова црква.

2 Дали је секта богомилска, у свези са старим јеретицима Мале Азије, Сирије и Арменије, (Манихеима, Јевтихијевцима старим и новим Катаренима, Иконоборцима) а особито са учењем монаха Василија сажеженог у Цариграду 1119 год.

4. Кад је ова секта богомилска међ Словенима постала, и дали је била у свези са јеретицима на западу: Патаренима, Албигензима и др; против коих је папа Инокентије III. инквизицију завео.

5. Како су богомили у Босни нестали, и шта је од њи било, дали су се они потурчили.

Ова разправа која би имала изнети око 10 печатаних табака, чисто преписана од другог а не од сачинитеља, да се пошље председатељу србског ученог друштва, у запечаћеном пакету, означеном девизом којом истом девизом имаће се с поља означити и запечаћено

писмо, у ком ће бити име, карактер и место пребивања сачинитеља.

Рок до кога имају се расправе послати реченом председатељу срб. учен. друштва у Београду, оставља се до конца месеца Новембра идуће 1866-те године.

Коју од послатих расправа одређени од друштва чланови одсека за науке историјске нађу да је најбоља, та ће добити од овог друштва награду од 50 # цес. у злату, с тим да сачинитељ зато задржава право собствености на расправу своју, али да буде дужан исту расправу најдаље за једну годину дана печатати; и ако би сачинитељ пристао да уступи своју расправу овом друштву, добиће за то као накнаду 100 комада исте своје расправе штампане о трошку друштва.